නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස

අභිධම්මත්ථසඞ්ගහො

ගන්ථාරම්භකථා

1. සම්මාසම්බුද්ධමතුලං , සසද්ධම්මගණුත්තමං.

අභිවාදිය භාසිස්සං, අභිධම්මත්ථසඞ්ගහං.

චතුපරමත්ථධම්මො

2. තත්ථ වුත්තාභිධම්මත්ථා, **චතුධා පරමත්ථතො.**

චිත්තං චෙතසිකං රූපං, නිබ්බානමිති සබ්බථා.

1. චිත්තපරිච්ඡෙදො

භූමිභෙදචිත්තං

3. තත්ථ **චිත්තං** තාව චතුබ්බිධං හොති කාමාවචරං රූපාවචරං අරූපාවචරං ලොකුත්තරඤ්චෙති.

අකුසලචිත්තං

4. තත්ථ කතමං **කාමාවචරං**? සොමනස්සසහගතං දිට්ඨිගතසම්පයුත්තං අසඞ්ඛාරිකමෙකං, සසඞ්ඛාරිකමෙකං, සොමනස්සසහගතං දිට්ඨිගතවිප්පයුත්තං අසඞ්ඛාරිකමෙකං, සසඞ්ඛාරිකමෙකං , උපෙක්ඛාසහගතං දිට්ඨිගතසම්පයුත්තං අසඞ්ඛාරිකමෙකං, සසඞ්ඛාරිකමෙකං, උපෙක්ඛාසහගතං දිට්ඨිගතවිප්පයුත්තං අසඞ්ඛාරිකමෙකං, සසඞ්ඛාරිකමෙකන්ති ඉමානි අට්ඨපි ලොභසහගතචිත්තානි නාම.

5. දොමනස්සසහගතං පටිඝසම්පයුත්තං අසඞ්ඛාරිකමෙකං, සසඞ්ඛාරිකමෙකන්ති ඉමානි ද්වෙපි පටිඝසම්පයුත්තචිත්තානි නාම.

6. උපෙක්ඛාසහගතං විචිකිච්ඡාසම්පයුත්තමෙකං, උපෙක්ඛාසහගතං උද්ධච්චසම්පයුත්තමෙකන්ති ඉමානි ද්වෙපි මොමූහචිත්තානි නාම.

7. ඉච්චෙවං සබ්බථාපි **ද්වාදසාකුසලචිත්තානි** සමත්තානි.

8. අට්ඨධා ලොභමූලානි, දොසමූලානි ච ද්විධා.

මොහමූලානි ච ද්වෙති, ද්වාදසාකුසලා සියුං.

අහෙතුකචිත්තං

9. උපෙක්ඛාසහගතං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං, තථා සොතවිඤ්ඤාණං, ඝානවිඤ්ඤාණං, ජිව්හාවිඤ්ඤාණං , දුක්ඛසහගතං කායවිඤ්ඤාණං, උපෙක්ඛාසහගතං සම්පටිච්ඡනචිත්තං, උපෙක්ඛාසහගතං සන්තීරණචිත්තඤ්චෙති ඉමානි සත්තපි අකුසලවිපාකචිත්තානි නාම.

10. උපෙක්ඛාසහගතං කුසලවිපාකං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං, තථා සොතවිඤ්ඤාණං, ඝානවිඤ්ඤාණං, ජිව්හාවිඤ්ඤාණං, සුඛසහගතං කායවිඤ්ඤාණං, උපෙක්ඛාසහගතං සම්පටිච්ඡනචිත්තං, සොමනස්සසහගතං සන්තීරණචිත්තං, උපෙක්ඛාසහගතං සන්තීරණචිත්තඤ්චෙති ඉමානි අට්ඨපි කුසලවිපාකාහෙතුකචිත්තානි නාම.

11. උපෙක්ඛාසහගතං පඤ්චද්වාරාවජ්ජනචිත්තං, තථා මනොද්වාරාවජ්ජනචිත්තං, සොමනස්සසහගතං හසිතුප්පාදචිත්තඤ්චෙති ඉමානි තීණිපි අහෙතුකකිරියචිත්තානි නාම.

12. ඉච්චෙව සබ්බථාපි **අට්ඨාරසාහෙතුකචිත්තානි** සමත්තානි.

13. සත්තාකුසලපාකානි, පුඤ්ඤපාකානි අට්ඨධා.

ක්‍රියචිත්තානි තීණීති, අට්ඨාරස අහෙතුකා.

සොභනචිත්තං

14. පාපාහෙතුකමුත්තානි, **සොභනානීති** වුච්චරෙ.

එකූනසට්ඨි චිත්තානි, අථෙකනවුතීපි වා.

කාමාවචරසොභනචිත්තං

15. සොමනස්සසහගතං ඤාණසම්පයුත්තං අසඞ්ඛාරිකමෙකං, සසඞ්ඛාරිකමෙකං, සොමනස්සසහගතං ඤාණවිප්පයුත්තං අසඞ්ඛාරිකමෙකං, සසඞ්ඛාරිකමෙකං, උපෙක්ඛාසහගතං ඤාණසම්පයුත්තං අසඞ්ඛාරිකමෙකං, සසඞ්ඛාරිකමෙකං. උපෙක්ඛාසහගතං ඤාණවිප්පයුත්තං අසඞ්ඛාරිකමෙකං, සසඞ්ඛාරිකමෙකන්ති ඉමානි අට්ඨපි කාමාවචරකුසලචිත්තානි නාම.

16. සොමනස්සසහගතං ඤාණසම්පයුත්තං අසඞ්ඛාරිකමෙකං, සසඞ්ඛාරිකමෙකං, සොමනස්සසහගතං ඤාණවිප්පයුත්තං අසඞ්ඛාරිකමෙකං, සසඞ්ඛාරිකමෙකං, උපෙක්ඛාසහගතං ඤාණසම්පයුත්තං අසඞ්ඛාරිකමෙකං, සසඞ්ඛාරිකමෙකං, උපෙක්ඛාසහගතං ඤාණවිප්පයුත්තං අසඞ්ඛාරිකමෙකං, සසඞ්ඛාරිකමෙකන්ති ඉමානි අට්ඨපි සහෙතුකකාමාවචරවිපාකචිත්තානි නාම.

17. සොමස්සසහගතං ඤාණසම්පයුත්තං අසඞ්ඛාරිකමෙකං, සසඞ්ඛාරිකමෙකං, සොමනස්සසහගතං ඤාණවිප්පයුත්තං අසඞ්ඛාරිකමෙකං , සසඞ්ඛාරිකමෙකං, උපෙක්ඛාසහගතං ඤාණසම්පයුත්තං අසඞ්ඛාරිකමෙකං, සසඞ්ඛාරිකමෙකං, උපෙක්ඛාසහගතං ඤාණවිප්පයුත්තං අසඞ්ඛාරිකමෙකං, සසඞ්ඛාරිකමෙකන්ති ඉමානි අට්ඨපි සහෙතුකකාමාවචරකිරියචිත්තානි නාම.

18. ඉච්චෙවං සබ්බථාපි **චතුවීසති සහෙතුකකාමාවචරකුසලවිපාකකිරියචිත්තානි** සමත්තානි.

19. වෙදනාඤාණසඞ්ඛාරභෙදෙන චතුවීසති.

සහෙතුකාමාවචරපුඤ්ඤපාකක්‍රියා මතා.

20. කාමෙ තෙවීස පාකානි, පුඤ්ඤාපුඤ්ඤානි වීසති.

එකාදස ක්‍රියා චෙති, චතුපඤ්ඤාස සබ්බථා.

රූපාවචරචිත්තං

21. විතක්කවිචාරපීතිසුඛෙකග්ගතාසහිතං පඨමජ්ඣානකුසලචිත්තං, විචාරපීතිසුඛෙකග්ගතාසහිතං දුතියජ්ඣානකුසලචිත්තං, පීතිසුඛෙකග්ගතාසහිතං තතියජ්ඣානකුසලචිත්තං, සුඛෙකග්ගතාසහිතං චතුත්ථජ්ඣානකුසලචිත්තං, උපෙක්ඛෙකග්ගතාසහිතං පඤ්චමජ්ඣානකුසලචිත්තඤ්චෙති ඉමානි පඤ්චපි රූපාවචරකුසලචිත්තානි නාම.

22. විතක්කවිචාරපීතිසුඛෙකග්ගතාසහිතං පඨමජ්ඣානවිපාකචිත්තං, විචාරපීතිසුඛෙකග්ගතාසහිතං දුතියජ්ඣානවිපාකචිත්තං, පීතිසුඛෙකග්ගතාසහිතං තතියජ්ඣානවිපාකචිත්තං, සුඛෙකග්ගතාසහිතං චතුත්ථජ්ඣානවිපාකචිත්තං, උපෙක්ඛෙකග්ගතාසහිතං පඤ්චමජ්ඣානවිපාකචිත්තඤ්චෙති ඉමානි පඤ්චපි රූපාවචරවිපාකචිත්තානි නාම.

23. විතක්කවිචාරපීතිසුඛෙකග්ගතාසහිතං පඨමජ්ඣානකිරියචිත්තං, විචාරපීතිසුඛෙකග්ගතාසහිතං දුතියජ්ඣානකිරියචිත්තං, පීතිසුඛෙකග්ගතාසහිතං තතියජ්ඣානකිරියචිත්තං , සුඛෙකග්ගතාසහිතං චතුත්ථජ්ඣානකිරියචිත්තං, උපෙක්ඛෙකග්ගතාසහිතං පඤ්චමජ්ඣානකිරියචිත්තඤ්චෙති ඉමානි පඤ්චපි රූපාවචරකිරියචිත්තානි නාම.

24. ඉච්චෙවං සබ්බථාපි **පන්නරස රූපාවචරකුසලවිපාකකිරියචිත්තානි** සමත්තානි.

25. පඤ්චධා ඣානභෙදෙන, රූපාවචරමානසං.

පුඤ්ඤපාකක්‍රියාභෙදා, තං පඤ්චදසධා භවෙ.

අරූපාවචරචිත්තං

26. ආකාසානඤ්චායතනකුසලචිත්තං, විඤ්ඤාණඤ්චායතනකුසලචිත්තං, ආකිඤ්චඤ්ඤායතනකුසලචිත්තං, නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනකුසලචිත්තඤ්චෙති ඉමානි චත්තාරිපි අරූපාවචරකුසලචිත්තානි නාම.

27. ආකාසානඤ්චායතනවිපාකචිත්තං, විඤ්ඤාණඤ්චායතනවිපාකචිත්තං, ආකිඤ්චඤ්ඤායතනවිපාකචිත්තං, නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනවිපාකචිත්තඤ්චෙති ඉමානි චත්තාරිපි අරූපාවචරවිපාකචිත්තානි නාම.

28. ආකාසානඤ්චායතනකිරියචිත්තං, විඤ්ඤාණඤ්චායතනකිරියචිත්තං, ආකිඤ්චඤ්ඤායතනකිරියචිත්තං, නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනකිරියචිත්තඤ්චෙති ඉමානි චත්තාරිපි අරූපාවචරකිරියචිත්තානි නාම.

29. ඉච්චෙවං සබ්බථාපි **ද්වාදස අරූපාවචරකුසලවිපාකකිරියචිත්තානි** සමත්තානි.

30. ආලම්බණප්පභෙදෙන , චතුධාරුප්පමානසං.

පුඤ්ඤපාකක්‍රියාභෙදා, පුන ද්වාදසධා ඨිතං.

ලොකුත්තරචිත්තං

31. සොතාපත්තිමග්ගචිත්තං , සකදාගාමිමග්ගචිත්තං, අනාගාමිමග්ගචිත්තං, අරහත්තමග්ගචිත්තඤ්චෙති ඉමානි චත්තාරිපි ලොකුත්තරකුසලචිත්තානි නාම.

32. සොතාපත්තිඵලචිත්තං, සකදාගාමිඵලචිත්තං, අනාගාමිඵලචිත්තං, අරහත්තඵලචිත්තඤ්චෙති ඉමානි චත්තාරිපි ලොකුත්තරවිපාකචිත්තානි නාම.

33. ඉච්චෙවං සබ්බථාපි **අට්ඨ ලොකුත්තරකුසලවිපාකචිත්තානි** සමත්තානි.

34. චතුමග්ගප්පභෙදෙන, චතුධා කුසලං තථා.

පාකං තස්ස ඵලත්තාති, අට්ඨධානුත්තරං මතං.

චිත්තගණනසඞ්ගහො

35. ද්වාදසාකුසලානෙවං, කුසලානෙකවීසති.

ඡත්තිංසෙව විපාකානි, ක්‍රියචිත්තානි වීසති.

36. චතුපඤ්ඤාසධා කාමෙ, රූපෙ පන්නරසීරයෙ.

චිත්තානි ද්වාදසාරුප්පෙ, අට්ඨධානුත්තරෙ තථා.

37. ඉත්ථමෙකූනනවුතිපභෙදං පන මානසං.

එකවීසසතං වාථ, විභජන්ති විචක්ඛණා.

චිත්ථාරගණනා

38. කථමෙකූනනවුතිවිධං චිත්තං එකවීසසතං හොති? විතක්කවිචාරපීතිසුඛෙකග්ගතාසහිතං පඨමජ්ඣානසොතාපත්තිමග්ගචිත්තං, විචාරපීතිසුඛෙකග්ගතාසහිතං දුතියජ්ඣානසොතාපත්තිමග්ගචිත්තං, පීතිසුඛෙකග්ගතාසහිතං තතියජ්ඣානසොතාපත්තිමග්ගචිත්තං, සුඛෙකග්ගතාසහිතං

චතුත්ථජ්ඣානසොතාපත්තිමග්ගචිත්තං, උපෙක්ඛෙකග්ගතාසහිතං පඤ්චමජ්ඣානසොතාපත්තිමග්ගචිත්තඤ්චෙති ඉමානි පඤ්චපි සොතාපත්තිමග්ගචිත්තානි නාම.

39. තථා සකදාගාමිමග්ගඅනාගාමිමග්ගඅරහත්තමග්ගචිත්තඤ්චෙති සමවීසති මග්ගචිත්තානි.

40. තථා ඵලචිත්තානි චෙති **සමචත්තාලීස ලොකුත්තරචිත්තානි** භවන්තීති.

41. ඣානඞ්ගයොගභෙදෙන, කත්වෙකෙකන්තු පඤ්චධා.

වුච්චතානුත්තරං චිත්තං, චත්තාලීසවිධන්ති ච.

42. යථා ච රූපාවචරං, ගය්හතානුත්තරං තථා.

පඨමාදිඣානභෙදෙ, ආරුප්පඤ්චාපි පඤ්චමෙ.

එකාදසවිධං තස්මා, පඨමාදිකමීරිතං;
ඣානමෙකෙකමන්තෙ තු, තෙවීසතිවිධං භවෙ.

43. සත්තතිංසවිධං පුඤ්ඤං, ද්විපඤ්ඤාසවිධං තථා.

පාකමිච්චාහු චිත්තානි, එකවීසසතං බුධා.

ඉති අභිධම්මත්ථසඞ්ගහෙ චිත්තසඞ්ගහවිභාගො නාම

පඨමො පරිච්ඡෙදො.

2. චෙතසිකපරිච්ඡෙදො

සම්පයොගලක්ඛණං

1. එකුප්පාදනිරොධා ච, එකාලම්බණවත්ථුකා.

චෙතොයුත්තා ද්විපඤ්ඤාස, ධම්මා චෙතසිකා මතා.

අඤ්ඤසමානචෙතසිකං

2. කථං? ඵස්සො වෙදනා සඤ්ඤා චෙතනා එකග්ගතා ජීවිතින්ද්‍රියං මනසිකාරො චෙති සත්තිමෙ චෙතසිකා **සබ්බචිත්තසාධාරණා** නාම.

3. විතක්කො විචාරො අධිමොක්ඛො වීරියං පීති ඡන්දො චාති ඡ ඉමෙ චෙතසිකා **පකිණ්ණකා** නාම.

4. එවමෙතෙ තෙරස චෙතසිකා **අඤ්ඤසමානාති** වෙදිතබ්බා.

අකුසලචෙතසිකං

5. මොහො අහිරිකං අනොත්තප්පං උද්ධච්චං ලොභො දිට්ඨි මානො දොසො ඉස්සා මච්ඡරියං කුක්කුච්චං ථීනං මිද්ධං විචිකිච්ඡා චෙති චුද්දසිමෙ චෙතසිකා **අකුසලා** නාම.

සොභනචෙතසිකං

6. සද්ධා සති හිරී ඔත්තප්පං අලොභො අදොසො තත්‍රමජ්ඣත්තතා කායපස්සද්ධි චිත්තපස්සද්ධි කායලහුතා චිත්තලහුතා කායමුදුතා චිත්තමුදුතා කායකම්මඤ්ඤතා චිත්තකම්මඤ්ඤතා කායපාගුඤ්ඤතා චිත්තපාගුඤ්ඤතා කායුජුකතා චිත්තුජුකතා චෙති එකූනවීසතිමෙ චෙතසිකා **සොභනසාධාරණා** නාම.

7. සම්මාවාචා සම්මාකම්මන්තො සම්මාආජීවො චෙති තිස්සො **විරතියො** නාම.

8. කරුණා මුදිතා **අප්පමඤ්ඤායො** නාමාති සබ්බථාපි පඤ්ඤින්ද්‍රියෙන සද්ධිං පඤ්චවීසතිමෙ චෙතසිකා **සොභනාති** වෙදිතබ්බා.

9. එත්තාවතා ච –

තෙරසඤ්ඤසමානා ච, චුද්දසාකුසලා තථා;
සොභනා පඤ්චවීසාති, ද්විපඤ්ඤාස පවුච්චරෙ.

සම්පයොගනයො

10. තෙසං චිත්තාවියුත්තානං, යථායොගමිතො පරං.

චිත්තුප්පාදෙසු පච්චෙකං, සම්පයොගො පවුච්චති.

11. සත්ත සබ්බත්ථ යුජ්ජන්ති, යථායොගං පකිණ්ණකා.

චුද්දසාකුසලෙස්වෙව, සොභනෙස්වෙව සොභනා.

අඤ්ඤසමානචෙතසිකසම්පයොගනයො

12. කථං? **සබ්බචිත්තසාධාරණා** තාව සත්තිමෙ චෙතසිකා සබ්බෙසුපි එකූනනවුතිචිත්තුප්පාදෙසු ලබ්භන්ති.

13. **පකිණ්ණකෙසු** පන විතක්කො තාව ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණවජ්ජිතකාමාවචරචිත්තෙසු චෙව එකාදසසු පඨමජ්ඣානචිත්තෙසු චෙති පඤ්චපඤ්ඤාසචිත්තෙසු උප්පජ්ජති.

14. විචාරො පන තෙසු චෙව එකාදසසු දුතියජ්ඣානචිත්තෙසු චාති ඡසට්ඨිචිත්තෙසු.

15. අධිමොක්ඛො ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණවිචිකිච්ඡාසහගතවජ්ජිතචිත්තෙසු.

16. වීරියං පඤ්චද්වාරාවජ්ජනද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණසම්පටිච්ඡනසන්තීරණවජ්ජිතචිත්තෙසු.

17. පීති දොමනස්සුපෙක්ඛාසහගතකායවිඤ්ඤාණචතුත්ථජ්ඣානවජ්ජිතචිත්තෙසු.

18. ඡන්දො අහෙතුකමොමූහවජ්ජිතචිත්තෙසූති.

19. තෙ පන චිත්තුප්පාදා යථාක්කමං –

ඡසට්ඨි පඤ්චපඤ්ඤාස, එකාදස ච සොළස;
සත්තති වීසති චෙව, පකිණ්ණකවිවජ්ජිතා.

පඤ්චපඤ්ඤාස ඡසට්ඨිට්ඨසත්තති තිසත්තති;
එකපඤ්ඤාස චෙකූනසත්තති සපකිණ්ණකා.

අකුසලචෙතසිකසම්පයොගනයො

20. **අකුසලෙසු** පන මොහො අහිරිකං අනොත්තප්පං උද්ධච්චඤ්චාති චත්තාරොමෙ චෙතසිකා සබ්බාකුසලසාධාරණා නාම, සබ්බෙසුපි ද්වාදසා කුසලෙසු ලබ්භන්ති.

21. ලොභො අට්ඨසු ලොභසහගතචිත්තෙස්වෙව ලබ්භති.

22. දිට්ඨි චතූසු දිට්ඨිගතසම්පයුත්තෙසු.

23. මානො චතූසු දිට්ඨිගතවිප්පයුත්තෙසු.

24. දොසො ඉස්සා මච්ඡරියං කුක්කුච්චඤ්චාති ද්වීසු පටිඝසම්පයුත්තචිත්තෙසු.

25. ථිනමිද්ධං පඤ්චසු සසඞ්ඛාරිකචිත්තෙසු.

26. විචිකිච්ඡා විචිකිච්ඡාසහගතචිත්තෙයෙවාති.

27. සබ්බාපුඤ්ඤෙසු චත්තාරො,

ලොභමූලෙ තයො ගතා;
දොසමූලෙසු චත්තාරො,
සසඞ්ඛාරෙ ද්වයං තථා.

විචිකිච්ඡා විචිකිච්ඡා-චිත්තෙ චාති චතුද්දස;
ද්වාදසාකුලෙස්වෙව, සම්පයුජ්ජන්ති පඤ්චධා.

සොභනචෙතසිකසම්පයොගනයො

28. **සොභනෙසු** පන සොභනසාධාරණා තාව එකූනවීසතිමෙ චෙතසිකා සබ්බෙසුපි එකූනසට්ඨිසොභනචිත්තෙසු සංවිජ්ජන්ති.

29. විරතියො පන තිස්සොපි ලොකුත්තරචිත්තෙසු සබ්බථාපි නියතා එකතොව ලබ්භන්ති, ලොකියෙසු පන කාමාවචරකුසලෙස්වෙව කදාචි සන්දිස්සන්ති විසුං විසුං.

30. අප්පමඤ්ඤායො පන ද්වාදසසු පඤ්චමජ්ඣානවජ්ජිතමහග්ගතචිත්තෙසු චෙව කාමාවචරකුසලෙසු ච සහෙතුකකාමාවචරකිරියචිත්තෙසු චාති අට්ඨවීසතිචිත්තෙස්වෙව කදාචි නානා හුත්වා ජායන්ති, උපෙක්ඛාසහගතෙසු පනෙත්ථ කරුණාමුදිතා න සන්තීති කෙචි වදන්ති.

31. පඤ්ඤා පන ද්වාදසසු ඤාණසම්පයුත්තකාමාවචරචිත්තෙසු චෙව සබ්බෙසුපි පඤ්චතිංසමහග්ගතලොකුත්තරචිත්තෙසු චාති සත්තචත්තාලීසචිත්තෙසු සම්පයොගං ගච්ඡතීති.

32. එකූනවීසති ධම්මා, ජායන්තෙකූනසට්ඨීසු.

තයො සොළසචිත්තෙසු, අට්ඨවීසතියං ද්වයං.

පඤ්ඤා පකාසිතා, සත්තචත්තාලීසවිධෙසුපි;
සම්පයුත්තා චතුධෙවං, සොභනෙස්වෙව සොභනා.

33. ඉස්සාමච්ඡෙරකුක්කුච්ච-විරතිකරුණාදයො.

නානා කදාචි මානො ච, ථින මිද්ධං තථා සහ.

34. යථාවුත්තානුසාරෙන, සෙසා **නියතයොගිනො**.

සඞ්ගහඤ්ච පවක්ඛාමි, තෙසං දානි යථාරහං.

සඞ්ගහනයො

35. ඡත්තිංසානුත්තරෙ ධම්මා, පඤ්චතිංස මහග්ගතෙ.

අට්ඨතිංසාපි ලබ්භන්ති, කාමාවචරසොභනෙ.

සත්තවීසතිපුඤ්ඤම්හි, ද්වාදසාහෙතුකෙති ච;
යථාසම්භවයොගෙන, පඤ්චධා තත්ථ සඞ්ගහො.

ලොකුත්තරචිත්තසඞ්ගහනයො

36. කථං ? **ලොකුත්තරෙසු** තාව අට්ඨසු පඨමජ්ඣානිකචිත්තෙසු අඤ්ඤසමානා තෙරස චෙතසිකා, අප්පමඤ්ඤාවජ්ජිතා තෙවීසති සොභනචෙතසිකා චෙති ඡත්තිංස ධම්මා සඞ්ගහං ගච්ඡන්ති, තථා දුතියජ්ඣානිකචිත්තෙසු විතක්කවජ්ජා, තතියජ්ඣානිකචිත්තෙසු විතක්කවිචාරවජ්ජා, චතුත්ථජ්ඣානිකචිත්තෙසු විතක්කවිචාරපීතිවජ්ජා, පඤ්චමජ්ඣානිකචිත්තෙසුපි උපෙක්ඛාසහගතා තෙ එව සඞ්ගය්හන්තීති සබ්බථාපි අට්ඨසු ලොකුත්තරචිත්තෙසු පඤ්චකජ්ඣානවසෙන පඤ්චධාව සඞ්ගහො හොතීති.

37. ඡත්තිංස පඤ්චතිංස ච, චතුත්තිංස යථාක්කමං.

තෙත්තිංසද්වයමිච්චෙවං, පඤ්චධානුත්තරෙ ඨිතා.

මහග්ගතචිත්තසඞ්ගහනයො

38. **මහග්ගතෙසු** පන තීසු පඨමජ්ඣානිකචිත්තෙසු තාව අඤ්ඤසමානා තෙරස චෙතසිකා, විරතිත්තයවජ්ජිතා ද්වාවීසති සොභනචෙතසිකා චෙති පඤ්චතිංස ධම්මා සඞ්ගහං ගච්ඡන්ති, කරුණාමුදිතා පනෙත්ථ පච්චෙකමෙව යොජෙතබ්බා, තථා දුතියජ්ඣානිකචිත්තෙසු විතක්කවජ්ජා, තතියජ්ඣානිකචිත්තෙසු විතක්කවිචාරවජ්ජා, චතුත්ථජ්ඣානිකචිත්තෙසු විතක්කවිචාරපීතිවජ්ජා, පඤ්චමජ්ඣානිකචිත්තෙසු පන පන්නරසසු අප්පමඤ්ඤායො න ලබ්භන්තීති සබ්බථාපි සත්තවීසතිමහග්ගතචිත්තෙසු පඤ්චකජ්ඣානවසෙන පඤ්චධාව සඞ්ගහො හොතීති.

39. පඤ්චතිංස චතුත්තිංස, තෙත්තිංස ච යථාක්කමං.

බාත්තිංස චෙව තිංසෙති, පඤ්චධාව මහග්ගතෙ.

කාමාවචරසොභනචිත්තසඞ්ගහනයො

40. **කාමාවචරසොභනෙසු** පන කුසලෙසු තාව පඨමද්වයෙ අඤ්ඤසමානා තෙරස චෙතසිකා, පඤ්චවීසති සොභනචෙතසිකා චෙති අට්ඨතිංස ධම්මා සඞ්ගහං ගච්ඡන්ති, අප්පමඤ්ඤාවිරතියො පනෙත්ථ පඤ්චපි පච්චෙකමෙව යොජෙතබ්බා, තථා දුතියද්වයෙ ඤාණවජ්ජිතා, තතියද්වයෙ ඤාණසම්පයුත්තා පීතිවජ්ජිතා, චතුත්ථද්වයෙ

ඤාණපීතිවජ්ජිතා තෙ එව සඞ්ගය්හන්ති. කිරියචිත්තෙසුපි විරතිවජ්ජිතා තථෙව චතූසුපි දුකෙසු චතුධාව සඞ්ගය්හන්ති. තථා විපාකෙසු ච අප්පමඤ්ඤාවිරතිවජ්ජිතා තෙ එව සඞ්ගය්හන්තීති සබ්බථාපි චතුවීසතිකාමාවචරසොභනචිත්තෙසු දුකවසෙන ද්වාදසධාව සඞ්ගහො හොතීති.

41. අට්ඨතිංස සත්තතිංස, ද්වයං ඡත්තිංසකං සුභෙ.

පඤ්චතිංස චතුත්තිංස, ද්වයං තෙත්තිංසකං ක්‍රියෙ;
තෙත්තිංස පාකෙ බාත්තිංස, ද්වයෙකතිංසකං භවෙ;
සහෙතුකාමාවචරපුඤ්ඤ-පාකක්‍රියාමනෙ.

42. නවිජ්ජන්තෙත්ථ විරතී, ක්‍රියෙසු ච මහග්ගතෙ.

අනුත්තරෙ අප්පමඤ්ඤා, කාමපාකෙ ද්වයං තථා;
අනුත්තරෙ ඣානධම්මා, අප්පමඤ්ඤා ච මජ්ඣිමෙ;
විරතී ඤාණපීතී ච, පරිත්තෙසු විසෙසකා.

අකුසලචිත්තසඞ්ගහනයො

43. **අකුසලෙසු** පන ලොභමූලෙසු තාව පඨමෙ අසඞ්ඛාරිකෙ අඤ්ඤසමානා තෙරස චෙතසිකා, අකුසලසාධාරණා චත්තාරො චාති සත්තරස ලොභදිට්ඨීහි සද්ධිං එකූනවීසති ධම්මා සඞ්ගහං ගච්ඡන්ති.

44. තථෙව දුතියෙ අසඞ්ඛාරිකෙ ලොභමානෙන.

45. තතියෙ තථෙව පීතිවජ්ජිතා ලොභදිට්ඨීහි සහ අට්ඨාරස.

46. චතුත්ථෙ තථෙව ලොභමානෙන.

47. පඤ්චමෙ පන පටිඝසම්පයුත්තෙ අසඞ්ඛාරිකෙ දොසො ඉස්සා මච්ඡරියං කුක්කුච්චඤ්චාති චතූහි සද්ධිං පීතිවජ්ජිතා තෙ එව වීසති ධම්මා සඞ්ගය්හන්ති, ඉස්සාමච්ඡරියකුක්කුච්චානි පනෙත්ථ පච්චෙකමෙව යොජෙතබ්බානි.

48. සසඞ්ඛාරිකපඤ්චකෙපි තථෙව ථීනමිද්ධෙන විසෙසෙත්වා යොජෙතබ්බා.

49. ඡන්දපීතිවජ්ජිතා පන අඤ්ඤසමානා එකාදස, අකුසලසාධාරණා චත්තාරො චාති පන්නරස ධම්මා උද්ධච්චසහගතෙ සම්පයුජ්ජන්ති.

50. විචිකිච්ඡාසහගතචිත්තෙ ච අධිමොක්ඛවිරහිතා විචිකිච්ඡාසහගතා තථෙව පන්නරස ධම්මා සමුපලබ්භන්තීති සබ්බථාපි ද්වාදසාකුසලචිත්තුප්පාදෙසු පච්චෙකං යොජියමානාපි ගණනවසෙන සත්තධාව සඞ්ගහිතා භවන්තීති.

51. එකූනවීසාට්ඨාරස, වීසෙකවීස වීසති.

ද්වාවීස පන්නරසෙති, සත්තධා කුසලෙඨිතා.

52. සාධාරණා ච චත්තාරො, සමානා ච දසාපරෙ.

චුද්දසෙතෙ පවුච්චන්ති, **සබ්බාකුසලයොගිනො**.

අහෙතුකචිත්තසඞ්ගහනයො

53. **අහෙතුකෙසු** පන හසනචිත්තෙ තාව ඡන්දවජ්ජිතා අඤ්ඤසමානා ද්වාදස ධම්මා සඞ්ගහං ගච්ඡන්ති.

54. තථා වොට්ඨබ්බනෙ ඡන්දපීතිවජ්ජිතා.

55. සුඛසන්තීරණෙ ඡන්දවීරියවජ්ජිතා.

56. මනොධාතුත්තිකාහෙතුකපටිසන්ධියුගළෙ ඡන්දපීතිවීරියවජ්ජිතා.

57. ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණෙ පකිණ්ණකවජ්ජිතා තෙයෙව සඞ්ගය්හන්තීති සබ්බථාපි අට්ඨාරසසු අහෙතුකෙසු ගණනවසෙන චතුධාව සඞ්ගහො හොතීති.

58. ද්වාදසෙකාදස දස, සත්ත චාති චතුබ්බිධො.

අට්ඨාරසාහෙතුකෙසු, චිත්තුප්පාදෙසු සඞ්ගහො.

59. අහෙතුකෙසු සබ්බත්ථ, සත්ත සෙසා යථාරහං.

ඉති විත්ථාරතො වුත්තො, තෙත්තිංසවිධසඞ්ගහො.

60. ඉත්ථං චිත්තාවියුත්තානං, සම්පයොගඤ්ච සඞ්ගහං.

ඤත්වා භෙදං යථායොගං, චිත්තෙන සමමුද්දිසෙ.

ඉති අභිධම්මත්ථසඞ්ගහෙ චෙතසිකසඞ්ගහවිභාගො නාම

දුතියො පරිච්ඡෙදො.

3. පකිණ්ණකපරිච්ඡෙදො

1. සම්පයුත්තා යථායොගං, තෙපඤ්ඤාස සභාවතො.

චිත්තචෙතසිකා ධම්මා, තෙසං දානි යථාරහං.

2. වෙදනාහෙතුතො කිච්චද්වාරාලම්බණවත්ථුතො.

චිත්තුප්පාදවසෙනෙව, සඞ්ගහො නාම නීයතෙ.

වෙදනාසඞ්ගහො

3. තත්ථ **වෙදනාසඞ්ගහෙ** තාව තිවිධා වෙදනා සුඛං දුක්ඛං අදුක්ඛමසුඛා චෙති, සුඛං දුක්ඛං සොමනස්සං දොමනස්සං උපෙක්ඛාති ච භෙදෙන පන පඤ්චධා හොති.

4. තත්ථ සුඛසහගතං කුසලවිපාකං කායවිඤ්ඤාණමෙකමෙව, තථා දුක්ඛසහගතං අකුසලවිපාකං.

5. සොමනස්සසහගතචිත්තානි පන ලොභමූලානි චත්තාරි, ද්වාදස කාමාවචරසොභනානි, සුඛසන්තීරණහසනානි ච ද්වෙති අට්ඨාරස කාමාවචරසොමනස්සසහගතචිත්තානි චෙව පඨමදුතියතතියචතුත්ථජ්ඣානසඞ්ඛාතානි චතුචත්තාලීස මහග්ගතලොකුත්තරචිත්තානි චෙති ද්වාසට්ඨිවිධානි භවන්ති.

6. දොමනස්සසහගතචිත්තානි පන ද්වෙ පටිඝසම්පයුත්තචිත්තානෙව.

7. සෙසානි සබ්බානිපි පඤ්චපඤ්ඤාස උපෙක්ඛාසහගතචිත්තානෙවාති.

8. සුඛං දුක්ඛමුපෙක්ඛාති, තිවිධා තත්ථ වෙදනා.

සොමනස්සං දොමනස්සමිතිභෙදෙන පඤ්චධා.

9. සුඛමෙකත්ථ දුක්ඛඤ්ච, දොමනස්සං ද්වයෙ ඨිතං.

ද්වාසට්ඨීසු සොමනස්සං, පඤ්චපඤ්ඤාසකෙතරා.

හෙතුසඞ්ගහො

10. **හෙතුසඞ්ගහෙ** හෙතු නාම ලොභො දොසො මොහො අලොභො අදොසො අමොහො චාති ඡබ්බිධා භවන්ති.

11. තත්ථ පඤ්චද්වාරාවජ්ජනද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණසම්පටිච්ඡනසන්තීරණවොට්ඨබ්බනහසනවසෙන අහෙතුකචිත්තානි නාම.

12. සෙසානි සබ්බානිපි එකසත්තති චිත්තානි සහෙතුකානෙව.

13. තත්ථාපි ද්වෙ මොමූහචිත්තානි එකහෙතුකානි.

14. සෙසානි දස අකුසලචිත්තානි චෙව ඤාණවිප්පයුත්තානි ද්වාදස කාමාවචරසොභනානි චෙති ද්වාවීසති ද්විහෙතුකචිත්තානි.

15. ද්වාදස ඤාණසම්පයුත්තකාමාවචරසොභනානි චෙව පඤ්චතිංස මහග්ගතලොකුත්තරචිත්තානි චෙති සත්තචත්තාලීස තිහෙතුකචිත්තානීති.

16. ලොභො දොසො ච මොහො ච,

හෙතූ අකුසලා තයො;
අලොභාදොසාමොහො ච,
කුසලාබ්‍යාකතා තථා.

17. අහෙතුකාට්ඨාරසෙකහෙතුකා ද්වෙ ද්වාවීසති.

ද්විහෙතුකා මතා සත්තචත්තාලීසතිහෙතුකා.

කිච්චසඞ්ගහො

18. **කිච්චසඞ්ගහෙ** කිච්චානි නාම පටිසන්ධිභවඞ්ගාවජ්ජනදස්සනසවනඝායනසායනඵුසනසම්පටිච්ඡනසන්තීරණවොට්ඨබ්බනජවනතදාරම්මණචුතිවසෙන චුද්දසවිධානි භවන්ති.

19. පටිසන්ධිභවඞ්ගාවජ්ජනපඤ්චවිඤ්ඤාණට්ඨානාදිවසෙන පන තෙසං දසධා ඨානභෙදො වෙදිතබ්බො.

20. තත්ථ ද්වෙ උපෙක්ඛාසහගතසන්තීරණානි චෙව අට්ඨ මහාවිපාකානි ච නව රූපාරූපවිපාකානි චෙති එකූනවීසති චිත්තානි පටිසන්ධිභවඞ්ගචුතිකිච්චානි නාම.

21. ආවජ්ජනකිච්චානි පන ද්වෙ.

22. තථා දස්සනසවනඝායනසායනඵුසනසම්පටිච්ඡනකිච්චානි ච.

23. තීණි සන්තීරණකිච්චානි.

24. මනොද්වාරාවජ්ජනමෙව පඤ්චද්වාරෙ වොට්ඨබ්බනකිච්චං සාධෙති.

25. ආවජ්ජනද්වයවජ්ජිතානි කුසලාකුසලඵලකිරියචිත්තානි පඤ්චපඤ්ඤාස ජවනකිච්චානි.

26. අට්ඨ මහාවිපාකානි චෙව සන්තීරණත්තයඤ්චෙති එකාදස තදාරම්මණකිච්චානි.

27. තෙසු පන ද්වෙ උපෙක්ඛාසහගතසන්තීරණචිත්තානි පටිසන්ධිභවඞ්ගචුතිතදාරම්මණසන්තීරණවසෙන පඤ්චකිච්චානි නාම.

28. මහාවිපාකානි අට්ඨ පටිසන්ධිභවඞ්ගචුතිතදාරම්මණවසෙන චතුකිච්චානි නාම.

29. මහග්ගතවිපාකානි නව පටිසන්ධිභවඞ්ගචුතිවසෙන තිකිච්චානි නාම.

30. සොමනස්සසන්තීරණං සන්තීරණතදාරම්මණවසෙන දුකිච්චං.

31. තථා වොට්ඨබ්බනං වොට්ඨබ්බනාවජ්ජනවසෙන.

32. සෙසානි පන සබ්බානිපි ජවනමනොධාතුත්තිකද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණානි යථාසම්භවමෙකකිච්චානීති.

33. පටිසන්ධාදයො නාම, කිච්චභෙදෙන චුද්දස.

දසධා ඨානභෙදෙන, චිත්තුප්පාදා පකාසිතා.

34. අට්ඨසට්ඨි තථා ද්වෙ ච, නවාට්ඨ ද්වෙ යථාක්කමං.

එකද්විතිචතුපඤ්චකිච්චට්ඨානානි නිද්දිසෙ.

ද්වාරසඞ්ගහො

35. **ද්වාරසඞ්ගහෙ** ද්වාරානි නාම චක්ඛුද්වාරං සොතද්වාරං ඝානද්වාරං ජිව්හාද්වාරං කායද්වාරං මනොද්වාරඤ්චෙති ඡබ්බිධානි භවන්ති.

36. තත්ථ චක්ඛුමෙව චක්ඛුද්වාරං.

37. තථා සොතාදයො සොතද්වාරාදීනි.

38. මනොද්වාරං පන භවඞ්ගන්ති පවුච්චති.

39. තත්ථ පඤ්චද්වාරාවජ්ජනචක්ඛුවිඤ්ඤාණසම්පටිච්ඡනසන්තීරණවොට්ඨබ්බනකාමාවචරජවනතදාරම්මණවසෙන ඡචත්තාලීස චිත්තානි චක්ඛුද්වාරෙ යථාරහං උප්පජ්ජන්ති, තථා පඤ්චද්වාරාවජ්ජනසොතවිඤ්ඤාණාදිවසෙන සොතද්වාරාදීසුපි ඡචත්තාලීසෙව භවන්තීති සබ්බථාපි පඤ්චද්වාරෙ චතුපඤ්ඤාස චිත්තානි කාමාවචරානෙව.

40. මනොද්වාරෙ පන මනොද්වාරාවජ්ජනපඤ්චපඤ්ඤාසජවනතදාරම්මණවසෙන සත්තසට්ඨි චිත්තානි භවන්ති.

41. එකූනවීසති පටිසන්ධිභවඞ්ගචුතිවසෙන ද්වාරවිමුත්තානි.

42. තෙසු පන පඤ්චවිඤ්ඤාණානි චෙව මහග්ගතලොකුත්තරජවනානි චෙති ඡත්තිංස යථාරහමෙකද්වාරිකචිත්තානි නාම.

43. මනොධාතුත්තිකං පන පඤ්චද්වාරිකං.

44. සුඛසන්තීරණවොට්ඨබ්බනකාමාවචරජවනානි ඡද්වාරිකචිත්තානි.

45. උපෙක්ඛාසහගතසන්තීරණමහාවිපාකානි ඡද්වාරිකානි චෙව ද්වාරවිමුත්තානි ච.

46. මහග්ගතවිපාකානි ද්වාරවිමුත්තානෙවාති.

47. එකද්වාරිකචිත්තානි, පඤ්චඡද්වාරිකානි ච.

ඡද්වාරිකවිමුත්තානි, විමුත්තානි ච සබ්බථා.

ඡත්තිංසති තථා තීණි, එකතිංස යථාක්කමං;
දසධා නවධා චෙති, පඤ්චධා පරිදීපයෙ.

ආලම්බණසඞ්ගහො

48. **ආලම්බණසඞ්ගහෙ** ආරම්මණානි නාම රූපාරම්මණං සද්දාරම්මණං ගන්ධාරම්මණං රසාරම්මණං ඵොට්ඨබ්බාරම්මණං ධම්මාරම්මණඤ්චෙති ඡබ්බිධානි භවන්ති.

49. තත්ථ රූපමෙව රූපාරම්මණං, තථා සද්දාදයො සද්දාරම්මණාදීනි.

50. ධම්මාරම්මණං පන පසාදසුඛුමරූපචිත්තචෙතසිකනිබ්බානපඤ්ඤත්තිවසෙන ඡධා සඞ්ගය්හති.

51. තත්ථ චක්ඛුද්වාරිකචිත්තානං සබ්බෙසම්පි රූපමෙව ආරම්මණං, තඤ්ච පච්චුප්පන්නං. තථා සොතද්වාරිකචිත්තාදීනම්පි සද්දාදීනි, තානි ච පච්චුප්පන්නානියෙව.

52. මනොද්වාරිකචිත්තානං පන ඡබ්බිධම්පි පච්චුප්පන්නමතීතං අනාගතං කාලවිමුත්තඤ්ච යථාරහමාරම්මණං හොති.

53. ද්වාරවිමුත්තානඤ්ච පටිසන්ධිභවඞ්ගචුතිසඞ්ඛාතානං ඡබ්බිධම්පි යථාසම්භවං යෙභුය්‍යෙන භවන්තරෙ ඡද්වාරග්ගහිතං පච්චුප්පන්නමතීතං පඤ්ඤත්තිභූතං වා කම්මකම්මනිමිත්තගතිනිමිත්තසම්මතං ආරම්මණං හොති.

54. තෙසු චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනි යථාක්කමං රූපාදිඑකෙකාරම්මණානෙව.

55. මනොධාතුත්තිකං පන රූපාදිපඤ්චාරම්මණං.

56. සෙසානි කාමාවචරවිපාකානි හසනචිත්තඤ්චෙති සබ්බථාපි කාමාවචරාරම්මණානෙව.

57. අකුසලානි චෙව ඤාණවිප්පයුත්තකාමාවචරජවනානි චෙති ලොකුත්තරවජ්ජිතසබ්බාරම්මණානි.

58. ඤාණසම්පයුත්තකාමාවචරකුසලානි චෙව පඤ්චමජ්ඣානසඞ්ඛාතං අභිඤ්ඤාකුසලඤ්චෙති අරහත්තමග්ගඵලවජ්ජිතසබ්බාරම්මණානි.

59. ඤාණසම්පයුත්තකාමාවචරකිරියානි චෙව කිරියාභිඤ්ඤාවොට්ඨබ්බනඤ්චෙති සබ්බථාපි සබ්බාරම්මණානි.

60. ආරුප්පෙසු දුතියචතුත්ථානි මහග්ගතාරම්මණානි.

61. සෙසානි මහග්ගතචිත්තානි සබ්බානිපි පඤ්ඤත්තාරම්මණානි.

62. ලොකුත්තරචිත්තානි නිබ්බානාරම්මණානීති.

63. පඤ්චවීස පරිත්තම්හි, ඡ චිත්තානි මහග්ගතෙ.

එකවීසති වොහාරෙ, අට්ඨ නිබ්බානගොචරෙ.

වීසානුත්තරමුත්තම්හි , අග්ගමග්ගඵලුජ්ඣිතෙ;
පඤ්ච සබ්බත්ථ ඡච්චෙති, සත්තධා තත්ථ සඞ්ගහො.

වත්ථුසඞ්ගහො

64. **වත්ථුසඞ්ගහෙ** වත්ථූනි නාම චක්ඛුසොතඝානජිව්හාකායහදයවත්ථු චෙති ඡබ්බිධානි භවන්ති.

65. තානි කාමලොකෙ සබ්බානිපි ලබ්භන්ති.

66. රූපලොකෙ පන ඝානාදිත්තයං නත්ථි.

67. අරූපලොකෙ පන සබ්බානිපි න සංවිජ්ජන්ති.

68. තත්ථ පඤ්චවිඤ්ඤාණධාතුයො යථාක්කමං එකන්තෙන පඤ්ච පසාදවත්ථූනි නිස්සායෙව පවත්තන්ති.

69. පඤ්චද්වාරාවජ්ජනසම්පටිච්ඡනසඞ්ඛාතා පන මනොධාතු ච හදයං නිස්සිතායෙව පවත්තන්ති.

70. අවසෙසා පන මනොවිඤ්ඤාණධාතුසඞ්ඛාතා ච සන්තීරණමහාවිපාකපටිඝද්වයපඨමමග්ගහසනරූපාවචරවසෙන හදයං නිස්සායෙව පවත්තන්ති.

71. අවසෙසා කුසලාකුසලකිරියානුත්තරවසෙන පන නිස්සාය වා අනිස්සාය වා.

72. ආරුප්පවිපාකවසෙන හදයං අනිස්සායෙවාති.

73. ඡවත්ථුං නිස්සිතා කාමෙ, සත්ත රූපෙ චතුබ්බිධා.

තිවත්ථුං නිස්සිතාරුප්පෙ, ධාත්වෙකා නිස්සිතා මතා.

74. තෙචත්තාලීස නිස්සාය, ද්වෙචත්තාලීස ජායරෙ.

නිස්සාය ච අනිස්සාය, පාකාරුප්පා අනිස්සිතා.

ඉති අභිධම්මත්ථසඞ්ගහෙ පකිණ්ණකසඞ්ගහවිභාගො නාම

තතියො පරිච්ඡෙදො.

4. වීථිපරිච්ඡෙදො

1. චිත්තුප්පාදානමිච්චෙවං, කත්වාසඞ්ගහමුත්තරං.

භූමිපුග්ගලභෙදෙන, පුබ්බාපරනියාමිතං.

පවත්තිසඞ්ගහං නාම, පටිසන්ධිපවත්තියං;
පවක්ඛාමි සමාසෙන, යථාසම්භවතො කථං.

2.. වීථිමුත්තානං පන කම්මකම්මනිමිත්තගතිනිමිත්තවසෙන තිවිධා හොති විසයප්පවත්ති.

4. තත්ථ වත්ථුද්වාරාරම්මණානි පුබ්බෙ වුත්තනයානෙව.

විඤ්ඤාණඡක්කං

5. චක්ඛුවිඤ්ඤාණං සොතවිඤ්ඤාණං ඝානවිඤ්ඤාණං ජිව්හාවිඤ්ඤාණං කායවිඤ්ඤාණං මනොවිඤ්ඤාණඤ්චෙති ඡ විඤ්ඤාණානි.

වීථිඡක්කං

6. **ඡ වීථියො** පන චක්ඛුද්වාරවීථි සොතද්වාරවීථි ඝානද්වාරවීථි ජිව්හාද්වාරවීථි කායද්වාරවීථි මනොද්වාරවීථි චෙති ද්වාරවසෙන වා, චක්ඛුවිඤ්ඤාණවීථි සොතවිඤ්ඤාණවීථි ඝානවිඤ්ඤාණවීථි ජිව්හාවිඤ්ඤාණවීථි කායවිඤ්ඤාණවීථි මනොවිඤ්ඤාණවීථි චෙති විඤ්ඤාණවසෙන වා ද්වාරප්පවත්තා චිත්තප්පවත්තියො යොජෙතබ්බා.

වීථිභෙදො

7. අතිමහන්තං මහන්තං පරිත්තං අතිපරිත්තඤ්චෙති පඤ්චද්වාරෙ මනොද්වාරෙ පන විභූතමවිභූතඤ්චෙති ඡධා විසයප්පවත්ති වෙදිතබ්බා.

පඤ්චද්වාරවීථි

8. කථං? උප්පාදට්ඨිතිභඞ්ගවසෙන ඛණත්තයං එකචිත්තක්ඛණං නාම.

9. තානි පන සත්තරස චිත්තක්ඛණානි රූපධම්මානමායු.

10. එකචිත්තක්ඛණාතීතානි වා බහුචිත්තක්ඛණාතීතානි වා ඨිතිප්පත්තානෙව පඤ්චාරම්මණානි පඤ්චද්වාරෙ ආපාථමාගච්ඡන්ති. තස්මා යදි එකචිත්තක්ඛණාතීතකං රූපාරම්මණං චක්ඛුස්ස ආපාථමාගච්ඡති, තතො ද්වික්ඛත්තුං භවඞ්ගෙ චලිතෙ භවඞ්ගසොතං වොච්ඡින්දිත්වා තමෙව රූපාරම්මණං ආවජ්ජන්තං පඤ්චද්වාරාවජ්ජනචිත්තං උප්පජ්ජිත්වා නිරුජ්ඣති, තතො තස්සානන්තරං තමෙව රූපං පස්සන්තං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං, සම්පටිච්ඡන්තං සම්පටිච්ඡනචිත්තං, සන්තීරයමානං සන්තීරණචිත්තං, වවත්ථපෙන්තං වොට්ඨබ්බනචිත්තඤ්චෙති යථාක්කමං උප්පජ්ජිත්වා නිරුජ්ඣන්ති, තතො පරං එකූනතිංස කාමාවචරජවනෙසු යංකිඤ්චි ලද්ධපච්චයං යෙභුය්‍යෙන සත්තක්ඛත්තුං ජවති, ජවනානුබන්ධානි ච ද්වෙ තදාරම්මණපාකානි යථාරහං පවත්තන්ති, තතො පරං භවඞ්ගපාතො.

11. එත්තාවතා චුද්දස වීථිචිත්තුප්පාදා, ද්වෙ භවඞ්ගචලනානි, පුබ්බෙවාතීතකමෙකචිත්තක්ඛණන්ති කත්වා සත්තරස චිත්තක්ඛණානි පරිපූරෙන්ති, තතො පරං නිරුජ්ඣති, ආරම්මණමෙතං **අතිමහන්තං** නාම ගොචරං.

12. යාව තදාරම්මණුප්පාදා පන අප්පහොන්තාතීතකමාපාථමාගතං ආරම්මණං **මහන්තං** නාම, තත්ථ ජවනාවසානෙ භවඞ්ගපාතොව හොති, නත්ථි තදාරම්මණුප්පාදො.

13. යාව ජවනුප්පාදාපි අප්පහොන්තාතීතකමාපාථමාගතං ආරම්මණං **පරිත්තං** නාම, තත්ථ ජවනම්පි අනුප්පජ්ජිත්වා ද්වත්තික්ඛත්තුං වොට්ඨබ්බනමෙව පවත්තති, තතො පරං භවඞ්ගපාතොව හොති.

14. යාව වොට්ඨබ්බනුප්පාදා ච පන අප්පහොන්තාතීතකමාපාථමාගතං නිරොධාසන්නමාරම්මණං **අතිපරිත්තං** නාම, තත්ථ භවඞ්ගචලනමෙව හොති, නත්ථි වීථිචිත්තුප්පාදො.

15. ඉච්චෙවං චක්ඛුද්වාරෙ, තථා සොතද්වාරාදීසු චෙති සබ්බථාපි පඤ්චද්වාරෙ තදාරම්මණජවනවොට්ඨබ්බනමොඝවාරසඞ්ඛාතානං චතුන්නං වාරානං යථාක්කමං ආරම්මණභූතා විසයප්පවත්ති චතුධා වෙදිතබ්බා.

16. වීථිචිත්තානි සත්තෙව, චිත්තුප්පාදා චතුද්දස.

චතුපඤ්ඤාස විත්ථාරා, පඤ්චද්වාරෙ යථාරහං.

අයමෙත්ථ පඤ්චද්වාරෙ වීථිචිත්තප්පවත්තිනයො.

මනොද්වාරවීථි පරිත්තජවනවාරො

17. **මනොද්වාරෙ** පන යදි **විභූත**මාරම්මණං ආපාථමාගච්ඡති, තතො පරං භවඞ්ගචලනමනොද්වාරාවජ්ජනජවනාවසානෙ තදාරම්මණපාකානි පවත්තන්ති, තතො පරං භවඞ්ගපාතො.

18. **අවිභූතෙ** පනාරම්මණෙ ජවනාවසානෙ භවඞ්ගපාතොව හොති, නත්ථි තදාරම්මණුප්පාදොති.

19. වීථිචිත්තානි තීණෙව, චිත්තුප්පාදා දසෙරිතා.

විත්ථාරෙන පනෙත්ථෙක-චත්තාලීස විභාවයෙ;

අයමෙත්ථ පරිත්තජවනවාරො.

අප්පනාජවනවාරො

20. **අප්පනාජවනවාරෙ** පන විභූතාවිභූතභෙදො නත්ථි, තථා තදාරම්මණුප්පාදො ච.

21. තත්ථ හි ඤාණසම්පයුත්තකාමාවචරජවනානමට්ඨන්නං අඤ්ඤතරස්මිං පරිකම්මොපචාරානුලොමගොත්‍රභුනාමෙන චතුක්ඛත්තුං තික්ඛත්තුමෙව වා යථාක්කමං උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධානන්තරමෙව යථාරහං චතුත්ථං, පඤ්චමං වා ඡබ්බීසතිමහග්ගතලොකුත්තරජවනෙසු යථාභිනීහාරවසෙන යං කිඤ්චි ජවනං අප්පනාවීථිමොතරති, තතො පරං අප්පනාවසානෙ භවඞ්ගපාතොව හොති.

22. තත්ථ සොමනස්සසහගතජවනානන්තරං අප්පනාපි සොමනස්සසහගතාව පාටිකඞ්ඛිතබ්බා, උපෙක්ඛාසහගතජවනානන්තරං උපෙක්ඛාසහගතාව, තත්ථාපි කුසලජවනානන්තරං කුසලජවනඤ්චෙව හෙට්ඨිමඤ්ච ඵලත්තයමප්පෙති, කිරියජවනානන්තරං කිරියජවනං අරහත්තඵලඤ්චාති.

23. ද්වත්තිංස සුඛපුඤ්ඤම්හා, ද්වාදසොපෙක්ඛකා පරං,

සුඛිතක්‍රියතො අට්ඨ, ඡ සම්භොන්ති උපෙක්ඛකා.

24. පුථුජ්ජනාන සෙක්ඛානං, කාමපුඤ්ඤතිහෙතුතො.

තිහෙතුකාමක්‍රියතො, වීතරාගානමප්පනා.

අයමෙත්ථ මනොද්වාරෙ වීථිචිත්තප්පවත්තිනයො.

තදාරම්මණනියමො

25. සබ්බත්ථාපි පනෙත්ථ අනිට්ඨෙ ආරම්මණෙ අකුසලවිපාකානෙව පඤ්චවිඤ්ඤාණසම්පටිච්ඡනසන්තීරණතදාරම්මණානි.

26. ඉට්ඨෙ කුසලවිපාකානි.

27. අතිඉට්ඨෙ පන සොමනස්සසහගතානෙව සන්තීරණතදාරම්මණානි, තත්ථාපි සොමනස්සසහගතකිරියජවනාවසානෙ සොමනස්සසහගතානෙව තදාරම්මණානි භවන්ති, උපෙක්ඛාසහගතකිරියජවනාවසානෙ ච උපෙක්ඛාසහගතානෙව හොන්ති.

28. දොමනස්සසහගතජවනාවසානෙ ච පන තදාරම්මණානිචෙව භවඞ්ගානි ච උපෙක්ඛාසහගතානෙව භවන්ති, තස්මා යදි සොමනස්සපටිසන්ධිකස්ස දොමනස්සසහගතජවනාවසානෙ තදාරම්මණසම්භවො නත්ථි, තදා යං කිඤ්චි පරිචිතපුබ්බං පරිත්තාරම්මණමාරබ්භ උපෙක්ඛාසහගතසන්තීරණං උප්පජ්ජති, තමනන්තරිත්වා භවඞ්ගපාතොව හොතීති වදන්ති ආචරියා.

29. තථා කාමාවචරජවනාවසානෙ කාමාවචරසත්තානං කාමාවචරධම්මෙස්වෙව ආරම්මණභූතෙසු තදාරම්මණං ඉච්ඡන්තීති.

30. කාමෙ ජවනසත්තාලම්බණානං නියමෙ සති.

විභූතෙතිමහන්තෙ ච, තදාරම්මණමීරිතං.

අයමෙත්ථ තදාරම්මණනියමො.

ජවනනියමො

31. **ජවනෙසු** ච පරිත්තජවනවීථියං කාමාවචරජවනානි සත්තක්ඛත්තුං ඡක්ඛත්තුමෙව වා ජවන්ති.

32. මන්දප්පවත්තියං පන මරණකාලාදීසු පඤ්චවාරමෙව.

33. භගවතො පන යමකපාටිහාරියකාලාදීසු ලහුකප්පවත්තියං චත්තාරිපඤ්ච වා පච්චවෙක්ඛණචිත්තානි භවන්තීතිපි වදන්ති.

34. ආදිකම්මිකස්ස පන පඨමකප්පනායං මහග්ගතජවනානිඅභිඤ්ඤාජවනානි ච සබ්බදාපි එකවාරමෙව ජවන්ති, තතො පරං භවඞ්ගපාතො.

35. චත්තාරො පන මග්ගුප්පාදා එකචිත්තක්ඛණිකා, තතො පරං ද්වෙ තීණි ඵලචිත්තානි යථාරහං උප්පජ්ජන්ති, තතො පරං භවඞ්ගපාතො.

36. නිරොධසමාපත්තිකාලෙ ද්වික්ඛත්තුං චතුත්ථාරුප්පජවනං ජවති, තතො පරං නිරොධං ඵුසති.

37. වුට්ඨානකාලෙ ච අනාගාමිඵලං වා අරහත්තඵලං වා යථාරහමෙකවාරං උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධෙ භවඞ්ගපාතොව හොති.

38. සබ්බත්ථාපි සමාපත්තිවීථියං භවඞ්ගසොතො විය වීථිනියමො නත්ථීති කත්වා බහූනිපි ලබ්භන්තීති.

39. සත්තක්ඛත්තුං පරිත්තානි, මග්ගාභිඤ්ඤා සකිං මතා.

අවසෙසානි ලබ්භන්ති, ජවනානි බහූනිපි.

අයමෙත්ථ ජවනනියමො.

පුග්ගලභෙදො

40. **දුහෙතුකානමහෙතුකානඤ්ච** පනෙත්ථ කිරියජවනානි චෙව අප්පනාජවනානි ච ලබ්භන්ති.

41. තථා ඤාණසම්පයුත්තවිපාකානි ච සුගතියං.

42. දුග්ගතියං පන ඤාණවිප්පයුත්තානි ච මහාවිපාකානි න ලබ්භන්ති.

43. **තිහෙතුකෙසු** ච ඛීණාසවානං කුසලාකුසලජවනානි න ලබ්භන්ති.

44. තථා සෙක්ඛපුථුජ්ජනානං කිරියජවනානි.

45. දිට්ඨිගතසම්පයුත්තවිචිකිච්ඡාජවනානි ච සෙක්ඛානං.

46. අනාගාමිපුග්ගලානං පන පටිසජවනානි ච න ලබ්භන්ති.

47. ලොකුත්තරජවනානි ච යථාරහං අරියානමෙව සමුප්පජ්ජන්තීති.

48. අසෙක්ඛානං චතුචත්තාලීස සෙක්ඛානමුද්දිසෙ.

ඡප්පඤ්ඤාසාවසෙසානං, චතුපඤ්ඤාස සම්භවා.

අයමෙත්ථ පුග්ගලභෙදො.

භූමිවිභාගො

49. **කාමාවචරභූමියං** පනෙතානි සබ්බානිපි වීථිචිත්තානි යථාරහමුපලබ්භන්ති.

50. **රූපාවචරභූමියං** පටිසජවනතදාරම්මණවජ්ජිතානි.

51. **අරූපාවචරභූමියං** පඨමමග්ගරූපාවචරහසනහෙට්ඨිමාරුප්පවජ්ජිතානි ච ලබ්භන්ති.

52. සබ්බත්ථාපි ච තංතංපසාදරහිතානං තංතංද්වාරිකවීථිචිත්තානි න ලබ්භන්තෙව.

53. අසඤ්ඤසත්තානං පන සබ්බථාපි චිත්තප්පවත්ති නත්ථෙවාති.

54. අසීති වීථිචිත්තානි, කාමෙ රූපෙ යථාරහං.

චතුසට්ඨි තථාරූපෙ, ද්වෙචත්තාලීස ලබ්භරෙ.

අයමෙත්ථ භූමිවිභාගො.

55. ඉච්චෙවං ඡද්වාරිකචිත්තප්පවත්ති යථාසම්භවං භවඞ්ගන්තරිතා යාවතායුකමබ්බොච්ඡින්නා පවත්තති.

ඉති අභිධම්මත්ථසඞ්ගහෙ වීථිසඞ්ගහවිභාගො නාම

චතුත්ථො පරිච්ඡෙදො.

5. වීථිමුත්තපරිච්ඡෙදො

1. වීථිචිත්තවසෙනෙවං, පවත්තියමුදීරිතො.

පවත්තිසඞ්ගහො නාම, සන්ධියං දානි වුච්චති.

2. චතස්සො භූමියො, චතුබ්බිධා පටිසන්ධි, චත්තාරි කම්මානි, චතුධා මරණුප්පත්ති චෙති වීථිමුත්තසඞ්ගහෙ චත්තාරි චතුක්කානි වෙදිතබ්බානි.

භූමිචතුක්කං

3. තත්ථ අපායභූමි කාමසුගතිභූමි රූපාවචරභූමි අරූපාවචරභූමි චෙති චතස්සො භූමියො නාම.

4. තාසු නිරයො තිරච්ඡානයොනි පෙත්තිවිසයො අසුරකායො චෙති **අපායභූමි චතුබ්බිධා** හොති.

5. මනුස්සා චාතුමහාරාජිකා තාවතිංසා යාමා තුසිතා නිම්මානරති පරනිම්මිතවසවත්ති චෙති **කාමසුගතිභූමි සත්තවිධා** හොති.

6. සා පනායමෙකාදසවිධාපි කාමාවචරභූමිච්චෙව සඞ්ඛං ගච්ඡති.

7. බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජා බ්‍රහ්මපුරොහිතා මහාබ්‍රහ්මා චෙති පඨමජ්ඣානභූමි.

8. පරිත්තාභා අප්පමාණාභා ආභස්සරා චෙති දුතියජ්ඣානභූමි.

9. පරිත්තසුභා අප්පමාණසුභා සුභකිණ්හා චෙති තතියජ්ඣානභූමි.

10. වෙහප්ඵලා අසඤ්ඤසත්තා සුද්ධාවාසා චෙති චතුත්ථජ්ඣානභූමීති **රූපාවචරභූමි සොළසවිධා** හොති.

11. අවිහා අතප්පා සුදස්සා සුදස්සී අකනිට්ඨා චෙති **සුද්ධාවාසභූමි පඤ්චවිධා** හොති.

12. ආකාසානඤ්චායතනභූමි විඤ්ඤාණඤ්චායතනභූමි ආකිඤ්චඤ්ඤායතනභූමි නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනභූමි චෙති **අරූපභූමි චතුබ්බිධා** හොති.

13. පුථුජ්ජනා න ලබ්භන්ති, සුද්ධාවාසෙසු සබ්බථා.

සොතාපන්නා ච සකදාගාමිනො චාපි පුග්ගලා.

14. අරියා නොපලබ්භන්ති, අසඤ්ඤාපායභූමිසු.

සෙසට්ඨානෙසු ලබ්භන්ති, අරියානරියාපි ච.

ඉදමෙත්ථ භූමිචතුක්කං.

පටිසන්ධිචතුක්කං

15. අපායපටිසන්ධි කාමසුගතිපටිසන්ධි රූපාවචරපටිසන්ධි අරූපාවචරපටිසන්ධි චෙති **චතුබ්බිධා පටිසන්ධි** නාම.

16. තත්ථ අකුසලවිපාකොපෙක්ඛාසහගතසන්තීරණං අපායභූමියං ඔක්කන්තික්ඛණෙ පටිසන්ධි හුත්වා තතො පරං භවඞ්ගං පරියොසානෙ චවනං හුත්වා වොච්ඡිජ්ජති, **අයමෙකාපායපටිසන්ධි** නාම.

17. කුසලවිපාකොපෙක්ඛාසහගතසන්තීරණං පන කාමසුගතියං මනුස්සානඤ්චෙව ජච්චන්ධාදීනං භුම්මස්සිතානඤ්ච විනිපාතිකාසුරානං පටිසන්ධිභවඞ්ගචුතිවසෙන පවත්තති.

18. මහාවිපාකානි පන අට්ඨ සබ්බත්ථාපි කාමසුගතියං පටිසන්ධිභවඞ්ගචුතිවසෙන පවත්තන්ති.

19. ඉමා නව කාමසුගතිපටිසන්ධියො නාම.

20. සා පනායං දසවිධාපි කාමාවචරපටිසන්ධිච්චෙව සඞ්ඛං ගච්ඡති.

21. තෙසු චතුන්නං අපායානං මනුස්සානං විනිපාතිකාසුරානඤ්ච ආයුප්පමාණගණනාය නියමො නත්ථි.

22. චාතුමහාරාජිකානං පන දෙවානං දිබ්බානි පඤ්චවස්සසතානි ආයුප්පමාණං, මනුස්සගණනාය නවුතිවස්සසතසහස්සප්පමාණං හොති, තතො චතුග්ගුණං තාවතිංසානං, තතො චතුග්ගුණං යාමානං, තතො චතුග්ගුණං තුසිතානං, තතො චතුග්ගුණං නිම්මානරතීනං, තතො චතුග්ගුණං පරනිම්මිතවසවත්තීනං.

23. නවසතඤ්චෙකවීස-වස්සානං කොටියො තථා.

වස්සසතසහස්සානි, සට්ඨී ච වසවත්තිසු.

24. පඨමජ්ඣානවිපාකං පඨමජ්ඣානභූමියං පටිසන්ධිභවඞ්ගචුතිවසෙන පවත්තති.

25. තථා දුතියජ්ඣානවිපාකං තතියජ්ඣානවිපාකඤ්ච දුතියජ්ඣානභූමියං.

26. චතුත්ථජ්ඣානවිපාකං තතියජ්ඣානභූමියං.

27. පඤ්චමජ්ඣානවිපාකං චතුත්ථජ්ඣානභූමියං.

28. අසඤ්ඤසත්තානං පන රූපමෙව පටිසන්ධි හොති. තථා තතො පරං පවත්තියං චවනකාලෙ ච රූපමෙව පවත්තිත්වා නිරුජ්ඣති, ඉමා **ඡ රූපාවචරපටිසන්ධියො** නාම.

29. තෙසු බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජානං දෙවානං කප්පස්ස තතියො භාගො ආයුප්පමාණං.

30. බ්‍රහ්මපුරොහිතානං උපඩ්ඪකප්පො.

31. මහාබ්‍රහ්මානං එකො කප්පො.

32. පරිත්තාභානං ද්වෙ කප්පානි.

33. අප්පමාණාභානං චත්තාරිකප්පානි.

34. ආභස්සරානං අට්ඨ කප්පානි.

35. පරිත්තසුභානං සොළස කප්පානි.

36. අප්පමාණසුභානං ද්වත්තිංස කප්පානි.

37. සුභකිණ්හානං චතුසට්ඨි කප්පානි.

38. වෙහප්ඵලානං අසඤ්ඤසත්තානඤ්ච පඤ්චකප්පසතානි.

39. අවිහානං කප්පසහස්සානි.

40. අතප්පානං ද්වෙ කප්පසහස්සානි.

41. සුදස්සානං චත්තාරි කප්පසහස්සානි.

42. සුදස්සීනං අට්ඨ කප්පසහස්සානි.

43. අකනිට්ඨානං සොළස කප්පසහස්සානි.

44. පඨමාරුප්පාදිවිපාකානි පඨමාරුප්පාදිභූමීසු යථාක්කමං පටිසන්ධිභවඞ්ගචුතිවසෙන පවත්තන්ති. ඉමා **චතස්සො අරූපපටිසන්ධියො** නාම.

45. තෙසු පන ආකාසානඤ්චායතනූපගානං දෙවානං වීසතිකප්පසහස්සානි ආයුප්පමාණං.

46. විඤ්ඤාණඤ්චායතනූපගානං දෙවානං චත්තාලීසකප්පසහස්සානි.

47. ආකිඤ්චඤ්ඤායතනූපගානං දෙවානං සට්ඨිකප්පසහස්සානි.

48. නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනූපගානං දෙවානං චතුරාසීතිකප්පසහස්සානි.

49. පටිසන්ධි භවඞ්ගඤ්ච, තථා චවනමානසං.

එකමෙව තථෙවෙකවිසයඤ්චෙකජාතියං.

ඉදමෙත්ථ පටිසන්ධිචතුක්කං.

කම්මචතුක්කං

50. ජනකං උපත්ථම්භකං උපපීළකං උපඝාතකඤ්චෙති **කිච්චවසෙන**.

51. ගරුකං ආසන්නං ආචිණ්ණං කටත්තාකම්මඤ්චෙති **පාකදානපරියායෙන**.

52. දිට්ඨධම්මවෙදනීයං උපපජ්ජවෙදනීයං අපරාපරියවෙදනීයං අහොසිකම්මඤ්චෙති **පාකකාලවසෙන** චත්තාරි කම්මානි නාම.

53. තථා අකුසලං කාමාවචරකුසලං රූපාවචරකුසලං අරූපාවචරකුසලඤ්චෙති **පාකඨානවසෙන**.

54. තත්ථ අකුසලං කායකම්මං වචීකම්මං මනොකම්මඤ්චෙති කම්මද්වාරවසෙන තිවිධං හොති.

55. කථං? පාණාතිපාතො අදින්නාදානං කාමෙසුමිච්ඡාචාරො චෙති කායවිඤ්ඤත්තිසඞ්ඛාතෙ කායද්වාරෙ බාහුල්ලවුත්තිතො **කායකම්මං** නාම.

56. මුසාවාදො පිසුණවාචා ඵරුසවාචා සම්ඵප්පලාපො චෙති වචීවිඤ්ඤත්තිසඞ්ඛාතෙ වචීද්වාරෙ බාහුල්ලවුත්තිතො **වචීකම්මං** නාම.

57. අභිජ්ඣා බ්‍යාපාදො මිච්ඡාදිට්ඨි චෙති අඤ්ඤත්‍රාපි විඤ්ඤත්තියා මනස්මිංයෙව බාහුල්ලවුත්තිතො **මනොකම්මං** නාම.

58. තෙසු පාණාතිපාතො ඵරුසවාචා බ්‍යාපාදො ච දොසමූලෙන ජායන්ති.

59. කාමෙසුමිච්ඡාචාරො අභිජ්ඣා මිච්ඡාදිට්ඨි ච ලොභමූලෙන.

60. සෙසානි චත්තාරිපි ද්වීහි මූලෙහි සම්භවන්ති.

61. චිත්තුප්පාදවසෙන පනෙතං අකුසලං සබ්බථාපි ද්වාදසවිධං හොති.

62. කාමාවචරකුසලම්පි කායද්වාරෙ පවත්තං කායකම්මං, වචීද්වාරෙ පවත්තං වචීකම්මං, මනොද්වාරෙ පවත්තං මනොකම්මඤ්චෙති කම්මද්වාරවසෙන තිවිධං හොති.

63. තථා දානසීලභාවනාවසෙන.

64. චිත්තුප්පාදවසෙන පනෙතං අට්ඨවිධං හොති.

65. දානසීලභාවනාපචායනවෙය්‍යාවච්චපත්තිදානපත්තානුමොදනධම්මස්සවනධම්මදෙසනා දිට්ඨිජුකම්මවසෙන දසවිධං හොති.

66. තං පනෙතං වීසතිවිධම්පි කාමාවචරකම්මමිච්චෙව සඞ්ඛං ගච්ඡති.

67. රූපාවචරකුසලං පන මනොකම්මමෙව, තඤ්ච භාවනාමයං අප්පනාප්පත්තං, ඣානඞ්ගභෙදෙන පඤ්චවිධං හොති.

68. තථා අරූපාවචරකුසලඤ්ච මනොකම්මං, තම්පි භාවනාමයං අප්පනාප්පත්තං. ආරම්මණභෙදෙන චතුබ්බිධං හොති.

69. එත්ථාකුසලකම්මමුද්ධච්චරහිතං අපායභූමියං පටිසන්ධිං ජනෙති, පවත්තියං පන සබ්බම්පි ද්වාදසවිධං සත්තාකුසලපාකානි සබ්බත්ථාපි කාමලොකෙ රූපලොකෙ ච යථාරහං විපච්චති.

70. කාමාවචරකුසලම්පි කාමසුගතියමෙව පටිසන්ධිං ජනෙති, තථා පවත්තියඤ්ච මහාවිපාකානි , අහෙතුකවිපාකානි පන අට්ඨපි සබ්බත්ථාපි කාමලොකෙ රූපලොකෙ ච යථාරහං විපච්චති.

71. තත්ථාපි තිහෙතුකමුක්කට්ඨං කුසලං තිහෙතුකං පටිසන්ධිං දත්වා පවත්තෙ සොළස විපාකානි විපච්චති.

72. තිහෙතුකමොමකං ද්විහෙතුකමුක්කට්ඨඤ්ච කුසලං ද්විහෙතුකං පටිසන්ධිං දත්වා පවත්තෙ තිහෙතුකරහිතානි ද්වාදස විපාකානි විපච්චති.

73. ද්විහෙතුකමොමකං පන කුසලං අහෙතුකමෙව පටිසන්ධිං දෙති, පවත්තෙ ච අහෙතුකවිපාකානෙව විපච්චති.

74. අසඞ්ඛාරං සසඞ්ඛාර-විපාකානි න පච්චති.

සසඞ්ඛාරමසඞ්ඛාර-විපාකානීති කෙචන.

තෙසං ද්වාදස පාකානි, දසාට්ඨ ච යථාක්කමං;
යථාවුත්තානුසාරෙන යථාසම්භවමුද්දිසෙ.

75. රූපාවචරකුසලං පන පඨමජ්ඣානං පරිත්තං භාවෙත්වා බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජෙසු උප්පජ්ජති.

76. තදෙව මජ්ඣිමං භාවෙත්වා බ්‍රහ්මපුරොහිතෙසු.

77. පණීතං භාවෙත්වා මහාබ්‍රහ්මෙසු.

78. තථා දුතියජ්ඣානං තතියජ්ඣානඤ්ච පරිත්තං භාවෙත්වා පරිත්තාභෙසු.

79. මජ්ඣිමං භාවෙත්වා අප්පමාණාභෙසු.

80. පණීතං භාවෙත්වා ආභස්සරෙසු.

81. චතුත්ථජ්ඣානං පරිත්තං භාවෙත්වා පරිත්තසුභෙසු.

82. මජ්ඣිමං භාවෙත්වා අප්පමාණසුභෙසු.

83. පණීතං භාවෙත්වා සුභකිණ්හෙසු.

84. පඤ්චමජ්ඣානං භාවෙත්වා වෙහප්ඵලෙසු.

85. තදෙව සඤ්ඤාවිරාගං භාවෙත්වා අසඤ්ඤසත්තෙසු.

86. අනාගාමිනො පන සුද්ධාවාසෙසු උප්පජ්ජන්ති.

87. අරූපාවචරකුසලඤ්ච යථාක්කමං භාවෙත්වා ආරුප්පෙසු උප්පජ්ජන්තීති.

88. ඉත්ථං මහග්ගතං පුඤ්ඤං, යථාභූමිවවත්ථිතං.

ජනෙති සදිසං පාකං, පටිසන්ධිපවත්තියං.

ඉදමෙත්ථ කම්මචතුක්කං.

චුතිපටිසන්ධික්කමො

89. ආයුක්ඛයෙන කම්මක්ඛයෙන උභයක්ඛයෙන උපච්ඡෙදකකම්මුනා චෙති **චතුධා මරණුප්පත්ති** නාම.

90. තථා ච මරන්තානං පන මරණකාලෙ යථාරහං අභිමුඛීභූතං භවන්තරෙ පටිසන්ධිජනකං කම්මං වා, තංකම්මකරණකාලෙ රූපාදිකමුපලද්ධපුබ්බමුපකරණභූතඤ්ච කම්මනිමිත්තං වා, අනන්තරමුප්පජ්ජමානභවෙ උපලභිතබ්බමුපභොගභූතඤ්ච ගතිනිමිත්තං වා කම්මබලෙන ඡන්නං ද්වාරානං අඤ්ඤතරස්මිං පච්චුපට්ඨාති, තතො පරං තමෙව තථොපට්ඨිතං ආරම්මණං ආරබ්භ විපච්චමානකකම්මානුරූපං පරිසුද්ධං උපක්කිලිට්ඨං වා උපලභිතබ්බභවානුරූපං තත්ථොණතංව චිත්තසන්තානං අභිණ්හං පවත්තති බාහුල්ලෙන, තමෙව වා පන ජනකභූතං කම්මං අභිනවකරණවසෙන ද්වාරප්පත්තං හොති.

91. පච්චාසන්නමරණස්ස තස්ස වීථිචිත්තාවසානෙ භවඞ්ගක්ඛයෙ වා චවනවසෙන පච්චුප්පන්නභවපරියොසානභූතං චුතිචිත්තං උප්පජ්ජිත්වා නිරුජ්ඣති, තස්මිං නිරුද්ධාවසානෙ තස්සානන්තරමෙව තථාගහිතං ආරම්මණං ආරබ්භ සවත්ථුකං අවත්ථුකමෙව වා යථාරහං අවිජ්ජානුසයපරික්ඛිත්තෙන තණ්හානුසයමූලකෙන සඞ්ඛාරෙන ජනියමානං සම්පයුත්තෙහි පරිග්ගය්හමානං සහජාතානමධිට්ඨානභාවෙන පුබ්බඞ්ගමභූතං භවන්තරපටිසන්ධානවසෙන පටිසන්ධිසඞ්ඛාතං මානසං උප්පජ්ජමානමෙව පතිට්ඨාති භවන්තරෙ.

92. මරණාසන්නවීථියං පනෙත්ථ මන්දප්පවත්තානි පඤ්චෙව ජවනානි පාටිකඞ්ඛිතබ්බානි, තස්මා යදි පච්චුප්පන්නාරම්මණෙසු ආපාථගතෙසු ධරන්තෙස්වෙව මරණං හොති, තදා පටිසන්ධිභවඞ්ගානම්පි පච්චුප්පන්නාරම්මණතා ලබ්භතීති කත්වා කාමාවචරපටිසන්ධියා ඡද්වාරග්ගහිතං කම්මනිමිත්තං ගතිනිමිත්තඤ්ච පච්චුප්පන්නමතීතාරම්මණං උපලබ්භති, කම්මං පන අතීතමෙව, තඤ්ච මනොද්වාරග්ගහිතං, තානි පන සබ්බානිපි පරිත්තධම්මභූතානෙවාරම්මණානි.

93. රූපාවචරපටිසන්ධියා පන පඤ්ඤත්තිභූතං කම්මනිමිත්තමෙවාරම්මණං හොති.

94. තථා අරූපපටිසන්ධියා ච මහග්ගතභූතං පඤ්ඤත්තිභූතඤ්ච කම්මනිමිත්තමෙව යථාරහමාරම්මණං හොති.

95. අසඤ්ඤසත්තානං පන ජීවිතනවකමෙව පටිසන්ධිභාවෙන පතිට්ඨාති, තස්මා තෙ රූපපටිසන්ධිකා නාම.

96. අරූපා අරූපපටිසන්ධිකා.

97. සෙසා රූපාරූපපටිසන්ධිකා.

98. ආරුප්පචුතියා හොන්ති, හෙට්ඨිමාරුප්පවජ්ජිතා.

පරමාරුප්පසන්ධී ච, තථා කාමතිහෙතුකා.

රූපාවචරචුතියා , අහෙතුරහිතා සියුං;
සබ්බා කාමතිහෙතුම්හා, කාමෙස්වෙව පනෙතරා.

අයමෙත්ථ චුතිපටිසන්ධික්කමො.

99. ඉච්චෙවං ගහිතපටිසන්ධිකානං පන පටිසන්ධිනිරොධානන්තරතො පභුති තමෙවාරම්මණමාරබ්භ තදෙව චිත්තං යාව චුතිචිත්තුප්පාදා අසති වීථිචිත්තුප්පාදෙ භවස්ස අඞ්ගභාවෙන භවඞ්ගසන්තතිසඞ්ඛාතං මානසං අබ්බොච්ඡින්නං නදීසොතො විය පවත්තති.

100. පරියොසානෙ ච චවනවසෙන චුතිචිත්තං හුත්වා නිරුජ්ඣති.

101. තතො පරඤ්ච පටිසන්ධාදයො රථචක්කමිව යථාක්කමං එව පරිවත්තන්තා පවත්තන්ති.

102. පටිසන්ධිභවඞ්ගවීථියො, චුතිචෙහ තථා භවන්තරෙ.

පුන සන්ධි භවඞ්ගමිච්චයං, පරිවත්තති චිත්තසන්තති.

පටිසඞ්ඛායපනෙතමද්ධුවං , අධිගන්ත්වා පදමච්චුතං බුධා;
සුසමුච්ඡින්නසිනෙහබන්ධනා, සමමෙස්සන්ති චිරාය සුබ්බතා.

ඉති අභිධම්මත්ථසඞ්ගහෙ වීථිමුත්තසඞ්ගහවිභාගො නාම

පඤ්චමො පරිච්ඡෙදො.

6. රූපපරිච්ඡෙදො

1. එත්තාවතා විභත්තා හි, සප්පභෙදප්පවත්තිකා.

චිත්තචෙතසිකා ධම්මා, රූපං දානි පවුච්චති.

2. සමුද්දෙසා විභාගා ච, සමුට්ඨානා කලාපතො.

පවත්තික්කමතො චෙති, පඤ්චධා තත්ථ සඞ්ගහො.

රූපසමුද්දෙසො

3. චත්තාරි මහාභූතානි, චතුන්නඤ්ච මහාභූතානං උපාදායරූපන්ති **දුවිධම්පෙතං රූපං** එකාදසවිධෙන සඞ්ගහං ගච්ඡති.

4. කථං? පථවීධාතු ආපොධාතු තෙජොධාතු වායොධාතු **භූතරූපං** නාම.

5. චක්ඛු සොතං ඝානං ජිව්හා කායො **පසාදරූපං** නාම.

6. රූපං සද්දො ගන්ධො රසො ආපොධාතුවිවජ්ජිතං භූතත්තයසඞ්ඛාතං ඵොට්ඨබ්බං **ගොචරරූපං** නාම.

7. ඉත්ථත්තං පුරිසත්තං **භාවරූපං** නාම.

8. හදයවත්ථු **හදයරූපං** නාම.

9. ජීවිතින්ද්‍රියං **ජීවිතරූපං** නාම.

10. කබළීකාරො ආහාරො **ආහාරරූපං** නාම.

11. ඉති ච අට්ඨාරසවිධම්පෙතං රූපං සභාවරූපං සලක්ඛණරූපං නිප්ඵන්නරූපං රූපරූපං සම්මසනරූපන්ති ච සඞ්ගහං ගච්ඡති.

12. ආකාසධාතු **පරිච්ඡෙදරූපං** නාම.

13. කායවිඤ්ඤත්ති වචීවිඤ්ඤත්ති **විඤ්ඤත්තිරූපං** නාම.

14. රූපස්ස ලහුතා මුදුතා කම්මඤ්ඤතා විඤ්ඤත්තිද්වයං **විකාරරූපං** නාම.

15. රූපස්ස උපචයො සන්තති ජරතා අනිච්චතා **ලක්ඛණරූපං** නාම.

16. ජාතිරූපමෙව පනෙත්ථ උපචයසන්තතිනාමෙන පවුච්චතීති එකාදසවිධම්පෙතං රූපං අට්ඨවීසතිවිධං හොති සරූපවසෙන.

17. කථං –

භූතප්පසාදවිසයා, භාවො හදයමිච්චපි;
ජීවිතාහාරරූපෙහි, අට්ඨාරසවිධං තථා.

පරිච්ඡෙදො ච විඤ්ඤත්ති, විකාරො ලක්ඛණන්ති ච;
අනිප්ඵන්නා දස චෙති, අට්ඨවීසවිධං භවෙ.

අයමෙත්ථ රූපසමුද්දෙසො.

රූපවිභාගො

18. සබ්බඤ්ච පනෙතං රූපං අහෙතුකං සප්පච්චයං සාසවං සඞ්ඛතං ලොකියං කාමාවචරං අනාරම්මණං අප්පහාතබ්බමෙවාති එකවිධම්පි අජ්ඣත්තිකබාහිරාදිවසෙන බහුධා භෙදං ගච්ඡති.

19. කථං? පසාදසඞ්ඛාතං පඤ්චවිධම්පි **අජ්ඣත්තිකරූපං** නාම, ඉතරං **බාහිරරූපං**.

20. පසාදහදයසඞ්ඛාතං ඡබ්බිධම්පි **වත්ථුරූපං** නාම, ඉතරං **අවත්ථුරූපං**.

21. පසාදවිඤ්ඤත්තිසඞ්ඛාතං සත්තවිධම්පි **ද්වාරරූපං** නාම, ඉතරං අද්වාරරූපං.

22. පසාදභාවජීවිතසඞ්ඛාතං අට්ඨවිධම්පි **ඉන්ද්‍රියරූපං** නාම, ඉතරං **අනින්ද්‍රියරූපං**.

23. පසාදවිසයසඞ්ඛාතං ද්වාදසවිධම්පි **ඔළාරිකරූපං සන්තිකෙරූපං, සප්පටිඝරූපඤ්ච,** ඉතරං **සුඛුමරූපං දූරෙරූපං අප්පටිඝරූපඤ්ච**.

24. කම්මජං **උපාදින්නරූපං,** ඉතරං **අනුපාදින්නරූපං**.

25. රූපායතනං **සනිදස්සනරූපං,** ඉතරං **අනිදස්සනරූපං**.

26. චක්ඛාදිද්වයං අසම්පත්තවසෙන, ඝානාදිත්තයං සම්පත්තවසෙනාති පඤ්චවිධම්පි **ගොචරග්ගාහිකරූපං,** ඉතරං **අගොචරග්ගාහිකරූපං**.

27. වණ්ණො ගන්ධො රසො ඔජා භූතචතුක්කඤ්චෙති අට්ඨවිධම්පි **අවිනිබ්භොගරූපං,** ඉතරං **විනිබ්භොගරූපං**.

28. ඉච්චෙවමට්ඨවීසති-විධම්පි ච විචක්ඛණා.

අජ්ඣත්තිකාදිභෙදෙන, විභජන්ති යථාරහං.

අයමෙත්ථ රූපවිභාගො.

රූපසමුට්ඨානනයො

29. කම්මං චිත්තං උතු ආහාරො චෙති **චත්තාරි රූපසමුට්ඨානානි** නාම.

30. තත්ථ කාමාවචරං රූපාවචරඤ්චෙති පඤ්චවීසතිවිධම්පි කුසලාකුසලකම්මමභිසඞ්ඛතං අජ්ඣත්තිකසන්තානෙ කම්මසමුට්ඨානරූපං පටිසන්ධිමුපාදාය ඛණෙ ඛණෙ සමුට්ඨාපෙති.

31. අරූපවිපාකද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණවජ්ජිතං පඤ්චසත්තතිවිධම්පි චිත්තං චිත්තසමුට්ඨානරූපං පඨමභවඞ්ගමුපාදාය ජායන්තමෙව සමුට්ඨාපෙති.

32. තත්ථ අප්පනාජවනං ඉරියාපථම්පි සන්නාමෙති.

33. වොට්ඨබ්බනකාමාවචරජවනාභිඤ්ඤා පන විඤ්ඤත්තිම්පි සමුට්ඨාපෙන්ති.

34. සොමනස්සජවනානි පනෙත්ථ තෙරස හසනම්පි ජනෙන්ති.

35. සීතුණ්හොතුසමඤ්ඤාතා තෙජොධාතු ඨිතිප්පත්තාව උතුසමුට්ඨානරූපං අජ්ඣත්තඤ්ච බහිද්ධා ච යථාරහං සමුට්ඨාපෙති.

36. ඔජාසඞ්ඛාතො ආහාරො ආහාරසමුට්ඨානරූපං අජ්ඣොහරණකාලෙ ඨානප්පත්තොව සමුට්ඨාපෙති.

37. තත්ථ හදයඉන්ද්‍රියරූපානි කම්මජානෙව.

38. විඤ්ඤත්තිද්වයං චිත්තජමෙව.

39. සද්දො චිත්තොතුජො.

40. ලහුතාදිත්තයං උතුචිත්තාහාරෙහි සම්භොති.

41. අවිනිබ්භොගරූපානි චෙව ආකාසධාතු ච. චතූහි සම්භූතානි.

42. ලක්ඛණරූපානි න කුතොචි ජායන්ති.

43. අට්ඨාරස පන්නරස, තෙරස ද්වාදසාති ච.

කම්මචිත්තොතුකාහාර-ජානි හොන්ති යථාක්කමං.

44. ජායමානාදිරූපානං, සභාවත්තා හි කෙවලං.

ලක්ඛණානි න ජායන්ති, කෙහිචීති පකාසිතං.

අයමෙත්ථ රූපසමුට්ඨානනයො.

කලාපයොජනා

45. එකුප්පාදා එකනිරොධා එකනිස්සයා සහවුත්තිනො **එකවීසති** රූපකලාපා නාම.

46. තත්ථ ජීවිතං අවිනිබ්භොගරූපඤ්ච චක්ඛුනා සහ චක්ඛුදසකන්ති පවුච්චති. තථා සොතාදීහි සද්ධිං සොතදසකං ඝානදසකං ජිව්හාදසකං කායදසකං ඉත්ථිභාවදසකං පුම්භාවදසකං වත්ථුදසකඤ්චෙති යථාක්කමං යොජෙතබ්බං. අවිනිබ්භොගරූපමෙව ජීවිතෙන සහ ජීවිතනවකන්ති පවුච්චති. ඉමෙ **නව කම්මසමුට්ඨානකලාපා.**

47. අවිනිබ්භොගරූපං පන සුද්ධට්ඨකං, තදෙව කායවිඤ්ඤත්තියා සහ කායවිඤ්ඤත්තිනවකං, වචීවිඤ්ඤත්තිසද්දෙහි සහ වචීවිඤ්ඤත්තිදසකං, ලහුතාදීහි සද්ධිං ලහුතාදෙකාදසකං, කායවිඤ්ඤත්තිලහුතාදිද්වාදසකං, වචීවිඤ්ඤත්තිසද්දලහුතාදිතෙරසකඤ්චෙති **ඡ චිත්තසමුට්ඨානකලාපා.**

48. සුද්ධට්ඨකං සද්දනවකං ලහුතාදෙකාදසකං සද්දලහුතාදිද්වාදසකඤ්චෙති **චත්තාරො උතුසමුට්ඨානකලාපා.**

49. සුද්ධට්ඨකං ලහුතාදෙකාදසකඤ්චෙති **ද්වෙ ආහාරසමුට්ඨානකලාපා.**

50. තත්ථ සුද්ධට්ඨකං සද්දනවකඤ්චෙති ද්වෙ උතුසමුට්ඨානකලාපා බහිද්ධාපි ලබ්භන්ති, අවසෙසා පන සබ්බෙපි අජ්ඣත්තිකමෙවාති.

51. කම්මචිත්තොතුකාහාර-සමුට්ඨානා යථාක්කමං.

නව ඡ චතුරො ද්වෙති, කලාපා එකවීසති.

කලාපානං පරිච්ඡෙද-ලක්ඛණත්තා විචක්ඛණා;
න කලාපඞ්ගමිච්චාහු, ආකාසං ලක්ඛණානි ච.

අයමෙත්ථ කලාපයොජනා.

රූපපවත්තික්කමො

52. සබ්බානිපි පනෙතානි රූපානි කාමලොකෙ යථාරහං අනූනානි පවත්තියං උපලබ්භන්ති.

53. පටිසන්ධියං පන සංසෙදජානඤ්චෙව ඔපපාතිකානඤ්ච චක්ඛුසොතඝානජිව්හාකායභාවවත්ථුදසකසඞ්ඛාතානි සත්ත දසකානි පාතුභවන්ති උක්කට්ඨවසෙන, ඔමකවසෙන පන චක්ඛුසොතඝානභාවදසකානි කදාචිපි න ලබ්භන්ති, තස්මා තෙසං වසෙන කලාපහානි වෙදිතබ්බා.

54. ගබ්භසෙය්‍යකසත්තානං පන කායභාවවත්ථුදසකසඞ්ඛාතානි තීණි දසකානි පාතුභවන්ති, තත්ථාපි භාවදසකං කදාචි න ලබ්භති, තතො පරං පවත්තිකාලෙ කමෙන චක්ඛුදසකාදීනි ච පාතුභවන්ති.

55. ඉච්චෙවං පටිසන්ධිමුපාදාය කම්මසමුට්ඨානා, දුතියචිත්තමුපාදාය චිත්තසමුට්ඨානා, ඨිතිකාලමුපාදාය උතුසමුට්ඨානා, ඔජාඵරණමුපාදාය ආහාරසමුට්ඨානා චෙති චතුසමුට්ඨානරූපකලාපසන්තති කාමලොකෙ දීපජාලා විය, නදීසොතො විය ච යාවතායුකමබ්බොච්ඡින්නා පවත්තති.

56. මරණකාලෙ පන චුතිචිත්තොපරිසත්තරසමචිත්තස්ස ඨිතිකාලමුපාදාය කම්මජරූපානි න උප්පජ්ජන්ති, පුරෙතරමුප්පන්නානි ච කම්මජරූපානි චුතිචිත්තසමකාලමෙව පවත්තිත්වා නිරුජ්ඣන්ති, තතො පරං චිත්තජාහාරජරූපඤ්ච වොච්ඡිජ්ජති, තතො පරං උතුසමුට්ඨානරූපපරම්පරා යාව මතකළෙවරසඞ්ඛාතා පවත්තන්ති.

57. ඉච්චෙවං මතසත්තානං, පුනදෙව භවන්තරෙ.

පටිසන්ධිමුපාදාය, තථා රූපං පවත්තති.

58. රූපලොකෙ පන ඝානජිව්හාකායභාවදසකානි ච ආහාරජකලාපානි ච න ලබ්භන්ති, තස්මා තෙසං පටිසන්ධිකාලෙ චක්ඛුසොතවත්ථුවසෙන තීණි දසකානි ජීවිතනවකඤ්චෙති චත්තාරො කම්මසමුට්ඨානකලාපා, පවත්තියං චිත්තොතුසමුට්ඨානා ච ලබ්භන්ති.

59. අසඤ්ඤසත්තානං පන චක්ඛුසොතවත්ථුසද්දාපි න ලබ්භන්ති, තථා සබ්බානිපි චිත්තජරූපානි, තස්මා තෙසං පටිසන්ධිකාලෙ ජීවිතනවකමෙව, පවත්තියඤ්ච සද්දවජ්ජිතං උතුසමුට්ඨානරූපං අතිරිච්ඡති.

60. ඉච්චෙවං කාමරූපාසඤ්ඤීසඞ්ඛාතෙසු තීසු ඨානෙසු පටිසන්ධිපවත්තිවසෙන දුවිධා රූපප්පවත්ති වෙදිතබ්බා.

61. අට්ඨවීසති කාමෙසු, හොන්ති තෙවීස රූපිසු.

සත්තරසෙව සඤ්ඤීනං, අරූපෙ නත්ථි කිඤ්චිපි.

සද්දො විකාරො ජරතා, මරණඤ්චොපපත්තියං;
න ලබ්භන්ති පවත්තෙ තු, න කිඤ්චිපි න ලබ්භති.

අයමෙත්ථ රූපපවත්තික්කමො.

නිබ්බානභෙදො

62. **නිබ්බානං** පන ලොකුත්තරසඞ්ඛාතං චතුමග්ගඤාණෙන සච්ඡිකාතබ්බං මග්ගඵලානමාරම්මණභූතං වානසඞ්ඛාතාය තණ්හාය නික්ඛන්තත්තා නිබ්බානන්ති පවුච්චති.

63. තදෙතං සභාවතො එකවිධම්පි සඋපාදිසෙසනිබ්බානධාතු අනුපාදිසෙසනිබ්බානධාතු චෙති දුවිධං හොති කාරණපරියායෙන.

64. තථා සුඤ්ඤතං අනිමිත්තං අප්පණිහිතඤ්චෙති තිවිධං හොති ආකාරභෙදෙන.

65. පදමච්චුතමච්චන්තං, අසඞ්ඛතමනුත්තරං.

නිබ්බානමිති භාසන්ති, වානමුත්තා මහෙසයො.

ඉති චිත්තං චෙතසිකං, රූපං නිබ්බානමිච්චපි;
පරමත්ථං පකාසෙන්ති, චතුධාව තථාගතා.

ඉති අභිධම්මත්ථසඞ්ගහෙ රූපසඞ්ගහවිභාගො නාම

ඡට්ඨො පරිච්ඡෙදො.

7. සමුච්චයපරිච්ඡෙදො

1. ද්වාසත්තතිවිධා වුත්තා, වත්ථුධම්මා සලක්ඛණා.

තෙසං දානි යථායොගං, පවක්ඛාමි සමුච්චයං.

2. අකුසලසඞ්ගහො මිස්සකසඞ්ගහො බොධිපක්ඛියසඞ්ගහො සබ්බසඞ්ගහො චෙති සමුච්චයසඞ්ගහො චතුබ්බිධො වෙදිතබ්බො.

අකුසලසඞ්ගහො

3. කථං? **අකුසලසඞ්ගහෙ** තාව චත්තාරො ආසවා – කාමාසවො භවාසවො දිට්ඨාසවො අවිජ්ජාසවො.

4. චත්තාරො ඔඝා – කාමොඝො භවොඝො දිට්ඨොඝො අවිජ්ජොඝො.

5. චත්තාරො යොගා – කාමයොගො භවයොගො දිට්ඨියොගො අවිජ්ජායොගො.

6. චත්තාරො ගන්ථා – අභිජ්ඣාකායගන්ථො, බ්‍යාපාදො කායගන්ථො, සීලබ්බතපරාමාසො කායගන්ථො, ඉදංසච්චාභිනිවෙසො කායගන්ථො.

7. චත්තාරො උපාදානා – කාමුපාදානං දිට්ඨුපාදානං සීලබ්බතුපාදානං අත්තවාදුපාදානං.

8. ඡ නීවරණානි – කාමච්ඡන්දනීවරණං බ්‍යාපාදනීවරණං ථිනමිද්ධනීවරණං උද්ධච්චකුක්කුච්චනීවරණං විචිකිච්ඡානීවරණං අවිජ්ජානීවරණං.

9. සත්ත අනුසයා – කාමරාගානුසයො භවරාගානුසයො පටිඝානුසයො මානානුසයො දිට්ඨානුසයො විචිකිච්ඡානුසයො අවිජ්ජානුසයො.

10. දස සංයොජනානි – කාමරාගසංයොජනං රූපරාගසංයොජනං අරූපරාගසංයොජනං පටිඝසංයොජනං මානසංයොජනං දිට්ඨිසංයොජනං සීලබ්බතපරාමාසසංයොජනං විචිකිච්ඡාසංයොජනං උද්ධච්චසංයොජනං අවිජ්ජාසංයොජනං සුත්තන්තෙ.

11. අපරානිපි දස සංයොජනානි – කාමරාගසංයොජනං භවරාගසංයොජනං පටිඝසංයොජනං මානසංයොජනං දිට්ඨිසංයොජනං සීලබ්බතපරාමාසසංයොජනං විචිකිච්ඡාසංයොජනං ඉස්සාසංයොජනං මච්ඡරියසංයොජනං අවිජ්ජාසංයොජනං අභිධම්මෙ (විභ. 969).

12. දස කිලෙසා – ලොභො දොසො මොහො මානො දිට්ඨි විචිකිච්ඡා ථිනං උද්ධච්චං අහිරිකං අනොත්තප්පං.

13. ආසවාදීසු පනෙත්ථ කාමභවනාමෙන තබ්බත්ථුකා තණ්හා අධිප්පෙතා, සීලබ්බතපරාමාසො ඉදංසච්චාභිනිවෙසො අත්තවාදුපාදො ච තථාපවත්තං දිට්ඨිගතමෙව පවුච්චති.

14. ආසවොඝා ච යොගා ච,

තයො ගන්ථා ච වත්ථුතො;
උපාදානා දුවෙ වුත්තා,
අට්ඨ නීවරණා සියුං.

ඡළෙවානුසයා හොන්ති, නව සංයොජනා මතා;
කිලෙසා දස වුත්තොයං, නවධා පාපසඞ්ගහො.

මිස්සකසඞ්ගහො

15. **මිස්සකසඞ්ගහෙ** ඡ හෙතූ – ලොභො දොසො මොහො අලොභො අදොසො අමොහො.

16. සත්ත ඣානඞ්ගානි – විතක්කො විචාරො පීති එකග්ගතා සොමනස්සං දොමනස්සං උපෙක්ඛා.

17. ද්වාදස මග්ගඞ්ගානි – සම්මාදිට්ඨි සම්මාසඞ්කප්පො සම්මාවාචා සම්මාකම්මන්තො සම්මාආජීවො සම්මාවායාමො සම්මාසති සම්මාසමාධි මිච්ඡාදිට්ඨි මිච්ඡාසඞ්කප්පො මිච්ඡාවායාමො මිච්ඡාසමාධි.

18. බාවීසතින්ද්‍රියානි – චක්ඛුන්ද්‍රියං සොතින්ද්‍රියං ඝානින්ද්‍රියං ජිව්හින්ද්‍රියං කායින්ද්‍රියං ඉත්ථින්ද්‍රියං පුරිසින්ද්‍රියං ජීවිතින්ද්‍රියං මනින්ද්‍රියං සුඛින්ද්‍රියං දුක්ඛින්ද්‍රියං සොමනස්සින්ද්‍රියං දොමනස්සින්ද්‍රියං උපෙක්ඛින්ද්‍රියං සද්ධින්ද්‍රියං වීරියින්ද්‍රියං සතින්ද්‍රියං සමාධින්ද්‍රියං පඤ්ඤින්ද්‍රියං අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියං අඤ්ඤින්ද්‍රියං අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං.

19. නව බලානි – සද්ධාබලං වීරියබලං සතිබලං සමාධිබලං පඤ්ඤාබලං හිරිබලං ඔත්තප්පබලං අහිරිකබලං අනොත්තප්පබලං.

20. චත්තාරො අධිපතී – ඡන්දාධිපති වීරියාධිපති චිත්තාධිපති වීමංසාධිපති.

21. චත්තාරො ආහාරා – කබළීකාරො ආහාරො, ඵස්සො දුතියො, මනොසඤ්චෙතනා තතියා, විඤ්ඤාණං චතුත්ථං.

22. ඉන්ද්‍රියෙසු පනෙත්ථ සොතාපත්තිමග්ගඤාණං අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියං.

23. අරහත්තඵලඤාණං අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං.

24. මජ්ඣෙ ඡ ඤාණානි අඤ්ඤින්ද්‍රියානීති පවුච්චන්ති.

25. ජීවිතින්ද්‍රියඤ්ච රූපාරූපවසෙන දුවිධං හොති.

26. පඤ්චවිඤ්ඤාණෙසු ඣානඞ්ගානි, අවීරියෙසු බලානි, අහෙතුකෙසු මග්ගඞ්ගානි න ලබ්භන්ති.

27. තථා විචිකිච්ඡාචිත්තෙ එකග්ගතා මග්ගින්ද්‍රියබලභාවං න ගච්ඡති.

28. ද්විහෙතුකතිහෙතුකජවනෙස්වෙව යථාසම්භවං අධිපති එකොව ලබ්භතීති.

29. ඡ හෙතූ පඤ්ච ඣානඞ්ගා, මග්ගඞ්ගා නව වත්ථුතො.

සොළසින්ද්‍රියධම්මා ච, බලධම්මා නවෙරිතා.

චත්තාරොධිපති වුත්තා, තථාහාරාති සත්තධා;
කුසලාදිසමාකිණ්ණො, වුත්තොමිස්සකසඞ්ගහො.

බොධිපක්ඛියසඞ්ගහො

30. **බොධිපක්ඛියසඞ්ගහෙ** චත්තාරො සතිපට්ඨානා කායානුපස්සනාසතිපට්ඨානං වෙදනානුපස්සනාසතිපට්ඨානං චිත්තානුපස්සනාසතිපට්ඨානං ධම්මානුපස්සනාසතිපට්ඨානං.

31. චත්තාරො සම්මප්පධානා උප්පන්නානං පාපකානං පහානාය වායාමො, අනුප්පන්නානං පාපකානං අනුප්පාදාය වායාමො, අනුප්පන්නානං කුසලානං උප්පාදාය වායාමො, උප්පන්නානං කුසලානං භියොභාවාය වායාමො.

32. චත්තාරො ඉද්ධිපාදා – ඡන්දිද්ධිපාදො වීරියිද්ධිපාදො චිත්තිද්ධිපාදො වීමංසිද්ධිපාදො.

33. පඤ්චින්ද්‍රියානි – සද්ධින්ද්‍රියං වීරියින්ද්‍රියං සතින්ද්‍රියං සමාධින්ද්‍රියං පඤ්ඤින්ද්‍රියං.

34. පඤ්ච බලානි – සද්ධාබලං වීරියබලං සතිබලං සමාධිබලං පඤ්ඤාබලං.

35. සත්ත බොජ්ඣඞ්ගා – සතිසම්බොජ්ඣඞ්ගො ධම්මවිචයසම්බොජ්ඣඞ්ගො වීරියසම්බොජ්ඣඞ්ගො පීතිසම්බොජ්ඣඞ්ගො පස්සද්ධිසම්බොජ්ඣඞ්ගො සමාධිසම්බොජ්ඣඞ්ගො උපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣඞ්ගො.

36. අට්ඨ මග්ගඞ්ගානි – සම්මාදිට්ඨි සම්මාසඞ්කප්පො සම්මාවාචා සම්මාකම්මන්තො සම්මාආජීවො සම්මාවායාමො සම්මාසති සම්මාසමාධි.

37. එත්ථ පන චත්තාරො සතිපට්ඨානාති සම්මාසති එකාව පවුච්චති.

38. තථා චත්තාරො සම්මප්පධානාති ච සම්මාවායාමො.

39. ඡන්දො චිත්තමුපෙක්ඛා ච, සද්ධාපස්සද්ධිපීතියො.

සම්මාදිට්ඨි ච සඞ්කප්පො, වායාමො විරතිත්තයං.

සම්මාසති සමාධීති, චුද්දසෙතෙ සභාවතො;
සත්තතිංසප්පභෙදෙන, සත්තධා තත්ථ සඞ්ගහො.

40. සඞ්කප්පපස්සද්ධි ච පීතුපෙක්ඛා,

ඡන්දො ච චිත්තං විරතිත්තයඤ්ච;
නවෙකඨානා විරියං නවට්ඨ,
සතී සමාධී චතු පඤ්ච පඤ්ඤා;
සද්ධා දුඨානුත්තමසත්තතිංස-
ධම්මානමෙසො පවරො විභාගො.

41. සබ්බෙ ලොකුත්තරෙ හොන්ති, න වා සඞ්කප්පපීතියො.

ලොකියෙපි යථායොගං, ඡබ්බිසුද්ධිපවත්තියං.

සබ්බසඞ්ගහො

42. **සබ්බසඞ්ගහෙ** පඤ්චක්ඛන්ධා – රූපක්ඛන්ධො වෙදනාක්ඛන්ධො සඤ්ඤාක්ඛන්ධො සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො.

43. පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා – රූපුපාදානක්ඛන්ධො වෙදනුපාදානක්ඛන්ධො සඤ්ඤුපාදානක්ඛන්ධො සඞ්ඛාරුපාදානක්ඛන්ධො විඤ්ඤාණුපාදානක්ඛන්ධො.

44. ද්වාදසායතනානි – චක්ඛායතනං සොතායතනං ඝානායතනං ජිව්හායතනං කායායතනං මනායතනං රූපායතනං සද්දායතනං ගන්ධායතනං රසායතනං ඵොට්ඨබ්බායතනං ධම්මායතනං.

45. අට්ඨාරස ධාතුයො – චක්ඛුධාතු සොතධාතු ඝානධාතු ජිව්හාධාතු කායධාතු රූපධාතු සද්දධාතු ගන්ධධාතු රසධාතු ඵොට්ඨබ්බධාතු චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු සොතවිඤ්ඤාණධාතු ඝානවිඤ්ඤාණධාතු ජිව්හාවිඤ්ඤාණධාතු කායවිඤ්ඤාණධාතු මනොධාතු ධම්මධාතු මනොවිඤ්ඤාණධාතු.

46. චත්තාරි අරියසච්චානි – දුක්ඛං අරියසච්චං, දුක්ඛසමුදයො අරියසච්චං, දුක්ඛනිරොධො අරියසච්චං, දුක්ඛනිරොධගාමිනී පටිපදා අරියසච්චං.

47. එත්ථ පන චෙතසිකසුඛුමරූපනිබ්බානවසෙන එකූනසත්තති ධම්මා ධම්මායතනධම්මධාතූති සඞ්ඛං ගච්ඡන්ති.

48. මනායතනමෙව සත්තවිඤ්ඤාණධාතුවසෙන භිජ්ජති.

49. රූපඤ්ච වෙදනා සඤ්ඤා, සෙසචෙතසිකා තථා.

විඤ්ඤාණමිති පඤ්චෙතෙ, පඤ්චක්ඛන්ධාති භාසිතා.

50. පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධාති , තථා තෙභූමකා මතා.

භෙදාභාවෙන නිබ්බානං, ඛන්ධසඞ්ගහනිස්සටං.

51. ද්වාරාරම්මණභෙදෙන, භවන්තායතනානි ච.

ද්වාරාලම්බතදුප්පන්න-පරියායෙන ධාතුයො.

52. දුක්ඛං තෙභූමකං වට්ටං, තණ්හා සමුදයො භවෙ.

නිරොධො නාම නිබ්බානං, මග්ගො ලොකුත්තරො මතො.

53. මග්ගයුත්තා ඵලා චෙව, චතුසච්චවිනිස්සටා.

ඉති පඤ්චප්පභෙදෙන, පවුත්තො සබ්බසඞ්ගහො.

ඉති අභිධම්මත්ථසඞ්ගහෙ සමුච්චයසඞ්ගහවිභාගො නාම

සත්තමො පරිච්ඡෙදො.

8. පච්චයපරිච්ඡෙදො

1. යෙසං සඞ්ඛතධම්මානං, යෙ ධම්මා පච්චයා යථා.

තං විභාගමිහෙදානි, පවක්ඛාමි යථාරහං.

2. පටිච්චසමුප්පාදනයො පට්ඨානනයො චෙති පච්චයසඞ්ගහො දුවිධො වෙදිතබ්බො.

3. තත්ථ තබ්භාවභාවීභාවාකාරමත්තොපලක්ඛිතො පටිච්චසමුප්පාදනයො, පට්ඨානනයො පන ආහච්චපච්චයට්ඨිතිමාරබ්භ පවුච්චති, උභයං පන වොමිස්සෙත්වා පපඤ්චෙන්ති ආචරියා.

පටිච්චසමුප්පාදනයො

4. තත්ථ අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා, සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණං, විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපං, නාමරූපපච්චයා සළායතනං, සළායතනපච්චයා ඵස්සො, ඵස්සපච්චයා වෙදනා, වෙදනාපච්චයා තණ්හා, තණ්හාපච්චයා උපාදානං, උපාදානපච්චයා භවො , භවපච්චයා ජාති, ජාතිපච්චයා ජරාමරණං සොකපරිදෙවදුක්ඛදොමනස්සුපායාසා සම්භවන්ති. ඒවමෙතස්ස කෙවලස්ස දුක්ඛක්ඛන්ධස්ස සමුදයො හොතීති අයමෙත්ථ **පටිච්චසමුප්පාදනයො**.

5. තත්ථ තයො අද්ධා ද්වාදසඞ්ගානි වීසතාකාරා තිසන්ධි චතුසඞ්ඛෙපා තීණි වට්ටානි ද්වෙ මූලානි ච වෙදිතබ්බානි.

6. කථං? අවිජ්ජාසඞ්ඛාරා අතීතො අද්ධා, ජාතිජරාමරණං අනාගතො අද්ධා, මජ්ඣෙ අට්ඨ පච්චුප්පන්නො අද්ධාති තයො අද්ධා.

7. අවිජ්ජා සඞ්ඛාරා විඤ්ඤාණං නාමරූපං සළායතනං ඵස්සො වෙදනා තණ්හා උපාදානං භවො ජාති ජරාමරණන්ති ද්වාදසඞ්ගානි.

8. සොකාදිවචනං පනෙත්ථ නිස්සන්දඵලනිදස්සනං.

9. අවිජ්ජාසඞ්ඛාරග්ගහණෙන පනෙත්ථ තණ්හුපාදානභවාපි ගහිතා භවන්ති, තථා තණ්හුපාදානභවග්ගහණෙන ච අවිජ්ජාසඞ්ඛාරා, ජාතිජරාමරණග්ගහණෙන ච විඤ්ඤාණාදිඵලපඤ්චකමෙව ගහිතන්ති කත්වා –

10. අතීතෙ හෙතවො පඤ්ච, ඉදානි ඵලපඤ්චකං.

ඉදානි හෙතවො පඤ්ච, ආයතිං ඵලපඤ්චකන්ති;
වීසතාකාරා තිසන්ධි, චතුසඞ්ඛෙපා ච භවන්ති.

11. අවිජ්ජාතණ්හුපාදානා ච කිලෙසවට්ටං, කම්මභවසඞ්ඛාතො භවෙකදෙසො සඞ්ඛාරා ච කම්මවට්ටං, උපපත්තිභවසඞ්ඛාතො භවෙකදෙසො අවසෙසා ච විපාකවට්ටන්ති තීණි වට්ටානි.

12. අවිජ්ජාතණ්හාවසෙන ද්වෙ මූලානි ච වෙදිතබ්බානි.

13. තෙසමෙව ච මූලානං, නිරොධෙන නිරුජ්ඣති.

ජරාමරණමුච්ඡාය, පීළිතානමභිණ්හසො;
ආසවානං සමුප්පාදා, අවිජ්ජා ච පවත්තති.

වට්ටමාබන්ධමිච්චෙවං, තෙභූමකමනාදිකං;
පටිච්චසමුප්පාදොති, පට්ඨපෙසි මහාමුනි.

පට්ඨානනයො

14. හෙතුපච්චයො ආරම්මණපච්චයො අධිපතිපච්චයො අනන්තරපච්චයො සමනන්තරපච්චයො සහජාතපච්චයො අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො නිස්සයපච්චයො උපනිස්සයපච්චයො පුරෙජාතපච්චයො පච්ඡාජාතපච්චයො ආසෙවනපච්චයො කම්මපච්චයො විපාකපච්චයො ආහාරපච්චයො ඉන්ද්‍රියපච්චයො ඣානපච්චයො මග්ගපච්චයො

සම්පයුත්තපච්චයො විප්පයුත්තපච්චයො අත්ථිපච්චයො නත්ථිපච්චයො විගතපච්චයො අවිගතපච්චයොති අයමෙත්ථ **පට්ඨානනයො.**

15. ඡධා නාමං තු නාමස්ස, පඤ්චධා නාමරූපිනං.

එකධා පුන රූපස්ස, රූපං නාමස්ස චෙකධා.

පඤ්ඤත්තිනාමරූපානි, නාමස්ස දුවිධා ද්වයං;
ද්වයස්ස නවධා චෙති, ඡබ්බිධා පච්චයා කථං.

16. අනන්තරනිරුද්ධා චිත්තචෙතසිකා ධම්මා පටුප්පන්නානං චිත්තචෙතසිකානං ධම්මානං අනන්තරසමනන්තරනත්ථිවිගතවසෙන, පුරිමානි ජවනානි පච්ඡිමානං ජවනානං ආසෙවනවසෙන, සහජාතා චිත්තචෙතසිකා ධම්මා අඤ්ඤමඤ්ඤං සම්පයුත්තවසෙනෙති ච **ඡධා නාමං නාමස්ස** පච්චයො හොති.

17. හෙතුඣානඞ්ගමග්ගඞ්ගානි සහජාතානං නාමරූපානං හෙතාදිවසෙන, සහජාතා චෙතනා සහජාතානං නාමරූපානං, නානාක්ඛණිකා චෙතනා කම්මාභිනිබ්බත්තානං නාමරූපානං කම්මවසෙන, විපාකක්ඛන්ධා අඤ්ඤමඤ්ඤං සහජාතානං රූපානං විපාකවසෙනෙති ච **පඤ්චධා නාමං නාමරූපානං** පච්චයො හොති.

18. පච්ඡාජාතා චිත්තචෙතසිකා ධම්මා පුරෙජාතස්ස ඉමස්ස කායස්ස පච්ඡාජාතවසෙනෙති **එකධාව නාමං රූපස්ස** පච්චයො හොති.

19. ඡ වත්ථූනි පවත්තියං සත්තන්නං විඤ්ඤාණධාතූනං පඤ්චාරම්මණානි ච පඤ්චවිඤ්ඤාණවීථියා පුරෙජාතවසෙනෙති **එකධාව රූපං නාමස්ස** පච්චයො හොති.

20. ආරම්මණවසෙන උපනිස්සයවසෙනෙති ච **දුවිධා පඤ්ඤත්තිනාමරූපානි නාමස්සෙව** පච්චයා හොන්ති.

21. තත්ථ රූපාදිවසෙන ඡබ්බිධං හොති ආරම්මණං.

22. උපනිස්සයො පන තිවිධො හොති – ආරම්මණූපනිස්සයො අනන්තරූපනිස්සයො පකතූපනිස්සයො චෙති.

23. තත්ථ ආරම්මණමෙව ගරුකතං ආරම්මණූපනිස්සයො.

24. අනන්තරනිරුද්ධා චිත්තචෙතසිකා ධම්මා අනන්තරූපනිස්සයො.

25. රාගාදයො පන ධම්මා සද්ධාදයො ච සුඛං දුක්ඛං පුග්ගලො භොජනං උතුසෙනාසනඤ්ච යථාරහං අජ්ඣත්තඤ්ච බහිද්ධා ච කුසලාදිධම්මානං, කම්මං විපාකානන්ති ච බහුධා හොති පකතූපනිස්සයො.

26. අධිපතිසහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයආහාරඉන්ද්‍රියවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතවසෙනෙති යථාරහං **නවධා නාමරූපානි නාමරූපානං** පච්චයා භවන්ති.

27. තත්ථ ගරුකතමාරම්මණං ආරම්මණාධිපතිවසෙන නාමානං, සහජාතාධිපති චතුබ්බිධොපි සහජාතවසෙන සහජාතානං නාමරූපානන්ති ච දුවිධො හොති අධිපතිපච්චයො.

28. චිත්තචෙතසිකා ධම්මා අඤ්ඤමඤ්ඤං සහජාතරූපානඤ්ච, මහාභූතා අඤ්ඤමඤ්ඤං උපාදාරූපානඤ්ච, පටිසන්ධික්ඛණෙ වත්ථුවිපාකා අඤ්ඤමඤ්ඤන්ති ච තිවිධො හොති සහජාතපච්චයො.

29. චිත්තචෙතසිකා ධම්මා අඤ්ඤමඤ්ඤං, මහාභූතා අඤ්ඤමඤ්ඤං, පටිසන්ධික්ඛණෙ වත්ථුවිපාකා අඤ්ඤමඤ්ඤන්ති ච තිවිධො හොති අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො.

30. චිත්තචෙතසිකා ධම්මා අඤ්ඤමඤ්ඤං සහජාතරූපානඤ්ච, මහාභූතා අඤ්ඤමඤ්ඤං උපාදාරූපානඤ්ච, ඡ වත්ථූනි සත්තන්නං විඤ්ඤාණධාතූනන්ති ච තිවිධො හොති නිස්සයපච්චයො.

31. කබළීකාරො ආහාරො ඉමස්ස කායස්ස, අරූපිනො ආහාරා සහජාතානං නාමරූපානන්ති ච දුවිධො හොති ආහාරපච්චයො.

32. පඤ්ච පසාදා පඤ්චන්නං විඤ්ඤාණානං, රූපජීවිතින්ද්‍රියං උපාදින්නරූපානං, අරූපිනො ඉන්ද්‍රියා සහජාතානං නාමරූපානන්ති ච තිවිධො හොති ඉන්ද්‍රියපච්චයො.

33. ඔක්කන්තික්ඛණෙ වත්ථු විපාකානං, චිත්තචෙතසිකා ධම්මා සහජාතරූපානං සහජාතවසෙන, පච්ඡාජාතා චිත්තචෙතසිකා ධම්මා පුරෙජාතස්ස ඉමස්ස කායස්ස පච්ඡාජාතවසෙන ඡ වත්ථූනි පවත්තියං සත්තන්නං විඤ්ඤාණධාතූනං පුරෙජාතවසෙනෙති ච තිවිධො හොති විප්පයුත්තපච්චයො.

34. සහජාතං පුරෙජාතං, පච්ඡාජාතඤ්ච සබ්බථා.

කබළීකාරො ආහාරො, රූපජීවිතමිච්චයන්ති. –

පඤ්චවිධො හොති අත්ථිපච්චයො අවිගතපච්චයො ච.

35. ආරම්මණූපනිස්සයකම්මත්ථිපච්චයෙසු ච සබ්බෙපි පච්චයා සමොධානං ගච්ඡන්ති.

36. සහජාතරූපන්ති පනෙත්ථ සබ්බත්ථාපි පවත්තෙ චිත්තසමුට්ඨානානං, පටිසන්ධියං කටත්තාරූපානඤ්ච වසෙන දුවිධං හොතීති වෙදිතබ්බං.

37. ඉති තෙකාලිකා ධම්මා, කාලමුත්තා ච සම්භවා.

අජ්ඣත්තඤ්ච බහිද්ධා ච, සඞ්ඛතාසඞ්ඛතා තථා;
පඤ්ඤත්තිනාමරූපානං, වසෙන තිවිධා ඨිතා;
පච්චයා නාම පට්ඨානෙ, චතුවීසති සබ්බථා.

38. තත්ථ රූපධම්මා රූපක්ඛන්ධොව, චිත්තචෙතසිකසඞ්ඛාතා චත්තාරො අරූපිනො ඛන්ධා, නිබ්බානඤ්චෙති පඤ්චවිධම්පි අරූපන්ති ච නාමන්ති ච පවුච්චති.

පඤ්ඤත්තිභෙදො

39. තතො අවසෙසා පඤ්ඤත්ති පන පඤ්ඤාපියත්තා පඤ්ඤත්ති, පඤ්ඤාපනතො පඤ්ඤත්තීති ච දුවිධා හොති.

40. කථං? තංතංභූතවිපරිණාමාකාරමුපාදාය තථා තථා පඤ්ඤත්තා භූමිපබ්බතාදිකා, සම්භාරසන්නිවෙසාකාරමුපාදාය ගෙහරථසකටාදිකා, ඛන්ධපඤ්චකමුපාදාය පුරිසපුග්ගලාදිකා, චන්දාවට්ටනාදිකමුපාදාය දිසාකාලාදිකා, අසම්ඵුට්ඨාකාරමුපාදාය කූපගුහාදිකා, තංතංභූතනිමිත්තං භාවනාවිසෙසඤ්ච උපාදාය කසිණනිමිත්තාදිකා චෙති එවමාදිප්පභෙදා පන පරමත්ථතො අවිජ්ජමානාපි අත්ථච්ඡායාකාරෙන චිත්තුප්පාදානමාරම්මණභූතා තං තං උපාදාය උපනිධාය කාරණං කත්වා තථා තථා පරිකප්පියමානා සඞ්ඛායති සමඤ්ඤායති වොහරීයති පඤ්ඤාපීයතීති පඤ්ඤත්තීති පවුච්චති. අයං පඤ්ඤත්ති පඤ්ඤාපියත්තා පඤ්ඤත්ති නාම.

41. පඤ්ඤාපනතො පඤ්ඤත්ති පන නාමනාමකම්මාදිනාමෙන පරිදීපිතා, සා විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති, විජ්ජමානෙන අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති, අවිජ්ජමානෙන විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති , විජ්ජමානෙන විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති, අවිජ්ජමානෙන අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති චෙති ඡබ්බිධා හොති.

42. තත්ථ යදා පන පරමත්ථතො විජ්ජමානං රූපවෙදනාදිං එතාය පඤ්ඤාපෙන්ති, තදායං විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති. යදා පන පරමත්ථතො අවිජ්ජමානං භූමිපබ්බතාදිං එතාය පඤ්ඤාපෙන්ති, තදායං අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්තීති පවුච්චති. උභින්නං පන වොමිස්සකවසෙන සෙසා යථාක්කමං ඡළභිඤ්ඤො, ඉත්ථිසද්දො, චක්ඛුවිඤ්ඤාණං, රාජපුත්තොති ච වෙදිතබ්බා.

43. වචීඝොසානුසාරෙන, සොතවිඤ්ඤාණවීථියා.

පවත්තානන්තරුප්පන්න-මනොද්වාරස්ස ගොචරා.

අත්ථා යස්සානුසාරෙන, විඤ්ඤායන්ති තතො පරං;
සායං පඤ්ඤත්ති විඤ්ඤෙය්‍යා, ලොකසඞ්කෙතනිම්මිතා.

ඉති අභිධම්මත්ථසඞ්ගහෙ පච්චයසඞ්ගහවිභාගො නාම

අට්ඨමො පරිච්ඡෙදො.

9. කම්මට්ඨානපරිච්ඡෙදො

1. සමථවිපස්සනානං, භාවනානමිතො පරං.

කම්මට්ඨානං පවක්ඛාමි, දුවිධම්පි යථාක්කමං.

සමථකම්මට්ඨානං

2. තත්ථ **සමථසඞ්ගහෙ** තාව දස කසිණානි, දස අසුභා, දස අනුස්සතියො, චතස්සො අප්පමඤ්ඤායො, එකා සඤ්ඤා, එකං වවත්ථානං, චත්තාරො ආරුප්පා චෙති සත්තවිධෙන සමථකම්මට්ඨානසඞ්ගහො.

චරිතභෙදො

3. රාගචරිතා දොසචරිතා මොහචරිතා සද්ධාචරිතා බුද්ධිචරිතා විතක්කචරිතා චෙති ඡබ්බිධෙන චරිතසඞ්ගහො.

භාවනාභෙදො

4. පරිකම්මභාවනා උපචාරභාවනා අප්පනාභාවනා චෙති තිස්සො භාවනා.

නිමිත්තභෙදො

5. පරිකම්මනිමිත්තං උග්ගහනිමිත්තං පටිභාගනිමිත්තඤ්චෙති තීණි නිමිත්තානි ච වෙදිතබ්බානි.

6. කථං? පථවීකසිණං ආපොකසිණං තෙජොකසිණං වායොකසිණං නීලකසිණං පීතකසිණං ලොහිතකසිණං ඔදාතකසිණං ආකාසකසිණං ආලොකකසිණඤ්චෙති ඉමානි **දස කසිණානි** නාම.

7. උද්ධුමාතකං විනීලකං විපුබ්බකං විච්ඡිද්දකං වික්ඛායිතකං වික්ඛිත්තකං හතවික්ඛිත්තකං ලොහිතකං පුළවකං අට්ඨිකඤ්චෙති ඉමෙ **දස අසුභා** නාම.

8. බුද්ධානුස්සති ධම්මානුස්සති සංඝානුස්සති සීලානුස්සති චාගානුස්සති දෙවතානුස්සති උපසමානුස්සති මරණානුස්සති කායගතාසති ආනාපානස්සති චෙති ඉමා **දස අනුස්සතියො** නාම.

9. මෙත්තා කරුණා මුදිතා උපෙක්ඛා චෙති ඉමා **චතස්සො අප්පමඤ්ඤායො** නාම, බ්‍රහ්මවිහාරොති ච පවුච්චති.

10. ආහාරෙපටිකූලසඤ්ඤා **එකා සඤ්ඤා** නාම.

11. චතුධාතුවවත්ථානං **එකං වවත්ථානං** නාම.

12. ආකාසානඤ්චායතනාදයො **චත්තාරො ආරුප්පා** නාමාති සබ්බථාපි සමථනිද්දෙසෙ චත්තාලීස කම්මට්ඨානානි භවන්ති.

සප්පායභෙදො

13. චරිතාසු පන දස අසුභා කායගතාසතිසඞ්ඛාතා කොට්ඨාසභාවනා ච රාගචරිතස්ස සප්පායා.

14. චතස්සො අප්පමඤ්ඤායො නීලාදීනි ච චත්තාරි කසිණානි දොසචරිතස්ස.

15. ආනාපානං මොහචරිතස්ස විතක්කචරිතස්ස ච,

16. බුද්ධානුස්සතිආදයො ඡ සද්ධාචරිතස්ස.

17. මරණඋපසමසඤ්ඤාවවත්ථානානි බුද්ධිචරිතස්ස.

18. සෙසානි පන සබ්බානිපි කම්මට්ඨානානි සබ්බෙසම්පි සප්පායානි, තත්ථාපි කසිණෙසු පුථුලං මොහචරිතස්ස, ඛුද්දකං විතක්කචරිතස්සෙවාති.

අයමෙත්ථ සප්පායභෙදො.

භාවනාභෙදො

19. **භාවනාසු** සබ්බත්ථාපි පරිකම්මභාවනා ලබ්භතෙව, බුද්ධානුස්සතිආදීසු අට්ඨසු සඤ්ඤාවවත්ථානෙසු චාති දසසුකම්මට්ඨානෙසු උපචාරභාවනාව සම්පජ්ජති, නත්ථි අප්පනා.

20. සෙසෙසු පන සමතිංසකම්මට්ඨානෙසු අප්පනාභාවනාපි සම්පජ්ජති.

21. තත්ථාපි දස කසිණානි ආනාපානඤ්ච පඤ්චකජ්ඣානිකානි.

22. දස අසුභා කායගතාසති ච පඨමජ්ඣානිකා.

23. මෙත්තාදයො තයො චතුක්කජ්ඣානිකා.

24. උපෙක්ඛා පඤ්චමජ්ඣානිකාති ඡබ්බීසති රූපාවචරජ්ඣානිකානි කම්මට්ඨානානි.

25. චත්තාරො පන ආරුප්පා ආරුප්පජ්ඣානිකාති.

අයමෙත්ථ භාවනාභෙදො.

ගොචරභෙදො

26. **නිමිත්තෙසු** පන පරිකම්මනිමිත්තං උග්ගහනිමිත්තඤ්ච සබ්බත්ථාපි යථාරහං පරියායෙන ලබ්භන්තෙව.

27. පටිභාගනිමිත්තං පන කසිණාසුභකොට්ඨාසආනාපානෙස්වෙව ලබ්භති, තත්ථ හි පටිභාගනිමිත්තමාරබ්භ උපචාරසමාධි අප්පනාසමාධි ච පවත්තන්ති.

28. කථං? ආදිකම්මිකස්ස හි පථවීමණ්ඩලාදීසු නිමිත්තං උග්ගණ්හන්තස්ස තමාරම්මණං පරිකම්මනිමිත්තන්ති පවුච්චති, සා ච භාවනා පරිකම්මභාවනා නාම.

29. යදා පන තං නිමිත්තං චිත්තෙන සමුග්ගහිතං හොති, චක්ඛුනා පස්සන්තස්සෙව මනොද්වාරස්ස ආපාථමාගතං, තදා තමෙවාරම්මණං උග්ගහනිමිත්තං නාම, සා ච භාවනා සමාධියති.

30. තථා සමාහිතස්ස පනෙතස්ස තතො පරං තස්මිං උග්ගහනිමිත්තෙ පරිකම්මසමාධිනා භාවනමනුයුඤ්ජන්තස්ස යදා තප්පටිභාගං වත්ථුධම්මවිමුච්චිතං පඤ්ඤත්තිසඞ්ඛාතං භාවනාමයමාරම්මණං චිත්තෙ සන්නිසන්නං සමප්පිතං හොති, තදා තං පටිභාගනිමිත්තං සමුප්පන්නන්ති පවුච්චති.

31. තතො පට්ඨාය පරිපන්ථවිප්පහීනා කාමාවචරසමාධිසඞ්ඛාතා උපචාරභාවනා නිප්ඵන්නා නාම හොති.

32. තතො පරං තමෙව පරිභාගනිමිත්තං උපචාරසමාධිනා සමාසෙවන්තස්ස රූපාවචරපඨමජ්ඣානමප්පෙති.

33. තතො පරං තමෙව පඨමජ්ඣානං ආවජ්ජනං සමාපජ්ජනං අධිට්ඨානං වුට්ඨානං පච්චවෙක්ඛණා චෙති ඉමාහි පඤ්චහි වසිතාහි වසීභූතං කත්වා විතක්කාදිකමොළාරිකඞ්ගං පහානාය විචාරාදිසුඛුමඞ්ගුපත්තියා පදහතො යථාක්කමං දුතියජ්ඣානාදයො යථාරහමප්පෙන්ති.

34. ඉච්චෙවං පථවීකසිණාදීසු ද්වාවීසතිකම්මට්ඨානෙසු පටිභාගනිමිත්තමුපලබ්භති.

35. අවසෙසෙසු පන අප්පමඤ්ඤා සත්තපඤ්ඤත්තියං පවත්තන්ති.

36. ආකාසවජ්ජිතකසිණෙසු පන යං කිඤ්චි කසිණං උග්ඝාටෙත්වා ලද්ධමාකාසං අනන්තවසෙන පරිකම්මං කරොන්තස්ස පඨමාරුප්පමප්පෙති.

37. තමෙව පඨමාරුප්පවිඤ්ඤාණං අනන්තවසෙන පරිකම්මං කරොන්තස්ස දුතියාරුප්පමප්පෙති.

38. තමෙව පඨමාරුප්පවිඤ්ඤාණාභාවං පන ‘‘නත්ථි කිඤ්චී’’ති පරිකම්මං කරොන්තස්ස තතියාරුප්පමප්පෙති.

39. තතියාරුප්පං ‘‘සන්තමෙතං, පණීතමෙත’’න්ති පරිකම්මං කරොන්තස්ස චතුත්ථාරුප්පමප්පෙති.

40. අවසෙසෙසු ච දසසු කම්මට්ඨානෙසු බුද්ධගුණාදිකමාරම්මණමාරබ්භ පරිකම්මං කත්වා තස්මිං නිමිත්තෙ සාධුකමුග්ගහිතෙ තත්ථෙව පරිකම්මඤ්ච සමාධියති, උපචාරො ච සම්පජ්ජති.

41. අභිඤ්ඤාවසෙන පවත්තමානං පන රූපාවචරපඤ්චමජ්ඣානං අභිඤ්ඤාපාදකපඤ්චමජ්ඣානා වුට්ඨහිත්වා අධිට්ඨෙය්‍යාදිකමාවජ්ජෙත්වා පරිකම්මං කරොන්තස්ස රූපාදීසු ආරම්මණෙසු යථාරහමප්පෙති.

42. අභිඤ්ඤා ච නාම –

ඉද්ධිවිධං දිබ්බසොතං, පරචිත්තවිජානනා;
පුබ්බෙනිවාසානුස්සති, දිබ්බචක්ඛූති පඤ්චධා.

අයමෙත්ථ ගොචරභෙදො.

නිට්ඨිතො ච සමථකම්මට්ඨානනයො.

විපස්සනාකම්මට්ඨානං

විසුද්ධිභෙදො

43. **විපස්සනාකම්මට්ඨානෙ** පන සීලවිසුද්ධි චිත්තවිසුද්ධි දිට්ඨිවිසුද්ධි කඞ්ඛාවිතරණවිසුද්ධි මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනවිසුද්ධි පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධි ඤාණදස්සනවිසුද්ධි චෙති සත්තවිධෙන විසුද්ධිසඞ්ගහො.

44. අනිච්චලක්ඛණං දුක්ඛලක්ඛණං අනත්තලක්ඛණඤ්චෙති තීණි ලක්ඛණානි.

45. අනිච්චානුපස්සනා දුක්ඛානුපස්සනා අනත්තානුපස්සනා චෙති තිස්සො අනුපස්සනා.

46. සම්මසනඤාණං උදයබ්බයඤාණං භඞ්ගඤාණං භයඤාණං ආදීනවඤාණං නිබ්බිදාඤාණං මුච්චිතුකම්‍යතාඤාණං පටිසඞ්ඛාඤාණං සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණං අනුලොමඤාණඤ්චෙති දස විපස්සනාඤාණානි.

47. සුඤ්ඤතො විමොක්ඛො, අනිමිත්තො විමොක්ඛො, අප්පණිහිතො විමොක්ඛො චෙති තයො විමොක්ඛා.

48. සුඤ්ඤතානුපස්සනා අනිමිත්තානුපස්සනා අප්පණිහිතානුපස්සානා චෙති තීණි විමොක්ඛමුඛානි ච වෙදිතබ්බානි.

49. කථං ? පාතිමොක්ඛසංවරසීලං ඉන්ද්‍රියසංවරසීලං ආජීවපාරිසුද්ධිසීලං පච්චයසන්නිස්සිතසීලඤ්චෙති චතුපාරිසුද්ධිසීලං **සීලවිසුද්ධි** නාම.

50. උපචාරසමාධි අප්පනාසමාධි චෙති දුවිධොපි සමාධි **චිත්තවිසුද්ධි** නාම.

51. ලක්ඛණරසපච්චුපට්ඨානපදට්ඨානවසෙන නාමරූප පරිග්ගහො **දිට්ඨිවිසුද්ධි** නාම.

52. තෙසමෙව ච නාමරූපානං පච්චයපරිග්ගහො **කඞ්ඛාවිතරණවිසුද්ධි** නාම.

53. තතො පරං පන තථාපරිග්ගහිතෙසු සප්පච්චයෙසු තෙභූමකසඞ්ඛාරෙසු අතීතාදිභෙදභින්නෙසු ඛන්ධාදිනයමාරබ්භ කලාපවසෙන සඞ්ඛිපිත්වා ‘‘අනිච්චං ඛයට්ඨෙන, දුක්ඛං භයට්ඨෙන, අනත්තා අසාරකට්ඨෙනා’’ති අද්ධානවසෙන සන්තතිවසෙන ඛණවසෙන වා සම්මසනඤාණෙන ලක්ඛණත්තයං සම්මසන්තස්ස තෙස්වෙව පච්චයවසෙන ඛණවසෙන ච උදයබ්බයඤාණෙන උදයබ්බයං සමනුපස්සන්තස්ස ච –

‘‘ඔභාසො පීති පස්සද්ධි, අධිමොක්ඛො ච පග්ගහො;
සුඛං ඤාණමුපට්ඨානමුපෙක්ඛා ච නිකන්ති චෙ’’ති. –

ඔභාසාදිවිපස්සනුපක්කිලෙසපරිපන්ථපරිග්ගහවසෙන මග්ගාමග්ගලක්ඛණවවත්ථානං **මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනවිසුද්ධි** නාම.

54. තථා පරිපන්ථවිමුත්තස්ස පන තස්ස උදයබ්බයඤාණතො පට්ඨාය යා වානුලොමා තිලක්ඛණං විපස්සනාපරම්පරාය පටිපජ්ජන්තස්ස නව විපස්සනාඤාණානි **පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධි** නාම.

55. තස්සෙවං පටිපජ්ජන්තස්ස පන විපස්සනාපරිපාකමාගම්ම ''ඉදානි අප්පනා උප්පජ්ජිස්සතී''ති භවඞ්ගං වොච්ඡින්දිත්වා උප්පන්නමනොද්වාරාවජ්ජනානන්තරං ද්වෙ තීණි විපස්සනාචිත්තානි යං කිඤ්චි අනිච්චාදිලක්ඛණමාරබ්භ පරිකම්මොපචාරානුලොමනාමෙන පවත්තන්ති.

56. යා සිඛාප්පත්තා, සා සානුලොමා සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනාති ච පවුච්චති.

57. තතො පරං ගොත්‍රභුචිත්තං නිබ්බානමාලම්බිත්වා පුථුජ්ජනගොත්තමභිභවන්තං, අරියගොත්තමභිසම්භොන්තඤ්ච පවත්තති.

58. තස්සානන්තරමෙව මග්ගො දුක්ඛසච්චං පරිජානන්තො සමුදයසච්චං පජහන්තො, නිරොධසච්චං සච්ඡිකරොන්තො, මග්ගසච්චං භාවනාවසෙන අප්පනාවීථිමොතරති.

59. තතො පරං ද්වෙ තීණි ඵලචිත්තානි පවත්තිත්වා භවඞ්ගපාතොව හොති, පුන භවඞ්ගං වොච්ඡින්දිත්වා පච්චවෙක්ඛණඤාණානි පවත්තන්ති.

60. මග්ගං ඵලඤ්ච නිබ්බානං, පච්චවෙක්ඛති පණ්ඩිතො.

හීනෙ කිලෙසෙ සෙසෙ ච, පච්චවෙක්ඛති වා න වා.

ඡබ්බිසුද්ධිකමෙනෙවං, භාවෙතබ්බො චතුබ්බිධො;
ඤාණදස්සනවිසුද්ධි, නාම මග්ගො පවුච්චති.

අයමෙත්ථ විසුද්ධිභෙදො.

විමොක්ඛභෙදො

61. තත්ථ අනත්තානුපස්සනා අත්තාභිනිවෙසං මුඤ්චන්තී සුඤ්ඤතානුපස්සනා නාම විමොක්ඛමුඛං හොති.

62. අනිච්චානුපස්සනා විපල්ලාසනිමිත්තං මුඤ්චන්තී අනිමිත්තානුපස්සනා නාම.

63. දුක්ඛානුපස්සනා තණ්හාපණිධිං මුඤ්චන්තී අප්පණිහිතානුපස්සනා නාම.

64. තස්මා යදි වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනා අනත්තතො විපස්සති, සුඤ්ඤතො විමොක්ඛො නාම හොති මග්ගො.

65. යදි අනිච්චතො විපස්සති, අනිමිත්තො විමොක්ඛො නාම.

66. යදි දුක්ඛතො විපස්සති, අප්පණිහිතො විමොක්ඛො නාමාති ච මග්ගො විපස්සනාගමනවසෙන තීණි නාමානි ලභති, තථා ඵලඤ්ච මග්ගාගමනවසෙන මග්ගවීථියං.

67. ඵලසමාපත්තිවීථියං පන යථාවුත්තනයෙන විපස්සන්තානං යථාසකඵලමුප්පජ්ජමානම්පි විපස්සනාගමනවසෙනෙව සුඤ්ඤතාදිවිමොක්ඛොති ච පවුච්චති, ආරම්මණවසෙන පන සරසවසෙන ච නාමත්තයං සබ්බත්ථ සබ්බෙසම්පි සමමෙව ච.

අයමෙත්ථ විමොක්ඛභෙදො.

පුග්ගලභෙදො

68. එත්ථ පන සොතාපත්තිමග්ගං භාවෙත්වා දිට්ඨිවිචිකිච්ඡාපහානෙන පහීනාපායගමනො සත්තක්ඛත්තුපරමො **සොතාපන්නො** නාම හොති.

69. සකදාගාමිමග්ගං භාවෙත්වා රාගදොසමොහානං තනුකරත්තා **සකදාගාමී** නාම හොති සකිදෙව ඉමං ලොකං ආගන්ත්වා.

70. අනාගාමිමග්ගං භාවෙත්වා කාමරාගබ්‍යාපාදානමනවසෙසප්පහානෙන **අනාගාමී** නාම හොති අනාගන්ත්වා ඉත්ථත්තං.

71. අරහත්තමග්ගං භාවෙත්වා අනවසෙසකිලෙසප්පහානෙන **අරහා** නාම හොති ඛීණාසවො ලොකෙ අග්ගදක්ඛිණෙය්‍යොති.

අයමෙත්ථ පුග්ගලභෙදො.

සමාපත්තිභෙදො

72. **ඵලසමාපත්තිවීථියං** පනෙත්ථ සබ්බෙසම්පි යථාසකඵලවසෙන සාධාරණාව.

73. **නිරොධසමාපත්තිසමාපජ්ජනං** පන අනාගාමීනඤ්චෙව අරහන්තානඤ්ච ලබ්භති, තත්ථ යථාක්කමං පඨමජ්ඣානාදිමහග්ගතසමාපත්තිං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය තත්ථ ගතෙ සඞ්ඛාරධම්මෙ තත්ථ තත්ථෙව විපස්සන්තො යාව ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං ගන්ත්වා තතො පරං අධිට්ඨෙය්‍යාදිකං පුබ්බකිච්චං කත්වා නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං සමාපජ්ජති, තස්ස ද්වින්නං අප්පනාජවනානං පරතො වොච්ඡිජ්ජති චිත්තසන්තති, තතො නිරොධසමාපන්නො නාම හොති.

74. වුට්ඨානකාලෙ පන අනාගාමිනො අනාගාමිඵලචිත්තං, අරහතො අරහත්තඵලචිත්තං එකවාරමෙව පවත්තිත්වා භවඞ්ගපාතො හොති, තතො පරං පච්චවෙක්ඛණඤාණං පවත්තති.

අයමෙත්ථ සමාපත්තිභෙදො.

නිට්ඨිතො ච විපස්සනාකම්මට්ඨානනයො.

උය්‍යොජනං

75. භාවෙතබ්බං පනිච්චෙවං, භාවනාද්වයමුත්තමං.

පටිපත්තිරසස්සාදං, පත්ථයන්තෙන සාසනෙති.

ඉති අභිධම්මත්ථසඞ්ගහෙ කම්මට්ඨානසඞ්ගහවිභාගො නාම

නවමො පරිච්ඡෙදො.

නිගමනං

(ක) චාරිත්තසොභිතවිසාලකුලොදයෙන ,
සද්ධාභිවුඩ්ඪපරිසුද්ධගුණොදයෙන;
නම්පව්හයෙන පණිධාය පරානුකම්පං,
යං පත්ථිතං පකරණං පරිනිට්ඨිතං තං.

(ඛ) පුඤ්ඤෙන තෙන විපුලෙන තු **මූලසොමං**;
ධඤ්ඤාධිවාසමුදිතොදිතමායුකන්තං;
පඤ්ඤාවදාතගුණසොභිතලජ්ජිභික්ඛූ,
මඤ්ඤන්තු පුඤ්ඤවිභවොදයමඞ්ගලාය.

ඉති අනුරුද්ධාචරියෙන රචිතං

අභිධම්මත්ථසඞ්ගහං නාම පකරණං.

නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස.

අභිධම්මත්ථවිභාවිනීටීකා

ගන්ථාරම්භකථා

(ක) විසුද්ධකරුණාඤාණං , බුද්ධං සම්බුද්ධපූජිතං;
ධම්මං සද්ධම්මසම්භූතං, නත්වා සංඝං නිරඞ්ගණං.

(ඛ) සාරිපුත්තං මහාථෙරං, පරියත්තිවිසාරදං;
වන්දිත්වා සිරසා ධීරං, ගරුං ගාරවභාජනං.

(ග) වණ්ණයිස්සං සමාසෙන, අභිධම්මත්ථසඞ්ගහං;
ආභිධම්මිකභික්ඛූනං, පරං පීතිවිවඩ්ඪනං.

(ඝ) පොරාණෙහි අනෙකාපි, කතා යා පන වණ්ණනා;
න තාහි සක්කා සබ්බත්ථ, අත්ථො විඤ්ඤාතවෙ ඉධ.

(ඞ) තස්මා ලීනපදානෙත්ථ, සාධිප්පායමහාපයං;
විභාවෙන්තො සමාසෙන, රචයිස්සාමි වණ්ණනන්ති.

ගන්ථාරම්භකථාවණ්ණනා

1. පරමවිචිත්තනයසමන්නාගතං සකසමයසමයන්තරගහනවිග්ගාහණසමත්ථං සුවිමලවිපුලපඤ්ඤාවෙය්‍යත්තියජනනං පකරණමිදමාරභන්තොයමාචරියො පඨමං තාව රතනත්තයපණාමාභිධෙය්‍ය කරණප්පකාරපකරණාභිධානපයොජනානි දස්සෙතුං **''සම්මාසම්බුද්ධ''**න්ත්‍යාදිමාහ.

එත්ථ හි ''සම්මාසම්බුද්ධ…පෙ…. අභිවාදියා''ති ඉමිනා **රතනත්තයපණාමො** වුත්තො, අභිධම්මත්ථසඞ්ගහ''න්ති එතෙන **අභිධෙය්‍යකරණප්පකාරපකරණාභිධානානි** අභිධම්මත්ථානං ඉධ සඞ්ගහෙතබ්බභාවදස්සනෙන තෙසං ඉමිනා සමුදිතෙන පටිපාදෙතබ්බභාවදීපනතො, එකත්ථ සඞ්ගය්හ කථනාකාරදීපනතො, අත්ථානුගතසමඤ්ඤාපරිදීපනතො ච. **පයොජනං** පන සඞ්ගහපදෙන සාමත්ථියතො දස්සිතමෙව අභිධම්මත්ථානං එකත්ථ සඞ්ගහෙ සති තදුග්ගහපරිපුච්ඡාදිවසෙන තෙසං සරූපාවබොධස්ස, තම්මූලිකාය ච දිට්ඨධම්මිකසම්පරායිකත්ථසිද්ධියා අනායාසෙන සංසිජ්ඣනතො.

තත්ථ රතනත්තයපණාමප්පයොජනං තාව බහුධා පපඤ්චෙන්ති ආචරියා, විසෙසතො පන අන්තරායනිවාරණං පච්චාසීසන්ති. තථා හි වුත්තං සඞ්ගහකාරෙහි ''තස්සානුභාවෙන හතන්තරායො''ති (පාරා. අට්ඨ. 1.ගන්ථාරම්භකථා). රතනත්තයපණාමො හි අත්ථතො පණාමකිරියාභිනිප්ඵාදිකා කුසලචෙතනා, සා ච වන්දනෙය්‍යවන්දකානං ඛෙත්තජ්ඣාසයසම්පදාහි දිට්ඨධම්මවෙදනීයභූතා යථාලද්ධසම්පත්තිනිමිත්තකස්ස කම්මස්ස අනුබලප්පදානවසෙන තන්නිබ්බත්තිතවිපාකසන්තතියා අන්තරායකරානි උපපීළකඋපච්ඡෙදකකම්මානි පටිබාහිත්වා තන්නිදානානං යථාධිප්පෙතසිද්ධිවිබන්ධකානං රොගාදිඅන්තරායානමප්පවත්තිං සාධෙති. තස්මා පකරණාරම්භෙ රතනත්තයපණාමකරණං යථාරද්ධපකරණස්ස අනන්තරායෙන පරිසමාපනත්ථඤ්චෙව සොතූනඤ්ච වන්දනාපුබ්බඞ්ගමාය පටිපත්තියා අනන්තරායෙන උග්ගහණධාරණාදිසංසිජ්ඣනත්ථඤ්ච. අභිධෙය්‍යකථනං පන විදිතාභිධෙය්‍යස්සෙව ගන්ථස්ස විඤ්ඤූහි උග්ගහණාදිවසෙන පටිපජ්ජිතබ්බභාවතො. කරණප්පකාරප්පයොජනසන්දස්සනානි ච සොතුජනසමුස්සාහජනනත්ථං. අභිධානකථනං පන වොහාරසුඛත්ථන්ති අයමෙත්ථ **සමුදායත්ථො**. අයං පන **අවයවත්ථො** – සසද්ධම්මගණුත්තමං අතුලං සම්මාසම්බුද්ධං අභිවාදිය අභිධම්මත්ථසඞ්ගහං භාසිස්සන්ති සම්බන්ධො.

තත්ථ සම්මා සාමඤ්ච සබ්බධම්මෙ අභිසම්බුද්ධොති **සම්මා සම්බුද්ධො,** භගවා. සො හි සඞ්ඛතාසඞ්ඛතභෙදං සකලම්පි ධම්මජාතං යාථාවසරසලක්ඛණපටිවෙධවසෙන සම්මා සයං විචිතොපචිතපාරමිතාසම්භූතෙන සයම්භුඤාණෙන සාමං බුජ්ඣි අඤ්ඤාසි. යථාහ ''සයං අභිඤ්ඤාය කමුද්දිසෙය්‍යා''න්ති (මහාව. 11; ම. නි. 1.285; 2.341; ධ. ප. 353), අථ වා බුධධාතුස්ස ජාගරණවිකසනත්ථෙසුපි පවත්තනතො සම්මා සාමඤ්ච පටිබුද්ධො අනඤ්ඤපටිබොධිතො හුත්වා සයමෙව සවාසනසම්මොහනිද්දාය අච්චන්තං විගතො, දිනකරකිරණසමාගමෙන පරමරුචිරසිරිසොභග්ගප්පත්තියා විකසිතමිව පදුමං අග්ගමග්ගඤාණසමාගමෙන අපරිමිතගුණගණාලඞ්කතසබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණප්පත්තියා සම්මා සයමෙව විකසිතො විකාසමනුප්පත්තොත්‍යත්ථො. යථාවුත්තවචනත්ථයොගෙපි සම්මාසම්බුද්ධසද්දස්ස භගවති සමඤ්ඤාවසෙන පවත්තත්තා ''අතුල''න්ති ඉමිනා විසෙසෙති. තුලාය සම්මිතො තුල්‍යො, සොයෙව තුලො යකාරලොපවසෙන. අථ වා සම්මිතත්ථෙ අකාරපච්චයවසෙන තුලාය සම්මිතො තුලො, න තුලො **අතුලො,** සීලාදීහි ගුණෙහි කෙනචි අසදිසො, නත්ථි එතස්ස වා තුලො සදිසොති **අතුලො** සදෙවකෙ ලොකෙ අග්ගපුග්ගලභාවතො. යථාහ ''යාවතා, භික්ඛවෙ, සත්තා අපදා වා ද්විපදා වා චතුප්පදා වා…පෙ…. තථාගතො තෙසං අග්ගමක්ඛායතී''තිආදි (අ. නි. 4.34; 5.32; ඉතිවු. 90).

එත්තාවතා ච හෙතුඵලසත්තූපකාරසම්පදාවසෙන තීහාකාරෙහි භගවතො ථොමනා කතා හොති. තත්ථ **හෙතුසම්පදා** නාම මහාකරුණාසමායොගො බොධිසම්භාරසම්භරණඤ්ච . **ඵලසම්පදා** පන ඤාණපහානආනුභාවරූපකායසම්පදාවසෙන චතුබ්බිධා. තත්ථ සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණපදට්ඨානං මග්ගඤාණං, තම්මූලකානි ච දසබලාදිඤාණානි **ඤාණසම්පදා**. සවාසනසකලසංකිලෙසානමච්චන්තමනුප්පාදධම්මතාපාදනං **පහානසම්පදා**. යථිච්ඡිතනිප්ඵාදනෙ ආධිපච්චං **ආනුභාවසම්පදා**. සකලලොකනයනාභිසෙකභූතා පන ලක්ඛණානුබ්‍යඤ්ජනප්පටිමණ්ඩිතා අත්තභාවසම්පත්ති **රූපකායසම්පදා** නාම. **සත්තූපකාරො** පන ආසයපයොගවසෙන දුවිධො. තත්ථ දෙවදත්තාදීසු විරොධිසත්තෙසුපි නිච්චං හිතජ්ඣාසයතා, අපරිපාකගතින්ද්‍රියානං ඉන්ද්‍රියපරිපාකකාලාගමනඤ්ච **ආසයො** නාම. තදඤ්ඤසත්තානං පන ලාභසක්කාරාදිනිරපෙක්ඛචිත්තස්ස යානත්තයමුඛෙන සබ්බදුක්ඛනිය්‍යානිකධම්මදෙසනා **පයොගො** නාම.

තත්ථ පුරිමා ද්වෙ ඵලසම්පදා ''සම්මාසම්බුද්ධ''න්ති ඉමිනා දස්සිතා, ඉතරා පන ද්වෙ, තථා සත්තූපකාරසම්පදා ච ''අතුල''න්ති එතෙන, තදුපායභූතා පන හෙතුසම්පදා ද්වීහිපි සාමත්ථියතො දස්සිතා තථාවිධහෙතුබ්‍යතිරෙකෙන තදුභයසම්පත්තීනමසම්භවතො, අහෙතුකත්තෙ ච සබ්බත්ථ තාසං සම්භවප්පසඞ්ගතො.

තදෙවං තිවිධාවත්ථාසඞ්ගහිතථොමනාපුබ්බඞ්ගමං බුද්ධරතනං වන්දිත්වා ඉදානි සෙසරතනානම්පි පණාමමාරභන්තො ආහ **''සසද්ධම්මගණුත්තම''**න්ති. ගුණීභූතානම්පි හි ධම්මසංඝානං අභිවාදෙතබ්බභාවො සහයොගෙන විඤ්ඤායති යථා ''සපුත්තදාරො ආගතොති පුත්තදාරස්සාපි ආගමන''න්ති.

තත්ථ අත්තානං ධාරෙන්තෙ චතූසු අපායෙසු, වට්ටදුක්ඛෙසු ච අපතමානෙ කත්වා ධාරෙතීති ධම්මො, චතුමග්ගඵලනිබ්බානවසෙන නවවිධො, පරියත්තියා සහ දසවිධො වා ධම්මො. ධාරණඤ්ච පනෙතස්ස අපායාදිනිබ්බත්තකකිලෙසවිද්ධංසනං, තං අරියමග්ගස්ස කිලෙසසමුච්ඡෙදකභාවතො, නිබ්බානස්ස ච ආරම්මණභාවෙන තස්ස තදත්ථසිද්ධිහෙතුතාය නිප්පරියායතො ලබ්භති, ඵලස්ස පන කිලෙසානං පටිප්පස්සම්භනවසෙන මග්ගානුකූලප්පවත්තිතො, පරියත්තියා ච තදධිගමහෙතුතායාති උභින්නම්පි පරියායතොති දට්ඨබ්බං. සතං සප්පුරිසානං අරියපුග්ගලානං, සන්තො වා සංවිජ්ජමානො න තිත්ථියපරිකප්පිතො අත්තා විය පරමත්ථතො අවිජ්ජමානො සන්තො වා පසත්ථො ස්වාක්ඛාතතාදිගුණයොගතො න බාහිරකධම්මො විය එකන්තනින්දිතො ධම්මොති සද්ධම්මො, ගණො ච සො අට්ඨන්නං අරියපුග්ගලානං සමූහභාවතො උත්තමො ච සුප්පටිපන්නතාදිගුණවිසෙසයොගතො, ගණානං, ගණෙසු වා දෙවමනුස්සාදි සමූහෙසු උත්තමො යථාවුත්තගුණවසෙනාති ගණුත්තමො, සහ සද්ධම්මෙන, ගණුත්තමෙන චාති සසද්ධම්මගණුත්තමො, තං **සසද්ධම්මගණුත්තමං**.

අභිවාදියාති විසෙසතො වන්දිත්වා, භයලාභකුලාචාරාදිවිරහෙන සක්කච්චං ආදරෙන කායවචීමනොද්වාරෙහි වන්දිත්වාත්‍යත්ථො. **භාසිස්සන්**ති කථෙස්සාමි. නිබ්බත්තිතපරමත්ථභාවෙන අභි විසිට්ඨා ධම්මා එත්ථාතිආදිනා අභිධම්මො, ධම්මසඞ්ගණීආදිසත්තපකරණං අභිධම්මපිටකං, තත්ථ වුත්තා අත්ථා අභිධම්මත්ථා, තෙ සඞ්ගය්හන්ති එත්ථ, එතෙනාති වා **අභිධම්මත්ථසඞ්ගහං**.

පරමත්ථධම්මවණ්ණනා

2. එවං තාව යථාධිප්පෙතප්පයොජනනිමිත්තං රතනත්තයපණාමාදිකං විධාය ඉදානි යෙසං අභිධම්මත්ථානං සඞ්ගහණවසෙන ඉදං පකරණං පට්ඨපීයති, තෙ තාව සඞ්ඛෙපතො උද්දිසන්තො ආහ **''තත්ථ වුත්තා''**ත්‍යාදි. **තත්ථ** තස්මිං අභිධම්මෙ **සබ්බථා** කුසලාදිවසෙන, ඛන්ධාදිවසෙන ච **වුත්තා** අභිධම්මත්ථා **පරමත්ථතො** සම්මුතිං ඨපෙත්වා නිබ්බත්තිතපරමත්ථවසෙන **චිත්තං** විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො, **චෙතසිකං** වෙදනාදික්ඛන්ධත්තයං, රූපං භූතුපාදායභෙදභින්නො රූපක්ඛන්ධො, **නිබ්බානං** මග්ගඵලානමාරම්මණභූතො අසඞ්ඛතධම්මොති එවං **චතුධා** චතූහාකාරෙහි ඨිතාති යොජනා. තත්ථ පරමො උත්තමො අවිපරීතො අත්ථො, පරමස්ස වා උත්තමස්ස ඤාණස්ස අත්ථො ගොචරොති **පරමත්ථො**.

චින්තෙතීති **චිත්තං,** ආරම්මණං විජානාතීති අත්ථො. යථාහ ''විසයවිජානනලක්ඛණං චිත්ත''න්ති (ධ. ස. අට්ඨ. 1 ධම්මුද්දෙසවාරඵස්සපඤ්චමකරාසිවණ්ණනා). සතිපි හි නිස්සයසමනන්තරාදිපච්චයෙන විනා ආරම්මණෙන චිත්තමුප්පජ්ජතීති තස්ස තංලක්ඛණතා වුත්තා, එතෙන නිරාරම්මණවාදිමතං පටික්ඛිත්තං හොති. චින්තෙන්ති වා එතෙන කරණභූතෙන සම්පයුත්තධම්මාති **චිත්තං**. අථ වා චින්තනමත්තං **චිත්තං**. යථාපච්චයං හි පවත්තිමත්තමෙව යදිදං සභාවධම්මො නාම. එවඤ්ච කත්වා සබ්බෙසම්පි පරමත්ථධම්මානං භාවසාධනමෙව නිප්පරියායතො ලබ්භති, කත්තුකරණවසෙන පන නිබ්බචනං පරියායකථාති දට්ඨබ්බං. සකසකකිච්චෙසු හි ධම්මානං අත්තප්පධානතාසමාරොපනෙන කත්තුභාවො ච, තදනුකූලභාවෙන සහජාතධම්මසමූහෙ කත්තුභාවසමාරොපනෙන පටිපාදෙතබ්බධම්මස්ස කරණත්තඤ්ච පරියායතොව ලබ්භති, තථානිදස්සනං පන ධම්මසභාවවිනිමුත්තස්ස කත්තාදිනො අභාවපරිදීපනත්ථන්ති වෙදිතබ්බං. විචිත්තකරණාදිතොපි චිත්තසද්දත්ථං පපඤ්චෙන්ති. අයං පනෙත්ථ සඞ්ගහො –

‘‘විචිත්තකරණා චිත්තං, අත්තනො චිත්තතාය වා;
චිතං කම්මකිලෙසෙහි, චිතං තායති වා තථා;
චිනොති අත්තසන්තානං, විචිත්තාරම්මණන්ති වා’’ති.

චෙතසි භවං තදායත්තවුත්තිතායාති **චෙතසිකං**. න හි තං චිත්තෙන විනා ආරම්මණග්ගහණසමත්ථං අසති චිත්තෙ සබ්බෙන සබ්බං අනුප්පජ්ජනතො, චිත්තං පන කෙනචි චෙතසිකෙන විනාපි ආරම්මණෙ පවත්තතීති තං චෙතසිකමෙව චිත්තායත්තවුත්තිකං නාම. තෙනාහ භගවා ‘‘මනොපුබ්බඞ්ගමා ධම්මා’’ති (ධ. ප. 1-2), එතෙන සුඛාදීනං අචෙතනත්තනිච්චත්තාදයො විප්පටිපත්තියොපි පටික්ඛිත්තා හොන්ති. චෙතසි නියුත්තං වා **චෙතසිකං**.

රුප්පතීති **රූපං,** සීතුණ්හාදිවිරොධිපච්චයෙහි විකාරමාපජ්ජති, ආපාදීයතීති වා අත්ථො. තෙනාහ භගවා ‘‘සීතෙනපි රුප්පති, උණ්හෙනපි රුප්පතී’’ත්‍යාදි (සං. නි. 3.79), රුප්පනඤ්චෙත්ථ සීතාදිවිරොධිපච්චයසමවායෙ විසදිසුප්පත්තියෙව. යදි එවං අරූපධම්මානම්පි රූපවොහාරො ආපජ්ජතීති? නාපජ්ජති සීතාදිග්ගහණසාමත්ථියතො විභූතතරස්සෙව රුප්පනස්සාධිප්පෙතත්තා. ඉතරථා හි ‘‘රුප්පතී’’ති අවිසෙසවචනෙනෙව පරියත්තන්ති කිං සීතාදිග්ගහණෙන, තං පන සීතාදිනා ඵුට්ඨස්ස රුප්පනං විභූතතරං, තස්මා තදෙවෙත්ථාධිප්පෙතන්ති ඤාපනත්ථං සීතාදිග්ගහණං කතං. යදි එවං කථං බ්‍රහ්මලොකෙ රූපවොහාරො, න හි තත්ථ උපඝාතකා සීතාදයො අත්ථීති? කිඤ්චාපි උපඝාතකා නත්ථි, අනුග්ගාහකා පන අත්ථි, තස්මා තංවසෙනෙත්ථ රුප්පනං සම්භවතීති, අථ වා තංසභාවානතිවත්තනතො තත්ථ රූපවොහාරොති අලමතිප්පපඤ්චෙන.

භවාභවං විනනතො සංසිබ්බනතො වානසඞ්ඛාතාය තණ්හාය නික්ඛන්තං, නිබ්බාති වා එතෙන රාගග්ගිආදිකොති **නිබ්බානං**.

1. චිත්තපරිච්ඡෙදවණ්ණනා

භූමිභෙදචිත්තවණ්ණනා

3. ඉදානි යස්මා විභාගවන්තානං ධම්මානං සභාවවිභාවනං විභාගෙන විනා න හොති, තස්මා යථාඋද්දිට්ඨානං අභිධම්මත්ථානං උද්දෙසක්කමෙන විභාගං දස්සෙතුං චිත්තං තාව භූමිජාතිසම්පයොගාදිවසෙන විභජිත්වා නිද්දිසිතුමාරභන්තො ආහ **‘‘තත්ථ චිත්තං තාවා’’**ත්‍යාදි. **තාව**-සද්දො පඨමන්ති එතස්සත්ථෙ. යථාඋද්දිට්ඨෙසු චතූසු අභිධම්මත්ථෙසු පඨමං චිත්තං නිද්දිසීයතීති අයඤ්හෙත්ථත්ථො. චත්තාරො විධා පකාරා අස්සාති **චතුබ්බිධං**. යස්මා පනෙතෙ චතුභූම්මකා ධම්මා අනුපුබ්බපණීතා, තස්මා හීනුක්කට්ඨුක්කට්ඨතරතමානුක්කමෙන තෙසං නිද්දෙසො කතො. තත්ථ කාමෙතීති කාමො, කාමතණ්හා, සා එත්ථ අවචරති ආරම්මණකරණවසෙනාති **කාමාවචරං**. කාමීයතීති වා කාමො, එකාදසවිධො කාමභවො, තස්මිං යෙභුය්‍යෙන අවචරතීති **කාමාවචරං**. යෙභුය්‍යෙන චරණස්ස හි අධිප්පෙතත්තා රූපාරූපභවෙසු පවත්තස්සාපි ඉමස්ස කාමාවචරභාවො උපපන්නො හොති. කාමභවොයෙව වා කාමො එත්ථ අවචරතීති කාමාවචරො, තත්ථ පවත්තම්පි චිත්තං නිස්සිතෙ නිස්සයවොහාරෙන **කාමාවචරං** ‘‘මඤ්චා උක්කුට්ඨිං කරොන්තී’’ත්‍යාදීසු වියාති අලමතිවිසාරණියා කථාය. හොති චෙත්ථ –

‘‘කාමොවචරතීත්‍යෙත්ථ, කාමෙවචරතීති වා;
ඨානූපචාරතො වාපි, තං කාමාවචරං භවෙ’’ති.

රූපාරූපාවචරෙසුපි එසෙව නයො යථාරහං දට්ඨබ්බො. උපාදානක්ඛන්ධසඞ්ඛාතලොකතො උත්තරති අනාසවභාවෙනාති **ලොකුත්තරං,** මග්ගචිත්තං. ඵලචිත්තං පන තතො උත්තිණ්ණන්ති **ලොකුත්තරං**. උභයම්පි වා සහ නිබ්බානෙන ලොකතො උත්තරං අධිකං යථාවුත්තගුණවසෙනෙවාති **ලොකුත්තරං**.

භූමිභෙදචිත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අකුසලචිත්තවණ්ණනා

4. ඉමෙසු පන චතූසු චිත්තෙසු කාමාවචරචිත්තස්ස කුසලාකුසලවිපාකකිරියභෙදෙන චතුබ්බිධභාවෙපි පාපාහෙතුකවජ්ජානං එකූනසට්ඨියා, එකනවුතියා වා චිත්තානං සොභනනාමෙන වොහාරකරණත්ථං ‘‘පාපාහෙතුකමුත්තානි ‘සොභනානී’ති වුච්චරෙ’’ති එවං වක්ඛමානනයස්ස අනුරූපතො පාපාහෙතුකෙයෙව පඨමං දස්සෙන්තො, තෙසු ච භවෙසු ගහිතපටිසන්ධිකස්ස සත්තස්ස ආදිතො වීථිචිත්තවසෙන ලොභසහගතචිත්තුප්පාදානමෙව සම්භවතො තෙයෙව පඨමං දස්සෙත්වා තදනන්තරං ද්විහෙතුකභාවසාමඤ්ඤෙන දොමනස්සසහගතෙ, තදනන්තරං එකහෙතුකෙ ච දස්සෙතුං **‘‘සොමනස්සසහගත’’**න්ත්‍යාදිනා ලොභමූලං තාව වෙදනාදිට්ඨිසඞ්ඛාරභෙදෙන අට්ඨධා විභජිත්වා දස්සෙති.

තත්ථ සුන්දරං මනො, තං වා එතස්ස අත්ථීති සුමනො, චිත්තං, තංසමඞ්ගිපුග්ගලො වා, තස්ස භාවො තස්මිං අභිධානබුද්ධීනං පවත්තිහෙතුතායාති සොමනස්සං, මානසිකසුඛවෙදනායෙතං අධිවචනං, තෙන සහගතං එකුප්පාදාදිවසෙන සංසට්ඨං, තෙන සහ එකුප්පාදාදිභාවං ගතන්ති වා **සොමනස්සසහගතං**. මිච්ඡා පස්සතීති දිට්ඨි. සාමඤ්ඤවචනස්සපි හි අත්ථප්පකරණාදිනා විසෙසවිසයතා හොතීති ඉධ මිච්ඡාදස්සනමෙව ‘‘දිට්ඨී’’ති වුච්චති. දිට්ඨියෙව දිට්ඨිගතං ‘‘සඞ්ඛාරගතං ථාමගත’’න්ත්‍යාදීසු විය ගත-සද්දස්ස තබ්භාවවුත්තිත්තා. ද්වාසට්ඨියා වා දිට්ඨීසු ගතං අන්තොගතං, දිට්ඨියා වා ගමනමත්තං න එත්ථ ගන්තබ්බො අත්තාදිකො කොචි අත්ථීති දිට්ඨිගතං, ‘‘ඉදමෙව සච්චං මොඝමඤ්ඤ’’න්ති පවත්තො අත්තත්තනියාදිඅභිනිවෙසො, තෙන සමං එකුප්පාදාදීහි පකාරෙහි යුත්තන්ති **දිට්ඨිගතසම්පයුත්තං**. සඞ්ඛරොතීති චිත්තං තික්ඛභාවසඞ්ඛාතමණ්ඩනවිසෙසෙන සජ්ජෙති, සඞ්ඛරීයති වා තං එතෙන යථාවුත්තනයෙන සජ්ජීයතීති සඞ්ඛාරො, තත්ථ තත්ථ කිච්චෙ සංසීදමානස්ස චිත්තස්ස අනුබලප්පදානවසෙන අත්තනො වා පරෙසං වා පවත්තපුබ්බප්පයොගො, සො පන අත්තනො පුබ්බභාගප්පවත්තෙ චිත්තසන්තානෙ චෙව පරසන්තානෙ ච පවත්තතීති තන්නිබ්බත්තිතො චිත්තස්ස තික්ඛභාවසඞ්ඛාතො විසෙසොපිධ සඞ්ඛාරො, සො යස්ස නත්ථි තං අසඞ්ඛාරං , තදෙව **අසඞ්ඛාරිකං**. සඞ්ඛාරෙන සහිතං **සසඞ්ඛාරිකං**. තථා ච වදන්ති –

‘‘පුබ්බප්පයොගසම්භූතො, විසෙසො චිත්තසම්භවී;
සඞ්ඛාරො තංවසෙනෙත්ථ, හොත්‍යාසඞ්ඛාරිකාදිතා’’ති.

අථ වා ‘‘සසඞ්ඛාරිකං අසඞ්ඛාරික’’න්ති චෙතං කෙවලං සඞ්ඛාරස්ස භාවාභාවං සන්ධාය වුත්තං, න තස්ස සහප්පවත්තිසබ්භාවාභාවතොති භින්නසන්තානප්පවත්තිනොපි සඞ්ඛාරස්ස ඉදමත්ථිතාය තංවසෙන නිබ්බත්තං චිත්තං සඞ්ඛාරො අස්ස අත්ථීති **සසඞ්ඛාරිකං** ‘‘සලොමකො සපක්ඛකො’’ත්‍යාදීසු විය සහ-සද්දස්ස විජ්ජමානත්ථපරිදීපනතො. තබ්බිපරීතං පන තදභාවතො වුත්තනයෙන **අසඞ්ඛාරිකං**. දිට්ඨිගතෙන විප්පයුත්තං විසංසට්ඨන්ති **දිට්ඨිගතවිප්පයුත්තං**. උපපත්තිතො යුත්තිතො ඉක්ඛති අනුභවති වෙදයමානාපි මජ්ඣත්තාකාරසණ්ඨිතියාති උපෙක්ඛා. සුඛදුක්ඛානං වා උපෙතා යුත්තා අවිරුද්ධා ඉක්ඛා අනුභවනන්ති උපෙක්ඛා. සුඛදුක්ඛාවිරොධිතාය හෙසා තෙසං අනන්තරම්පි පවත්තති. **උපෙක්ඛාසහගතන්ති** ඉදං වුත්තනයමෙව.

කස්මා පනෙත්ථ අඤ්ඤෙසුපි ඵස්සාදීසු සම්පයුත්තධම්මෙසු විජ්ජමානෙසු සොමනස්සසහගතාදිභාවොව වුත්තොති? සොමනස්සාදීනමෙව අසාධාරණභාවතො. ඵස්සාදයො හි කෙචි සබ්බචිත්තසාධාරණා, කෙචි කුසලාදිසාධාරණා, මොහාදයො ච සබ්බාකුසලසාධාරණාති න තෙහි සක්කා චිත්තං විසෙසෙතුං, සොමනස්සාදයො පන කත්ථචි චිත්තෙ හොන්ති, කත්ථචි න හොන්තීති පාකටොව තංවසෙන චිත්තස්ස විසෙසො. කස්මා පනෙතෙ කත්ථචි හොන්ති, කත්ථචි න හොන්තීති? කාරණස්ස සන්නිහිතාසන්නිහිතභාවතො. කිං පන නෙසං කාරණන්ති? වුච්චතෙසභාවතො, පරිකප්පතො වා හි ඉට්ඨාරම්මණං, සොමනස්සපටිසන්ධිකතා, අගම්භීරසභාවතා ච ඉධ සොමනස්සස්ස කාරණං, ඉට්ඨමජ්ඣත්තාරම්මණං, උපෙක්ඛාපටිසන්ධිකතා, ගම්භීරසභාවතා ච උපෙක්ඛාය, දිට්ඨිවිපන්නපුග්ගලසෙවනා, සස්සතුච්ඡෙදාසයතා ච දිට්ඨියා, බලවඋතුභොජනාදයො පන පච්චයා අසඞ්ඛාරිකභාවස්සාති. තස්මා අත්තනො අනුරූපකාරණවසෙන නෙසං උප්පජ්ජනතො කත්ථචි චිත්තෙයෙව සම්භවොති සක්කා එතෙහි චිත්තස්ස විසෙසො පඤ්ඤාපෙතුන්ති. එවඤ්ච කත්වා නෙසං සතිපි මොහහෙතුකභාවෙ ලොභසහගතභාවොව නිගමනෙ වුත්තො.

ඉමෙසං පන අට්ඨන්නම්පි අයමුප්පත්තික්කමො වෙදිතබ්බො. යදා හි ‘‘නත්ථි කාමෙසු ආදීනවො’’ත්‍යාදිනා නයෙන මිච්ඡාදිට්ඨිං පුරක්ඛත්වා හට්ඨතුට්ඨො කාමෙ වා පරිභුඤ්ජති, දිට්ඨමඞ්ගලාදීනි වා සාරතො පච්චෙති සභාවතික්ඛෙනෙව අනුස්සාහිතෙන චිත්තෙන, තදා පඨමං අකුසලචිත්තමුප්පජ්ජති. යදා පන මන්දෙන සමුස්සාහිතෙන චිත්තෙන, තදා දුතියං. යදා පන මිච්ඡාදිට්ඨිං අපුරක්ඛත්වා කෙවලං හට්ඨතුට්ඨො මෙථුනං වා සෙවති, පරසම්පත්තිං වා අභිජ්ඣායති, පරභණ්ඩං වා හරති සභාවතික්ඛෙනෙව අනුස්සාහිතෙන චිත්තෙන, තදා තතියං. යදා පන මන්දෙන සමුස්සාහිතෙන චිත්තෙන, තදා චතුත්ථං. යදා පන කාමානං වා අසම්පත්තිං ආගම්ම, අඤ්ඤෙසං වා සොමනස්සහෙතූනං අභාවෙන චතූසුපි විකප්පෙසු සොමනස්සරහිතා හොන්ති, තදා සෙසානි චත්තාරි උපෙක්ඛාසහගතානි උප්පජ්ජන්තීති. **අට්ඨපීති** පි-සද්දො සම්පිණ්ඩනත්ථො, තෙන වක්ඛමානනයෙන අකුසලකම්මපථෙසු නෙසං ලබ්භමානකම්මපථානුරූපතො පවත්තිභෙදං කාලදෙසසන්තානාරම්මණාදිභෙදෙන අනෙකවිධතම්පි සඞ්ගණ්හාති.

5. දුට්ඨු මනො, තං වා එතස්සාති දුම්මනො, තස්ස භාවො දොමනස්සං, මානසිකදුක්ඛවෙදනායෙතං අධිවචනං, තෙන සහගතන්ති **දොමනස්සසහගතං**. ආරම්මණෙ පටිහඤ්ඤතීති **පටිඝො,** දොසො. චණ්ඩික්කසභාවතාය හෙස ආරම්මණං පටිහනන්තො විය පවත්තති. දොමනස්සසහගතස්ස වෙදනාවසෙන අභෙදෙපි අසාධාරණධම්මවසෙන චිත්තස්ස උපලක්ඛණත්ථං දොමනස්සග්ගහණං, පටිඝසම්පයුත්තභාවො පන උභින්නං එකන්තසහචාරිතා දස්සනත්ථං වුත්තොති දට්ඨබ්බං. දොමනස්සඤ්චෙත්ථ අනිට්ඨාරම්මණානුභවනලක්ඛණො වෙදනාක්ඛන්ධපරියාපන්නො එකො ධම්මො, පටිඝො චණ්ඩික්කසභාවො සඞ්ඛාරක්ඛන්ධපරියාපන්නො එකො ධම්මොති අයමෙතෙසං විසෙසො. එත්ථ ච යං කිඤ්චි අනිට්ඨාරම්මණං, නවවිධආඝාතවත්ථූනි ච දොමනස්සස්ස කාරණං, පටිඝස්ස කාරණඤ්චාති දට්ඨබ්බං. ද්වින්නං පන නෙසං චිත්තානං පාණාතිපාතාදීසු තික්ඛමන්දප්පවත්තිකාලෙ උප්පත්ති වෙදිතබ්බා. එත්ථාපි නිගමනෙ **පි**-සද්දස්ස අත්ථො වුත්තනයානුසාරෙන දට්ඨබ්බො.

6. සභාවං විචිනන්තො තාය කිච්ඡති කිලමතීති විචිකිච්ඡා. අථ වා චිකිච්ඡිතුං දුක්කරතාය විගතා චිකිච්ඡා ඤාණප්පටිකාරො ඉමිස්සාති විචිකිච්ඡා, තාය සම්පයුත්තං **විචිකිච්ඡාසම්පයුත්තං**. උද්ධතස්ස භාවො උද්ධච්චං. උද්ධච්චස්ස සබ්බාකුසලසාධාරණභාවෙපි ඉධ සම්පයුත්තධම්මෙසු පධානං හුත්වා පවත්තතීති ඉදමෙව තෙන විසෙසෙත්වා වුත්තං. එවඤ්ච කත්වා ධම්මුද්දෙසපාළියං සෙසාකුසලෙසු උද්ධච්චං යෙවාපනකවසෙන වුත්තං, ඉධ පන ''උද්ධච්චං උප්පජ්ජතී''ති සරූපෙනෙව දෙසිතං. හොන්ති චෙත්ථ –

''සබ්බාකුසලයුත්තම්පි, උද්ධච්චං අන්තමානසෙ;
බලවං ඉති තංයෙව, වුත්තමුද්ධච්චයොගතො.

''තෙනෙව හි මුනින්දෙන, යෙවාපනකනාමතො;
වත්වා සෙසෙසු එත්ථෙව, තං සරූපෙන දෙසිත''න්ති.

ඉමානි පන ද්වෙ චිත්තානි මූලන්තරවිරහතො අතිසම්මූළ්හතාය, සංසප්පනවික්ඛිපනවසෙන පවත්තවිචිකිච්ඡුද්ධච්චසමායොගෙන චඤ්චලතාය ච සබ්බත්ථාපි රජ්ජනදුස්සනරහිතානි උපෙක්ඛාසහගතානෙව පවත්තන්ති, තතොයෙව ච සභාවතික්ඛතාය උස්සාහෙතබ්බතාය අභාවතො සඞ්ඛාරභෙදොපි නෙසං නත්ථි. හොන්ති චෙත්ථ –

''මූළ්හත්තා චෙව සංසප්ප-වික්ඛෙපා චෙකහෙතුකං;
සොපෙක්ඛං සබ්බදා නො ච, භින්නං සඞ්ඛාරභෙදතො.

''න හි තස්ස සභාවෙන, තික්ඛතුස්සාහනීයතා;
අත්ථි සංසප්පමානස්ස, වික්ඛිපන්තස්ස සබ්බදා''ති.

මොහෙන මුය්හන්ති අතිසයෙන මුය්හන්ති මූලන්තරවිරහතොති මොමූහානි.

7. ඉච්චෙවන්ත්‍යාදි යථාවුත්තානං ද්වාදසාකුසලචිත්තානං නිගමනං. තත්ථ **ඉති**-සද්දො වචනවචනීයසමුදායනිදස්සනත්ථො. **එවං**-සද්දො වචනවචනීයපටිපාටිසන්දස්සනත්ථො. නිපාතසමුදායො වා එස වචනවචනීයනිගමනාරම්භෙ. **ඉච්චෙවං** යථාවුත්තනයෙන **සබ්බථාපි** සොමනස්සුපෙක්ඛාදිට්ඨිසම්පයොගාදිනා පටිඝසම්පයොගාදිනා විචිකිච්ඡුද්ධච්චයොගෙනාති සබ්බෙනාපි සම්පයොගාදිආකාරෙන ද්වාදස අකුසලචිත්තානි **සමත්තානි** පරිනිට්ඨිතානි, සඞ්ගහෙත්වා වා අත්තානි ගහිතානි, වුත්තානීත්‍යත්ථො. තත්ථ කුසලපටිපක්ඛානි අකුසලානි මිත්තපටිපක්ඛො අමිත්තො විය, පටිපක්ඛභාවො ච කුසලාකුසලානං යථාක්කමං පහායකපහාතබ්බභාවෙන වෙදිතබ්බො.

8. **අට්ඨධාත්‍යාදි** සඞ්ගහගාථා. ලොභො ච සො සුප්පතිට්ඨිතභාවසාධනෙන මූලසදිසත්තා මූලඤ්ච, තං එතෙසන්ති **ලොභමූලානි** චිත්තානි වෙදනාදිභෙදතො **අට්ඨධා** සියුං . තථා **දොසමූලානි** සඞ්ඛාරභෙදතො **ද්විධා. මොහමූලානි** සුද්ධො මොහොයෙව මූලමෙතෙසන්ති මොහමූලසඞ්ඛාතානි සම්පයොගභෙදතො **ද්වෙ චාති** අකුසලා ද්වාදස සියුන්ත්‍යත්ථො.

අකුසලචිත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අහෙතුකචිත්තවණ්ණනා

9. එවං මූලභෙදතො තිවිධම්පි අකුසලං සම්පයොගාදිභෙදතො ද්වාදසධා විභජිත්වා ඉදානි අහෙතුකචිත්තානි නිද්දිසන්තො තෙසං අකුසලවිපාකාදිවසෙන තිවිධභාවෙපි අකුසලානන්තරං අකුසලවිපාකෙයෙව චක්ඛාදිනිස්සයසම්පටිච්ඡනාදිකිච්චභෙදෙන සත්තධා විභජිතුං **''උපෙක්ඛාසහගතං චක්ඛුවිඤ්ඤාණ''**න්ත්‍යාදිමාහ. තත්ථ චක්ඛති විඤ්ඤාණාධිට්ඨිතං හුත්වා සමවිසමං ආචික්ඛන්තං විය හොතීති චක්ඛු. අථ වා චක්ඛති රූපං අස්සාදෙන්තං විය හොතීති චක්ඛු. චක්ඛතීති හි අයං සද්දො ''මධුං චක්ඛති, බ්‍යඤ්ජනං චක්ඛතී''ත්‍යාදීසු විය අස්සාදනත්ථො හොති. තෙනාහ භගවා – ''චක්ඛුං ඛො පන, මාගණ්ඩිය, රූපාරාමං රූපරතං රූපසම්මුදිත''න්ත්‍යාදි. යදි එවං ''සොතං ඛො, මාගණ්ඩිය, සද්දාරාමං සද්දරතං සද්දසම්මුදිත''න්ත්‍යාදිවචනතො (ම. නි. 2.209) සොතාදීනම්පි සද්දාදිඅස්සාදනං අත්ථීති තෙසම්පි චක්ඛුසද්දාභිධෙය්‍යතා ආපජ්ජෙය්‍යාති? නාපජ්ජති නිරුළ්හත්තා, නිරුළ්හො හෙස චක්ඛු-සද්දො දට්ඨුකාමතානිදානකම්මජභූතප්පසාදලක්ඛණෙ චක්ඛුප්පසාදෙයෙව මයූරාදිසද්දා විය සකුණවිසෙසාදීසු, චක්ඛුනා සහවුත්තියා පන භමුකට්ඨිපරිච්ඡින්නො මංසපිණ්ඩොපි ''චක්ඛූ''ති වුච්චති. **අට්ඨකථායං** පන අනෙකත්ථත්තා ධාතූනං චක්ඛති-සද්දස්ස විභාවනත්ථතාපි සම්භවතීති ''චක්ඛති රූපං විභාවෙතීති චක්ඛූ''ති (විසුද්ධි. 2.510) වුත්තං. චක්ඛුස්මිං විඤ්ඤාණං තන්නිස්සිතත්තාති **චක්ඛුවිඤ්ඤාණං**. තථා හෙතං ''චක්ඛුසන්නිස්සිතරූපවිජානනලක්ඛණ''න්ති (ධ. ස. අට්ඨ. 431; විසුද්ධි. 2.454) වුත්තං.

එවං **සොතවිඤ්ඤාණාදීසුපි** යථාරහං දට්ඨබ්බං. **''තථා''**ති ඉමිනා උපෙක්ඛාසහගතභාවං අතිදිසති. විඤ්ඤාණාධිට්ඨිතං හුත්වා සුණාතීති **සොතං**. සායති ගන්ධොපාදානං කරොතීති **ඝානං**. ජීවිතනිමිත්තං රසො ජීවිතං, තං අව්හායති තස්මිං නින්නතායාති **ජිව්හා** නිරුත්තිනයෙන. කුච්ඡිතානං පාපධම්මානං ආයො පවත්තිට්ඨානන්ති **කායො**. කායින්ද්‍රියඤ්හි ඵොට්ඨබ්බග්ගහණසභාවත්තා තදස්සාදවසප්පවත්තානං, තම්මූලකානඤ්ච පාපධම්මානං විසෙසකාරණන්ති තෙසං පවත්තිට්ඨානං විය ගය්හති. සසම්භාරකායො වා කුච්ඡිතානං කෙසාදීනං ආයොති **කායො**. තංසහචරිතත්තා පන පසාදකායොපි තථා වුච්චති. දු කුච්ඡිතං හුත්වා ඛනති කායිකසුඛං, දුක්ඛමන්ති වා **දුක්ඛං**. දුක්කරමොකාසදානං එතස්සාති **දුක්ඛ''**න්තිපි අපරෙ. පඤ්චවිඤ්ඤාණග්ගහිතං රූපාදිආරම්මණං සම්පටිච්ඡති තදාකාරප්පවත්තියාති **සම්පටිච්ඡනං**. සම්මා තීරෙති යථාසම්පටිච්ඡිතං රූපාදිආරම්මණං වීමංසතීති **සන්තීරණං**. අඤ්ඤමඤ්ඤවිරුද්ධානං කුසලාකුසලානං පාකාති **විපාකා,** විපක්කභාවමාපන්නානං අරූපධම්මානමෙතං අධිවචනං. එවඤ්ච කත්වා කුසලාකුසලකම්මසමුට්ඨානානම්පි කටත්තාරූපානං නත්ථි විපාකවොහාරො. අකුසලස්ස විපාකචිත්තානි **අකුසලවිපාකචිත්තානි**.

10. සුඛයති කායචිත්තං, සුට්ඨු වා ඛනති කායචිත්තාබාධං, සුඛෙන ඛමිතබ්බන්ති වා **සුඛං**. ''සුකරමොකාසදානං එතස්සාති **සුඛ''**න්ති අපරෙ. කස්මා පන යථා අකුසලවිපාකසන්තීරණං එකමෙව වුත්තං, එවමවත්වා කුසලවිපාකසන්තීරණං ද්විධා වුත්තන්ති?

ඉට්ඨඉට්ඨමජ්ඣත්තාරම්මණවසෙන වෙදනාභෙදසම්භවතො. යදි එවං තත්ථාපි අනිට්ඨඅනිට්ඨමජ්ඣත්තාරම්මණවසෙන වෙදනාභෙදෙන භවිතබ්බන්ති? නයිදමෙවං අනිට්ඨාරම්මණෙ උප්පජ්ජිතබ්බස්සපි දොමනස්සස්ස පටිඝෙන විනා අනුප්පජ්ජනතො, පටිඝස්ස ච එකන්තාකුසලසභාවස්ස අබ්‍යාකතෙසු අසම්භවතො. න හි භින්නජාතිකො ධම්මො භින්නජාතිකෙසු උපලබ්භති, තස්මා අත්තනා සමානයොගක්ඛමස්ස අසම්භවතො අකුසලවිපාකෙසු දොමනස්සං න සම්භවතීති තස්ස තංසහගතතා න වුත්තා. අථ වා යථා කොචි බලවතා පොථියමානො දුබ්බලපුරිසො තස්ස පටිප්පහරිතුං අසක්කොන්තො තස්මිං උපෙක්ඛකොව හොති, එවමෙව අකුසලවිපාකානං පරිදුබ්බලභාවතො අනිට්ඨාරම්මණෙපි දොමනස්සුප්පාදො නත්ථීති සන්තීරණං උපෙක්ඛාසහගතමෙව.

චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනි පන චත්තාරි උභයවිපාකානිපි වත්ථාරම්මණඝට්ටනාය දුබ්බලභාවතො අනිට්ඨෙ ඉට්ඨෙපි ච ආරම්මණෙ උපෙක්ඛාසහගතානෙව. තෙසඤ්හි චතුන්නම්පි වත්ථුභූතානි චක්ඛාදීනි උපාදාරූපානෙව, තථා ආරම්මණභූතානිපි රූපාදීනි, උපාදාරූපකෙන ච උපාදාරූපකස්ස සඞ්ඝට්ටනං අතිදුබ්බලං පිචුපිණ්ඩකෙන පිචුපිණ්ඩකස්ස ඵුසනං විය, තස්මා තානි සබ්බථාපි උපෙක්ඛාසහගතානෙව. කායවිඤ්ඤාණස්ස පන ඵොට්ඨබ්බසඞ්ඛාතභූතත්තයමෙව ආරම්මණන්ති තං කායප්පසාදෙ සඞ්ඝට්ටිතම්පි තං අතික්කමිත්වා තන්නිස්සයෙසු මහාභූතෙසු පටිහඤ්ඤති. භූතරූපෙහි ච භූතරූපානං සඞ්ඝට්ටනං බලවතරං අධිකරණිමත්ථකෙ පිචුපිණ්ඩකං ඨපෙත්වා කූටෙන පහටකාලෙ කූටස්ස පිචුපිණ්ඩකං අතික්කමිත්වා අධිකරණිග්ගහණං විය, තස්මා වත්ථාරම්මණඝට්ටනාය බලවභාවතො කායවිඤ්ඤාණං අනිට්ඨෙ දුක්ඛසහගතං, ඉට්ඨෙ සුඛසහගතන්ති. සම්පටිච්ඡනයුගළං පන අත්තනා අසමානනිස්සයානං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනමනන්තරං උප්පජ්ජතීති සමානනිස්සයතො අලද්ධානන්තරපච්චයතාය සහාගූපත්ථම්භරහිතො විය පුරිසො නාතිබලවං සබ්බථාපි විසයරසමනුභවිතුං න සක්කොතීති සබ්බථාපි උපෙක්ඛාසහගතමෙව. වුත්තවිපරියායතො කුසලවිපාකසන්තීරණං ඉට්ඨඉට්ඨමජ්ඣත්තාරම්මණෙසු සුඛොපෙක්ඛාසහගතන්ති. යදි එවං ආවජ්ජනද්වයස්ස උපෙක්ඛාසම්පයොගං කස්මා වක්ඛති, නනු තම්පි සමානනිස්සයානන්තරං පවත්තතීති? සච්චං, තත්ථ පන පුරිමං පුබ්බෙ කෙනචි අග්ගහිතෙයෙව ආරම්මණෙ එකවාරමෙව පවත්තති, පච්ඡිමම්පි විසදිසචිත්තසන්තානපරාවත්තනවසෙන බ්‍යාපාරන්තරසාපෙක්ඛන්ති න සබ්බථාපි විසයරසමනුභවිතුං සක්කොති, තස්මා මජ්ඣත්තවෙදනාසම්පයුත්තමෙවාති. හොන්ති චෙත්ථ –

‘‘වත්ථාලම්බසභාවානං, භූතිකානඤ්හි ඝට්ටනං;
දුබ්බලං ඉති චක්ඛාදි-චතුචිත්තමුපෙක්ඛකං.

‘‘කායනිස්සයඵොට්ඨබ්බ-භූතානං ඝට්ටනාය තු;
බලවත්තා න විඤ්ඤාණං, කායික මජ්ඣවෙදනං.

‘‘සමානනිස්සයො යස්මා, නත්ථානන්තරපච්චයො;
තස්මා දුබ්බලමාලම්බෙ, සොපෙක්ඛං සම්පටිච්ඡන’’න්ති.

කුසලස්ස විපාකානි, සම්පයුත්තහෙතුවිරහතො අහෙතුකචිත්තානි චාති **කුසලවිපාකාහෙතුකචිත්තානි**. නිබ්බත්තකහෙතුවසෙන නිප්ඵන්නානිපි හෙතානි සම්පයුත්තහෙතුවසෙනෙව අහෙතුකවොහාරං ලභන්ති, ඉතරථා මහාවිපාකෙහි ඉමෙසං නානත්තාසම්භවතො. කිං පනෙත්ථ කාරණං යථා ඉධෙවං අකුසලවිපාකනිගමනෙ අහෙතුකග්ගහණං න කතන්ති? බ්‍යභිචාරාභාවතො. සති හි සම්භවෙ, බ්‍යභිචාරෙ ච විසෙසනං සාත්ථකං සියා. අකුසලවිපාකානං පන ලොභාදිසාවජ්ජධම්මවිපාකභාවෙන තබ්බිධුරෙහි, අලොභාදීහි සම්පයොගායොගතො, සයං අබ්‍යාකතනිරවජ්ජසභාවානං ලොභාදිඅකුසලධම්මසම්පයොගවිරොධතො ච නත්ථි කදාචිපි සහෙතුකතාය සම්භවොති අහෙතුකභාවාබ්‍යභිචාරතො න තානි අහෙතුකසද්දෙන විසෙසිතබ්බානි.

11. ඉදානි අහෙතුකාධිකාරෙ අහෙතුකකිරියචිත්තානිපි කිච්චභෙදෙන තිධා දස්සෙතුං **‘‘උපෙක්ඛාසහගත’’**න්ත්‍යාදි වුත්තං. චක්ඛාදිපඤ්චද්වාරෙ ඝට්ටිතමාරම්මණං ආවජ්ජෙති තත්ථ ආභොගං කරොති, චිත්තසන්තානං වා භවඞ්ගවසෙන පවත්තිතුං අදත්වා වීථිචිත්තභාවාය පරිණාමෙතීති **පඤ්චද්වාරාවජ්ජනං,** කිරියාහෙතුකමනොධාතුචිත්තං. ආවජ්ජනස්ස අනන්තරපච්චයභූතං භවඞ්ගචිත්තං මනොද්වාරං වීථිචිත්තානං පවත්තිමුඛභාවතො. තස්මිං දිට්ඨසුතමුතාදිවසෙන ආපාථමාගතමාරම්මණං ආවජ්ජෙති , වුත්තනයෙන වා චිත්තසන්තානං පරිණාමෙතීති **මනොද්වාරාවජ්ජනං,** කිරියාහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතුඋපෙක්ඛාසහගතචිත්තං. ඉදමෙව ච පඤ්චද්වාරෙ යථාසන්තීරිතං ආරම්මණං වවත්ථපෙතීති වොට්ඨබ්බනන්ති ච වුච්චති. හසිතං උප්පාදෙතීති **හසිතුප්පාදං,** ඛීණාසවානං අනොළාරිකාරම්මණෙසු පහට්ඨාකාරමත්තහෙතුකං කිරියාහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතුසොමනස්සසහගතචිත්තං.

12. **සබ්බථාපීති** අකුසලවිපාකකුසලවිපාකකිරියභෙදෙන. **අට්ඨාරසාති** ගණනපරිච්ඡෙදො. **අහෙතුකචිත්තානීති** පරිච්ඡින්නධම්මනිදස්සනං.

අහෙතුකචිත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සොභනචිත්තවණ්ණනා

14. එවං ද්වාදසාකුසලඅහෙතුකාට්ඨාරසවසෙන සමතිංස චිත්තානි දස්සෙත්වා ඉදානි තබ්බිනිමුත්තානං සොභනවොහාරං ඨපෙතුං **‘‘පාපාහෙතුකමුත්තානී’’**ත්‍යාදි වුත්තං. අත්තනා අධිසයිතස්ස අපායාදිදුක්ඛස්ස පාපනතො පාපෙහි , හෙතුසම්පයොගාභාවතො අහෙතුකෙහි ච මුත්තානි චතුවීසතිකාමාවචරපඤ්චතිංසමහග්ගතලොකුත්තරවසෙන එකූනසට්ඨිපරිමාණානි, අථ වා අට්ඨ ලොකුත්තරානි ඣානඞ්ගයොගභෙදෙන පච්චෙකං පඤ්චධා කත්වා **එකනවුතිපි** චිත්තානි සොභනගුණාවහනතො, අලොභාදිඅනවජ්ජහෙතුසම්පයොගතො ච **සොභනානීති වුච්චරෙ** කථීයන්ති.

කාමාවචරසොභනචිත්තවණ්ණනා

15. ඉදානි සොභනෙසු කාමාවචරානමෙව පඨමං උද්දිට්ඨත්තා තෙසුපි අබ්‍යාකතානං කුසලපුබ්බකත්තා පඨමං කාමාවචරකුසලං, තතො තබ්බිපාකං, තදනන්තරං තදෙකභූමිපරියාපන්නං කිරියචිත්තඤ්ච පච්චෙකං වෙදනාඤාණසඞ්ඛාරභෙදෙන අට්ඨධා දස්සෙතුං **‘‘සොමනස්සසහගත’’**න්ත්‍යාදි වුත්තං. තත්ථ ජානාති යථාසභාවං පටිවිජ්ඣතීති **ඤාණං**. සෙසං වුත්තනයමෙව. එත්ථ ච බලවසද්ධාය දස්සනසම්පත්තියා පච්චයපටිග්ගාහකාදිසම්පත්තියාති එවමාදීහි කාරණෙහි සොමනස්සසහගතතා, පඤ්ඤාසංවත්තනිකකම්මතො, අබ්‍යාපජ්ජලොකූපපත්තිතො, ඉන්ද්‍රියපරිපාකතො, කිලෙසදූරීභාවතො ච ඤාණසම්පයුත්තතා, තබ්බිපරියායෙන උපෙක්ඛාසහගතතා චෙව ඤාණවිප්පයුත්තතා ච, ආවාසසප්පායාදිවසෙන කායචිත්තානං කල්ලභාවතො, පුබ්බෙ දානාදීසු කතපරිචයතාදීහි ච අසඞ්ඛාරිකතා, තබ්බිපරියායෙන සසඞ්ඛාරිකතා ච වෙදිතබ්බා.

තත්ථ යදා පන යො දෙය්‍යධම්මපටිග්ගාහකාදිසම්පත්තිං, අඤ්ඤං වා සොමනස්සහෙතුං ආගම්ම හට්ඨපහට්ඨො ‘‘අත්ථි දින්න’’න්ත්‍යාදිනයප්පවත්තං සම්මාදිට්ඨිං පුරක්ඛත්වා මුත්තචාගතාදිවසෙන අසංසීදන්තො අනුස්සාහිතො පරෙහි දානාදීනි පුඤ්ඤානි කරොති, තදාස්ස චිත්තං සොමනස්සසහගතං ඤාණසම්පයුත්තං අසඞ්ඛාරිකං හොති. යදා පන වුත්තනයෙනෙව හට්ඨතුට්ඨො සම්මාදිට්ඨිං පුරක්ඛත්වාපි

අමුත්තචාගතාදිවසෙන සංසීදමානො පරෙහි වා උස්සාහිතො කරොති, තදාස්ස තදෙව චිත්තං සසඞ්ඛාරිකං හොති. යදා පන ඤාතිජනස්ස පටිපත්තිදස්සනෙන ජාතපරිචයා බාලදාරකා භික්ඛූ දිස්වා සොමනස්සජාතා සහසා කිඤ්චිදෙව හත්ථගතං දදන්ති වා වන්දන්ති වා, තදා තෙසං තතියං චිත්තං උප්පජ්ජති. යදා පන ‘‘දෙථ, වන්දථා’’ති ඤාතීහි උස්සාහිතා එවං පටිපජ්ජන්ති, තදා චතුත්ථං චිත්තං උප්පජ්ජති. යදා පන දෙය්‍යධම්මපටිග්ගාහකාදීනං අසම්පත්තිං, අඤ්ඤෙසං වා සොමනස්සහෙතූනං අභාවං ආගම්ම චතූසුපි විකප්පෙසු සොමනස්සරහිතා හොන්ති, තදා සෙසානි චත්තාරි උපෙක්ඛාසහගතානි උප්පජ්ජන්තීති. **අට්ඨපීති පි**-සද්දෙන දසපුඤ්ඤකිරියාදිවසෙන අනෙකවිධතං සම්පිණ්ඩෙති. තථා හි වදන්ති –

‘‘කමෙන පුඤ්ඤවත්ථූහි, ගොචරාධිපතීහි ච;
කම්මහීනාදිතො චෙව, ගණෙය්‍ය නයකොවිදො’’ති.

ඉමානි හි අට්ඨ චිත්තානි දසපුඤ්ඤකිරියවත්ථුවසෙන පවත්තනතො පච්චෙකං දස දසාති කත්වා අසීති චිත්තානි හොන්ති, තානි ච ඡසු ආරම්මණෙසු පවත්තනතො පච්චෙකං ඡග්ගුණිතානි සාසීතිකානි චත්තාරි සතානි හොන්ති, අධිපතිභෙදෙන පන ඤාණවිප්පයුත්තානං චත්තාලීසාධිකද්විසතපරිමාණානං වීමංසාධිපතිසම්පයොගාභාවතො තානි තිණ්ණං අධිපතීනං වසෙන තිගුණිතානි වීසාධිකානි සත්තසතානි, තථා ඤාණසම්පයුත්තානි ච චතුන්නං අධිපතීනං වසෙන චතුග්ගුණිතානි සසට්ඨිකානි නව සතානීති එවං අධිපතිවසෙන සහස්සං සාසීතිකානි ච ඡ සතානි හොන්ති, තානි කායවචීමනොකම්මසඞ්ඛාතකම්මත්තිකවසෙන තිගුණිතානි චත්තාලීසාධිකානි පඤ්ච සහස්සානි හොන්ති, තානි ච හීනමජ්ඣිමපණීතභෙදතො තිගුණිතානි වීසසතාධිකපන්නරසසහස්සානි හොන්ති. යං පන වුත්තං **ආචරියබුද්ධදත්තත්ථෙරෙන** –

‘‘සත්තරස සහස්සානි, ද්වෙ සතානි අසීති ච;
කාමාවචරපුඤ්ඤානි, භවන්තීති විනිද්දිසෙ’’ති.

තං අධිපතිවසෙන ගණනපරිහානිං අනාදියිත්වා සොතපතිතවසෙන වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං, කාලදෙසාදිභෙදෙන පන නෙසං භෙදො අප්පමෙය්‍යොව.

කුච්ඡිතෙ (ධ. ස. අට්ඨ. 1) පාපධම්මෙ සලයන්ති කම්පෙන්ති විද්ධංසෙන්ති අපගමෙන්තීති වා කුසලානි. අථ වා කුච්ඡිතාකාරෙන සන්තානෙ සයනතො පවත්තනතො කුසසඞ්ඛාතෙ පාපධම්මෙ ලුනන්ති ඡින්දන්තීති කුසලානි. අථ වා කුච්ඡිතෙ පාපධම්මෙ සානතො තනුකරණතො ඔසානකරණතො වා කුසසඞ්ඛාතෙන ඤාණෙන, සද්ධාදිධම්මජාතෙන වා ලාතබ්බානි සහජාතඋපනිස්සයභාවෙන යථාරහං පවත්තෙතබ්බානීති කුසලානි, තානෙව යථාවුත්තත්ථෙන කාමාවචරානි කුසලචිත්තානි චාති **කාමාවචරකුසලචිත්තානි**.

16. යථා පනෙතානි පුඤ්ඤකිරියවසෙන, කම්මද්වාරවසෙන, කම්මවසෙන, අධිපතිවසෙන ච පවත්තන්ති, නෙවං විපාකානි දානාදිවසෙන අප්පවත්තනතො, විඤ්ඤත්තිසමුට්ඨාපනාභාවතො, අවිපාකසභාවතො, ඡන්දාදීනි පුරක්ඛත්වා අප්පවත්තිතො ච, තස්මා තංවසෙන පරිහාපෙත්වා යථාරහං ගණනභෙදො යොජෙතබ්බො. ඉමානිපි ඉට්ඨඉට්ඨමජ්ඣත්තාරම්මණවසෙන යථාක්කමං සොමනස්සුපෙක්ඛාසහිතානි. පටිසන්ධාදිවසප්පවත්තියං කම්මස්ස බලවාබලවභාවතො, තදාරම්මණප්පවත්තියං යෙභුය්‍යෙන ජවනානුරූපතො, කදාචි තත්ථාපි කම්මානුරූපතො ච ඤාණසම්පයුත්තානි, ඤාණවිප්පයුත්තානි ච හොන්ති. යථාපයොගං විනා සප්පයොගඤ්ච යථාඋපට්ඨිතෙහි කම්මාදිපච්චයෙහි උතුභොජනාදිසප්පායාසප්පායවසෙන අසඞ්ඛාරිකසසඞ්ඛාරිකානි.

17. කිරියචිත්තානම්පි කුසලෙ වුත්තනයෙන යථාරහං සොමනස්සසහගතාදිතා වෙදිතබ්බා.

18. **සහෙතුකකාමාවචරකුසලවිපාකකිරියචිත්තානීති** එත්ථ **සහෙතුකග්ගහණං** විපාකකිරියාපෙක්ඛං විසෙසනං කුසලස්ස එකන්තසහෙතුකත්තා. හොති හි යථාලාභයොජනා, ‘‘සක්ඛරකථලම්පි මච්ඡගුම්බම්පි චරන්තම්පි තිට්ඨන්තම්පී’’ත්‍යාදීසු (දී. නි. 1.249) විය සක්ඛරකථලස්ස චරණායොගතො මච්ඡගුම්බාපෙක්ඛාය චරණකිරියා යොජීයතීති.

19. සහෙතුකාමාවචරපුඤ්ඤපාකකිරියා වෙදනාඤාණසඞ්ඛාරභෙදෙන පච්චෙකං වෙදනාභෙදතො දුවිධත්තා, ඤාණභෙදතො චතුබ්බිධත්තා, සඞ්ඛාරභෙදතො අට්ඨවිධත්තා ච සම්පිණ්ඩෙත්වා චතුවීසති මතාති යොජනා. නනු ච වෙදනාභෙදො තාව යුත්තො තාසං භින්නසභාවත්තා. ඤාණසඞ්ඛාරභෙදො පන කථන්ති? ඤාණසඞ්ඛාරානං භාවාභාවකතොපි භෙදො ඤාණසඞ්ඛාරකතොව යථා වස්සකතො සුභික්ඛො දුබ්භික්ඛොති, තස්මා ඤාණසඞ්ඛාරකතො භෙදො ඤාණසඞ්ඛාරභෙදොති න එත්ථ කොචි විරොධොති.

20. ඉදානි සබ්බානිපි කාමාවචරචිත්තානි සම්පිණ්ඩෙත්වා දස්සෙතුං **‘‘කාමෙ තෙවීසා’’**ත්‍යාදි වුත්තං. **කාමෙ** භවෙ සත්ත අකුසලවිපාකානි, සහෙතුකාහෙතුකානි සොළස කුසලවිපාකානීති එවං තෙවීසති විපාකානි ද්වාදස අකුසලානි, අට්ඨ කුසලානීති **පුඤ්ඤාපුඤ්ඤානි වීසති** අහෙතුකා තිස්සො සහෙතුකා අට්ඨාති **එකාදස කිරියා චාති සබ්බථාපි** කුසලාකුසලවිපාකකිරියානං අන්තොගධභෙදෙන **චතුපඤ්ඤාසෙව** කාලදෙසසන්තානාදිභෙදෙන අනෙකවිධභාවෙපීත්‍යත්ථො.

කාමාවචරසොභනචිත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

රූපාවචරචිත්තවණ්ණනා

21. ඉදානි තදනන්තරුද්දිට්ඨස්ස රූපාවචරස්ස නිද්දෙසක්කමො අනුප්පත්තොති තස්ස ඣානඞ්ගයොගභෙදෙන පඤ්චධා විභාගං දස්සෙතුං **‘‘විතක්ක…පෙ…. සහිත’’**න්ත්‍යාදිමාහ. විතක්කො ච විචාරො ච පීති ච සුඛඤ්ච එකග්ගතා චාති ඉමෙහි සහිතං **විතක්කවිචාරපීතිසුඛෙකග්ගතාසහිතං**. තත්ථ ආරම්මණං විතක්කෙති සම්පයුත්තධම්මෙ අභිනිරොපෙතීති **විතක්කො,** සො සහජාතානං ආරම්මණාභිනිරොපනලක්ඛණො, යථා හි කොචි ගාමවාසී පුරිසො රාජවල්ලභං සම්බන්ධිනං මිත්තං වා නිස්සාය රාජගෙහං අනුපවිසති, එවං විතක්කං නිස්සාය චිත්තං ආරම්මණං ආරොහති. යදි එවං කථං අවිතක්කං චිත්තං ආරම්මණං ආරොහතීති? තම්පි විතක්කබලෙනෙව අභිනිරොහති. යථා හි සො පුරිසො පරිචයෙන තෙන විනාපි නිරාසඞ්කො රාජගෙහං පවිසති, එවං පරිචයෙන විතක්කෙන විනාපි අවිතක්කං චිත්තං ආරම්මණං අභිනිරොහති. **පරිචයොති** චෙත්ථ සවිතක්කචිත්තස්ස සන්තානෙ අභිණ්හප්පවත්තිවසෙන නිබ්බත්තා චිත්තභාවනා. අපි චෙත්ථ පඤ්චවිඤ්ඤාණං අවිතක්කම්පි වත්ථාරම්මණසඞ්ඝට්ටනබලෙන, දුතියජ්ඣානාදීනි ච හෙට්ඨිමභාවනාබලෙන අභිරොහන්ති.

ආරම්මණෙ තෙන චිත්තං විචරතීති **විචාරො**. සො ආරම්මණානුමජ්ජනලක්ඛණො. තථා හෙස ‘‘අනුසන්ධානතා’’ති (ධ. ස. 8) නිද්දිට්ඨො. එත්ථ ච විචාරතො ඔළාරිකට්ඨෙන, තස්සෙව පුබ්බඞ්ගමට්ඨෙන ච පඨමඝණ්ටාභිඝාතො විය චෙතසො පඨමාභිනිපාතො විතක්කො, අනුරවො විය අනුසඤ්චරණං විචාරො. විප්ඵාරවා චෙත්ථ විතක්කො චිත්තස්ස පරිප්ඵන්දනභූතො, ආකාසෙ උප්පතිතුකාමස්ස සකුණස්ස පක්ඛවික්ඛෙපො විය, පදුමාභිමුඛපාතො විය ච ගන්ධානුබන්ධචෙතසො භමරස්ස, සන්තවුත්ති විචාරො චිත්තස්ස නාතිපරිප්ඵන්දනභූතො, ආකාසෙ උප්පතිතස්ස සකුණස්ස පක්ඛප්පසාරණං විය, පදුමස්ස උපරිභාගෙ පරිබ්භමනං විය ච පදුමාභිමුඛපතිතස්ස භමරස්ස.

පිනයති කායචිත්තං තප්පෙති, වඩ්ඪෙතීති වා **පීති,** සා සම්පියායනලක්ඛණා, ආරම්මණං කල්ලතො ගහණලක්ඛණාති වුත්තං හොති, සම්පයුත්තධම්මෙ සුඛයතීති **සුඛං,** තං ඉට්ඨානුභවනලක්ඛණං සුභොජනරසස්සාදකො රාජා විය. තත්ථ ආරම්මණප්පටිලාභෙ පීතියා විසෙසො පාකටො කන්තාරඛින්නස්ස වනන්තොදකදස්සනෙ විය, යථාලද්ධස්ස අනුභවනෙ සුඛස්ස විසෙසො පාකටො යථාදිට්ඨඋදකස්ස පානාදීසු වියාති. නානාරම්මණවික්ඛෙපාභාවෙන එකං ආරම්මණං අග්ගං ඉමස්සාති එකග්ගං, චිත්තං, තස්ස භාවො **එකග්ගතා,** සමාධි. සො අවික්ඛෙපලක්ඛණො. තස්ස හි වසෙන සසම්පයුත්තං චිත්තං අවික්ඛිත්තං හොති.

පඨමඤ්ච දෙසනාක්කමතො චෙව උප්පත්තික්කමතො ච ආදිභූතත්තා තං ඣානඤ්ච ආරම්මණූපනිජ්ඣානතො, පච්චනීකඣාපනතො වාති පඨමජ්ඣානං, විතක්කාදිපඤ්චකං. ඣානඞ්ගසමුදායෙ යෙව හි ඣානවොහාරො නෙමිආදිඅඞ්ගසමුදායෙ රථවොහාරො විය, තථා හි වුත්තං **විභඞ්ගෙ** ‘‘ඣානන්ති විතක්කො විචාරො පීති සුඛං චිත්තස්සෙකග්ගතා’’ති (විභ. 569). පඨමජ්ඣානෙන සම්පයුත්තං කුසලචිත්තං **පඨමජ්ඣානකුසලචිත්තං.**

කස්මා පන අඤ්ඤෙසු ඵස්සාදීසු සම්පයුත්තධම්මෙසු විජ්ජමානෙසු ඉමෙයෙව පඤ්ච ඣානඞ්ගවසෙන වුත්තාති? වුච්චතෙ – උපනිජ්ඣානකිච්චවන්තතාය, කාමච්ඡන්දාදීනං උජුපටිපක්ඛභාවතො ච. විතක්කො හි ආරම්මණෙ චිත්තං අභිනිරොපෙති. විචාරො අනුප්පබන්ධෙති, පීති චස්ස පීනනං, සුඛඤ්ච උපබ්‍රූහනං කරොති, අථ නං සසම්පයුත්තධම්මං එතෙහි අභිනිරොපනානුප්පබන්ධනපීනනඋපබ්‍රූහනෙහි අනුග්ගහිතා එකග්ගතා සමාධානකිච්චෙන අත්තානං අනුවත්තාපෙන්තී එකත්තාරම්මණෙ සමං, සම්මා ච ආධියති. ඉන්ද්‍රියසමතාවසෙන සමං පටිපක්ඛධම්මානං දූරීභාවෙන ලීනුද්ධච්චාභාවෙන සම්මා ච ඨපෙතීති එවමෙතෙ සමෙව උපනිජ්ඣානකිච්චං ආවෙණිකං. කාමච්ඡන්දාදිපටිපක්ඛභාවෙ පන සමාධි කාමච්ඡන්දස්ස පටිපක්ඛො රාගප්පණිධියා උජුපච්චනීකභාවතො. කාමච්ඡන්දවසෙන හි නානාරම්මණෙහි පලොභිතස්ස පරිබ්භමන්තස්ස චිත්තස්ස සමාධානං එකග්ගතාය හොති. පීති බ්‍යාපාදස්ස පාමොජ්ජසභාවත්තා. විතක්කො ථිනමිද්ධස්ස යොනිසො සඞ්කප්පනවසෙන සවිප්ඵාරප්පවත්තිතො සුඛං අවූපසමානුතාපසභාවස්ස උද්ධච්චකුක්කුච්චස්ස වූපසන්තසීතලසභාවත්තා. විචාරො විචිකිච්ඡාය ආරම්මණෙ අනුමජ්ජනවසෙන පඤ්ඤාපතිරූපසභාවත්තා. එවං උපනිජ්ඣානකිච්චවන්තතාය, කාමච්ඡන්දාදීනං උජුපටිපක්ඛභාවතො ච ඉමෙයෙව පඤ්ච ඣානඞ්ගභාවෙන වවත්ථිතාති. යථාහු –

‘‘උපනිජ්ඣානකිච්චත්තා, කාමාදිපටිපක්ඛතො;
සන්තෙසුපි ච අඤ්ඤෙසු, පඤ්චෙව ඣානසඤ්ඤිතා’’ති.

උපෙක්ඛා පනෙත්ථ සන්තවුත්තිසභාවත්තා සුඛෙව අන්තොගධාති දට්ඨබ්බං. තෙනාහු –

‘‘උපෙක්ඛා සන්තවුත්තිත්තා, සුඛමිච්චෙව භාසිතා’’ති. (විභ. අට්ඨ. 232; විසුද්ධි. 2.644);

පහානඞ්ගාදිවසෙන පනස්ස විසෙසො උපරි ආවි භවිස්සති, තථා අරූපාවචරලොකුත්තරෙසුපි ලබ්භමානකවිසෙසො. අථෙත්ථ කාමාවචරකුසලෙසු විය සඞ්ඛාරභෙදො කස්මා න ගහිතො. ඉදම්පි හි කෙවලං සමථානුයොගවසෙන පටිලද්ධං සසඞ්ඛාරිකං, මග්ගාධිගමවසෙන පටිලද්ධං අසඞ්ඛාරිකන්ති සක්කා වත්තුන්ති? නයිදමෙවං මග්ගාධිගමවසෙනසත්තිතො පටිලද්ධස්සාපි අපරභාගෙ පරිකම්මවසෙනෙව උප්පජ්ජනතො, තස්මා සබ්බස්සපි ඣානස්ස පරිකම්මසඞ්ඛාතපුබ්බාභිසඞ්ඛාරෙන විනා කෙවලං අධිකාරවසෙන අනුප්පජ්ජනතො ‘‘අසඞ්ඛාරික’’න්තිපි, අධිකාරෙන ච විනා කෙවලං පරිකම්මාභිසඞ්ඛාරෙනෙව අනුප්පජ්ජනතො ‘‘සසඞ්ඛාරික’’න්තිපි න සක්කා වත්තුන්ති. අථ වා පුබ්බාභිසඞ්ඛාරවසෙනෙව උප්පජ්ජමානස්ස න කදාචි අසඞ්ඛාරිකභාවො සම්භවතීති ‘‘අසඞ්ඛාරික’’න්ති ච බ්‍යභිචාරාභාවතො ‘‘සසඞ්ඛාරික’’න්ති ච න වුත්තන්ති.

පි-සද්දෙන චෙත්ථ චතුක්කපඤ්චකනයවසෙන සුද්ධිකනවකො, තඤ්ච දුක්ඛප්පටිපදාදන්ධාභිඤ්ඤාදුක්ඛප්පටිපදාඛිප්පාභිඤ්ඤාසුඛප්පටිපදාදන්ධාභිඤ්ඤාසුඛප්පටිපදාඛිප්පාභිඤ්ඤාවසෙන පටිපදාචතුක්කෙන යොජෙත්වා දෙසිතත්තා චත්තාරො නවකා, පරිත්තං පරිත්තාරම්මණං, පරිත්තං අප්පමාණාරම්මණං, අප්පමාණං පරිත්තාරම්මණං, අප්පමාණං අප්පමාණාරම්මණන්ති ආරම්මණචතුක්කෙන යොජිතත්තා චත්තාරො නවකා, ‘‘දුක්ඛප්පටිපදං දන්ධාභිඤ්ඤං පරිත්තං පරිත්තාරම්මණං, දුක්ඛප්පටිපදං දන්ධාභිඤ්ඤං පරිත්තං අප්පමාණාරම්මණ’’න්ත්‍යාදිනා ආරම්මණප්පටිපදාමිස්සකනයවසෙන සොළස නවකාති පඤ්චවීසති නවකාති එවමාදිභෙදං සඞ්ගණ්හාති.

22. ඣානවිසෙසෙන නිබ්බත්තිතවිපාකො එකන්තතො තංතංඣානසදිසොවාති විපාකං ඣානසදිසමෙව විභත්තං. ඉමමෙව හි අත්ථං දීපෙතුං භගවතා විපාකනිද්දෙසෙපි කුසලං උද්දිසිත්වාව තදනන්තරං මහග්ගතලොකුත්තරවිපාකා විභත්තා.

25. රූපාවචරමානසං **ඣානභෙදෙන** පඤ්චහි චතූහි තීහි ද්වීහි පුන ද්වීහි ඣානඞ්ගෙහි සම්පයොගභෙදෙන **පඤ්චධා** පඤ්චඞ්ගිකං චතුරඞ්ගිකං තිවඞ්ගිකං දුවඞ්ගිකං පුන දුවඞ්ගිකන්ති පඤ්චවිධං හොති අවිසෙසෙන, පුන තං පුඤ්ඤපාකකිරියානං පච්චෙකං පඤ්චන්නං පඤ්චන්නං භෙදා පඤ්චදසධා භවෙත්‍යත්ථො.

රූපාවචරචිත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අරූපාවචරචිත්තවණ්ණනා

26. ඉදානි අරූපාවචරං ආරම්මණභෙදෙන චතුධා විභජිත්වා දස්සෙන්තො ආහ **‘‘ආකාසානඤ්චායතනා’’**තිආදි. තත්ථ උප්පාදාදිඅන්තරහිතතාය නාස්ස අන්තොති අනන්තං, ආකාසඤ්ච තං අනන්තඤ්චාති ආකාසානන්තං, කසිණුග්ඝාටිමාකාසො. ‘‘අනන්තාකාස’’න්ති ච වත්තබ්බෙ ‘‘අග්‍යාහිතො’’ත්‍යාදීසු විය විසෙසනස්ස පරනිපාතවසෙන ‘‘ආකාසානන්ත’’න්ති වුත්තං. ආකාසානන්තමෙව ආකාසානඤ්චං සකත්ථෙ භාවපච්චයවසෙන. ආකාසානඤ්චමෙව ආයතනං සසම්පයුත්තධම්මස්ස ඣානස්ස අධිට්ඨානට්ඨෙන දෙවානං දෙවායතනං වියාති ආකාසානඤ්චායතනං. තස්මිං අප්පනාප්පත්තං පඨමාරුප්පජ්ඣානම්පි ඉධ ‘‘ආකාසානඤ්චායතන’’න්ති වුත්තං යථා පථවීකසිණාරම්මණං ඣානං ‘‘පථවීකසිණ’’න්ති. අථ වා ආකාසානඤ්චං ආයතනං අස්සාති ආකාසානඤ්චායතනං, ඣානං, තෙන සම්පයුත්තං කුසලචිත්තං **ආකාසානඤ්චායතනකුසලචිත්තං.**

විඤ්ඤාණමෙව අනන්තං විඤ්ඤාණානන්තං, පඨමාරුප්පවිඤ්ඤාණං. තඤ්හි උප්පාදාදිඅන්තවන්තම්පි අනන්තාකාසෙ පවත්තනතො අත්තානං ආරබ්භ පවත්තාය භාවනාය උප්පාදාදිඅන්තං අග්ගහෙත්වා අනන්තතො ඵරණවසෙන පවත්තනතො ච ‘‘අනන්ත’’න්ති වුච්චති. විඤ්ඤාණානන්තමෙව විඤ්ඤාණඤ්චං ආකාරස්ස රස්සත්තං, න-කාරස්ස ලොපඤ්ච කත්වා. දුතියාරුප්පවිඤ්ඤාණෙන වා අඤ්චිතබ්බං පාපුණිතබ්බන්ති විඤ්ඤාණඤ්චං, තදෙව ආයතනං දුතියාරුප්පස්ස අධිට්ඨානත්තාති **විඤ්ඤාණඤ්චායතනං**. සෙසං පුරිමසමං.

නාස්ස පඨමාරුප්පස්ස කිඤ්චනං අප්පමත්තකං අන්තමසො භඞ්ගමත්තම්පි අවසිට්ඨං අත්ථීති අකිඤ්චනං, තස්ස භාවො **ආකිඤ්චඤ්ඤං,** පඨමාරුප්පවිඤ්ඤාණාභාවො. තදෙව ආයතනන්ත්‍යාදි පුරිමසදිසං.

ඔළාරිකාය සඤ්ඤාය අභාවතො, සුඛුමාය ච සඤ්ඤාය අත්ථිතාය නෙවස්ස සසම්පයුත්තධම්මස්ස සඤ්ඤා අත්ථි, නාපි අසඤ්ඤං අවිජ්ජමානසඤ්ඤන්ති නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤං, චතුත්ථාරුප්පජ්ඣානං. දීඝං කත්වා පන ‘‘නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤ’’න්ති වුත්තං. නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤමෙව ආයතනං මනායතනධම්මායතනපරියාපන්නත්තාති නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං. අථ වා සඤ්ඤාව විපස්සනාය ගොචරභාවං ගන්ත්වා නිබ්බෙදජනනසඞ්ඛාතස්ස පටුසඤ්ඤාකිච්චස්ස අභාවතො නෙවසඤ්ඤා ච උණ්හොදකෙ තෙජොධාතු විය සඞ්ඛාරාවසෙසසුඛුමභාවෙන විජ්ජමානත්තා න අසඤ්ඤාති නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤා, සා එව ආයතනං ඉමස්ස සසම්පයුත්තධම්මස්ස ඣානස්ස නිස්සයාදිභාවතොති නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං. සඤ්ඤාවසෙන චෙත්ථ ඣානූපලක්ඛණං නිදස්සනමත්තං. වෙදනාදයොපි හි තස්මිං ඣානෙ නෙවවෙදනානාවෙදනාදිකායෙවාති. නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනෙන සම්පයුත්තං කුසලචිත්තං **නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනකුසලචිත්තං. පි-**සද්දෙන චෙත්ථ ආරම්මණප්පටිපදාමිස්සකනයවසෙන සොළසක්ඛත්තුකදෙසනං (ධ. ස. 265-268), අඤ්ඤම්පි ච **පාළියං** ආගතනයභෙදං සඞ්ගණ්හාති.

30. ආරම්මණානං අතික්කමිතබ්බානං, කසිණාකාසවිඤ්ඤාණතදභාවසඞ්ඛාතානං ආලම්බිතබ්බානඤ්ච ආකාසාදිචතුන්නං ගොචරානං පභෙදෙන ආරුප්පමානසං චතුබ්බිධං හොති. තඤ්හි යථාක්කමං පඤ්චමජ්ඣානාරම්මණං කසිණනිමිත්තං අතික්කම්ම තදුග්ඝාටෙන ලද්ධං ආකාසමාලම්බිත්වා තම්පි අතික්කම්ම තත්ථ පවත්තං විඤ්ඤාණමාලම්බිත්වා තම්පි අතික්කම්ම තදභාවභූතං අකිඤ්චනභාවමාලම්බිත්වා තම්පි අතික්කම්ම තත්ථ පවත්තං තතියාරුප්පවිඤ්ඤාණමාලම්බිත්වා පවත්තති, න පන රූපාවචරකුසලං විය පුරිමපුරිමඅඞ්ගාතික්කමවසෙන පුරිමපුරිමස්සාපි ආරම්මණං ගහෙත්වා. තෙනාහු ආචරියා –

> ‘‘ආරම්මණාතික්කමතො, චතස්සොපි භවන්තිමා;
> අඞ්ගාතික්කමමෙතාසං, න ඉච්ඡන්ති විභාවිනො’’ති; (ධ. ස. අට්ඨ. 268);

අරූපාවචරචිත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සොභනචිත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ලොකුත්තරචිත්තවණ්ණනා

31. ඉදානි ලොකුත්තරකුසලං චතුමග්ගයොගතො, ඵලඤ්ච තදනුරූපප්පවත්තියා චතුධා විභජිත්වා දස්සෙතුං **‘‘සොතාපත්තිමග්ගචිත්ත’’**න්ත්‍යාදි වුත්තං. නිබ්බානං පතිසවනතො උපගමනතො, නිබ්බානමහාසමුද්දනින්නතාය සොතසදිසත්තා වා ‘‘සොතො’’ති වුච්චති අරියො අට්ඨඞ්ගිකො මග්ගො, තස්ස ආපත්ති ආදිතො පජ්ජනං පාපුණනං පඨමසමන්නාගමො සොතාපත්ති ආ-උපසග්ගස්ස ආදිකම්මනි පවත්තනතො. නිබ්බානං මග්ගෙති, නිබ්බානත්ථිකෙහි වා මග්ගීයති, කිලෙසෙ මාරෙන්තො ගච්ඡතීති වා මග්ගො, තෙන සම්පයුත්තං චිත්තං මග්ගචිත්තං, සොතාපත්තියා ලද්ධං මග්ගචිත්තං **සොතාපත්තිමග්ගචිත්තං**. අථ වා අරියමග්ගසොතස්ස ආදිතො පජ්ජනං එතස්සාති සොතාපත්ති, පුග්ගලො, තස්ස මග්ගො සොතාපත්තිමග්ගො, තෙන සම්පයුත්තං චිත්තං **සොතාපත්තිමග්ගචිත්තං**.

සකිං එකවාරං පටිසන්ධිවසෙන ඉමං මනුස්සලොකං ආගච්ඡතීති සකදාගාමී, ඉධ පත්වා ඉධ පරිනිබ්බායී, තත්ථ පත්වා තත්ථ පරිනිබ්බායී, ඉධ පත්වා තත්ථ පරිනිබ්බායී, තත්ථ පත්වා ඉධ පරිනිබ්බායී, ඉධ පත්වා තත්ථ නිබ්බත්තිත්වා ඉධ පරිනිබ්බායීති පඤ්චසු සකදාගාමීසු පඤ්චමකො ඉධාධිප්පෙතො. සො හි ඉතො ගන්ත්වා පුන සකිං ඉධ ආගච්ඡති. තස්ස මග්ගො සකදාගාමිමග්ගො. කිඤ්චාපි මග්ගසමඞ්ගිනො තථාගමනාසම්භවතො ඵලට්ඨොයෙව සකදාගාමී නාම, තස්ස පන කාරණභූතො පුරිමුප්පන්නො මග්ගො මග්ගන්තරාවච්ඡෙදනත්ථං ඵලට්ඨෙන විසෙසෙත්වා වුච්චති ‘‘සකදාගාමිමග්ගො’’ති. එවං අනාගාමිමග්ගොති. සකදාගාමිමග්ගෙන සම්පයුත්තං චිත්තං **සකදාගාමිමග්ගචිත්තං**.

පටිසන්ධිවසෙන ඉමං කාමධාතුං න ආගච්ඡතීති අනාගාමී, තස්ස මග්ගො අනාගාමිමග්ගො, තෙන සම්පයුත්තං චිත්තං **අනාගාමිමග්ගචිත්තං**. අග්ගදක්ඛිණෙය්‍යභාවෙන පූජාවිසෙසං අරහතීති අරහා, අථ වා කිලෙසසඞ්ඛාතා අරයො, සංසාරචක්කස්ස වා අරා කිලෙසා හතා අනෙනාති අරහා, පාපකරණෙ රහාභාවතො වා අරහා, අට්ඨමකො අරියපුග්ගලො, තස්ස භාවො අරහත්තං, චතුත්ථඵලස්සෙතං අධිවචනං, තස්ස ආගමනභූතො මග්ගො අරහත්තමග්ගො, තෙන සම්පයුත්තං චිත්තං **අරහත්තමග්ගචිත්තං**.

පි-සද්දෙන එකෙකස්ස මග්ගස්ස නයසහස්සවසෙන චතුන්නං චතුසහස්සභෙදං **සච්චවිභඞ්ගෙ** (විභ. 206; විභ. අට්ඨ. 206-214) ආගතං සට්ඨිසහස්සභෙදං නයං හෙට්ඨා වුත්තනයෙන අනෙකවිධත්තම්පි සඞ්ගණ්හාති. තත්ථායං නයසහස්සමත්තපරිදීපනා, කථං? සොතාපත්තිමග්ගො තාව ඣානනාමෙන පටිපදාභෙදං අනාමසිත්වා කෙවලං සුඤ්ඤතො අප්පණිහිතොති ද්විධා විභත්තො, පුන පටිපදාචතුක්කෙන යොජෙත්වා පච්චෙකං චතුධා විභත්තොති එවං ඣානනාමෙන දසධා විභත්තො. තථා මග්ගසතිපට්ඨානසම්මප්පධානඉද්ධිපාදඉන්ද්‍රියබලබොජ්ඣඞ්ගසච්චසමථධම්මඛන්ධආයතනධාතුආහාරඵස්සවෙදනාසඤ්ඤාචෙතනාචිත්තනාමෙහිපි පච්චෙකං දසදසාකාරෙහි විභත්තො තථා තථා බුජ්ඣනකානං පුග්ගලානං වසෙන. තස්මා ඣානවසෙන දසමග්ගාදීනං එකූනවීසතියා වසෙන දස දසාති වීසතියා ඨානෙසු ද්වෙ නයසතානි හොන්ති. පුන තානි චතූහි අධිපතීහි යොජෙත්වා පච්චෙකං චතුධා විභත්තානීති එවං අධිපතීහි අමිස්සෙත්වා ද්වෙ සතානි, මිස්සෙත්වා අට්ඨ සතානීති සොතාපත්තිමග්ගෙ නයසහස්සං හොති, තථා සකදාගාමිමග්ගාදීසුපි.

32. සොතාපත්තියා ලද්ධං, සොතාපත්තිස්ස වා ඵලචිත්තං විපාකභූතං චිත්තං **සොතාපත්තිඵලචිත්තං**. අරහත්තඤ්ච තං ඵලචිත්තඤ්චාති **අරහත්තඵලචිත්තං**.

34. **චතුමග්ගප්පභෙදෙනාති** ඉන්ද්‍රියානං අපාටවපාටවතරතමභෙදෙන භින්නසාමත්ථියතාය සක්කායදිට්ඨිවිචිකිච්ඡාසීලබ්බතපරාමාසානං නිරවසෙසප්පහානං කාමරාගබ්‍යාපාදානං තනුභාවාපාදනං තෙසමෙව නිරවසෙසප්පහානං රූපාරූපරාගමානුද්ධච්චාවිජ්ජානං අනවසෙසප්පහානන්ති එවං සංයොජනප්පහානවසෙන චතුබ්බිධානං සොතාපත්තිමග්ගාදීනං අට්ඨඞ්ගිකමග්ගානං සම්පයොගභෙදෙන චතුමග්ගසඞ්ඛාතං ලොකුත්තරකුසලං චතුධා හොති, විපාකං පන **තස්සෙව** කුසලස්ස **ඵලත්තා** තදනුරූපතො තථා චතුධාති එවං **අනුත්තරං** අත්තනො උත්තරිතරාභාවෙන අනුත්තරසඞ්ඛාතං ලොකුත්තරං චිත්තං අට්ඨධා මතන්ති යොජනා.

කිරියානුත්තරස්ස පන අසම්භවතො ද්වාදසවිධතා න වුත්තා. කස්මා පන තස්ස අසම්භවොති? මග්ගස්ස එකචිත්තක්ඛණිකත්තා. යදි හි මග්ගචිත්තං පුනප්පුනං උප්පජ්ජෙය්‍ය, තදුප්පත්තියා කිරියභාවො සක්කා වත්තුං. තං පන කිලෙසසමුච්ඡෙදකවසෙනෙව උපලභිතබ්බතො එකවාරප්පවත්තෙනෙව ච තෙන අසනිසම්පාතෙන විය තරුආදීනං සමූලවිද්ධංසනස්ස තංතංකිලෙසානං අච්චන්තං අප්පවත්තියා සාධිතත්තා පුන උප්පජ්ජමානෙපි කාතබ්බාභාවතො දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරත්ථඤ්ච ඵලසමාපත්තියා එව නිබ්බානාරම්මණවසෙන පවත්තනතො න කදාචි සෙක්ඛානං අසෙක්ඛානං වා උප්පජ්ජති. තස්මා නත්ථි සබ්බථාපි ලොකුත්තරකිරියචිත්තන්ති.

ලොකුත්තරචිත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

චිත්තගණනසඞ්ගහවණ්ණනා

35. **"ද්වාදසාකුසලානෙව"**න්තyාදි යථාවුත්තානං චතුභූමිකචිත්තානං ගණනසඞ්ගහො.

36. එවං ජාතිවසෙන සඞ්ගහං දස්සෙත්වා පුන භූමිවසෙන දස්සෙතුං **"චතුපඤ්ඤාසධා කාමෙ"**ත්‍යාදි වුත්තං. **කාමෙ** භවෙ චිත්තානි චතුපඤ්ඤාසධා ඊරයෙ, **රූපෙ** භවෙ පන්නරස ඊරයෙ, **ආරුප්පෙ** භවෙ ද්වාදස ඊරයෙ, **අනුත්තරෙ** පන නවවිධෙ ධම්මසමුදායෙ චිත්තානි අට්ඨධා **ඊරයෙ,** කථෙය්‍යාත්‍යත්ථො. එත්ථ ච කාමතණ්හාදිවිසයභාවෙන කාමභවාදිපරියාපන්නානි චිත්තානි සකසකභූමිතො අඤ්ඤත්ථ පවත්තමානානිපි කාමභවාදීසු චිත්තානීති වුත්තානි, යථා මනුස්සිත්ථියා කුච්ඡිස්මිං නිබ්බත්තොපි තිරච්ඡානගතො තිරච්ඡානයොනිපරියාපන්නත්තා තිරච්ඡානෙස්වෙව සඞ්ගය්හති. කත්ථචි අපරියාපන්නානි නවවිධලොකුත්තරධම්මසමූහෙකදෙසභූතානි ''රුක්ඛෙ සාඛා''ත්‍යාදීසු විය අනුත්තරෙ චිත්තානීති වුත්තානි. අථ වා ''කාමෙ, රූපෙ''ති ච උත්තරපදලොපනිද්දෙසො. අරූපෙ භවානි ආරුප්පානි. නත්ථි එතෙසං උත්තරං චිත්තන්ති අනුත්තරානීති උපයොගබහුවචනවසෙන **කාමෙ** කාමාවචරානි චිත්තානි චතුපඤ්ඤාසධා ඊරයෙ, **රූපෙ** රූපාවචරානි චිත්තානි පන්නරස ඊරයෙ, **ආරුප්පෙ** ආරුප්පානි චිත්තානි ද්වාදස ඊරයෙ. **අනුත්තරෙ** ලොකුත්තරානි චිත්තානි අට්ඨධා ඊරයෙති එවමෙත්ථ සම්බන්ධො දට්ඨබ්බො.

37. **ඉත්ථං** යථාවුත්තෙන ජාතිභෙදභින්නචතුභූමිකචිත්තභෙදවසෙන එකූනනවුතිප්පභෙදං කත්වා **මානසං** චිත්තං **විචක්ඛණා** විසෙසෙන අත්ථචක්ඛණසභාවා පණ්ඩිතා විභජන්ති. අථ වා **එකවීසසතං** එකුත්තරවීසාධිකං සතං විභජන්ති.

චිත්තගණනසඞ්ගහවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

විත්ථාරගණනවණ්ණනා

38. ඣානඞ්ගවසෙන පඨමජ්ඣානසදිසත්තා පඨමජ්ඣානඤ්ච තං සොතාපත්තිමග්ගචිත්තඤ්චෙති **පඨමජ්ඣානසොතාපත්තිමග්ගචිත්තං**. පාදකජ්ඣානසම්මසිතජ්ඣානපුග්ගලජ්ඣාසයෙසුපි, හි අඤ්ඤතරවසෙන තංතංඣානසදිසත්තා විතක්කාදිඅඞ්ගපාතුභාවෙන චත්තාරොපි මග්ගා පඨමජ්ඣානාදිවොහාරං ලභන්තා පච්චෙකං පඤ්චධා විභජන්ති. තෙනාහ ''ඣානඞ්ගයොගභෙදෙනා''ත්‍යාදි, තත්ථ පඨමජ්ඣානාදීසු යං යං ඣානං සමාපජ්ජිත්වා තතො තතො වුට්ඨාය සඞ්ඛාරෙ සම්මසන්තස්ස වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනා පවත්තා, තං **පාදකජ්ඣානං** වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනාය පදට්ඨානභාවතො. යං යං ඣානං සම්මසන්තස්ස සා පවත්තා, තං **සම්මසිතජ්ඣානං**. ''අහො වත මෙ පඨමජ්ඣානසදිසො මග්ගො පඤ්චඞ්ගිකො, දුතියජ්ඣානාදීසු වා අඤ්ඤතරසදිසො චතුරඞ්ගාදිභෙදො මග්ගො භවෙය්‍යා''ති එවං යොගාවචරස්ස උප්පන්නජ්ඣාසයො **පුග්ගලජ්ඣාසයො** නාම.

තත්ථ යෙන පඨමජ්ඣානාදීසු අඤ්ඤතරං ඣානං සමාපජ්ජිත්වා තතො වුට්ඨාය පකිණ්ණකසඞ්ඛාරෙ සම්මසිත්වා මග්ගො උප්පාදිතො හොති, තස්ස සො මග්ගො පඨමජ්ඣානාදීසු තංතංපාදකජ්ඣානසදිසො හොති. සචෙ පන විපස්සනාපාදකං කිඤ්චි ඣානං නත්ථි, කෙවලං පඨමජ්ඣානාදීසු අඤ්ඤතරං ඣානං සම්මසිත්වා මග්ගො උප්පාදිතො හොති, තස්ස සො සම්මසිතජ්ඣානසදිසො හොති. යදා පන යං කිඤ්චි ඣානං සමාපජ්ජිත්වා තතො වුට්ඨාය අඤ්ඤතරං සම්මසිත්වා මග්ගො උප්පාදිතො හොති, තදා පුග්ගලජ්ඣාසයවසෙන ද්වීසු අඤ්ඤතරසදිසො හොති. සචෙ පන පුග්ගලස්ස තථාවිධො අජ්ඣාසයො නත්ථි, හෙට්ඨිමහෙට්ඨිමජ්ඣානතො වුට්ඨාය උපරූපරිඣානධම්මෙ සම්මසිත්වා උප්පාදිතමග්ගො පාදකජ්ඣානං අනපෙක්ඛිත්වා සම්මසිතජ්ඣානසදිසො හොති. උපරූපරිඣානතො පන වුට්ඨාය හෙට්ඨිමහෙට්ඨිමජ්ඣානධම්මෙ සම්මසිත්වා උප්පාදිතමග්ගො සම්මසිතජ්ඣානං අනපෙක්ඛිත්වා පාදකජ්ඣානසදිසො හොති. හෙට්ඨිමහෙට්ඨිමජ්ඣානතො හි උපරූපරිඣානං බලවතරන්ති. වෙදනානියමො පන සබ්බත්ථාපි වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනානියමෙන හොති. තථා සුක්ඛවිපස්සකස්ස සකලජ්ඣානඞ්ගනියමො. තස්ස හි පාදකජ්ඣානාදීනං අභාවෙන තෙසං වසෙන නියමාභාවතො විපස්සනානියමෙන පඤ්චඞ්ගිකොව මග්ගො හොතීති. අපිච සමාපත්තිලාභිනොපි ඣානං පාදකං අකත්වා පකිණ්ණකසඞ්ඛාරෙ සම්මසිත්වා උප්පාදිතමග්ගොපි විපස්සනානියමෙනෙව පඤ්චඞ්ගිකොව හොතීති අයමෙත්ථ අට්ඨකථාදිතො උද්ධටො විනිච්ඡයසාරො. ථෙරවාදදස්සනාදිවසප්පවත්තො පන පපඤ්චො අට්ඨකථාදීසු වුත්තනයෙන වෙදිතබ්බො. යථා චෙත්ථ, එවං සබ්බත්ථාපි විත්ථාරනයො තත්ථ තත්ථ වුත්තනයෙන ගහෙතබ්බො. ගන්ථභීරුකජනානුග්ගහත්ථං පනෙත්ථ සඞ්ඛෙපකථා අධිප්පෙතා.

42. යථා **රූපාවචරං** චිත්තං පඨමාදිපඤ්චවිධඣානභෙදෙන **ගය්හති** ''පඨමජ්ඣාන''න්ත්‍යාදිනා වුච්චති , තථා අනුත්තරම්පි චිත්තං ''පඨමජ්ඣානසොතාපත්තිමග්ගචිත්ත''න්ත්‍යාදිනා ගය්හති. ආරුප්පඤ්චාපි උපෙක්ඛෙකග්ගතායොගෙන අඞ්ගසමතාය පඤ්චමජ්ඣානෙ ගය්හති, පඤ්චමජ්ඣානවොහාරං ලභතීත්‍යත්ථො. අථ වා **රූපාවචරං** චිත්තං අනුත්තරඤ්ච **පඨමාදිඣානභෙදෙ** ''පඨමජ්ඣානකුසලචිත්තං, පඨමජ්ඣානසොතාපත්තිමග්ගචිත්තන්ත්‍යාදිනා යථා ගය්හති, තථා ආරුප්පඤ්චාපි **පඤ්චමෙ** ඣානෙ ගය්හතීති යොජනා. ආචරියස්සාපි හි අයමෙව යොජනා අධිප්පෙතාති දිස්සති **නාමරූපපරිච්ඡෙදෙ** උජුකමෙව තථා වුත්තත්තා. වුත්තඤ්හි තත්ථ –

> ''රූපාවචරචිත්තානි, ගය්හන්තානුත්තරානි ච;
> පඨමාදිඣානභෙදෙ, ආරුප්පඤ්චාපි පඤ්චමෙ''ති. (නාම. පරි. 24);

තස්මාති යස්මා රූපාවචරං විය අනුත්තරම්පි පඨමාදිඣානභෙදෙ ගය්හති, ආරුප්පඤ්චාපි පඤ්චමෙ ගය්හති, යස්මා වා ඣානඞ්ගයොගභෙදෙන එකෙකං පඤ්චධා කත්වා අනුත්තරං චිත්තං චත්තාලීසවිධන්ති වුච්චති, රූපාවචරලොකුත්තරානි විය ච පඨමාදිඣානභෙදෙ, තථා ආරුප්පඤ්චාපි පඤ්චමෙ ගය්හති, තස්මා පඨමාදිකමෙකෙකං ඣානං ලොකියං තිවිධං, ලොකුත්තරං අට්ඨවිධන්ති එකාදසවිධං. අන්තෙ තු ඣානං **තෙවීසතිවිධං** තිවිධරූපාවචරද්වාදසවිධඅරූපාවචරඅට්ඨලොකුත්තරවසෙනාත්‍යත්ථො.

43. පාදකජ්ඣානාදිවසෙන ගණනවුඩ්ඪි කුසලවිපාකෙස්වෙව සම්භවතීති තෙසමෙව ගණනං එකවීසසතගණනාය අඞ්ගභාවෙන දස්සෙන්තො ආහ **"සත්තතිංසා"**ත්‍යාදි.

ඉති අභිධම්මත්ථවිභාවිනියා නාම අභිධම්මත්ථසඞ්ගහවණ්ණනාය

චිත්තපරිච්ඡෙදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. චෙතසිකපරිච්ඡෙදවණ්ණනා

සම්පයොගලක්ඛණවණ්ණනා

1. එවං තාව චිත්තං භූමිජාතිසම්පයොගසඞ්ඛාරඣානාරම්මණමග්ගභෙදෙන යථාරහං විභජිත්වා ඉදානි චෙතසිකවිභාගස්ස අනුප්පත්තත්තා පඨමං තාව චතුබ්බිධසම්පයොගලක්ඛණසන්දස්සනවසෙන චෙතසිකලක්ඛණං ඨපෙත්වා, තදනන්තරං අඤ්ඤසමානඅකුසලසොභනවසෙන තීහි රාසීහි චෙතසිකධම්මෙ උද්දිසිත්වා, තෙසං සොළසහාකාරෙහි සම්පයොගං, තෙත්තිංසවිධෙන සඞ්ගහඤ්ච දස්සෙතුං **''එකුප්පාදනිරොධා ච''**ත්‍යාදි ආරද්ධං. චිත්තෙන සහ එකතො උප්පාදො ච නිරොධො ච යෙසං තෙ **එකුප්පාදනිරොධා**. එකං ආලම්බණඤ්ච වත්ථු ච යෙසං තෙ **එකාලම්බණවත්ථුකා**. එවං චතූහි ලක්ඛණෙහි **චෙතොයුත්තා** චිත්තෙන සම්පයුත්තා ද්විපඤ්ඤාස ලක්ඛණා ධාරණතො **ධම්මා** නියතයොගිනො, අනියතයොගිනො ච චෙතසිකා මතා.

තත්ථ යදි එකුප්පාදමත්තෙනෙව චෙතොයුත්තාති අධිප්පෙතා, තදා චිත්තෙන සහ උප්පජ්ජමානානං රූපධම්මානම්පි චෙතොයුත්තතා ආපජ්ජෙය්‍යාති එකනිරොධග්ගහණං. එවම්පි චිත්තානුපරිවත්තිනො විඤ්ඤත්තිද්වයස්ස පසඞ්ගො නසක්කා නිවාරෙතුං, තථා ''එකතො උප්පාදො වා නිරොධො වා එතෙසන්ති එකුප්පාදනිරොධා''ති පරිකප්පෙන්තස්ස පුරෙතරමුප්පජ්ජිත්වා චිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණෙ නිරුජ්ඣමානානම්පි රූපධම්මානන්ති එකාලම්බණග්ගහණං. යෙ එවං තිවිධලක්ඛණා, තෙ නියමතො එකවත්ථුකයෙවාතිදස්සනත්ථං එකවත්ථුකග්ගහණන්ති අලමතිප්පපඤ්චෙන.

සම්පයොගලක්ඛණවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අඤ්ඤසමානචෙතසිකවණ්ණනා

2. **කථන්ති** සරූපසම්පයොගාකාරානං කථෙතුකම්‍යතාපුච්ඡා. ඵුසතීති **ඵස්සො** (ධ. ස. අට්ඨ. 1 ධම්මුදෙසවාරඵස්සපඤ්චමකරාසිවණ්ණනා), ස්වායං ඵුසනලක්ඛණො. අයඤ්හි අරූපධම්මොපි සමානො ආරම්මණෙ ඵුසනාකාරෙනෙව පවත්තති, සා චස්ස ඵුසනාකාරප්පවත්ති අම්බිලඛාදකාදීනං පස්සන්තස්ස පරස්ස ඛෙළුප්පාදාදි විය දට්ඨබ්බා. වෙදයති ආරම්මණරසං අනුභවතීති **වෙදනා,** සා වෙදයිතලක්ඛණා. ආරම්මණරසානුභවනඤ්හි පත්වා සෙසසම්පයුත්තධම්මා එකදෙසමත්තෙනෙව රසං අනුභවන්ති, එකංසතො පන ඉස්සරවතාය වෙදනාව අනුභවති. තථා හෙසා ''සූභොජනරසානුභවනකරාජා විය''ති වුත්තා. සුඛාදිවසෙන පනස්සා භෙදං සයමෙව වක්ඛති. නීලාදිභෙදං ආරම්මණං සඤ්ජානාති සඤ්ඤං කත්වා ජානාතීති **සඤ්ඤා,** සා සඤ්ජානනලක්ඛණා. සා හි උප්පජ්ජමානා දාරුආදීසු වඩ්ඪකිආදීනං සඤ්ඤාණකරණං විය පච්ඡා සඤ්ජානනස්ස කාරණභූතං ආකාරං ගහෙත්වා උප්පජ්ජති. නිමිත්තකාරිකාය තාවෙතං යුජ්ජති, නිමිත්තෙන සඤ්ජානන්තියා පන කථන්ති? සාපි පුන අපරාය සඤ්ඤාය සඤ්ජානනස්ස නිමිත්තං ආකාරං ගහෙත්වා උප්පජ්ජතීති න එත්ථ කොචි අසම්භවො.

චෙතෙති අත්තනා සම්පයුත්තධම්මෙ ආරම්මණෙ අභිසන්දහති, සඞ්ඛතාභිසඞ්ඛරණෙ වා බ්‍යාපාරමාපජ්ජතීති **චෙතනා.** තථා හි අයමෙව අභිසඞ්ඛරණෙ පධානත්තා විභඞ්ගෙ සුත්තන්තභාජනියෙ සඞ්ඛාරක්ඛන්ධං විභජන්තෙන ''සඞ්ඛතමභිසඞ්ඛරොන්තීති සඞ්ඛාරා''ති (සං. නි. 3.79) වත්වා ''චක්ඛුසම්ඵස්සජා චෙතනා''ත්‍යාදිනා (විභ. 21) නිද්දිට්ඨා. සා චෙතයිතලක්ඛණා, ජෙට්ඨසිස්සමහාවඩ්ඪකිආදයො විය සකිච්චපරකිච්චසාධිකාති දට්ඨබ්බං. **එකග්ගතාවිතක්කවිචාරපීතීනං** සරූපවිභාවනං හෙට්ඨා ආගතමෙව.

ජීවන්ති තෙන සම්පයුත්තධම්මාති ජීවිතං, තදෙව සහජාතානුපාලනෙ ආධිපච්චයොගෙන ඉන්ද්‍රියන්ති **ජීවිතින්ද්‍රියං,** තං අනුපාලනලක්ඛණං උප්පලාදිඅනුපාලකං උදකං විය. කරණං කාරො, මනස්මිං කාරො **මනසිකාරො,** සො චෙතසො ආරම්මණෙ සමන්නාහාරලක්ඛණො. විතක්කො හි සහජාතධම්මානං ආරම්මණෙ අභිනිරොපනසභාවත්තා තෙ තත්ථ පක්ඛිපන්තො විය හොති, චෙතනා අත්තනා ආරම්මණග්ගහණෙන යථාරූළ්හෙ ධම්මෙපි තත්ථ තත්ථ නියොජෙන්තී බලනායකො විය හොති, මනසිකාරො තෙ ආරම්මණාභිමුඛං පයොජනතො ආජානීයානං පයොජනකසාරථි වියාති අයමෙතෙසං විසෙසො. ධම්මානඤ්හි තං තං යාථාවසරසලක්ඛණං සභාවතො පටිවිජ්ඣිත්වා භගවතා තෙ තෙ ධම්මා විභත්තාති භගවති සද්ධාය ''එවං විසෙසා ඉමෙ ධම්මා''ති ඔකප්පෙත්වා උග්ගහණපරිපුච්ඡාදිවසෙන තෙසං සභාවසමධිගමාය යොගො කරණීයො, න පන තත්ථ තත්ථ විප්පටිපජ්ජන්තෙහි සම්මොහො ආපජ්ජිතබ්බොති අයමෙත්ථ ආචරියානං අනුසාසනී. සබ්බෙසම්පි එකූනනවුතිචිත්තානං සාධාරණා නියමතො තෙසු උප්පජ්ජනතොති **සබ්බචිත්තසාධාරණා** නාම.

3. අධිමුච්චනං **අධිමොක්ඛො,** සො සන්නිට්ඨානලක්ඛණො, ආරම්මණෙ නිච්චලභාවෙන ඉන්දඛීලො විය දට්ඨබ්බො. වීරානං භාවො, කම්මං, විධිනා ඊරයිතබ්බං පවත්තෙතබ්බන්ති වා **වීරියං,** උස්සාහො, සො සහජාතානං උපත්ථම්භනලක්ඛණො. වීරියවසෙන හි තෙසං ඔලීනවුත්තිතා න හොති. එවඤ්ච කත්වා ඉමස්ස විතක්කාදීහි විසෙසො සුපාකටො හොති. ඡන්දනං **ඡන්දො,** ආරම්මණෙන අත්ථිකතා, සො කත්තුකාමතාලක්ඛණො. තථා හෙස

‘‘ආරම්මණග්ගහණෙ චෙතසො හත්ථප්පසාරණං විය’’ති (ධ. ස. අට්ඨ. 1 යෙවාපනකවණ්ණනා) වුච්චති. දානවත්ථුවිස්සජ්ජනවසෙන පවත්තකාලෙපි චෙස විස්සජ්ජිතබ්බෙන තෙන අත්ථිකොව ඛිපිතබ්බඋසූනං ගහණෙ අත්ථිකො ඉස්සාසො විය. සොභනෙසු තදිතරෙසු ච පකාරෙන කිණ්ණා විප්පකිණ්ණාති **පකිණ්ණකා.**

4. සොභනාපෙක්ඛාය ඉතරෙ, ඉතරාපෙක්ඛාය සොභනා ච අඤ්ඤෙ නාම, තෙසං සමානා න උද්ධච්චසද්ධාදයො විය අකුසලාදිසභාවායෙවාති **අඤ්ඤසමානා.**

අඤ්ඤසමානචෙතසිකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අකුසලචෙතසිකවණ්ණනා

5. එවං තාව සබ්බචිත්තසාධාරණවසෙන, පකිණ්ණකවසෙන ච සොභනෙතරසභාවෙ තෙරස ධම්මෙ උද්දිසිත්වා ඉදානි හෙට්ඨා චිත්තවිභාගෙ නිද්දිට්ඨානුක්කමෙන අකුසලධම්මපරියාපන්නෙ පඨමං, තතො සොභනධම්මපරියාපන්නෙ ච දස්සෙතුං **‘‘මොහො’’**ත්‍යාදි වුත්තං. අහෙතුකා පන ආවෙණිකධම්මා නත්ථීති න තෙ විසුං වුත්තා. ආරම්මණෙ මුය්හතීති **මොහො,** අඤ්ඤාණං, සො ආරම්මණසභාවච්ඡාදනලක්ඛණො. ආරම්මණග්ගහණවසප්පවත්තොපි හෙස තස්ස යථාසභාවප්පටිච්ඡාදනාකාරෙනෙව පවත්තති. න හිරීයති න ලජ්ජතීති අහිරිකො, පුග්ගලො, ධම්මසමූහො වා. අහිරිකස්ස භාවො අහිරික්කං, තදෙව **අහිරිකං**. න ඔත්තප්පතීති **අනොත්තප්පං.** තත්ථ ගූථතො ගාමසූකරො විය කායදුච්චරිතාදිතො අජිගුච්ඡනලක්ඛණං අහිරිකං, අග්ගිතො සලභො විය තතො අනුත්තාසලක්ඛණං අනොත්තප්පං. තෙනාහු පොරාණා –

‘‘ජිගුච්ඡති නාහිරිකො, පාපා ගූථාව සූකරො;
න භායති අනොත්තප්පී, සලභො විය පාවකා’’ති.

උද්ධතස්ස භාවො **උද්ධච්චං,** තං චිත්තස්ස අවූපසමලක්ඛණං පාසාණාභිඝාතසමුද්ධතභස්මං විය. ලුබ්භතීති **ලොභො,** සො ආරම්මණෙ අභිසඞ්ගලක්ඛණො මක්කටාලෙපො විය. චිත්තස්ස ආලම්බිතුකාමතාමත්තං ඡන්දො, ලොභො තත්ථ අභිගිජ්ඣනන්ති අයමෙතෙසං විසෙසො. ‘‘ඉදමෙව සච්චං, මොඝමඤ්ඤ’’න්ති මිච්ඡාභිනිවෙසලක්ඛණා දිට්ඨි. ඤාණඤ්හි ආරම්මණං යථාසභාවතො ජානාති, දිට්ඨි යථාසභාවං විජහිත්වා අයාථාවතො ගණ්හාතීති අයමෙතෙසං විසෙසො. ‘‘සෙය්‍යොහමස්මී’’ත්‍යාදිනා මඤ්ඤතීති **මානො,** සො උණ්ණතිලක්ඛණො. තථා හෙස ‘‘කෙතුකම්‍යතාපච්චුපට්ඨානො’’ති (ධ. ස. අට්ඨ. 400) වුත්තො. දුස්සතීති **දොසො,** සො චණ්ඩික්කලක්ඛණො පහටාසීවිසො විය, ඉස්සතීති **ඉස්සා,** සා පරසම්පත්තිඋසූයනලක්ඛණා. මච්ඡරස්ස භාවො **මච්ඡරියං,** ‘‘මා ඉදං අච්ඡරියං අඤ්ඤෙසං හොතු, මය්හමෙව හොතූ’’ති පවත්තං වා **මච්ඡරියං,** තං අත්තසම්පත්තිනිගූහනලක්ඛණං. කුච්ඡිතං කතන්ති කුකතං. කතාකතදුච්චරිතසුචරිතං. අකතම්පි හි කුකත’’න්ති වොහරන්ති ‘‘යං මයා අකතං. තං කුකත’’න්ති. ඉධ පන කතාකතං ආරබ්භ උප්පන්නො විප්පටිසාරචිත්තුප්පාදො කුකතං, තස්ස භාවො **කුක්කුච්චං,** තං කතාකතදුච්චරිතසුචරිතානුසොචනලක්ඛණං. ථිනනං **ථිනං,** අනුස්සාහනාවසංසීදනවසෙන සංහතභාවො. මිද්ධනං **මිද්ධං,** විගතසාමත්ථියතා, අසත්තිවිඝාතො වා, තත්ථ ථිනං චිත්තස්ස අකම්මඤ්ඤතාලක්ඛණං, මිද්ධං වෙදනාදික්ඛන්ධත්තයස්සාති අයමෙතෙසං විසෙසො. තථා හි **පාළියං** (ධ. ස. 1162-1163) ‘‘තත්ථ කතමං ථිනං? යා චිත්තස්ස අකල්ලතා අකම්මඤ්ඤතා. තත්ථ කතමං මිද්ධං? යා කායස්ස අකල්ලතා අකම්මඤ්ඤතා’’ත්‍යාදිනා ඉමෙසං නිද්දෙසො පවත්තො. නනු ච ‘‘කායස්සා’’ති වචනතො රූපකායස්සපි අකම්මඤ්ඤතා මිද්ධන්ති තස්ස රූපභාවොපි ආපජ්ජතීති? නාපජ්ජති, තත්ථ තත්ථ ආචරියෙහි ආනීතකාරණවසෙනෙවස්ස පටික්ඛිත්තත්තා. තථා හි මිද්ධවාදිමතප්පටික්ඛෙපනත්ථං තෙසං වාදනික්ඛෙපපුබ්බකං අට්ඨකථාදීසු බහුධා විත්ථාරෙන්ති ආචරියා. අයං පනෙත්ථ සඞ්ගහො –

‘‘කෙචි මිද්ධම්පි රූපන්ති, වදන්තෙතං න යුජ්ජති;
පහාතබ්බෙසු වුත්තත්තා, කාමච්ඡන්දාදයො විය.

‘‘පහාතබ්බෙසු අක්ඛාත-මෙතං නීවරණෙසු හි;
රූපන්තු න පහාතබ්බ-මක්ඛාතං දස්සනාදිනා.

‘‘‘න තුම්හං භික්ඛවෙ රූපං, පජහෙථා’ති පාඨතො;
පහෙය්‍යභාවලෙසොපි, යත්ථ රූපස්ස දිස්සති.

‘‘තත්ථ තබ්බිසයච්ඡන්ද-රාගහානි පකාසිතා;
වුත්තඤ්හි තත්ථ යො ඡන්ද-රාගක්ඛෙපොතිආදිකං.

‘‘රූපාරූපෙසු මිද්ධෙසු, අරූපං තත්ථ දෙසිතං;
ඉති චෙ නත්ථි තං තත්ථ, අවිසෙසෙන පාඨතො.

> ‘‘සක්කා හි අනුමාතුං යං, මිද්ධං රූපන්ති චින්තිතං;
> තම්පි නීවරණං මිද්ධ-භාවතො ඉතරං විය.
>
> ‘‘සම්පයොගාභිධානා ච, න තං රූපන්ති නිච්ඡයො;
> අරූපීනඤ්හි ඛන්ධානං, සම්පයොගො පවුච්චති.
>
> ‘‘තථාරූප්පෙ සමුප්පත්ති, පාඨතො නත්ථි රූපතා;
> නිද්දා ඛීණාසවානන්තු, කායගෙලඤ්ඤතො සියා’’ති.

අකුසලචෙතසිකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සොභනචෙතසිකවණ්ණනා

6. සද්දහතීති **සද්ධා,** බුද්ධාදීසු පසාදො, සා සම්පයුත්තධම්මානං පසාදනලක්ඛණා උදකප්පසාදකමණි විය. සරණං **සති,** අසම්මොසො, සා සම්පයුත්තධම්මානං සාරණලක්ඛණා. හිරීයති කායදුච්චරිතාදීහි ජිගුච්ඡතීති **හිරී,** සා පාපතො ජිගුච්ඡනලක්ඛණා. ඔත්තප්පතීති **ඔත්තප්පං,** තං පාපතො උත්තාසලක්ඛණං. අත්තගාරවවසෙන පාපතො ජිගුච්ඡනතො කුලවධූ විය හිරී, පරගාරවවසෙන පාපතො උත්තාසනතො වෙසියා විය ඔත්තප්පං. ලොභප්පටිපක්ඛො **අලොභො,** සො ආරම්මණෙ චිත්තස්ස අලග්ගතාලක්ඛණො මුත්තභික්ඛු විය. දොසප්පටිපක්ඛො **අදොසො,** සො අචණ්ඩික්කලක්ඛණො අනුකූලමිත්තො විය. තෙසු ධම්මෙසු මජ්ඣත්තතා **තත්‍රමජ්ඣත්තතා,** සා චිත්තචෙතසිකානං අජ්ඣුපෙක්ඛනලක්ඛණා සමප්පවත්තානං අස්සානං අජ්ඣුපෙක්ඛකො සාරථී විය.

කායස්ස පස්සම්භනං **කායප්පස්සද්ධි**. චිත්තස්ස පස්සම්භනං **චිත්තප්පස්සද්ධි**. උභොපි චෙතා කායචිත්තදරථවූපසමලක්ඛණා. කායස්ස ලහුභාවො **කායලහුතා**. තථා **චිත්තලහුතා**. තා කායචිත්තගරුභාවවූපසමලක්ඛණා. කායස්ස මුදුභාවො **කායමුදුතා**. තථා **චිත්තමුදුතා**. තා කායචිත්තථද්ධභාවවූපසමලක්ඛණා. කම්මනි සාධු කම්මඤ්ඤං, තස්ස භාවො කම්මඤ්ඤතා, කායස්ස කම්මඤ්ඤතා **කායකම්මඤ්ඤතා**. තථා **චිත්තකම්මඤ්ඤතා**. තා කායචිත්තඅකම්මඤ්ඤභාවවූපසමලක්ඛණා. පගුණස්ස භාවො පාගුඤ්ඤං, තදෙව පාගුඤ්ඤතා, කායස්ස පාගුඤ්ඤතා **කායපාගුඤ්ඤතා**. තථා **චිත්තපාගුඤ්ඤතා**. තා කායචිත්තානං ගෙලඤ්ඤවූපසමලක්ඛණා. කායස්ස උජුකභාවො **කායුජුකතා**. තථා **චිත්තුජුකතා**. තා කායචිත්තානං අජ්ජවලක්ඛණා. යථාක්කමං පනෙතා කායචිත්තානං සාරම්භාදිකරධාතුක්ඛොභපටිපක්ඛපච්චයසමුට්ඨානා, **කායොති** චෙත්ථ වෙදනාදික්ඛන්ධත්තයස්ස ගහණං. යස්මා චෙතෙ ද්වෙ ද්වෙ ධම්මාව එකතො හුත්වා යථාසකං පටිපක්ඛධම්මෙ හනන්ති, තස්මා ඉධෙව දුවිධතා වුත්තා, න සමාධිආදීසු. අපිච චිත්තප්පස්සද්ධිආදීහි චිත්තස්සෙව පස්සද්ධාදිභාවො හොති, කායප්පස්සද්ධිආදීහි පන රූපකායස්සපි තංසමුට්ඨානපණීතරූපඵරණවසෙනාති තදත්ථසන්දස්සනත්ථඤ්චෙත්ථ දුවිධතා වුත්තා. සොභනානං සබ්බෙසම්පි සාධාරණා නියමෙන තෙසු උප්පජ්ජනතොති **සොභනසාධාරණා.**

7. සම්මා වදන්ති එතායාති **සම්මාවාචා,** වචීදුච්චරිතවිරති. සා චතුබ්බිධා මුසාවාදා වෙරමණි, පිසුණවාචා වෙරමණි, ඵරුසවාචා වෙරමණි, සම්ඵප්පලාපා වෙරමණීති. කම්මමෙව කම්මන්තො සුත්තන්තවනන්තාදයො විය. සම්මා පවත්තො කම්මන්තො **සම්මාකම්මන්තො,** කායදුච්චරිතවිරති. සා තිවිධා පාණාතිපාතා වෙරමණි, අදින්නාදානා වෙරමණි, කාමෙසුමිච්ඡාචාරා වෙරමණීති. සම්මා ආජීවන්ති එතෙනාති **සම්මාආජීවො,** මිච්ඡාජීවවිරති. සො පන ආජීවහෙතුකකායවචීදුච්චරිතතො විරමණවසෙන සත්තවිධො, කුහනලපනාදිමිච්ඡාජීවවිරමණවසෙන බහුවිධො වා. තිවිධාපි පනෙතා පච්චෙකං සම්පත්තසමාදානසමුච්ඡෙදවිරතිවසෙන තිවිධා **විරතියො නාම** යථාවුත්තදුච්චරිතෙහි විරමණතො.

8. කරොති පරදුක්ඛෙ සති සාධූනං හදයඛෙදං ජනෙති, කිරති වා වික්ඛිපති පරදුක්ඛං, කිණාති වා තං හිංසති, කිරියති වා දුක්ඛිතෙසු පසාරියතීති **කරුණා,** සා පරදුක්ඛාපනයනකාමතාලක්ඛණා. තාය හි පරදුක්ඛං අපනීයතු වා, මා වා, තදාකාරෙනෙව සා පවත්තති. මොදන්ති එතායාති **මුදිතා,** සා පරසම්පත්තිඅනුමොදනලක්ඛණා, අප්පමාණසත්තාරම්මණත්තා අප්පමාණා, තා එව **අප්පමඤ්ඤා**. නනු ච ‘‘චතස්සො අප්පමඤ්ඤා’’ති වක්ඛති, කස්මා පනෙත්ථ ද්වෙයෙව වුත්තාති? අදොසතත්‍රමජ්ඣත්තතාහි මෙත්තුපෙක්ඛානං ගහිතත්තා. අදොසොයෙව හි සත්තෙසු හිතජ්ඣාසයවසප්පවත්තො **මෙත්තා** නාම. තත්‍රමජ්ඣත්තතායෙව තෙසු පටිඝානුනයවූපසමප්පවත්තා **උපෙක්ඛා** නාම. තෙනාහු පොරාණා –

> ‘‘අබ්‍යාපාදෙන මෙත්තා හි, තත්‍රමජ්ඣත්තතාය ච;
> උපෙක්ඛා ගහිතා යස්මා, තස්මා න ගහිතා උභො’’ති. (අභිධ. 70);

පකාරෙන ජානාති අනිච්චාදිවසෙන අවබුජ්ඣතීති පඤ්ඤා, සා එව යථාසභාවාවබොධනෙ ආධිපච්චයොගතො ඉන්ද්‍රියන්ති **පඤ්ඤින්ද්‍රියං**. අථ සඤ්ඤාවිඤ්ඤාණපඤ්ඤානං කිං නානාකරණන්ති? සඤ්ඤා තාව නීලාදිවසෙන

සඤ්ජානනමත්තං කරොති, ලක්ඛණප්පටිවෙධං කාතුං න සක්කොති. විඤ්ඤාණං ලක්ඛණප්පටිවෙධම්පි සාධෙති, උස්සක්කිත්වා පන මග්ගං පාපෙතුං න සක්කොති. පඤ්ඤා පන තිවිධම්පි කරොති, බාලගාමිකහෙරඤ්ඤිකානං කහාපණාවබොධනමෙත්ථ නිදස්සනන්ති. ඤාණවිප්පයුත්තසඤ්ඤාය චෙත්ථ ආකාරග්ගහණවසෙන උප්පජ්ජනකාලෙ විඤ්ඤාණං අබ්බොහාරිකං, සෙසකාලෙ බලවං. ඤාණසම්පයුත්තා පන උභොපි තදනුගතිකා හොන්ති. සබ්බථාපි පඤ්චවීසතීති සම්බන්ධො.

9. **"තෙරසඤ්ඤසමානා"**ත්‍යාදි තීහි රාසීහි වුත්තානං සඞ්ගහො.

සොභනචෙතසිකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සම්පයොගනයවණ්ණනා

10. චිත්තෙන සහ අවියුත්තා **චිත්තාවියුත්තා,** චෙතසිකාති වුත්තං හොති. උප්පජ්ජතීති උප්පාදො, චිත්තමෙව උප්පාදො **චිත්තුප්පාදො** . අඤ්ඤත්ථ පන සසම්පයුත්තං චිත්තං චිත්තුප්පාදොති වුච්චති "උප්පජ්ජති චිත්තං එතෙනාති උප්පාදො, ධම්මසමූහො, චිත්තඤ්ච තං උප්පාදො චාති චිත්තුප්පාදො"ති කත්වා. සමාහාරද්වන්දෙපි හි පුල්ලිඞ්ගං කත්ථචි සද්දවිදූ ඉච්ඡන්ති. තෙසං චිත්තාවියුත්තානං චිත්තුප්පාදෙසු පච්චෙකං සම්පයොගො ඉතො පරං යථායොගං පවුච්චතීති සම්බන්ධො.

අඤ්ඤසමානචෙතසිකසම්පයොගනයවණ්ණනා

13. සභාවෙන අවිතක්කත්තා ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණානි වජ්ජිතානි එතෙහි, තෙහි වා එතානි වජ්ජිතානීති **ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණවජ්ජිතානි,** චතුචත්තාලීස කාමාවචරචිත්තානි. තෙසු චෙව එකාදසසු පඨමජ්ඣානචිත්තෙසු ච විතක්කො ජායති සෙසානං භාවනාබලෙන අවිතක්කත්තාති අධිප්පායො.

14. **තෙසු චෙව පඤ්චපඤ්ඤාසසවිතක්කචිත්තෙසු,** එකාදසසු දුතියජ්ඣානචිත්තෙසු චාති ඡසට්ඨිචිත්තෙසු විචාරො ජායති.

15. ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණෙහි, විචිකිච්ඡාසහගතෙන චාති එකාදසහි වජ්ජිතෙසු අට්ඨසත්තතිචිත්තෙසු අධිමොක්ඛො ජායති.

16. පඤ්චද්වාරාවජ්ජනෙන, ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණෙහි, සම්පටිච්ඡනද්වයෙන, සන්තීරණත්තයෙන චාති සොළසහි වජ්ජිතෙසු තෙසත්තතියා චිත්තෙසු වීරියං ජායති.

17. දොමනස්සසහගතෙහිද්වීහි , උපෙක්ඛාසහගතෙහි පඤ්චපඤ්ඤාසචිත්තෙහි, කායවිඤ්ඤාණද්වයෙන, එකාදසහි චතුත්ථජ්ඣානෙහි චාති සත්තතිචිත්තෙහි වජ්ජිතෙසු එකපඤ්ඤාසචිත්තෙසු පීති ජායති.

18. අහෙතුකෙහි අට්ඨාරසහි, මොමූහෙහි ද්වීහි චාති වීසතියා චිත්තෙහි වජ්ජිතෙසු එකූනසත්තතිචිත්තෙසු ඡන්දො ජායති.

19. **තෙ පනාති** පකිණ්ණකවිවජ්ජිතා තංසහගතා ච. **යථාක්කමන්ති** විතක්කාදිඡපකිණ්ණකවජ්ජිතතංසහිතකමානුරූපතො. **"ඡසට්ඨි පඤ්චපඤ්ඤාසා"**ත්‍යාදි එකවීසසතගණනවසෙන, එකූනනවුතිගණනවසෙන ච යථාරහං යොජෙතබ්බං.

අඤ්ඤසමානචෙතසිකසම්පයොගනයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අකුසලචෙතසිකසම්පයොගනයවණ්ණනා

20. "සබ්බාකුසලසාධාරණා"ති වත්වා තදෙව සමත්ථෙතුං **"සබ්බෙසුපී"**ත්‍යාදි වුත්තං. යො හි කොචි පාණාතිපාතාදීසු පටිපජ්ජති, සො සබ්බොපි මොහෙන තත්ථ අනාදීනවදස්සාවී අහිරිකෙන තතො අජිගුච්ඡන්තො, අනොත්තප්පෙන අනොත්තප්පන්තො, උද්ධච්චෙන අවූපසන්තො ච හොති, තස්මා තෙ සබ්බාකුසලෙසු උපලබ්භන්ති.

21. **ලොභසහගතචිත්තෙස්වෙවාති එව**-කාරො අධිකාරත්ථායපි හොතීති "දිට්ඨිසහගතචිත්තෙසූ"තිආදීසුපි අවධාරණං දට්ඨබ්බං. සක්කායාදීසු හි අභිනිවිසන්තස්ස තත්ථ මමායනසම්භවතො දිට්ඨි ලොභසහගතචිත්තෙස්වෙව ලබ්භති. මානොපි අහංමානවසෙන පවත්තනතො දිට්ඨිසදිසොව පවත්තතීති දිට්ඨියා සහ එකචිත්තුප්පාදෙන පවත්තති කෙසරසීහො විය අපරෙන තථාවිධෙන සහ එකගුහායං, න චාපි දොසමූලාදීසු උප්පජ්ජති අත්තසිනෙහසන්නිස්සයභාවෙන එකන්තලොභපදට්ඨානත්තාති සො දිට්ඨිවිප්පයුත්තෙස්වෙව ලබ්භති.

24. තථා පරසම්පත්තිං උසූයන්තස්ස, අත්තසම්පත්තියා ච පරෙහි සාධාරණභාවං අනිච්ඡන්තස්ස, කතාකතදුච්චරිතසුචරිතෙ අනුසොචන්තස්ස ච තත්ථ තත්ථ පටිහනනවසෙනෙව පවත්තනතො ඉස්සාමච්ඡරියකුක්කුච්චානි පටිඝචිත්තෙස්වෙව.

25. අකම්මඤ්ඤතාපකතිකස්ස තථා සභාවතික්ඛෙසු අසඞ්ඛාරිකෙසු පවත්තනායොගතො ථිනමිද්ධං සසඞ්ඛාරිකෙස්වෙව ලබ්භති.

27. සබ්බාපුඤ්ඤෙස්වෙව **චත්තාරො** චෙතසිකා ගතා, ලොභමූලෙයෙව යථාසම්භවං තයො ගතා, දොසමූලෙස්වෙව ද්වීසු චත්තාරො ගතා, තථා සසඞ්ඛාරෙයෙව ද්වයන්ති යොජනා. **විචිකිච්ඡා විචිකිච්ඡාචිත්තෙ චාති** ච-සද්දො අවධාරණෙ. විචිකිච්ඡා විචිකිච්ඡාචිත්තෙයෙවාති සම්බන්ධො.

අකුසලචෙතසිකසම්පයොගනයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සොභනචෙතසිකසම්පයොගනයවණ්ණනා

29. ලොකුත්තරචිත්තෙසු පාදකජ්ඣානාදිවසෙන කදාචි සම්මාසඞ්කප්පවිරහො සියා, න පන විරතීනං අභාවො මග්ගස්ස කායදුච්චරිතාදීනං සමුච්ඡෙදවසෙන, ඵලස්ස ච තදනුකූලවසෙන පවත්තනතොති වුත්තං **"විරතියො පනා"**ත්‍යාදි. **සබ්බථාපීති** සබ්බෙහිපි තංතංදුච්චරිතදුරාජීවානං විධමනවසප්පවත්තෙහි ආකාරෙහි. න හි එතාසං ලොකියෙසු විය ලොකුත්තරෙසුපි මුසාවාදාදීනං විසුං විසුං පහානවසෙන පවත්ති හොති සබ්බෙසමෙව දුච්චරිතදුරාජීවානං තෙන තෙන මග්ගෙන කෙසඤ්චි සබ්බසො, කෙසඤ්චි අපායගමනීයාදිඅවත්ථාය පහානවසෙන එකක්ඛණෙ සමුච්ඡින්දනතො. නනු චායමත්ථො **"එකතොවා"**ති ඉමිනාව සිද්ධොති? තං න, තිස්සන්නං එකතොවුත්තිපරිදීපනමත්තෙන චතුබ්බිධවචීදුච්චරිතාදීනං පටිපක්ඛාකාරප්පවත්තියා අදීපිතත්තා. කෙචි පන ඉමමත්ථං අසල්ලක්ඛෙත්වාව '''සබ්බථාපී'ති ඉදං අතිරිත්ත''න්ති වදන්ති, තත්ථ තෙසං අඤ්ඤාණමෙව කාරණං. **"නියතා"**ති ඉමිනාපි ලොකියෙසු විය කදාචි සම්භවං නිවාරෙති. තථා හෙතා ලොකියෙසු යෙවාපනකවසෙන දෙසිතා, ඉධ පන සරූපෙනෙව. **කාමාවචරකුසලෙස්වෙවාති** අවධාරණෙන කාමාවචරවිපාකකිරියෙසු මහග්ගතෙසු ච සම්භවං නිවාරෙති. තථා චෙව උපරි වක්ඛති. **කදාචීති** මුසාවාදාදිඑකෙකදුච්චරිතෙහි පටිවිරමණකාලෙ. කදාචි උප්පජ්ජන්තාපි න එකතො උප්පජ්ජන්ති වීතික්කමිතබ්බවත්ථුසඞ්ඛාතානං අත්තනො ආරම්මණානං සම්භවාපෙක්ඛත්තාති වුත්තං **"විසුං විසු"**න්ති.

30. අප්පනාප්පත්තානං අප්පමඤ්ඤානං න කදාචි සොමනස්සරහිතා පවත්ති අත්ථීති **"පඤ්චම...පෙ.... චිත්තෙසු වා"**ති වුත්තං. විනීවරණාදිතාය මහත්තං ගතානි, මහන්තෙහි වා ඣායීහි ගතානි පත්තානීති **මහග්ගතානි. නානා හුත්වාති** භින්නාරම්මණත්තා අත්තනො ආරම්මණභූතානං දුක්ඛිතසුඛිතසත්තානං ආපාථගමනාපෙක්ඛතාය විසුං විසුං හුත්වා. **එත්ථාති** ඉමෙසු කාමාවචරකුසලචිත්තෙසු, කරුණාමුදිතාභාවනාකාලෙ අප්පනාවීථිතො පුබ්බෙ පරිචයවසෙන උපෙක්ඛාසහගතචිත්තෙහිපි පරිකම්මං හොති, යථා තං පගුණගන්ථං සජ්ඣායන්තස්ස කදාචි අඤ්ඤවිහිතස්සපි සජ්ඣායනං, යථා ච පගුණවිපස්සනාය සඞ්ඛාරෙ සම්මසන්තස්ස කදාචි පරිචයබලෙන ඤාණවිප්පයුත්තචිත්තෙහිපි සම්මසනන්ති උපෙක්ඛාසහගතකාමාවචරෙසු කරුණාමුදිතානං අසම්භවවාදො කෙචිවාදො කතො. අප්පනාවීථියං පන තාසං එකන්තතො සොමනස්සසහගතෙස්වෙව සම්භවො දට්ඨබ්බො භින්නජාතිකස්ස විය භින්නවෙදනස්සපි ආසෙවනපච්චයාභාවතො.

32. **තයො සොළසචිත්තෙසූති** සම්මාවාචාදයො තයො ධම්මා අට්ඨලොකුත්තරකාමාවචරකුසලවසෙන සොළසචිත්තෙසු ජායන්ති.

33. එවං නියතානියතසම්පයොගවසෙන වුත්තෙසු අනියතධම්මෙ එකතො දස්සෙත්වා සෙසානං නියතභාවං දීපෙතුං **"ඉස්සාමච්ඡෙරා"**ත්‍යාදි වුත්තං. ඉස්සාමච්ඡෙරකුක්කුච්චවිරතිකරුණාදයො නානා කදාචි ජායන්ති, මානො ච කදාචි ''සෙය්‍යොහමස්මී''ත්‍යාදිවසප්පවත්තියං ජායති. ථිනමිද්ධං **තථා** කදාචි අකම්මඤ්ඤතාවසප්පවත්තියං **සහ** අඤ්ඤමඤ්ඤං අවිප්පයොගිවසෙන ජායතීති යොජනා. අථ වා **මානො චාති** එත්ථ ච-සද්දං ''සහා''ති එත්ථාපි යොජෙත්වා ථිනමිද්ධං **තථා කදාචි සහ** ච සසඞ්ඛාරිකපටිඝෙ, දිට්ඨිගතවිප්පයුත්තසසඞ්ඛාරිකෙසු ච ඉස්සාමච්ඡරියකුක්කුච්චෙහි, මානෙන ච සද්ධිං, **කදාචි** තදිතරසසඞ්ඛාරිකචිත්තසම්පයොගකාලෙ, තංසම්පයොගකාලෙපි වා **නානා** ච ජායතීති යොජනා දට්ඨබ්බා. අපරෙ පන ආචරියා ''මානො ච ථිනමිද්ධඤ්ච තථා කදාචි නානා කදාචි සහ ච ජායතී''ති එත්තකමෙව යොජෙසුං.

34. **සෙසාති** යථාවුත්තෙහි එකාදසහි අනියතෙහි ඉතරෙ එකචත්තාලීස. කෙචි පන ''යථාවුත්තෙහි අනියතයෙවාපනකෙහි සෙසා නියතයෙවාපනකා''ති වණ්ණෙන්ති, තං තෙසං මතිමත්තං, ඉධ යෙවාපනකනාමෙන කෙසඤ්චි අනුද්ධටත්තා. කෙවලඤ්හෙත්ථ නියතානියතවසෙන චිත්තුප්පාදෙසු යථාරහං ලබ්භමානචෙතසිකමත්තසන්දස්සනං ආචරියෙන කතං, න යෙවාපනකනාමෙන කෙචි උද්ධටාති.

එවං තාව ''ඵස්සාදීසු අයං ධම්මො එත්තකෙසු චිත්තෙසු උපලබ්භතී''ති චිත්තපරිච්ඡෙදවසෙන සම්පයොගං දස්සෙත්වා ඉදානි ''ඉමස්මිං චිත්තුප්පාදෙ එත්තකා චෙතසිකා''ති චෙතසිකරාසිපරිච්ඡෙදවසෙන සඞ්ගහං දස්සෙතුං **''සඞ්ගහඤ්ච''**ත්‍යාදි වුත්තං.

සොභනචෙතසිකසම්පයොගනයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සම්පයොගනයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සඞ්ගහනයවණ්ණනා

35. **''ඡත්තිංසා''**ත්‍යාදි තත්ථ තත්ථ යථාරහං ලබ්භමානකධම්මවසෙන ගණනසඞ්ගහො.

36. පඨමජ්ඣානෙ නියුත්තානි චිත්තානි, තං වා එතෙසං අත්ථීති **පඨමජ්ඣානිකචිත්තානි**. අප්පමඤ්ඤානං සත්තාරම්මණත්තා, ලොකුත්තරානඤ්ච නිබ්බානාරම්මණත්තා වුත්තං **''අප්පමඤ්ඤාවජ්ජිතා''**ති. **''තථා''**ති ඉමිනා අඤ්ඤසමානා, අප්පමඤ්ඤාවජ්ජිතා සොභනචෙතසිකා ච සඞ්ගහං ගච්ඡන්තීති ආකඩ්ඪති. **උපෙක්ඛාසහගතාති** විතක්කවිචාරපීතිසුඛවජ්ජා සුඛට්ඨානං පවිට්ඨඋපෙක්ඛාය සහගතා. **පඤ්චකජ්ඣානවසෙනාති** විතක්කවිචාරෙ විසුං විසුං අතික්කමිත්වා භාවෙන්තස්ස නාතිතික්ඛඤාණස්ස වසෙන දෙසිතස්ස ඣානපඤ්චකස්ස වසෙන. තෙ පන එකතො අතික්කමිත්වා භාවෙන්තස්ස තික්ඛඤාණස්ස වසෙන දෙසිතචතුක්කජ්ඣානවසෙන දුතියජ්ඣානිකෙසු විතක්කවිචාරවජ්ජිතානං සම්භවතො චතුධා එව සඞ්ගහො හොතීති අධිප්පායො.

37. **තෙත්තිංසද්වයං** චතුත්ථපඤ්චමජ්ඣානචිත්තෙසු.

මහග්ගතචිත්තසඞ්ගහනයවණ්ණනා

38. **තීසූති** කුසලවිපාකකිරියවසෙන තිවිධෙසු සීලවිසුද්ධිවසෙන සුවිසොධිතකායවචීපයොගස්ස කෙවලං චිත්තසමාධානමත්තෙන මහග්ගතජ්ඣානානි පවත්තන්ති, න පන කායවචීකම්මානං විසොධනවසෙන, නාපි දුච්චරිතදුරාජීවානං සමුච්ඡින්දනපටිප්පස්සම්භනවසෙනාති වුත්තං **''විරතිවජ්ජිතා''**ති. **පච්චෙකමෙවාති** විසුං විසුංයෙව. **පන්නරසසූති** රූපාවචරවසෙන තීසු, ආරුප්පවසෙන ද්වාදසසූති පන්නරසසු. **අප්පමඤ්ඤායො න ලබ්භන්තීති** එත්ථ කාරණං වුත්තමෙව.

මහග්ගතචිත්තසඞ්ගහනයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කාමාවචරසොභනචිත්තසඞ්ගහනයවණ්ණනා

40. **පච්චෙකමෙවාති** එකෙකායෙව. අප්පමඤ්ඤානං හි සත්තාරම්මණත්තා, විරතීනඤ්ච වීතික්කමිතබ්බවත්ථුවිසයත්තා නත්ථි තාසං එකචිත්තුප්පාදෙ සම්භවොති ලොකියවිරතීනං එකන්තකුසලසභාවත්තා නත්ථි අබ්‍යාකතෙසු සම්භවොති වුත්තං **''විරතිවජ්ජිතා''**ති. තෙනාහ ''පඤ්ච සික්ඛාපදා කුසලායෙවා''ති (විභ. 715). ඉතරථා සද්ධාසතිආදයො විය ''සියා කුසලා, සියා අබ්‍යාකතා''ති වදෙය්‍ය. ඵලස්ස පන මග්ගපටිබිම්බභූතත්තා, දුච්චරිතදුරාජීවානං පටිප්පස්සම්භනතො ච න ලොකුත්තරවිරතීනං එකන්තකුසලතා යුත්තාති තාසං තත්ථ අග්ගහණං. කාමාවචරවිපාකානම්පි එකන්තපරිත්තාරම්මණත්තා, අප්පමඤ්ඤානඤ්ච සත්තාරම්මණත්තා, විරතීනම්පි එකන්තකුසලත්තා වුත්තං **''අප්පමඤ්ඤාවිරතිවජ්ජිතා''**ති.

නනු ච පඤ්ඤත්තාදිආරම්මණම්පි කාමාවචරකුසලං හොතීති තස්ස විපාකෙනපි කුසලසදිසාරම්මණෙන භවිතබ්බං යථා තං මහග්ගතලොකුත්තරවිපාකෙහීති? නයිදමෙවං, කාමතණ්හාධීනස්ස ඵලභූතත්තා. යථා හි දාසියා පුත්තො මාතරා ඉච්ඡිතං කාතුං අසක්කොන්තො සාමිකෙනෙව ඉච්ඡිතිච්ඡිතං කරොති, එවං කාමතණ්හායත්තතාය දාසිසදිසස්ස කාමාවචරකම්මස්ස විපාකභූතං චිත්තං තෙන ගහිතාරම්මණං අග්ගහෙත්වා කාමතණ්හාරම්මණමෙව ගණ්හාතීති. **ද්වාදසධාති** කුසලවිපාකකිරියභෙදෙසු පච්චෙකං චත්තාරො චත්තාරො දුකාති කත්වා තීසු ද්වාදසධා.

42. ඉදානි ඉමෙසු පඨමජ්ඣානිකාදීහි දුතියජ්ඣානිකාදීනං භෙදකරධම්මෙ දස්සෙතුං **''අනුත්තරෙ ඣානධම්මා''**ත්‍යාදි වුත්තං. **අනුත්තරෙ** චිත්තෙ විතක්කවිචාරපීතිසුඛවසෙන **ඣානධම්මා විසෙසකා** භෙදකා. **මජ්ඣිමෙ** මහග්ගතෙ අප්පමඤ්ඤා, ඣානධම්මා ච. **පරිත්තෙසු** කාමාවචරෙසු විරතී, ඤාණපීතී ච අප්පමඤ්ඤා ච විසෙසකා, තත්ථ **විරතී** කුසලෙහි විපාකකිරියානං විසෙසකා, **අප්පමඤ්ඤා** කුසලකිරියෙහි විපාකානං, **ඤාණපීතී** පන තීසු පඨමයුගළාදීහි දුතියයුගළාදීනන්ති දට්ඨබ්බං.

කාමාවචරසොභනචිත්තසඞ්ගහනයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අකුසලචිත්තසඞ්ගහනයවණ්ණනා

44. **දුතියෙ අසඞ්ඛාරිකෙති** දිට්ඨිවිප්පයුත්තෙ අසඞ්ඛාරිකෙ ලොභමානෙන තථෙව අඤ්ඤසමානා, අකුසලසාධාරණා ච එකූනවීසති ධම්මාති සම්බන්ධො.

45. **තතියෙති** උපෙක්ඛාසහගතදිට්ඨිසම්පයුත්තෙ අසඞ්ඛාරිකෙ.

46. **චතුත්ථෙති** දිට්ඨිවිප්පයුත්තෙ අසඞ්ඛාරිකෙ.

47. **ඉස්සාමච්ඡරියකුක්කුච්චානි පනෙත්ථ පච්චෙකමෙව යොජෙතබ්බානි** භින්නාරම්මණත්තායෙවාති අධිප්පායො.

50. අධිමොක්ඛස්ස නිච්ඡයාකාරප්පවත්තිතො ද්වෙළ්හකසභාවෙ විචිකිච්ඡාචිත්තෙ සම්භවො නත්ථීති **''අධිමොක්ඛවිරහිතා''**ති වුත්තං.

51. එකූනවීසති පඨමදුතියඅසඞ්ඛාරිකෙසු, අට්ඨාරස තතියචතුත්ථඅසඞ්ඛාරිකෙසු, වීස පඤ්චමෙ අසඞ්ඛාරිකෙ, එකවීස පඨමදුතියසසඞ්ඛාරිකෙසු, වීසති තතියචතුත්ථසසඞ්ඛාරිකෙසු, ද්වාවීස පඤ්චමෙ සසඞ්ඛාරිකෙ, පන්නරස මොමූහද්වයෙති එවං අකුසලෙ සත්තධා ඨිතාති යොජනා.

52. **සාධාරණාති** අකුසලානං සබ්බෙසමෙව සාධාරණභූතා **චත්තාරො සමානා ච** ඡන්දපීතිඅධිමොක්ඛවජ්ජිතා අඤ්ඤසමානා අපරෙ දසාති එතෙ චුද්දස ධම්මා සබ්බාකුසලයොගිනොති පවුච්චන්තීති යොජනා.

අකුසලචිත්තසඞ්ගහනයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අහෙතුකචිත්තසඞ්ගහනයවණ්ණනා

54. **''තථා''**ති ඉමිනා අඤ්ඤසමානෙ පච්චාමසති.

56. මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා විය විසිට්ඨමනනකිච්චායොගතො මනනමත්තා ධාතූති **මනොධාතු. අහෙතුකපටිසන්ධියුගළෙති** උපෙක්ඛාසන්තීරණද්වයෙ.

58. ද්වාදස හසනචිත්තෙ, එකාදස වොට්ඨබ්බනසුඛසන්තීරණෙසු, දස මනොධාතුත්තිකාහෙතුකපටිසන්ධියුගළවසෙන පඤ්චසු, සත්ත ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණෙසූති අට්ඨාරසාහෙතුකෙසු චිත්තුප්පාදෙසු සඞ්ගහො චතුබ්බිධො හොතීති යොජනා.

59. **තෙත්තිංසවිධසඞ්ගහොති** අනුත්තරෙ පඤ්ච, තථා මහග්ගතෙ, කාමාවචරසොභනෙ ද්වාදස, අකුසලෙ සත්ත, අහෙතුකෙ චත්තාරොති තෙත්තිංසවිධසඞ්ගහො.

60. **ඉත්ථං** යථාවුත්තනයෙන **චිත්තාවියුත්තානං** චෙතසිකානං චිත්තපරිච්ඡෙදවසෙන වුත්තං **සම්පයොගඤ්ච** චෙතසිකරාසිපරිච්ඡෙදවසෙන වුත්තං **සඞ්ගහඤ්ච ඤත්වා යථායොගං චිත්තෙන සමං භෙදං උද්දිසෙ** ''සබ්බචිත්තසාධාරණා තාව සත්ත එකූනනවුතිචිත්තෙසු උප්පජ්ජනතො පච්චෙකං එකූනනවුතිවිධා , පකිණ්ණකෙසු විතක්කො පඤ්චපඤ්ඤාසචිත්තෙසු උප්පජ්ජනතො පඤ්චපඤ්ඤාසවිධො''ත්‍යාදිනා කථෙය්‍යාති අත්ථො.

අහෙතුකචිත්තසඞ්ගහනයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉති අභිධම්මත්ථවිභාවිනියා නාම අභිධම්මත්ථසඞ්ගහවණ්ණනාය

චෙතසිකපරිච්ඡෙදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පකිණ්ණකපරිච්ඡෙදවණ්ණනා

1. ඉදානි යථාවුත්තානං චිත්තචෙතසිකානං වෙදනාදිවිභාගතො, තංතංවෙදනාදිභෙදභින්නචිත්තුප්පාදවිභාගතො ච පකිණ්ණකසඞ්ගහං දස්සෙතුං **''සම්පයුත්තා යථායොග''**න්ත්‍යාදි ආරද්ධං. යථායොගං සම්පයුත්තා චිත්තචෙතසිකා ධම්මා **සභාවතො** අත්තනො අත්තනො සභාවවසෙන එකූනනවුතිවිධම්පි චිත්තං ආරම්මණවිජානනසභාවසාමඤ්ඤෙන එකවිධං, සබ්බචිත්තසාධාරණො ඵස්සො ඵුසනසභාවෙන එකවිධොත්‍යාදිනා **තෙපඤ්ඤාස** හොන්ති.

2. ඉදානි තෙසං ධම්මානං යථාරහං වෙදනා…පෙ…. වත්ථුතො **සඞ්ගහො නාම** වෙදනාසඞ්ගහාදිනාමකො පකිණ්ණකසඞ්ගහො **චිත්තුප්පාදවසෙනෙව** තංතංවෙදනාදිභෙදභින්නචිත්තුප්පාදානං වසෙනෙව න කත්ථචි තංවිරහෙන **නීයතෙ** උපනීයතෙ, ආහරීයතීත්‍යත්ථො.

වෙදනාසඞ්ගහවණ්ණනා

3. **තත්ථාති** තෙසු ඡසු සඞ්ගහෙසු. සුඛාදිවෙදනානං, තංසහගතචිත්තුප්පාදානඤ්ච විභාගවසෙන සඞ්ගහො **වෙදනාසඞ්ගහො**. දුක්ඛතො, සුඛතො ච අඤ්ඤා **අදුක්ඛමසුඛා ම**-කාරාගමවසෙන. නනු ච ''ද්වෙමා, භික්ඛවෙ, වෙදනා සුඛා දුක්ඛා''ති (සං. නි. 4.267) වචනතො ද්වෙ එව වෙදනාති? සච්චං, තං පන අනවජ්ජපක්ඛිකං අදුක්ඛමසුඛං සුඛවෙදනායං , සාවජ්ජපක්ඛිකඤ්ච දුක්ඛවෙදනායං සඞ්ගහෙත්වා වුත්තං. යම්පි කත්ථචි සුත්තෙ ''යං කිඤ්චි වෙදයිතමිදමෙත්ථ දුක්ඛස්සා''ති (සං. නි. 4.259) වචනං, තං සඞ්ඛාරදුක්ඛතාය සබ්බවෙදනානං දුක්ඛසභාවත්තා වුත්තං. යථාහ – ''සඞ්ඛාරානිච්චතං, ආනන්ද, මයා සන්ධාය භාසිතං සඞ්ඛාරවිපරිණාමතඤ්ච යං කිඤ්චිවෙදයිතමිදමෙත්ථ දුක්ඛස්සා''ති (සං. නි. 4.259; ඉතිවු. අට්ඨ. 52). තස්මා තිස්සොයෙව වෙදනාති දට්ඨබ්බා. තෙනාහ භගවා – ''තිස්සො ඉමා, භික්ඛවෙ, වෙදනා සුඛා දුක්ඛා අදුක්ඛමසුඛා චා''ති (ඉතිවු. 52-53; සං. නි. 4.249-251). එවං තිවිධාපි පනෙතා **ඉන්ද්‍රියදෙසනායං** ''සුඛින්ද්‍රියං දුක්ඛින්ද්‍රියං සොමනස්සින්ද්‍රියං දොමනස්සින්ද්‍රියං උපෙක්ඛින්ද්‍රිය''න්ති (විභ. 219) පඤ්චධා දෙසිතාති තංවසෙනපෙත්ථ විභාගං දස්සෙතුං **''සුඛං දුක්ඛ''**න්ත්‍යාදි වුත්තං. කායිකමානසිකසාතාසාතභෙදතො හි සුඛං දුක්ඛඤ්ච පච්චෙකං ද්විධා විභජිත්වා ''සුඛින්ද්‍රියං සොමනස්සින්ද්‍රියං දුක්ඛින්ද්‍රියං දොමනස්සින්ද්‍රිය''න්ති (විභ. 219) දෙසිතා, උපෙක්ඛා පන භෙදාභාවතො උපෙක්ඛින්ද්‍රියන්ති එකධාව. යථා හි සුඛදුක්ඛානි අඤ්ඤථා කායස්ස අනුග්ගහමුපඝාතඤ්ච කරොන්ති, අඤ්ඤථා මනසො, නෙවං උපෙක්ඛා, තස්මා සා එකධාව දෙසිතා, තෙනාහු පොරාණා –

> ''කායිකං මානසං දුක්ඛං, සුඛඤ්චොපෙක්ඛවෙදනා;
> එකං මානසමෙවෙති, පඤ්චධින්ද්‍රියභෙදතො''ති. (ස. ස. 74);

තත්ථ ඉට්ඨඵොට්ඨබ්බානුභවනලක්ඛණං **සුඛං**. අනිට්ඨඵොට්ඨබ්බානුභවනලක්ඛණං **දුක්ඛං**. සභාවතො, පරිකප්පතො වා ඉට්ඨානුභවනලක්ඛණං **සොමනස්සං**. තථා අනිට්ඨානුභවනලක්ඛණං **දොමනස්සං**. මජ්ඣත්තානුභවනලක්ඛණා **උපෙක්ඛා**.

5. **චතුචත්තාලීස** පච්චෙකං ලොකියලොකුත්තරභෙදෙන එකාදසවිධත්තා.

7. **සෙසානීති** සුඛදුක්ඛසොමනස්සදොමනස්සසහගතෙහි අවසෙසානි අකුසලතො ඡ, අහෙතුකතො චුද්දස, කාමාවචරසොභනතො ද්වාදස, පඤ්චමජ්ඣානිකානි තෙවීසාති සබ්බානිපි **පඤ්චපඤ්ඤාස**.

වෙදනාසඞ්ගහවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

හෙතුසඞ්ගහවණ්ණනා

10. ලොභාදිහෙතූනං විභාගවසෙන, තංසම්පයුත්තවසෙන ච සඞ්ගහො **හෙතුසඞ්ගහො**. හෙතවො නාම ඡබ්බිධා භවන්තීති සම්බන්ධො. හෙතුභාවො පන නෙසං සම්පයුත්තානං සුප්පතිට්ඨිතභාවසාධනසඞ්ඛාතො මූලභාවො. ලද්ධහෙතුපච්චයා හි ධම්මා විරුළ්හමූලා විය පාදපා ථිරා හොන්ති, න අහෙතුකා විය ජලතලෙ සෙවාලසදිසා. එවඤ්ච කත්වා එතෙ මූලසදිසතාය ''මූලානී''ති ච වුච්චන්ති. අපරෙ පන ''කුසලාදීනං කුසලාදිභාවසාධනං හෙතුභාවො''ති වදන්ති, එවං සති හෙතූනං අත්තනො කුසලාදිභාවසාධනො අඤ්ඤො හෙතු මග්ගිතබ්බො සියා. අථ සෙසසම්පයුත්තහෙතුපටිබද්ධො තෙසං කුසලාදිභාවො, එවම්පි මොමූහචිත්තසම්පයුත්තස්ස හෙතුනො අකුසලභාවො අප්පටිබද්ධො සියා. අථ තස්ස සභාවතො අකුසලභාවොපි සියා, එවං සති සෙසහෙතූනම්පි සභාවතොව කුසලාදිභාවොති තෙසං විය සම්පයුත්තධම්මානම්පි සො හෙතුපටිබද්ධො න සියා. යදි ච හෙතුපටිබද්ධො කුසලාදිභාවො, තදා අහෙතුකානං අබ්‍යාකතභාවො න සියාති අලමතිනිප්පීළනෙන. කුසලාදිභාවො පන කුසලාකුසලානං යොනිසොඅයොනිසොමනසිකාරප්පටිබද්ධො. යථාහ – ''යොනිසො, භික්ඛවෙ, මනසිකරොතො අනුප්පන්නා චෙව කුසලා ධම්මා උප්පජ්ජන්ති, උප්පන්නා ච කුසලා ධම්මා අභිවඩ්ඪන්තී''ත්‍යාදි (අ. නි. 1.67),

අබ්‍යාකතානං පන අබ්‍යාකතභාවො නිරනුසයසන්තානප්පටිබද්ධො කම්මප්පටිබද්ධො අවිපාකභාවප්පටිබද්ධො චාති දට්ඨබ්බං.

16. ඉදානි හෙතූනං ජාතිභෙදං දස්සෙතුං **‘‘ලොභො දොසො වා’’**ත්‍යාදි වුත්තං.

හෙතුසඞ්ගහවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කිච්චසඞ්ගහවණ්ණනා

18. පටිසන්ධාදීනං කිච්චානං විභාගවසෙන, තංකිච්චවන්තානඤ්ච පරිච්ඡෙදවසෙන සඞ්ගහො **කිච්චසඞ්ගහො.** භවතො භවස්ස පටිසන්ධානං **පටිසන්ධිකිච්චං**. අවිච්ඡෙදප්පවත්තිහෙතුභාවෙන භවස්ස අඞ්ගභාවො **භවඞ්ගකිච්චං. ආවජ්ජනකිච්චාදීනි** හෙට්ඨා වුත්තවචනත්ථානුසාරෙන යථාරහං යොජෙතබ්බානි. ආරම්මණෙ තංතංකිච්චසාධනවසෙන අනෙකක්ඛත්තුං, එකක්ඛත්තුං වා ජවමානස්ස විය පවත්ති **ජවනකිච්චං**. තංතංජවනග්ගහිතාරම්මණස්ස ආරම්මණකරණං **තදාරම්මණකිච්චං**. නිබ්බත්තභවතො පරිගළ්හනං **චුතිකිච්චං**.

19. ඉමානි පන කිච්චානි ඨානවසෙන පාකටානි හොන්තීති තං දානි පභෙදතො දස්සෙතුං **‘‘පටිසන්ධි’’**ත්‍යාදි වුත්තං, තත්ථ පටිසන්ධියා ඨානං **පටිසන්ධිඨානං**. කාමං පටිසන්ධිවිනිමුත්තං ඨානං නාම නත්ථි, සුඛග්ගහණත්ථං පන ‘‘සිලාපුත්තකස්ස සරීර’’න්ත්‍යාදීසු විය අභෙදෙපි භෙදපරිකප්පනාති දට්ඨබ්බං. එවං සෙසෙසුපි. දස්සනාදීනං පඤ්චන්නං විඤ්ඤාණානං ඨානං **පඤ්චවිඤ්ඤාණඨානං. ආදි**-සද්දෙන සම්පටිච්ඡනඨානාදීනං සඞ්ගහො.

තත්ථ චුතිභවඞ්ගානං අන්තරා **පටිසන්ධිඨානං**. පටිසන්ධිආවජ්ජනානං, ජවනාවජ්ජනානං, තදාරම්මණාවජ්ජනානං, වොට්ඨබ්බනාවජ්ජනානං, කදාචි ජවනචුතීනං, තදාරම්මණචුතීනඤ්ච අන්තරා **භවඞ්ගඨානං**. භවඞ්ගපඤ්චවිඤ්ඤාණානං, භවඞ්ගජවනානඤ්ච අන්තරා **ආවජ්ජනඨානං**. පඤ්චද්වාරාවජ්ජනසම්පටිච්ඡනානමන්තරා **පඤ්චවිඤ්ඤාණඨානං**. පඤ්චවිඤ්ඤාණසන්තීරණානමන්තරා **සම්පටිච්ඡනඨානං**. සම්පටිච්ඡනවොට්ඨබ්බනානමන්තරා **සන්තීරණඨානං**. සන්තීරණජවනානං, සන්තීරණභවඞ්ගානඤ්ච අන්තරා **වොට්ඨබ්බනඨානං**. වොට්ඨබ්බනතදාරම්මණානං, වොට්ඨබ්බනභවඞ්ගානං, වොට්ඨබ්බනචුතීනං, මනොද්වාරාවජ්ජනතදාරම්මණානං, මනොද්වාරාවජ්ජනභවඞ්ගානං, මනොද්වාරාවජ්ජනචුතීනඤ්ච අන්තරා **ජවනඨානං**. ජවනභවඞ්ගානං, ජවනචුතීනඤ්ච අන්තරා **තදාරම්මණඨානං**. ජවනපටිසන්ධීනං, තදාරම්මණපටිසන්ධීනං, භවඞ්ගපටිසන්ධීනං වා අන්තරා **චුතිඨානං** නාම.

20. **ද්වෙ උපෙක්ඛාසහගතසන්තීරණානි** සුඛසන්තීරණස්ස පටිසන්ධිවසප්පවත්තිභාවාභාවතොතිඅධිප්පායො. එවඤ්ච කත්වා **පට්ඨානෙ** ‘‘උපෙක්ඛාසහගතං ධම්මං පටිච්ච උපෙක්ඛාසහගතො ධම්මො උප්පජ්ජති න හෙතුපච්චයා’’ති (පට්ඨා. 4.13.179) එවමාගතස්ස උපෙක්ඛාසහගතපදස්ස විභඞ්ගෙ ‘‘අහෙතුකං උපෙක්ඛාසහගතං එකං ඛන්ධං පටිච්ච ද්වෙ ඛන්ධා, ද්වෙ ඛන්ධෙ පටිච්ච එකො ඛන්ධො, අහෙතුකපටිසන්ධික්ඛණෙ උපෙක්ඛාසහගතං එකං ඛන්ධං පටිච්ච ද්වෙ ඛන්ධා, ද්වෙ ඛන්ධෙ පටිච්ච එකො ඛන්ධො’’ති (පට්ඨා. 4.13.179) එවං පවත්තිපටිසන්ධිවසෙන පටිච්චනයො උද්ධටො, පීතිසහගතසුඛසහගතපදවිභඞ්ගෙ පන ‘‘අහෙතුකං පීතිසහගතං එකං ඛන්ධං පටිච්චතයො ඛන්ධා…පෙ…. ද්වෙ ඛන්ධා. අහෙතුකං සුඛසහගතං එකං ඛන්ධං පටිච්ච ද්වෙ ඛන්ධා …පෙ…. එකො ඛන්ධො’’ති (පට්ඨා. 4.13.144, 167) පවත්තිවසෙනෙව උද්ධටො, න පන ‘‘අහෙතුකපටිසන්ධික්ඛණෙ’’ත්‍යාදිනා පටිසන්ධිවසෙන, තස්මා යථාධම්මසාසනෙ අවචනම්පි අභාවමෙව දීපෙතීති න තස්ස පටිසන්ධිවසෙන පවත්ති අත්ථි. යත්ථ පන ලබ්භමානස්සපි කස්සචි අවචනං, තත්ථ කාරණං උපරි ආවි භවිස්සති.

25. මනොද්වාරාවජ්ජනස්ස පරිත්තාරම්මණෙ ද්වත්තික්ඛත්තුං පවත්තමානස්සපි නත්ථි ජවනකිච්චං තස්ස ආරම්මණරසානුභවනාභාවතොති වුත්තං **‘‘ආවජ්ජනද්වයවජ්ජිතානි’’**ති. එවඤ්ච කත්වා වුත්තං **අට්ඨකථායං** ‘‘ජවනට්ඨානෙ ඨත්වා’’ති (ධ. ස. අට්ඨ. 498 විපාකුද්ධාරකථා). ඉතරථා ‘‘ජවනං හුත්වා’’ති වත්තබ්බං සියාති. **කුසලාකුසලඵලකිරියචිත්තානී**ති එකවීසති ලොකියලොකුත්තරකුසලානි, ද්වාදස අකුසලානි, චත්තාරි ලොකුත්තරඵලචිත්තානි, අට්ඨාරස තෙභූමකකිරියචිත්තානි. එකචිත්තක්ඛණිකම්පි හි ලොකුත්තරමග්ගාදිකං තංසභාවවන්තතාය ජවනකිච්චං නාම, යථා එකෙකගොචරවිසයම්පි සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණං සකලවිසයාවබොධනසාමත්ථියයොගතො න කදාචි තංනාමං විජහතීති.

27. එවං කිච්චභෙදෙන වුත්තානෙව යථාසකං ලබ්භමානකිච්චගණනවසෙන සම්පිණ්ඩෙත්වා දස්සෙතුං **‘‘තෙසු පනා’’**ත්‍යාදි වුත්තං.

33. පටිසන්ධාදයො චිත්තුප්පාදා **නාමකිච්චභෙදෙන** පටිසන්ධාදීනං නාමානං, කිච්චානඤ්ච භෙදෙන, අථ වා **පටිසන්ධාදයො නාම** තන්නාමකා චිත්තුප්පාදා පටිසන්ධාදීනං කිච්චානං භෙදෙන චුද්දස, ඨානභෙදෙන පටිසන්ධාදීනංයෙව ඨානානං භෙදෙන දසධා පකාසිතාති යොජනා.

එකකිච්චයානද්විකිච්චයානතිකිච්චයානචතුකිච්චයානපඤ්චකිච්චයානානි චිත්තානි යථාක්කමං අට්ඨසට්ඨි, තථා ද්වෙ ච නව ච අට්ඨ ච ද්වෙ චාති නිද්දිසෙති සම්බන්ධො.

කිච්චසඞ්ගහවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ද්වාරසඞ්ගහවණ්ණනා

35. ද්වාරානං , ද්වාරප්පවත්තචිත්තානඤ්ච පරිච්ඡෙදවසෙන සඞ්ගහො **ද්වාරසඞ්ගහො**. ආවජ්ජනාදීනං අරූපධම්මානං පවත්තිමුඛභාවතො ද්වාරානි වියාති **ද්වාරානි**.

36. **චක්ඛුමෙවාති** පසාදචක්ඛුමෙව.

37. ආවජ්ජනාදීනං මනානං, මනොයෙව වා ද්වාරන්ති **මනොද්වාරං. භවඞ්ගන්ති** ආවජ්ජනානන්තරං භවඞ්ගං. තෙනාහු පොරාණා –

‘‘සාවජ්ජනං භවඞ්ගන්තු, මනොද්වාරන්ති වුච්චතී’’ති;

39. **තත්ථාති** තෙසු චක්ඛාදිද්වාරෙසු චක්ඛුද්වාරෙ ඡචත්තාලීස චිත්තානි යථාරහමුප්පජ්ජන්තීති සම්බන්ධො. පඤ්චද්වාරාවජ්ජනමෙකං, චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනි උභයවිපාකවසෙන සත්ත, වොට්ඨබ්බනමෙකං, කාමාවචරජවනානි ච කුසලාකුසලනිරාවජ්ජනකිරියවසෙන එකූනතිංස, තදාරම්මණානි ච අග්ගහිතග්ගහණෙන අට්ඨෙවාති **ඡචත්තාලීස. යථාරහන්ති** ඉට්ඨාදිආරම්මණෙ යොනිසොඅයොනිසොමනසිකාරනිරනුසයසන්තානාදීනං අනුරූපවසෙන. **සබ්බථාපීති** ආවජ්ජනාදිතදාරම්මණපරියොසානෙන සබ්බෙනපි පකාරෙන කාමාවචරානෙවාති යොජනා. සබ්බථාපි චතුපඤ්ඤාස චිත්තානීති වා සම්බන්ධො. සබ්බථාපි තංතංද්වාරිකවසෙන යීතානි අග්ගහිතග්ගහණෙන චක්ඛුද්වාරිකෙසු ඡචත්තාලීසචිත්තෙසු සොතවිඤ්ඤාණාදීනං චතුන්නං යුගළානං පක්ඛෙපෙන චතුපඤ්ඤාසපීත්‍යත්ථො.

41. චක්ඛාදිද්වාරෙසු අප්පවත්තනතො, මනොද්වාරසඞ්ඛාතභවඞ්ගතො ආරම්මණන්තරග්ගහණවසෙන අප්පවත්තිතො ච පටිසන්ධාදිවසෙන පවත්තානි **එකූනවීසති ද්වාරවිමුත්තානි**.

42. ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණානි සකසකද්වාරෙ, ඡබ්බීසති මහග්ගතලොකුත්තරජවනානි මනොද්වාරෙයෙව උප්පජ්ජනතො ඡත්තිංස චිත්තානි යථාරහං සකසකද්වාරානුරූපං **එකද්වාරිකචිත්තානි**.

45. පඤ්චද්වාරෙසු සන්තීරණතදාරම්මණවසෙන, මනොද්වාරෙ ච තදාරම්මණවසෙන පවත්තනතො **ඡද්වාරිකානි** චෙව පටිසන්ධාදිවසප්පවත්තියා **ද්වාරවිමුත්තානි ච**.

47. පඤ්චද්වාරිකානි ච ඡද්වාරිකානි ච **පඤ්චඡද්වාරිකානි**. ඡද්වාරිකානි ච තානි කදාචි ද්වාරවිමුත්තානි චාති **ඡද්වාරිකවිමුත්තානි**. අථ වා ඡද්වාරිකානි ච ඡද්වාරිකවිමුත්තානි චාති **ඡද්වාරිකවිමුත්තානීති** එකදෙසසරූපෙකසෙසො දට්ඨබ්බො.

ද්වාරසඞ්ගහවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ආලම්බණසඞ්ගහවණ්ණනා

48. ආරම්මණානං සරූපතො, විභාගතො, තංවිසයචිත්තතො ච සඞ්ගහො **ආලම්බණසඞ්ගහො**. වණ්ණවිකාරං ආපජ්ජමානං රූපයති හදයඞ්ගතභාවං පකාසෙතීති රූපං, තදෙව දුබ්බලපුරිසෙන දණ්ඩාදි විය චිත්තචෙතසිකෙහි ආලම්බීයති, තානි වා ආගන්ත්වා එත්ථ රමන්තීති ආරම්මණන්ති **රූපාරම්මණං**. සද්දීයතීති සද්දො, සොයෙව ආරම්මණන්ති **සද්දාරම්මණං**. ගන්ධයති අත්තනො වත්ථුං සූචෙති ‘‘ඉදමෙත්ථ අත්ථී’’ති පෙසුඤ්ඤං කරොන්තං විය හොතීති ගන්ධො, සොයෙව ආරම්මණං **ගන්ධාරම්මණං**. රසන්ති තං සත්තා අස්සාදෙන්තීති රසො, සොයෙව ආරම්මණං **රසාරම්මණං**. ඵුසීයතීති ඵොට්ඨබ්බං, තදෙව ආරම්මණං **ඵොට්ඨබ්බාරම්මණං**. ධම්මොයෙව ආරම්මණං **ධම්මාරම්මණං**.

49. **තත්ථාති** තෙසු රූපාදිආරම්මණෙසු, **රූපමෙවාති** වණ්ණායතනසඞ්ඛාතං රූපමෙව. **සද්දාදයොති** සද්දායතනාදිසඞ්ඛාතා සද්දාදයො, ආපොධාතුවජ්ජිතභූතත්තයසඞ්ඛාතං ඵොට්ඨබ්බායතනඤ්ච.

50. පඤ්චාරම්මණපසාදානි ඨපෙත්වා සෙසානි සොළස **සුඛුමරූපානි**.

51. **පච්චුප්පන්න**න්ති වත්තමානං.

52. **ඡබ්බිධම්පී**ති රූපාදිවසෙන ඡබ්බිධම්පි. විනාසාභාවතො අතීතාදිකාලවසෙන නවත්තබ්බත්තා නිබ්බානං, පඤ්ඤත්ති ච **කාලවිමුත්තං** නාම. **යථාරහ**න්ති කාමාවචරජවනඅභිඤ්ඤාසෙසමහග්ගතාදිජවනානං අනුරූපතො. කාමාවචරජවනානඤ්හි හසිතුප්පාදවජ්ජානං ඡබ්බිධම්පි තිකාලිකං, කාලවිමුත්තඤ්ච ආරම්මණං හොති. හසිතුප්පාදස්ස තිකාලිකමෙව. තථා හිස්ස එකන්තපරිත්තාරම්මණතං වක්ඛති. දිබ්බචක්ඛාදිවසප්පවත්තස්ස පන අභිඤ්ඤාජවනස්ස යථාරහං ඡබ්බිධම්පි තිකාලිකං, කාලවිමුත්තඤ්ච ආරම්මණං හොති. විභාගො පනෙත්ථ නවමපරිච්ඡෙදෙ ආවි භවිස්සති. සෙසානං පන කාලවිමුත්තං, අතීතඤ්ච යථාරහමාරම්මණං හොති.

53. ද්වාර…පෙ…. සඞ්ඛාතානං ඡබ්බිධම්පි ආරම්මණං හොතීති සම්බන්ධො, තං පන නෙසං ආරම්මණං න ආවජ්ජනස්ස විය කෙනචි අග්ගහිතමෙව ගොචරභාවං ගච්ඡති, න ච පඤ්චද්වාරිකජවනානං විය එකන්තපච්චුප්පන්නං, නාපි මනොද්වාරිකජවනානං විය තිකාලිකමෙව, අවිසෙසෙන කාලවිමුත්තං වා, නාපි මරණාසන්නතො පුරිමභාගජවනානං විය කම්මකම්මනිමිත්තාදිවසෙන ආගමසිද්ධිවොහාරවිනිමුත්තන්ති ආහ **"යථාසම්භවං…පෙ…. සම්මත"**න්ති. තත්ථ **යථාසම්භව**න්ති තංතංභූමිකපටිසන්ධිභවඞ්ගචුතීනං තංතංද්වාරග්ගහිතාදිවසෙන සම්භවානුරූපතො. කාමාවචරානඤ්හි පටිසන්ධිභවඞ්ගානං තාව රූපාදිපඤ්චාරම්මණං ඡද්වාරග්ගහිතං යථාරහං පච්චුප්පන්නමතීතඤ්ච කම්මනිමිත්තසම්මතමාරම්මණං හොති, තථා චුතිචිත්තස්ස අතීතමෙව. ධම්මාරම්මණං පන තෙසං තිණ්ණන්නම්පි මනොද්වාරග්ගහිතමෙව අතීතං කම්මකම්මනිමිත්තසම්මතං, තථා රූපාරම්මණං එකමෙව මනොද්වාරග්ගහිතං එකන්තපච්චුප්පන්නං ගතිනිමිත්තසම්මතන්ති එවං කාමාවචරපටිසන්ධාදීනං යථාසම්භවං ඡද්වාරග්ගහිතං පච්චුප්පන්නමතීතඤ්ච කම්මකම්මනිමිත්තගතිනිමිත්තසම්මතමාරම්මණං හොති.

මහග්ගතපටිසන්ධාදීසු පන රූපාවචරානං, පඨමතතියාරුප්පානඤ්ච ධම්මාරම්මණමෙව මනොද්වාරග්ගහිතං පඤ්ඤත්තිභූතං කම්මනිමිත්තසම්මතං, තථා දුතියචතුත්ථාරුප්පානං අතීතමෙවාති එවං මහග්ගතපටිසන්ධිභවඞ්ගචුතීනං මනොද්වාරග්ගහිතං පඤ්ඤත්තිභූතං, අතීතං වා කම්මනිමිත්තසම්මතමෙව ආරම්මණං හොති.

යෙභුය්‍යෙන භවන්තරෙ ඡද්වාරග්ගහිතන්ති බාහුල්ලෙන අතීතානන්තරභවෙ මරණාසන්නප්පවත්තඡද්වාරිකජවනෙහි ගහිතං. අසඤ්ඤීභවතො චුතානඤ්හි පටිසන්ධිවිසයස්ස අනන්තරාතීතභවෙ න කෙනචි ද්වාරෙන ගහණං අත්ථීති තදෙවෙත්ථ යෙභුය්‍යග්ගහණෙන බ්‍යභිචාරිතං. කෙවලඤ්හි කම්මබලෙනෙව තෙසං පටිසන්ධියා කම්මනිමිත්තාදිකමාරම්මණං උපට්ඨාති. තථා හි **සච්චසඞ්ඛෙපෙ** අසඤ්ඤීභවතො චුතස්ස පටිසන්ධිනිමිත්තං පුච්ඡිත්වා –

> ''භවන්තරකතං කම්මං, යමොකාසං ලභෙ තතො;
> හොති සා සන්ධි තෙනෙව, උපට්ඨාපිතගොචරෙ''ති. (ස. ස. 171) –

කෙවලං කම්මබලෙනෙව පටිසන්ධිගොචරස්ස උපට්ඨානං වුත්තං. ඉතරථා හි ජවනග්ගහිතස්සපි ආරම්මණස්ස කම්මබලෙනෙව උපට්ඨාපියමානත්තා **"තෙනෙවා"**ති සාවධාරණවචනස්ස අධිප්පායසුඤ්ඤතා ආපජ්ජෙය්‍යාති. නනු ච තෙසම්පි පටිසන්ධිගොචරො කම්මභවෙ කෙනචි ද්වාරෙන ජවනග්ගහිතො සම්භවතීති? සච්චං සම්භවති කම්මකම්මනිමිත්තසම්මතො, ගතිනිමිත්තසම්මතො පන සබ්බෙසම්පි මරණකාලෙයෙව උපට්ඨාතීති කුතො තස්ස කම්මභවෙ ගහණසම්භවො. අපිචෙත්ථ මරණාසන්නපවත්තජවනෙහි ගහිතමෙව සන්ධාය ''ඡද්වාරග්ගහිත''න්ති වුත්තං, එවඤ්ච කත්වා ආචරියෙන ඉමස්මිංයෙව අධිකාරෙ **පරමත්ථවිනිච්ඡයෙ** වුත්තං –

> ''මරණාසන්නසත්තස්ස, යථොපට්ඨිතගොචරං;
> ඡද්වාරෙසු තමාරබ්භ, පටිසන්ධි භවන්තරෙ''ති. (පරම. වි. 89);

"පච්චුප්පන්න"න්ත්‍යාදිනා අනාගතස්ස පටිසන්ධිගොචරභාවං නිවාරෙති. න හි තං අතීතකම්මකම්මනිමිත්තානි විය අනුභූතං, නාපි පච්චුප්පන්නකම්මනිමිත්තගතිනිමිත්තානි විය ආපාථගතඤ්ච හොතීති, කම්මකම්මනිමිත්තාදීනඤ්ච සරූපං සයමෙව වක්ඛති.

54. **තෙසූ**ති රූපාදිපච්චුප්පන්නාදිකම්මාදිආරම්මණෙසු විඤ්ඤාණෙසු. රූපාදීසු එකෙකං ආරම්මණං එතෙසන්ති **රූපාදිඑකෙකාරම්මණානි**.

55. රූපාදිකං පඤ්චවිධම්පි ආරම්මණමෙතස්සාති **රූපාදිපඤ්චාරම්මණං**.

56. **සෙසානී**ති ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණසම්පටිච්ඡනෙහි අවසෙසානි එකාදස කාමාවචරවිපාකානි . **සබ්බථාපි කාමාවචරාරම්මණානී**ති සබ්බෙනපි ඡද්වාරිකද්වාරවිමුත්තඡළාරම්මණවසප්පවත්තාකාරෙන නිබ්බත්තානිපි එකන්තකාමාවචරසභාවඡළාරම්මණගොචරානි. එත්ථ හි විපාකානි තාව සන්තීරණාදිවසෙන රූපාදිපඤ්චාරම්මණෙ, පටිසන්ධාදිවසෙන ඡළාරම්මණසඞ්ඛාතෙ කාමාවචරාරම්මණෙයෙව පවත්තන්ති.

හසනචිත්තම්පි පධානසාරුප්පට්ඨානං දිස්වා තුස්සන්තස්ස රූපාරම්මණෙ, භණ්ඩභාජනට්ඨානෙ මහාසද්දං සුත්වා ‘‘එවරූපා ලොලුප්පතණ්හා මෙ පහීනා’’ති තුස්සන්තස්ස සද්දාරම්මණෙ, ගන්ධාදීහි චෙතියපූජනකාලෙ තුස්සන්තස්ස ගන්ධාරම්මණෙ, රසසම්පන්නං පිණ්ඩපාතං සබ්‍රහ්මචාරීහි භාජෙත්වා පරිභුඤ්ජනකාලෙ තුස්සන්තස්ස රසාරම්මණෙ, ආභිසමාචාරිකවත්තපරිපූරණකාලෙ තුස්සන්තස්ස ඵොට්ඨබ්බාරම්මණෙ, පුබ්බෙනිවාසඤාණාදීහි ගහිතකාමාවචරධම්මං ආරබ්භ තුස්සන්තස්ස ධම්මාරම්මණෙති එවං පරිත්තධම්මපරියාපන්නෙස්වෙව ඡසු ආරම්මණෙසු පවත්තති.

57. ද්වාදසාකුසලඅට්ඨඤාණවිප්පයුත්තජවනවසෙන වීසති චිත්තානි අත්තනො ජළභාවතො ලොකුත්තරධම්මෙ ආරබ්භ පවත්තිතුං න සක්කොන්තීති නවවිධලොකුත්තරධම්මෙ වජ්ජෙත්වා තෙභූමකානි, පඤ්ඤත්තිඤ්ච ආරබ්භ පවත්තන්තීති ආහ **‘‘අකුසලානි චෙවා’’**ත්‍යාදි. ඉමෙසු හි අකුසලතො චත්තාරො දිට්ඨිගතසම්පයුත්තචිත්තුප්පාදා පරිත්තධම්මෙ ආරබ්භ පරාමසනඅස්සාදනාභිනන්දනකාලෙ කාමාවචරාරම්මණා, තෙනෙවාකාරෙන සත්තවීසති මහග්ගතධම්මෙ ආරබ්භ පවත්තියං මහග්ගතාරම්මණා, සම්මුතිධම්මෙ ආරබ්භ පවත්තියං පඤ්ඤත්තාරම්මණා. දිට්ඨිවිප්පයුත්තචිත්තුප්පාදාපි තෙයෙව ධම්මෙ ආරබ්භ කෙවලං අස්සාදනාභිනන්දනවසෙන පවත්තියං, පටිඝසම්පයුත්තා ච දූසනවිප්පටිසාරවසෙන, විචිකිච්ඡාසහගතො අනිට්ඨඞ්ගමනවසෙන, උද්ධච්චසහගතො වික්ඛිපනවසෙන, අවූපසමවසෙන ච පවත්තියං පරිත්තමහග්ගතපඤ්ඤත්තාරම්මණො, කුසලතො චත්තාරො, කිරියතො චත්තාරොති අට්ඨ ඤාණවිප්පයුත්තචිත්තුප්පාදා සෙක්ඛපුථුජ්ජනඛීණාසවානං අසක්කච්චදානපච්චවෙක්ඛණධම්මස්සවනාදීසු පරිත්තධම්මෙ ආරබ්භ පවත්තිකාලෙ කාමාවචරාරම්මණා, අතිපගුණජ්ඣානපච්චවෙක්ඛණකාලෙ මහග්ගතාරම්මණා, කසිණනිමිත්තාදීසු පරිකම්මාදිකාලෙ පඤ්ඤත්තාරම්මණාති දට්ඨබ්බං.

58. **අරහත්තමග්ගඵලවජ්ජිතසබ්බාරම්මණානි** සෙක්ඛපුථුජ්ජනසන්තානෙස්වෙව පවත්තනතො. සෙක්ඛාපි හි ඨපෙත්වා ලොකියචිත්තං අරහතො මග්ගඵලසඞ්ඛාතං පාටිපුග්ගලිකචිත්තං ජානිතුං න සක්කොන්ති අනධිගතත්තා, තථා පුථුජ්ජනාදයොපි සොතාපන්නාදීනං, සෙක්ඛානං පන අත්තනො අත්තනො මග්ගඵලපච්චවෙක්ඛණෙසු පරසන්තානගතමග්ගඵලාරම්මණාය අභිඤ්ඤාය පරිකම්මකාලෙ, අභිඤ්ඤාචිත්තෙනෙව මග්ගඵලානං පරිච්ඡින්දනකාලෙ ච අත්තනො අත්තනො සමානානං, හෙට්ඨිමානඤ්ච මග්ගඵලධම්මෙ ආරබ්භ කුසලජවනානං පවත්ති අත්ථීති අරහත්තමග්ගඵලස්සෙව පටික්ඛෙපො කතො. කාමාවචරමහග්ගතපඤ්ඤත්තිනිබ්බානානි පන සෙක්ඛපුථුජ්ජනානං සක්කච්චදානපච්චවෙක්ඛණධම්මස්සවනසඞ්ඛාරසම්මසනකසිණපරිකම්මාදීසු තංතදාරම්මණිකාභිඤ්ඤානං පරිකම්මකාලෙ, ගොත්‍රභුවොදානකාලෙ, දිබ්බචක්ඛාදීහි රූපවිජානනාදිකාලෙ ච කුසලජවනානං ගොචරභාවං ගච්ඡන්ති.

59. **සබ්බථාපි සබ්බාරම්මණානී**ති කාමාවචරමහග්ගතසබ්බලොකුත්තරපඤ්ඤත්තිවසෙන සබ්බථාපි සබ්බාරම්මණානි, න පන අකුසලාදයො විය සප්පදෙසසබ්බාරම්මණානීත්‍යත්ථො. කිරියජවනානඤ්හි සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණාදිවසප්පවත්තියං, වොට්ඨබ්බනස්ස ච තංතංපුරෙචාරිකවසප්පවත්තියං න ච කිඤ්චි අගොචරං නාම අත්ථි.

60. පඨමතතියාරුප්පාරම්මණත්තා **ආරුප්පෙසු දුතියචතුත්ථානි මහග්ගතාරම්මණානි**.

61. **සෙසානි…පෙ…. පඤ්ඤත්තාරම්මණානී**ති පන්නරස රූපාවචරානි, පඨමතතියාරුප්පානි චාති එකවීසති කසිණාදිපඤ්ඤත්තීසු පවත්තනතො පඤ්ඤත්තාරම්මණානි.

63. තෙවීසතිකාමාවචරවිපාකපඤ්චද්වාරාවජ්ජනහසනවසෙන පඤ්චවීසති චිත්තානි **පරිත්ථම්හි** කාමාවචරාරම්මණෙ යෙව භවන්ති. කාමාවචරඤ්හි මහග්ගතාදයො උපාදාය මන්දානුභාවතාය පරිසමන්තතො අත්තං ඛණ්ඩිතං වියාති **පරිත්තං**. ‘‘ඡ චිත්තානි මහග්ගතෙයෙවා’’ත්‍යාදිනා සබ්බත්ථ සාවධාරණයොජනා දට්ඨබ්බා.

ආලම්බණසඞ්ගහවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

වත්ථුසඞ්ගහවණ්ණනා

64. වත්ථුවිභාගතො , තබ්බත්ථුකචිත්තපරිච්ඡෙදවසෙන ච සඞ්ගහො **වත්ථුසඞ්ගහො**. වසන්ති එතෙසු චිත්තචෙතසිකා තන්නිස්සයත්තාති **වත්ථූනි**.

65. **තානි කාමලොකෙ සබ්බානිපි ලබ්භන්ති** පරිපුණ්ණින්ද්‍රියස්ස තත්ථෙව උපලබ්භනතො. **පි**-සද්දෙන පන අන්ධබධිරාදිවසෙන කෙසඤ්චි අසම්භවං දීපෙති.

66. **ඝානාදිත්තයං නත්ථි** බ්‍රහ්මානං කාමවිරාගභාවනාවසෙන ගන්ධරසඵොට්ඨබ්බෙසු විරත්තතාය තබ්බිසයප්පසාදෙසුපි විරාගසභාවතො. බුද්ධදස්සනධම්මස්සවනාදිඅත්ථං පන චක්ඛුසොතෙසු අවිරත්තභාවතො

චක්ඛාදිද්වයං තත්ථ උපලබ්භති.

67. **අරූපලොකෙ සබ්බානිපි** ඡ වත්ථූනි න **සංවිජ්ජන්ති** අරූපීනං රූපවිරාගභාවනාබලෙන තත්ථ සබ්බෙන සබ්බං රූපප්පවත්තියා අභාවතො.

68. පඤ්චවිඤ්ඤාණානෙව නිස්සත්තනිජ්ජීවට්ඨෙන ධාතුයොති **පඤ්චවිඤ්ඤාණධාතුයො.**

69. මනනමත්තා ධාතු **මනොධාතු.**

70. මනොයෙව විසිට්ඨවිජානනකිච්චයොගතො විඤ්ඤාණං නිස්සත්තනිජ්ජීවට්ඨෙන ධාතු චාති **මනොවිඤ්ඤාණධාතු.** මනසො විඤ්ඤාණධාතූති වා **මනොවිඤ්ඤාණධාතු.** සා හි මනතොයෙව අනන්තරපච්චයතො සම්භූයමනසොයෙව අනන්තරපච්චයභූතාති මනසො සම්බන්ධිනී හොති. සන්තීරණත්තයස්ස, අට්ඨමහාවිපාකානං, පටිසඞ්ඛයස්ස, පඨමමග්ගස්ස, හසිතුප්පාදස්ස, පන්නරසරූපාවචරානඤ්ච වසෙන පවත්තා යථාවුත්තමනොධාතුපඤ්චවිඤ්ඤාණධාතූහි අවසෙසා මනොවිඤ්ඤාණධාතු සඞ්ඛාතා ච තිංස ධම්මා න කෙවලං මනොධාතුයෙව, තථා හදයං නිස්සායෙව පවත්තන්තීති සම්බන්ධො.

සන්තීරණමහාවිපාකානි හි එකාදස ද්වාරාභාවතො, කිච්චාභාවතො ච ආරුප්පෙ න උප්පජ්ජන්ති . පටිඝස්ස අනීවරණාවත්ථස්ස අභාවතො තංසහගතං චිත්තද්වයං රූපලොකෙපි නත්ථි, පගෙව ආරුප්පෙ. පඨමමග්ගොපි පරතොඝොසපච්චයාභාවෙ සාවකානං අනුප්පජ්ජනතො, බුද්ධපච්චෙකබුද්ධානඤ්ච මනුස්සලොකතො අඤ්ඤත්ථ අනිබ්බත්තනතො, හසනචිත්තඤ්ච කායාභාවතො, රූපාවචරානි අරූපීනං රූපවිරාගභාවනාවසෙන තදාරම්මණෙසු ඣානෙසුපි විරත්තභාවතො අරූපභවෙ න උප්පජ්ජන්තීති සබ්බානිපි එතානි තෙත්තිංස චිත්තානි හදයං නිස්සායෙව පවත්තන්ති.

71. පඤ්චරූපාවචරකුසලතො අවසෙසානි ද්වාදස ලොකියකුසලානි, පටිඝද්වයතො අවසෙසානි දස අකුසලානි, පඤ්චද්වාරාවජ්ජනහසනරූපාවචරකිරියෙහි අවසෙසානි තෙරස කිරියචිත්තානි, පඨමමග්ගතො අවසෙසානි සත්ත අනුත්තරානි චාති ඉමෙසං වසෙන ද්වෙචත්තාලීසවිධා මනොවිඤ්ඤාණධාතුසඞ්ඛාතා ධම්මා පඤ්චවොකාරභවවසෙන **හදයං නිස්සාය වා,** චතුවොකාරභවවසෙන **අනිස්සායවා** පවත්තන්ති.

73. **කාමෙ** භවෙ ඡවත්ථුං නිස්සිතා සත්ත විඤ්ඤාණධාතුයො, **රූපෙ** භවෙ තිවත්ථුං නිස්සිතා ඝානවිඤ්ඤාණාදිත්තයවජ්ජිතා චතුබ්බිධා විඤ්ඤාණධාතුයො, **ආරුප්පෙ** භවෙ අනිස්සිතා එකා මනොවිඤ්ඤාණධාතු මතාති යොජනා.

74. කාමාවචරවිපාකපඤ්චද්වාරාවජ්ජනපටිඝද්වයහසනවසෙන සත්තවීසති කාමාවචරානි, පන්නරස රූපාවචරානි, පඨමමග්ගොති **තෙචත්තාලීස** නිස්සායෙව ජායරෙ, තතොයෙව අවසෙසා ආරුප්පවිපාකවජ්ජිතා **ද්වෙචත්තාලීස** නිස්සාය ච අනිස්සාය ච ජායරෙ, **පාකාරුප්පා** චත්තාරො අනිස්සිතායෙවාති සම්බන්ධො.

වත්ථුසඞ්ගහවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉති අභිධම්මත්ථවිභාවිනියා නාම අභිධම්මත්ථසඞ්ගහවණ්ණනාය

පකිණ්ණකපරිච්ඡෙදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. වීථිපරිච්ඡෙදවණ්ණනා

1. **ඉච්චෙවං** යථාවුත්තනයෙන **චිත්තුප්පාදානං** චතුන්නං ඛන්ධානං **උත්තරං** වෙදනාසඞ්ගහාදිවිභාගතො උත්තමං පභෙදසඞ්ගහං කත්වා පුන කාමාවචරාදීනං තිණ්ණං භූමීනං, ද්විහෙතුකාදිපුග්ගලානඤ්ච භෙදෙන ලක්ඛිතං ‘‘ඉදං එත්තකෙහි පරං, ඉමස්ස අනන්තරං එත්තකානි චිත්තානී’’ති එවං පුබ්බාපරචිත්තෙහි නියාමිතං පටිසන්ධිපවත්තීසු චිත්තුප්පාදානං **පවත්තිසඞ්ගහං නාම** තන්නාමකං සඞ්ගහං යථාසම්භවතො සමාසෙන පවක්ඛාමීති යොජනා.

2. වත්ථුද්වාරාරම්මණසඞ්ගහා හෙට්ඨා කථිතාපි පරිපුණ්ණං කත්වා පවත්තිසඞ්ගහං දස්සෙතුං පුන නික්ඛිත්තා.

3. විසයානං ද්වාරෙසු, විසයෙසු ච චිත්තානං පවත්ති **විසයප්පවත්ති**.

4. **තත්ථාති** තෙසු ඡසු ඡක්කෙසු.

වීථිඡක්කවණ්ණනා

6. ‘‘චක්ඛුද්වාරෙ පවත්තා වීථි චිත්තපරම්පරා චක්ඛුද්වාරවීථී’’ත්‍යාදිනා ද්වාරවසෙන, ‘‘චක්ඛුවිඤ්ඤාණසම්බන්ධිනී වීථි තෙන සහ එකාරම්මණඑකද්වාරිකතාය සහචරණභාවතො චක්ඛුවිඤ්ඤාණවීථී’’ත්‍යාදිනා විඤ්ඤාණවසෙන වා වීථීනං නාම යොජනා කාතබ්බාති දස්සෙතුං **‘‘චක්ඛුද්වාරවීථී’’**ත්‍යාදි වුත්තං.

වීථිඡක්කවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

වීථිභෙදවණ්ණනා

7. **‘‘අතිමහන්ත’’**න්ත්‍යාදීසු එකචිත්තක්ඛණාතීතං හුත්වා ආපාථාගතං සොළසචිත්තක්ඛණායුකං **අතිමහන්තං** නාම. ද්විතිචිත්තක්ඛණාතීතං හුත්වා පන්නරසවුද්දසචිත්තක්ඛණායුකං **මහන්තං** නාම. චතුචිත්තක්ඛණතො පට්ඨාය යාව නවචිත්තක්ඛණාතීතං හුත්වා තෙරසචිත්තක්ඛණතො පට්ඨාය යාව අට්ඨචිත්තක්ඛණායුතං **පරිත්තං** නාම. දසචිත්තක්ඛණතො පට්ඨාය යාව පන්නරසචිත්තක්ඛණාතීතං හුත්වා සත්තචිත්තක්ඛණතො පට්ඨාය යාව ද්විචිත්තක්ඛණායුකං **අතිපරිත්තං** නාම. එවඤ්ච කත්වා වක්ඛති ‘‘එකචිත්තක්ඛණාතීතානී’’ත්‍යාදි. **විභූතං** පාකටං. **අවිභූතං** අපාකටං.

වීථිභෙදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පඤ්චද්වාරවීථිවණ්ණනා

8. **කථන්ති** කෙන පකාරෙන අතිමහන්තාදිවසෙන විසයපවත්ථානන්ති පුච්ඡිත්වා චිත්තක්ඛණවසෙන තං පකාසෙතුං **‘‘උප්පාදඨිතී’’**ත්‍යාදි ආරද්ධං. උප්පජ්ජනං **උප්පාදො,** අත්තපටිලාභො. භඤ්ජනං **භඞ්ගො,** සරූපවිනාසො. උභින්නං වෙමජ්ඣෙ භඞ්ගාභිමුඛප්පවත්ති **ඨිති** නාම. කෙචි පන චිත්තස්ස ඨිතික්ඛණං පටිසෙධෙන්ති. අයඤ්හි නෙසං අධිප්පායො – **චිත්තයමකෙ** (විභ. මූලටී. 20 පකිණ්ණකකථාවණ්ණනා; යම. 2.චිත්තයමක.81, 102) ‘‘උප්පන්නං උප්පජ්ජමාන’’න්ති එවමාදිපදානං විභඞ්ගෙ ‘‘භඞ්ගක්ඛණෙ උප්පන්නං , නො ච උප්පජ්ජමානං, උප්පාදක්ඛණෙ උප්පන්නඤ්චෙව උප්පජ්ජමානඤ්චා’’ත්‍යාදිනා (යම. 2.චිත්තයමක.81, 102) භඞ්ගුප්පාදාව කථිතා, න ඨිතික්ඛණො. යදි ච චිත්තස්ස ඨිතික්ඛණොපි අත්ථි, ‘‘ඨිතික්ඛණෙ භඞ්ගක්ඛණෙ වා’’ති වත්තබ්බං සියා. අථ මතං ‘‘උප්පාදො පඤ්ඤායති, වයො පඤ්ඤායති, ඨිතස්ස අඤ්ඤථත්තං පඤ්ඤායතීති (අ. නි. 3.47) සුත්තන්තපාඨතො ඨිතික්ඛණො අත්ථී’’ති, තත්ථපි එකස්මිං ධම්මෙ අඤ්ඤථත්තස්ස අනුපපජ්ජනතො, පඤ්ඤාණවචනතො ච පබන්ධඨිතියෙව අධිප්පෙතා, න ච ඛණඨිති, න ච අභිධම්මෙ ලබ්භමානස්ස අවචනෙ කාරණං අත්ථි, තස්මා යථාධම්මසාසනෙ අවචනම්පි අභාවමෙව දීපෙතීති. තත්ථ වුච්චතෙ යථෙව හි එකධම්මාධාරභාවෙපි උප්පාදභඞ්ගානං අඤ්ඤො උප්පාදක්ඛණො, අඤ්ඤො භඞ්ගක්ඛණොති උප්පාදාවත්ථාය භින්නා භඞ්ගාවත්ථා ඉච්ඡිතා. ඉතරථා හි ‘‘අඤ්ඤොයෙව ධම්මො උප්පජ්ජති, අඤ්ඤො නිරුජ්ඣතී’’ති ආපජ්ජෙය්‍ය, එවමෙව උප්පාදභඞ්ගාවත්ථාහි භින්නා භඞ්ගාභිමුඛාවත්ථාපි ඉච්ඡිතබ්බා, සා ඨිති නාම. **පාළියං** පන වෙනෙය්‍යජ්ඣාසයානුරොධතො නයදස්සනවසෙන සා න වුත්තා. අභිධම්මදෙසනාපි හි කදාචි වෙනෙය්‍යජ්ඣාසයානුරොධෙන පවත්තති, යථා රූපස්ස උප්පාදො උපචයො සන්තතීති ද්විධා භින්දිත්වා දෙසිතො, **සුත්තෙ ච** ‘‘තීණිමානි, භික්ඛවෙ, සඞ්ඛතස්ස සඞ්ඛතලක්ඛණානි. කතමානි තීණි? උප්පාදො පඤ්ඤායති, වයො පඤ්ඤායති, ඨිතස්ස අඤ්ඤථත්තං පඤ්ඤායතී’’ති එවං සඞ්ඛතධම්මස්සෙව ලක්ඛණදස්සනත්ථං උප්පාදාදීනං වුත්තත්තා න සක්කා පබන්ධස්ස පඤ්ඤත්තිසභාවස්ස අසඞ්ඛතස්ස ඨිති තත්ථ වුත්තාති විඤ්ඤාතුං. උපසග්ගස්ස ච ධාත්වත්ථෙයෙව පවත්තනතො ‘‘පඤ්ඤායතී’’ති එතස්ස විඤ්ඤායතීති අත්ථො. තස්මා න එත්තාවතා

චිත්තස්ස ඨිතික්ඛණො පටිබාහිතුං යුත්තොති සුවුත්තමෙතං ‘‘උප්පාදඨිතිභඞ්ගවසෙනා’’ති. එවඤ්ච කත්වා වුත්තං **අට්ඨකථායම්**පි ‘‘එකෙකස්ස උප්පාදඨිතිභඞ්ගවසෙන තයො තයො ඛණා’’ති (විභ. අට්ඨ. 26 පකිණ්ණකකථා).

9. අරූපං ලහුපරිණාමං, රූපං ගරුපරිණාමං ගාහකගාහෙතබ්බභාවස්ස තංතංඛණවසෙන උප්පජ්ජනතොති ආහ **‘‘තානී’’**ත්‍යාදි. **තානීති** තාදිසානි. සත්තරසන්නං චිත්තානං ඛණානි විය ඛණානි **සත්තරසචිත්තක්ඛණානි,** තානි චිත්තක්ඛණානි සත්තරසාති වා සම්බන්ධො. විසුං විසුං පන එකපඤ්ඤාස චිත්තක්ඛණානි හොන්ති. **රූපධම්මානන්ති** විඤ්ඤත්තිලක්ඛණරූපවජ්ජානං රූපධම්මානං. විඤ්ඤත්තිද්වයඤ්හි එකචිත්තක්ඛණායුකං. තථා හි තං චිත්තානුපරිවත්තිධම්මෙසු වුත්තං. ලක්ඛණරූපෙසු ච ජාති චෙව අනිච්චතා ච චිත්තස්ස උප්පාදභඞ්ගක්ඛණෙහි සමානායුකා, ජරතා පන එකූනපඤ්ඤාසචිත්තක්ඛණායුකා. එවඤ්ච කත්වා වදන්ති –

‘‘තං සත්තරසචිත්තායු, විනා විඤ්ඤත්තිලක්ඛණ’’න්ති (ස. ස. 60);

කෙචි (විභ. මූලටී. 20) පන **‘‘පටිච්චසමුප්පාදට්ඨකථායං** ‘එත්තාවතා එකාදස චිත්තක්ඛණා අතීතා හොන්ති, අථාවසෙසපඤ්චචිත්තක්ඛණායුකෙ’ති (විසුද්ධි. 2.623; විභ. අට්ඨ. 227) වචනතො සොළසචිත්තක්ඛණානි රූපධම්මානමායු. උප්පජ්ජමානමෙව හි රූපං භවඞ්ගචලනස්ස පච්චයො හොතී’’ති වදන්ති, තයිදමසාරං ‘‘පටිසන්ධිචිත්තෙන සහුප්පන්නං කම්මජරූපං තතො පට්ඨාය සත්තරසමෙන සද්ධිං නිරුජ්ඣති, පටිසන්ධිචිත්තස්ස ඨිතික්ඛණෙ උප්පන්නං අට්ඨාරසමස්ස උප්පාදක්ඛණෙ නිරුජ්ඣතී’’ත්‍යාදිනා (විභ. අට්ඨ. 26 පකිණ්ණකකථා) **අට්ඨකථාය**මෙව සත්තරසචිත්තක්ඛණස්ස ආගතත්තා. යත්ථ පන සොළසචිත්තක්ඛණානෙව පඤ්ඤායන්ති, තත්ථ චිත්තප්පවත්තියා පච්චයභාවයොග්‍යක්ඛණවසෙන නයො නීතො. හෙට්ඨිමකොටියා හි එකචිත්තක්ඛණම්පි අතික්කන්තස්සෙව රූපස්ස ආපාථාගමනසාමත්ථියන්ති අලමතිවිත්ථාරෙන.

10. එකචිත්තස්ස ඛණං විය ඛණං එකචිත්තක්ඛණං, තං අතීතං එතෙසං, එතානි වා තං අතීතානීති **එකචිත්තක්ඛණාතීතානි. ආපාථමාගච්ඡන්තීති** රූපසද්දාරම්මණානි සකසකට්ඨානෙ ඨත්වාව ගොචරභාවං ගච්ඡන්තීති ආභොගානුරූපං අනෙකකලාපගතානි ආපාථං ආගච්ඡන්ති, සෙසානි පන ඝානාදිනිස්සයෙසු අල්ලීනානෙව විඤ්ඤාණුප්පත්තිකාරණානීති එකෙකකලාපගතානිපි. එකෙකකලාපගතාපි හි පසාදා විඤ්ඤාණස්ස ආධාරභාවං ගච්ඡන්ති, තෙ පන භවඞ්ගචලනස්ස අනන්තරපච්චයභූතෙන භවඞ්ගෙන සද්ධිං උප්පන්නා. ‘‘ආවජ්ජනෙන සද්ධිං උප්පන්නා’’ති අපරෙ.

ද්වික්ඛත්තුං භවඞ්ගෙ චලිතෙති විසදිසවිඤ්ඤාණුප්පත්තිහෙතුභාවසඞ්ඛාතභවඞ්ගචලනවසෙන පුරිමග්ගහිතාරම්මණස්මිංයෙව ද්වික්ඛත්තුං භවඞ්ගෙ පවත්තෙ. පඤ්චසු හි පසාදෙසු යොග්‍යදෙසාවත්ථානවසෙන ආරම්මණෙ ඝට්ටිතෙ පසාදඝට්ටනානුභාවෙන භවඞ්ගසන්තති වොච්ඡිජ්ජමානා සහසා අනොච්ඡිජ්ජිත්වා යථා වෙගෙන ධාවන්තො ඨාතුකාමොපි පුරිසො එකද්විපදවාරෙ අතික්කමිත්වාව තිට්ඨති, එවං ද්වික්ඛත්තුං උප්පජ්ජිත්වාව ඔච්ඡිජ්ජති. තත්ථ පඨමචිත්තං භවඞ්ගසන්තතිං චාලෙන්තං විය උප්පජ්ජතීති **භවඞ්ගචලනං,** දුතියං තස්ස ඔච්ඡිජ්ජනාකාරෙන උප්පජ්ජනතො **භවඞ්ගුපච්ඡෙදොති** වොහරන්ති. ඉධ පන අවිසෙසෙන වුත්තං ‘‘ද්වික්ඛත්තුං භවඞ්ගෙ චලිතෙ’’ති.

නනු ච රූපාදිනා පසාදෙ ඝට්ටිතෙ තන්නිස්සිතස්සෙව චලනං යුත්තං, කථං පන හදයවත්ථුනිස්සිතස්ස භවඞ්ගස්සාති? සන්තතිවසෙන එකාබද්ධත්තා. යථා හි භෙරියා එකස්මිං තලෙ ඨිතසක්ඛරාය මක්ඛිකාය නිසින්නාය අපරස්මිං තලෙ දණ්ඩාදිනා පහටෙ අනුක්කමෙන භෙරිචම්මවරත්තාදීනං චලනෙන සක්ඛරාය චලිතාය මක්ඛිකාය උප්පතිත්වා ගමනං හොති, එවමෙව රූපාදිනා පසාදෙ ඝට්ටිතෙ තන්නිස්සයෙසු මහාභූතෙසු චලිතෙසු අනුක්කමෙන තංසම්බන්ධානං සෙසරූපානම්පි චලනෙන හදයවත්ථුම්හි චලිතෙ තන්නිස්සිතස්ස භවඞ්ගස්ස චලනාකාරෙන පවත්ති හොති. වුත්තඤ්ච –

‘‘ඝට්ටිතෙ අඤ්ඤවත්ථුම්හි, අඤ්ඤනිස්සිතකම්පනං;
එකාබද්ධෙන හොතීති, සක්ඛරොපමයා වදෙ’’ති. (ස. ස. 176);

භවඞ්ගසොතන්ති භවඞ්ගප්පවාහං. **ආවජ්ජන්තන්ති** ‘‘කිං නාමෙත’’න්ති වදන්තං විය ආභොගං කුරුමානං. **පස්සන්තන්ති** පච්චක්ඛතො පෙක්ඛන්තං. නනු ච ‘‘චක්ඛුනා රූපං දිස්වා’’ති (දී. නි. 1.213; අ. නි. 3.62; විභ. 517) වචනතො චක්ඛුන්ද්‍රියමෙව දස්සනකිච්චං සාධෙති, න විඤ්ඤාණන්ති? නයිදමෙවං, රූපස්ස අන්ධභාවෙන රූපදස්සනෙ අසමත්ථභාවතො. යදි ච තං රූපං පස්සති, තථා සති අඤ්ඤවිඤ්ඤාණසමඞ්ගිනොපි රූපදස්සනප්පසඞ්ගො සියා. යදි එවං විඤ්ඤාණස්ස තං කිච්චං සාධෙති, විඤ්ඤාණස්ස අප්පටිබන්ධත්තා අන්තරිතරූපස්සපි දස්සනං සියා. හොතු අන්තරිතස්සපි දස්සනං, යස්ස ඵලිකාදිතිරොහිතස්ස ආලොකපටිබන්ධො නත්ථි, යස්ස පන කුට්ටාදිඅන්තරිතස්ස අලොකපටිබන්ධො අත්ථි. තත්ථ පච්චයාභාවතො විඤ්ඤාණං නුප්පජ්ජතීති න තස්ස චක්ඛුවිඤ්ඤාණෙන ගහණං හොති. ‘‘චක්ඛුනා’’ති පනෙත්ථ තෙන ද්වාරෙන කරණභූතෙනාති අධිප්පායො. අථ වා නිස්සිතකිරියා නිස්සයප්පටිබද්ධා වුත්තා යථා ‘‘මඤ්චා උක්කුට්ඨිං කරොන්තී’’ති.

සම්පටිච්ඡන්තන්ති තමෙව රූපං පටිග්ගණ්හන්තං විය. **සන්තීරයමානන්ති** තමෙව රූපං වීමංසන්තං විය. **වවත්ථපෙන්තන්ති** තමෙව රූපං සුට්ඨු සල්ලක්ඛෙන්තං විය. යොනිසොමනසිකාරාදිවසෙන ලද්ධො පච්චයො එතෙනාති **ලද්ධපච්චයං**. යං කිඤ්චි ජවනන්ති සම්බන්ධො. මුච්ඡාමරණාසන්නකාලෙසු ච ඡප්පඤ්චපි ජවනානි පවත්තන්තීති ආහ **"යෙභුය්‍යෙනා"**ති. **ජවනානුබන්ධානීති** පටිසොතගාමිනාවං නදීසොතො විය කිඤ්චි කාලං ජවනං අනුගතානි. තස්ස ජවනස්ස ආරම්මණං ආරම්මණමෙතෙසන්ති තදාරම්මණානි "බ්‍රහ්මස්සරො"ත්‍යාදීසු විය මජ්ඣෙපදලොපවසෙන, තදාරම්මණානි ච තානි පාකානි චාති **තදාරම්මණපාකානි. යථාරහන්ති** ආරම්මණජවනසත්තානුරූපං. තථා පවත්තිං පන සයමෙව පකාසයිස්සති, **භවඞ්ගපාතොති** වීථිචිත්තවසෙන අප්පවත්තිත්වා චිත්තස්ස භවඞ්ගපාතො විය, භවඞ්ගවසෙන උප්පත්තීති වුත්තං හොති. එත්ථ ච වීථිචිත්තප්පවත්තියා සුඛග්ගහණත්ථං අම්බොපමාදිකං ආහරන්ති, තත්‍රිදං අම්බොපමාමත්තං (ධ. ස. අට්ඨ. 498 විපාකුද්ධාරකථා) – එකො කිර පුරිසො ඵලිතම්බරුක්ඛමූලෙ සසීසං පාරුපිත්වා නිද්දායන්තො ආසන්නෙ පතිතස්ස එකස්ස අම්බඵලස්ස සද්දෙන පබුජ්ඣිත්වා සීසතො වත්ථං අපනෙත්වා චක්ඛුං උම්මීලෙත්වා දිස්වා ච තං ගහෙත්වා මද්දිත්වා උපසිඞ්ඝිත්වා පක්කභාවං ඤත්වා පරිභුඤ්ජිත්වා මුඛගතං සහ සෙම්හෙන අජ්ඣොහරිත්වා පුන තත්ථෙව නිද්දායති. තත්ථ පුරිසස්ස නිද්දායනකාලො විය භවඞ්ගකාලො, ඵලස්ස පතිතකාලො විය ආරම්මණස්ස පසාදඝට්ටනකාලො, තස්ස සද්දෙන පබුද්ධකාලො විය ආවජ්ජනකාලො, උම්මීලෙත්වා ඔලොකිතකාලො විය චක්ඛුවිඤ්ඤාණප්පවත්තිකාලො, ගහිතකාලො විය සම්පටිච්ඡනකාලො, මද්දනකාලො විය සන්තීරණකාලො, උපසිඞ්ඝනකාලො විය වොට්ඨබ්බනකාලො, පරිභොගකාලො විය ජවනකාලො, මුඛගතං සහ සෙම්හෙන අජ්ඣොහරණකාලො විය තදාරම්මණකාලො, පුන නිද්දායනකාලො විය පුන භවඞ්ගකාලො.

ඉමාය ච උපමාය කිං දීපිතං හොති? ආරම්මණස්ස පසාදඝට්ටනමෙව කිච්චං, ආවජ්ජනස්ස විසයාභුජනමෙව, චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස දස්සනමත්තමෙව, සම්පටිච්ඡනාදීනඤ්ච පටිග්ගණ්හනාදිමත්තමෙව , ජවනස්සෙව පන ආරම්මණරසානුභවනං, තදාරම්මණස්ස ච තෙන අනුභූතස්සෙව අනුභවනන්ති එවං කිච්චවසෙන ධම්මානං අඤ්ඤමඤ්ඤං අසංකිණ්ණතා දීපිතා හොති. එවං පවත්තමානං පන චිත්තං "ආවජ්ජනං නාම හුත්වා භවඞ්ගානන්තරං හොති, ත්වං දස්සනාදීසු අඤ්ඤතරං හුත්වා ආවජ්ජනානන්තර"න්ත්‍යාදිනා නියුඤ්ජකෙ කාරකෙ අසතිපි උතුබීජනියාමාදි (ධ. ස. අට්ඨ. 498 විපාකුද්ධාරකථා) විය චිත්තනියාමවසෙනෙව පවත්තතීති වෙදිතබ්බං.

11. එත්තාවතා සත්තරස චිත්තක්ඛණානි පරිපූරෙන්තීති සම්බන්ධො.

12. **අප්පහොන්තාතීතකන්ති** අප්පහොන්තං හුත්වා අතීතං. **නත්ථි තදාරම්මණුප්පාදොති** චුද්දසචිත්තක්ඛණායුකෙ තාව ආරම්මණස්ස නිරුද්ධත්තාව තදාරම්මණං නුප්පජ්ජති. න හි එකවීථියං කෙසුචි පච්චුප්පන්නාරම්මණෙසු කානිචි අතීතාරම්මණානි හොන්ති. පන්නරසචිත්තක්ඛණායුකෙසුපි ජවනුප්පත්තිතො පරං එකමෙව චිත්තක්ඛණං අවසිට්ඨන්ති ද්වික්ඛත්තුං තදාරම්මණුප්පත්තියා අප්පහොනකභාවතො නත්ථි දුතියතදාරම්මණස්ස උප්පත්තීති පඨමම්පි නුප්පජ්ජති. ද්වික්ඛත්තුමෙව හි තදාරම්මණුප්පත්ති **පාළියං** නියමිතා චිත්තප්පවත්තිගණනායං සබ්බවාරෙසු "තදාරම්මණානි ද්වෙ"ති (විභ. අට්ඨ. 227) ද්වින්නමෙව චිත්තවාරානං ආගතත්තා. යං පන **පරමත්ථවිනිච්ඡයෙ** වුත්තං –

"සකිං ද්වෙ වා තදාලම්බං, සකිමාවජ්ජනාදයො"ති (පරම. වි. 116), තං මජ්ඣිමභාණකමතානුසාරෙන වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. යස්මා පන මජ්ඣිමභාණකානං වාදො හෙට්ඨා වුත්තපාළියා අසංසන්දනතො **සම්මොහවිනොදනීයං** (විභ. අට්ඨ. 227) පටික්ඛිත්තොව, තස්මා ආචරියෙනපි අත්තනා අනධිප්පෙතත්තායෙව ඉධ චෙව නාමරූපපරිච්ඡෙදෙ ච සකිං තදාරම්මණුප්පත්ති න වුත්තා.

13. වොට්ඨබ්බනුප්පාදතො පරං ඡචිත්තක්ඛණාවසිට්ඨායුකම්පි ආරම්මණං අප්පායුකභාවෙන පරිදුබ්බලත්තා ජවනුප්පත්තියා පච්චයො න හොති. ජවනඤ්හි උප්පජ්ජමානං නියමෙන සත්තචිත්තක්ඛණායුකෙයෙව උප්පජ්ජතීති අධිප්පායෙනාහ **"ජවනම්පි අනුප්පජ්ජිත්වා"**ති. හෙතුම්හි චායං ත්වාපච්චයො, ජවනස්සපි අනුප්පත්තියාති අත්ථො. ඉතරථා හි අපරකාලකිරියාය සමානකත්තුකතා න ලබ්භතීති. **ද්වත්තික්ඛත්තුන්ති** ද්වික්ඛත්තුං වා තික්ඛත්තුං වා. කෙචි පන "තික්ඛත්තු'න්ති ඉදං වචනසිලිට්ඨතාමත්තප්පයොජන"න්ති වදන්ති, තං පන තෙසං අභිනිවෙසමත්තං. න හි "ද්වික්ඛත්තුං වොට්ඨබ්බනමෙව පරිවත්තතී"ති වුත්තෙපි වචනස්ස අසිලිට්ඨභාවො අත්ථි, න ච තික්ඛත්තුං පවත්තියා බාධකං කිඤ්චි වචනං අට්ඨකථාදීසු අත්ථි. එවඤ්ච කත්වා තත්ථ තත්ථ සීහළසංවණ්ණනාකාරාපි "ද්වික්ඛත්තුං වා තික්ඛත්තුං වා"ඉච්චෙව වණ්ණෙන්ති. **වොට්ඨබ්බනමෙව පරිවත්තතීති** වොට්ඨබ්බනමෙව පුනප්පුනං උප්පජ්ජති. තං පන අප්පත්වා අන්තරා චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීසු ඨත්වා චිත්තප්පවත්තියා නිවත්තනං නත්ථි.

ආනන්දාචරියො පනෙත්ථ (ධ. ස. මූලටී. 498 විපාකුද්ධාරකථාවණ්ණනා) "ආවජ්ජනා කුසලාකුසලානං ඛන්ධානං අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො"ති (පට්ඨා. 1.1.417) ආවජ්ජනාය කුසලාකුසලානං අනන්තරපච්චයභාවස්ස වුත්තත්තා වොට්ඨබ්බනාවජ්ජනානඤ්ච අත්ථන්තරාභාවතො සති උප්පත්තියං වොට්ඨබ්බනං කාමාවචරකුසලාකුසලකිරියජවනානං එකන්තතො අනන්තරපච්චයභාවෙනෙව පවත්තෙය්‍යා, නො අඤ්ඤථාති මුච්ඡාකාලාදීසු මන්දීභූතවෙගතාය ජවනපාරිපූරියා පරිත්තාරම්මණං නියමිතබ්බං, න වොට්ඨබ්බනස්ස ද්වත්තික්ඛත්තුං පවත්තියාති දීපෙති. කිඤ්චාපි එවං දීපෙති, තිහෙතුකවිපාකානි පන අනන්තරපච්චයභාවෙන වුත්තානෙව. ඛීණාසවානං චුතිවසෙන පවත්තානි න කස්සචි අනන්තරපච්චයභාවං ගච්ඡන්තීති තානි විය වොට්ඨබ්බනම්පි පච්චයවෙකල්ලතො

කුසලාකුසලාදීනං අනන්තරපච්චයො න හොතීති න න සක්කා වත්තුං, තස්මා **අට්ඨකථාසු** ආගතනයෙනෙවෙත්ථ පරිත්තාරම්මණං නියමිතන්ති.

14. **නත්ථි වීථිචිත්තුප්පාදො** උපරිමකොටියා සත්තචිත්තක්ඛණායුකස්සපි ද්වත්තික්ඛත්තුං වොට්ඨබ්බනුප්පත්තියා අප්පහොනකභාවතො වීථිචිත්තානං උප්පාදො නත්ථි, භවඞ්ගපාතොව හොතීති අධිප්පායො. භවඞ්ගචලනමෙවාති අවධාරණඵලං දස්සෙතුං ''නත්ථි වීථිචිත්තුප්පාදො''ති වුත්තං. අපරෙ පන ''නත්ථි භවඞ්ගුපච්ඡෙදො''ති අවධාරණඵලං දස්සෙන්ති, තං පන වීථිචිත්තුප්පාදාභාවවචනෙනෙව සිද්ධං. සති හි වීථිචිත්තුප්පාදෙ භවඞ්ගං උපච්ඡිජ්ජති. භවඞ්ගුපච්ඡෙදනාමෙන පන හෙට්ඨාපි විසුං අවුත්තත්තා ඉධ අවිසෙසෙන වුත්තං.

15. සබ්බසො වීථිචිත්තුප්පත්තියා අභාවතො පච්ඡිමවාරොවිධමොඝවාරවසෙන වුත්තො, අඤ්ඤත්ථ (ධ. ස. අට්ඨ. 498 විපාකුද්ධාරකථා) පන දුතියතතියවාරාපි තදාරම්මණජවනෙහි සුඤ්ඤත්තා ''මොඝවාරා''ති වුත්තා. **ආරම්මණභූතාති** විසයභූතා, පච්චයභූතා ච. පච්චයොපි හි ''ආරම්මණ''න්ති වුච්චති ''න ලච්ඡති මාරො ඔතාරං, න ලච්ඡති මාරො ආරම්මණ''න්තිආදීසු (දී. නි. 3.80) විය. තෙනෙවෙත්ථ මොඝවාරස්සපි ආරම්මණභූතා විසයප්පවත්තීති සිද්ධං. අතිපරිත්තාරම්මණඤ්හි මොඝවාරපඤ්ඤාපනස්ස පච්චයො හොති. ඉතරථා හි භවඞ්ගචලනස්ස සකසකගොචරෙයෙව පවත්තනතො පච්ඡිමවාරස්ස අතිපරිත්තාරම්මණෙ පවත්ති නත්ථීති ''චතුන්නං වාරානං ආරම්මණභූතා''ති වචනං දුරුපපාදනං සියාති.

16. පඤ්චද්වාරෙ **යථාරහං** තංතංද්වාරානුරූපං, තංතංපච්චයානුරූපං, තංතංආරම්මණාදිඅනුරූපඤ්ච උප්පජ්ජමානානි වීථිචිත්තානි ආවජ්ජනදස්සනාදිසම්පටිච්ඡනසන්තීරණවොට්ඨබ්බනජවනතදාරම්මණවසෙන අවිසෙසතො **සත්තෙව** හොන්ති. **චිත්තුප්පාදා** චිත්තානං විසුං විසුං උප්පත්තිවසෙන උප්පජ්ජමානචිත්තානියෙව වා **චතුද්දස** ආවජ්ජනාදිපඤ්චකසත්තජවනතදාරම්මණද්වයවසෙන. විත්ථාරා පන **චතුපඤ්ඤාස** සබ්බෙසමෙව කාමාවචරානං යථාසම්භවං තත්ථ උප්පජ්ජනතො,

එත්ථාති විසයප්පවත්තිසඞ්ගහෙ.

පඤ්චද්වාරවීථිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

මනොද්වාරවීථි

පරිත්තජවනවාරවණ්ණනා

17. මනොද්වාරිකචිත්තානං අතීතානාගතම්පි ආරම්මණං හොතීති තෙසං අතිමහන්තාදිවසෙන විසයවවත්ථානං කාතුං න සක්කාති විභූතාවිභූතවසෙනෙවෙතං නියමෙතුං **''යදි විභූතමාරම්මණ''**න්තිආදි වුත්තං.

19. **එත්ථාති** මනොද්වාරෙ. **එකචත්තාලීස** පඤ්චද්වාරාවෙණිකානං ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණමනොධාතුත්තයවසෙන තෙරසචිත්තානං තත්ථ අප්පවත්තනතො.

පරිත්තජවනවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අප්පනාජවනවාරවණ්ණනා

20. **විභූතාවිභූතභෙදො නත්ථි** ආරම්මණස්ස විභූතකාලෙයෙව අප්පනාසම්භවතො.

21. තත්ථ හි ඡබ්බීසතිමහග්ගතලොකුත්තරජවනෙසු යං කිඤ්චි ජවනං අප්පනාවීථිමොතරතීති සම්බන්ධො. පරිකම්මොපචාරානුලොමගොත්‍රභුනාමෙන යථාක්කමං උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධෙති යොජනා. පඨමචිත්තඤ්හි අප්පනාය පරිකම්මත්තා පටිසඞ්ඛාරකභූතත්තා **පරිකම්මං**. දුතියං සමීපචාරිත්තා **උපචාරං**. නාච්චාසන්නොපි හි නාතිදූරප්පවත්ති සමීපචාරී නාම හොති, අප්පනං උපෙච්ච චරතීති වා **උපචාරං**. තතියං පුබ්බභාගෙ පරිකම්මානං, උපරිඅප්පනාය ච අනුකූලත්තා **අනුලොමං**. චතුත්ථං පරිත්තගොත්තස්ස, පුථුජ්ජනගොත්තස්ස ච අභිභවනතො, මහග්ගතගොත්තස්ස, ලොකුත්තරගොත්තස්ස ච භාවනතො වඩ්ඪනතො **ගොත්‍රභු,** ඉමානි චත්තාරි නාමානි චතුක්ඛත්තුං පවත්තියං අනවසෙසතො ලබ්භන්ති, තික්ඛත්තුං පවත්තියං පන උපචාරානුලොමගොත්‍රභුනාමෙනෙව ලබ්භන්ති. **අට්ඨකථායං** (විසුද්ධි. 2.804) පන පුරිමානං තිණ්ණං , ද්වින්නං වා අවිසෙසෙනපි පරිකම්මාදිනාමං වුත්තං, චතුක්ඛත්තුං, තික්ඛත්තුමෙව වා පඤ්චමං, චතුත්ථං වා උප්පජ්ජිතබ්බඅප්පනානුරූපතොති අධිප්පායො. පරිකම්මාදිනාමානං අනවසෙසතො ලබ්භමානවාරදස්සනත්ථං **''චතුක්ඛත්තු''**න්ති ආදිතො වුත්තං, ගණනපටිපාටිවසෙන පන **''පඤ්චමං වා''**ති ඔසානෙ වුත්තං.

යථාරහන්ති ඛිප්පාභිඤ්ඤදන්ධාභිඤ්ඤානුරූපං. ඛිප්පාභිඤ්ඤස්ස හි තික්ඛත්තුං පවත්තකාමාවචරජවනානන්තරං චතුත්ථං අප්පනාචිත්තමුප්පජ්ජති. දන්ධාභිඤ්ඤස්ස චතුක්ඛත්තුං පවත්තජවනානන්තරං පඤ්චමං අප්පනා උප්පජ්ජති, යස්මා පන අලද්ධාසෙවනං අනුලොමං ගොත්‍රභුං උප්පාදෙතුං න සක්කොති, ලද්ධාසෙවනම්පි ච ඡට්ඨං සත්තමං භවඞ්ගස්ස ආසන්නභාවෙන පපාතාසන්නපුරිසො විය අප්පනාවසෙන පතිට්ඨාතුං න සක්කොති, තස්මා චතුත්ථතො ඔරං, පඤ්චමතො පරං වා අප්පනා න හොතීති දට්ඨබ්බං. **යථාභිනීහාරවසෙනාති** රූපාරූපලොකුත්තරමග්ගඵලානුරූපසමථවිපස්සනාභාවනාචිත්තාභිනීහරණානුරූපතො, අප්පනාය වීථි **අප්පනාවීථි**. ''තතො පරං භවඞ්ගපාතොව හොති''ති එත්තකෙයෙව වුත්තෙ චතුත්ථං, පඤ්චමං වා ඔතිණ්ණඅප්පනාතො පරං භවඞ්ගපාතොව හොති, න මග්ගානන්තරං ඵලචිත්තං, සමාපත්තිවීථියඤ්ච ඣානඵලචිත්තානි පුනප්පුනන්ති ගණ්හෙය්‍යුන්ති පුන **''අප්පනාවසානෙ''**ති වුත්තං. නිකායන්තරියා කිර ලොකියප්පනාසු පඨමකප්පනාතො පරං සත්තමජවනපූරණත්ථං ද්වත්තික්ඛත්තුං කාමාවචරජවනානම්පි පවත්තිං වණ්ණෙන්තීති තෙසං මතිනිසෙධනත්ථං **''භවඞ්ගපාතොවා''**ති සාවධාරණං වුත්තං.

22. **තත්ථාති** තෙසු අට්ඨඤාණසම්පයුත්තකාමාවචරජවනෙසු, තෙසු ච ඡබ්බීසතිමහග්ගතලොකුත්තරජවනෙසු. **තත්ථාති** වා තස්මිං අප්පනාවාරෙ. **සොමනස්සසහගතජවනානන්තරන්ති** සොමනස්සසහගතානං චතුන්නං කුසලකිරියජවනානං අනන්තරං. **සොමනස්සසහගතාවාති** චතුක්කජ්ඣානස්ස, සුක්ඛවිපස්සකාදීනං මග්ගඵලස්ස ච වසෙන සොමනස්සසහගතාව, න පන උපෙක්ඛාසහගතා භින්නවෙදනානං අඤ්ඤමඤ්ඤං ආසෙවනපච්චයභාවස්ස අනුද්ධටත්තා. **පාටිකඞ්ඛිතබ්බාති** පසංසිතබ්බා, ඉච්ඡිතබ්බාති වුත්තං හොති. **තත්ථාපීති** තස්මිං එකවෙදනජවනවාරෙපි. **කුසලජවනානන්තරන්ති** චතුබ්බිධඤාණසම්පයුත්තකුසලජවනානන්තරං කුසලජවනමප්පෙති, න කිරියජවනං භින්නසන්තානෙ නිබ්බත්තනතො. හෙට්ඨිමඤ්ච ඵලත්තයමප්පෙති සමාපත්තිවීථියන්ත්‍යාධිප්පායො.

23. **සුඛපුඤ්ඤම්හා** සොමනස්සසහගතතිහෙතුකකුසලද්වයතො පරං අග්ගඵලවිපාකකිරියවජ්ජිතලොකියලොකුත්තරචතුක්කජ්ඣානජවනවසෙන **ද්වත්තිංස, උපෙක්ඛකා** තිහෙතුකකුසලද්වයතො පරං තථෙව පඤ්චමජ්ඣානානි **ද්වාදස, සුඛිතක්‍රියතො** තිහෙතුකද්වයතො පරං කිරියජ්ඣානචතුක්කස්ස, අග්ගඵලචතුක්කස්ස ච වසෙන **අට්ඨ, උපෙක්ඛකා** තිහෙතුකද්වයතො පරං උපෙක්ඛාසහගතරූපාරූපකිරියපඤ්චකස්ස, අග්ගඵලස්ස ච වසෙන **ඡ** අප්පනා සම්භොන්ති.

24. **එත්ථාති** වීථිසඞ්ගහාධිකාරෙ.

අප්පනාජවනවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

මනොද්වාරවීථිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අප්පනාජවනවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

තදාරම්මණනියමවණ්ණනා

25. **සබ්බත්ථාපීති** පඤ්චද්වාරමනොද්වාරෙපි.

26. **ඉට්ඨෙති** ඉට්ඨමජ්ඣත්තෙ. අතිඉට්ඨාරම්මණඤ්හි විසුං වක්ඛති. කුසලවිපාකානි පඤ්චවිඤ්ඤාණසම්පටිච්ඡනසන්තීරණතදාරම්මණානීති සම්බන්ධො. ඉට්ඨමජ්ඣත්තෙ සන්තීරණතදාරම්මණානි උපෙක්ඛාසහගතානෙවාති ආහ **''අතිඉට්ඨෙ පන සොමනස්සසහගතානෙවා''**ති. විපාකස්ස හි කම්මානුභාවතො පවත්තමානස්ස ආදාසෙ මුඛනිමිත්තං විය නිබ්බිකප්පතාය පකප්පෙත්වා ගහණාභාවතො යථාරම්මණමෙව වෙදනායොගො හොති, කුසලාකුසලානං පන අප්පහීනවිපල්ලාසෙසු සන්තානෙසු පවත්තියා අතිඉට්ඨෙපි ඉට්ඨමජ්ඣත්තඅනිට්ඨාකාරතො, අනිට්ඨෙපි ඉට්ඨඉට්ඨමජ්ඣත්තාකාරතො ගහණං හොති. තථා හි අස්සද්ධාදීනං බුද්ධාදීසු අතිඉට්ඨාරම්මණෙසුපි උපෙක්ඛාජවනං හොති, තිත්ථියාදීනඤ්ච දොමනස්සජවනං, ගම්භීරපකතිකාදීනඤ්ච පටික්කූලාරම්මණෙ උපෙක්ඛාජවනං, සූනඛාදීනඤ්ච තත්ථ සොමනස්සජවනං, පුරිමපච්ඡාභාගප්පවත්තානි පන විපාකානි යථාවත්ථුකානෙව . අපිච අසුචිදස්සනෙ සුමනායමානානං සූනඛාදීනන්ති. චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං පන අතිඉට්ඨානිට්ඨෙසු පවත්තමානානම්පි උපෙක්ඛාසහගතභාවෙ කාරණං හෙට්ඨා කථිතමෙව.

27. **තත්ථාපීති** තදාරම්මණෙසුපි. **සොමනස්සසහගතකිරියජවනාවසානෙති** සහෙතුකාහෙතුකසුඛසහගතකිරියපඤ්චකාවසානෙ. ඛීණාසවානං චිත්තවිපල්ලාසාභාවෙන කිරියජවනානිපි යථාරම්මණමෙව පවත්තන්තීති වුත්තං **''සොමනස්සසහගතකිරියජවනාවසානෙ''**ත්‍යාදි. කෙචි පන ආචරියා **''පට්ඨානෙ** (ධ. ස. මූලටී. 498 විපාකුද්ධාරකථාවණ්ණනා) 'කුසලාකුසලෙ නිරුද්ධෙ විපාකො තදාරම්මණතා උප්පජ්ජතී'ති (පට්ඨා. 3.1.98) කුසලාකුසලානමෙවානන්තරං තදාරම්මණං වුත්තන්ති නත්ථි කිරියජවනානන්තරං තදාරම්මණුප්පාදො''ති වදන්ති. තත්ථ වුච්චතෙ – යදි අබ්‍යාකතානන්තරම්පි තදාරම්මණං වුච්චෙය්‍ය. පරිත්තාරම්මණෙ වොට්ඨබ්බනානන්තරම්පි තස්ස පවත්තිං මඤ්ඤෙය්‍යුන්ති කිරියජවනානන්තරං තදාරම්මණං න වුත්තං, න පන

අලබ්භනතො. ලබ්භමානස්සපි හි කෙනචි අධිප්පායෙන කත්ථචි අවචනං දිස්සති, යථා තං **ධම්මසඞ්ගහෙ** ලබ්භමානම්පි හදයවත්ථු දෙසනාභෙදපරිහාරත්ථං න වුත්තන්ති.

28. **දොමනස්ස...පෙ.... උපෙක්ඛාසහගතානෙව භවන්ති,** න සොමනස්සසහගතානි අඤ්ඤමඤ්ඤං විරුද්ධසභාවත්තා. තෙනෙව හි **පට්ඨානෙ** දොමනස්සානන්තරං සොමනස්සං, තදනන්තරඤ්ච දොමනස්සං අනුද්ධටං. තථා හි ''සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තො ධම්මො සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තස්ස ධම්මස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො''ත්‍යාදිනා (පට්ඨා. 1.2.45) සුඛදුක්ඛවෙදනාය සම්පයුත්තා ධම්මා අත්තනො අත්තනො සමානවෙදනාසම්පයුත්තානං අදුක්ඛමසුඛවෙදනාය සම්පයුත්තකානඤ්ච අනන්තරපච්චයභාවෙන ද්වීසු ද්වීසු වාරෙසු වුත්තා, අදුක්ඛමසුඛවෙදනාය සම්පයුත්තකා පන සමානවෙදනාසම්පයුත්තානං, ඉතරවෙදනාද්වයසම්පයුත්තානඤ්ච ධම්මානං අනන්තරපච්චයභාවෙන තීසු වාරෙසූති එවං වෙදනාත්තිකෙ සත්තෙව අනන්තරපච්චයවාරා වුත්තා. යදි ච දොමනස්සානන්තරං සොමනස්සං, සොමනස්සානන්තරං වා දොමනස්සං උප්පජ්ජෙය්‍ය, සුඛදුක්ඛවෙදනාසම්පයුත්තානම්පි අඤ්ඤමඤ්ඤං අනන්තරපච්චයවසෙන ද්වෙ වාරෙ වඩ්ඪෙත්වා නව වාරා වත්තබ්බා සියුං, න පනෙවං වුත්තා. තස්මා න තෙසං තදනන්තරං උප්පත්ති අත්ථි. එත්ථ ච ''සොමනස්සසහගතකිරියජවනාවසානෙ''ත්‍යාදිනා අයම්පි නියමො අනුඤ්ඤාතො –

''පරිත්තකුසලාදොස-පාපසාතක්‍රියාජවා ;
පඤ්චස්වෙකං තදාලම්බං, සුඛිතෙසු යථාරහං.

''පාපාකාමසුභා චෙව, සොපෙක්ඛා ච ක්‍රියාජවා;
සොපෙක්ඛෙසු තදාලම්බං, ඡස්වෙකමනුරූපතො''ති.

අයඤ්හි ජවනෙන තදාරම්මණනියමො අබ්‍යභිචාරී. ''ඤාණසම්පයුත්තජවනතො ඤාණසම්පයුත්තතදාරම්මණ''න්ත්‍යාදිනයප්පවත්තො පන අනෙකන්තිකො. යෙභුය්‍යෙන හි අකුසලජවනෙසු පරිචිතස්ස කදාචි කුසලජවනෙසු ජවිතෙසු, කුසලජවනෙසු වා පරිචිතස්ස කදාචි අකුසලජවනෙසු ජවිතෙසු අකුසලානන්තරං පවත්තපරිචයෙන තිහෙතුකජවනතොපි පරං අහෙතුකතදාරම්මණං හොති, තථා කුසලානන්තරං පවත්තපරිචයෙන අකුසලජවනතො පරං තිහෙතුකතදාරම්මණම්පි, පටිසන්ධිනිබ්බත්තකකම්මතො පන අඤ්ඤකම්මෙන තදාරම්මණප්පවත්තියං වත්තබ්බමෙව නත්ථි. තථා ච වුත්තං **පට්ඨානෙ** ''අහෙතුකෙ ඛන්ධෙ අනිච්චතො දුක්ඛතො අනත්තතො විපස්සන්ති, කුසලාකුසලෙ නිරුද්ධෙ අහෙතුකො විපාකො තදාරම්මණතා උප්පජ්ජති, කුසලාකුසලෙ නිරුද්ධෙ සහෙතුකො විපාකො තදාරම්මණතා උප්පජ්ජතී''ති (පට්ඨා. 3.1.98).

තස්මාති යස්මා දොමනස්සජවනාවසානෙ උපෙක්ඛාසහගතානෙව හොන්ති. තස්මා දොමනස්සසහගතජවනාවසානෙ උපෙක්ඛාසහගතසන්තීරණං උප්පජ්ජතීති සම්බන්ධො. 'සොමනස්සපටිසන්ධිකස්සා'ති ඉමිනාව භවඞ්ගපාතාභාවො දීපිතොව හොති දොමනස්සානන්තරං සොමනස්සාභාවතොති තං අවත්වා තදාරම්මණාභාවමෙව පරිකප්පෙන්තො ආහ **''යදි තදාරම්මණසම්භවො නත්ථී''**ති. සොමනස්සපටිසන්ධිකස්ස තිත්ථියාදිනො බුද්ධාදිඅතිඉට්ඨාරම්මණෙ පි පටිහතචිත්තස්ස දොමනස්සජවනෙ ජවිතෙ වුත්තනයෙන සොමනස්සතදාරම්මණස්ස අතිඉට්ඨාරම්මණෙ ච උපෙක්ඛාසහගතතදාරම්මණස්ස අනුප්පජ්ජනතො, කෙනචි වා අසප්පායෙන පරිහීනලොකියජ්ඣානං ආරබ්භ ''පණීතධම්මො මෙ නට්ඨො''ති විප්පටිසාරං ජනෙන්තස්ස දොමනස්සජවනෙ සති අකාමාවචරාරම්මණෙ තදාරම්මණාභාවතො යදි තදාරම්මණස්ස උප්පත්තිසම්භවො නත්ථීති අධිප්පායො.

පරිචිතපුබ්බන්ති පුබ්බෙ පරිචිතං, තස්මිං භවෙ යෙභුය්‍යෙන ගහිතපුබ්බං. **උපෙක්ඛාසහගතසන්තීරණං උප්පජ්ජති** නිරාවජ්ජනම්පි. යථා තං නිරොධා වුට්ඨහන්තස්ස ඵලචිත්තන්ත්‍යධිප්පායො. යථාහු –

''නිරාවජ්ජං කථං චිත්තං, හොති නෙතඤ්හි සම්මතං;
නියමො න විනාවජ්ජං, නිරොධා ඵලදස්සනා''ති.

කෙන පන කිච්චෙන ඉදං චිත්තං පවත්තතීති? තදාරම්මණකිච්චෙන තාව න පවත්තති ජවනාරම්මණස්ස අග්ගහණතො, නාපි සන්තීරණකිච්චෙන යථාසම්පටිච්ඡිතස්ස සන්තීරණවසෙන අප්පවත්තනතො, පටිසන්ධිචුතීසු වත්තබ්බමෙව නත්ථි, පාරිසෙසතො පන භවස්ස අඞ්ගභාවතො භවඞ්ගකිච්චෙනාති යුත්තං සියා. **ආචරියධම්මපාලත්ථෙරෙනපි** (ධ. ස. අනුටී. 498 විපාකුද්ධාරකථාවණ්ණනා) හි අයමත්ථො දස්සිතොව. යං පන පටිසන්ධිභවඞ්ගානං ධම්මතො, ආරම්මණතො ච සමානතං වක්ඛති, තං යෙභුය්‍යතොති දට්ඨබ්බං. න හි ඉදමෙකං ඨානං වජ්ජෙත්වා පටිසන්ධිභවඞ්ගානං විසදිසතා අත්ථි. **තමනන්තරිත්වාති** තං අත්තනො අනන්තරං අබ්‍යවහිතං කත්වා, තදනන්තරන්ත්‍යත්ථො.

29. **කාමාවචර...පෙ.... ඉච්ඡන්තීති** එත්ථ කාමාවචරජවනාවසානෙයෙව තදාරම්මණං ඉච්ඡන්ති කාමතණ්හානිදානකම්මනිබ්බත්තත්තා. න හි තං කාමතණ්හාහෙතුකෙන කම්මුනා ජනිතං අතංසභාවස්ස රූපාරූපාවචරලොකුත්තරජවනස්ස අනන්තරං උප්පජ්ජති. කිංකාරණා? අජනකත්තා, ජනකසමානත්තාභාවතො ච.

යථා හි ගෙහතො බහි නික්ඛමිතුකාමො බාලකො ජනකං, තංසදිසං වා අඞ්ගුලියං ගහෙත්වා නික්ඛමති, නාඤ්ඤං රාජපුරිසාදිං, එවං භවඞ්ගවිසයතො අඤ්ඤත්ථ පවත්තමානං තදාරම්මණං ජනකං කාමාවචරකුසලාකුසලං, තංසදිසං වා කාමාවචරකිරියජවනං අනුබන්ධති, න පන තස්ස විසදිසානි මහග්ගතලොකුත්තරජවනානි. තථා කාමාවචරසත්තානමෙව තදාරම්මණං ඉච්ඡන්ති, න බ්‍රහ්මානං තදාරම්මණූපනිස්සයස්ස කාමාවචරපටිසන්ධිබීජස්සාභාවතො. තථා කාමාවචරධම්මෙස්වෙව ආරම්මණභූතෙසු ඉච්ඡන්ති. න ඉතරෙසු අපරිචිතත්තා. යථා හි සො බාලකො ජනකං, තංසදිසං වා අනුගච්ඡන්තොපි අරඤ්ඤාදිඅපරිචිතට්ඨානං ගච්ඡන්තං අනනුබන්ධිත්වා පමුඛඞ්ගණාදිම්හි පරිචිතට්ඨානෙයෙව අනුබන්ධති, එවමිදම්පි රූපාවචරාදිඅපරිචිතාරම්මණං ආරබ්භ පවත්තන්තං නානුබන්ධති. අපිච කාමතණ්හායත්තකම්මජනිතත්තාපි එතං කාමතණ්හාරම්මණෙසු පරිත්තධම්මෙස්වෙව පවත්තතීති වුත්තොවායමත්ථො. හොන්ති චෙත්ථ –

''ජනකං තංසමානං වා, ජවනං අනුබන්ධති;
න තු අඤ්ඤං තදාලම්බං, බාලදාරකලීලයා.

''බීජස්සාභාවතො නත්ථි, බ්‍රහ්මානම්පි ඉමස්ස හි;
පටිසන්ධිමනො බීජං, කාමාවචරසඤ්ඤිතං.

''ඨානෙ පරිචිතෙයෙව, තං ඉදං බාලකො විය;
අනුයාතීති නාඤ්ඤත්ථ, හොති තණ්හාවසෙන වා''ති.

නනු ච ''කාමාවචරපටිසන්ධිබීජාභාවතො''ති වුත්තං, තථා ච චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනම්පි අභාවො ආපජ්ජතීති? නාපජ්ජති ඉන්ද්‍රියප්පවත්තිආනුභාවතො, ද්වාරවීථිභෙදෙ චිත්තනියමතො ච.

තදාරම්මණනියමවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ජවනනියමවණ්ණනා

32. **මන්දප්පවත්තියන්ති** මරණාසන්නකාලෙ වත්ථුදුබ්බලතාය මන්දීභූතවෙගත්තා මන්දං හුත්වා පවත්තියං. **මරණකාලාදීසූති** ආදි-සද්දෙන මුච්ඡාකාලං සඞ්ගණ්හාති.

33. **භගවතො…පෙ…. වදන්තීති** භගවතො යමකපාටිහාරියකාලාදීසු උදකක්ඛන්ධඅග්ගික්ඛන්ධප්පවත්තනාදිඅත්ථං විසුං විසුං පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා තතො වුට්ඨාය ඣානධම්මෙ විසුං විසුං ආවජ්ජෙන්තස්ස ආවජ්ජනවසිතාය මත්ථකප්පත්තියා ආවජ්ජනතප්පරොව චිත්තාභිනීහාරො හොතීති යථාවජ්ජිතඣානඞ්ගාරම්මණානි චත්තාරි, පඤ්චවා පච්චවෙක්ඛණජවනචිත්තානි පවත්තන්තීති වදන්ති (විසුද්ධි. 1.78) **අට්ඨකථාචරියා**. ''භගවතො''ති ච ඉදං නිදස්සනමත්තං අඤ්ඤෙසම්පි ධම්මසෙනාපතිආදීනං එවරූපෙ අච්චායිකකාලෙ අපරිපුණ්ණජවනානං පවත්තනතො. තථා ච වුත්තං **අට්ඨකථායං** ''අයඤ්ච මත්ථකප්පත්තා වසිතා භගවතො යමකපාටිහාරියකාලෙ අඤ්ඤෙසං වා එවරූපෙ කාලෙ''ති (විසුද්ධි. 1.78). **''චත්තාරි පඤ්ච වා''**ති ච පනෙතං තික්ඛින්ද්‍රියමුදින්ද්‍රියවසෙන ගහෙතබ්බන්ති **ආචරියධම්මපාලත්ථෙරෙන** (විසුද්ධි. මහා. 1.78) වුත්තං, තස්මා භගවතො චත්තාරි, අඤ්ඤෙසං පඤ්චපීති යුත්තං විය දිස්සති.

34. **ආදිකම්මිකස්සාති** ආදිතො කතයොගකම්මස්ස. පඨමං නිබ්බත්තා අප්පනා **පඨමකප්පනා**. අභිඤ්ඤාජවනානම්පි ''පඨමකප්පනායා''ති අධිකාරො සියාති ආහ **''සබ්බදාපී''**ති, පඨමුප්පත්තිකාලෙ, චිණ්ණවසීකාලෙ ච පඤ්චාභිඤ්ඤාජවනානි එකවාරමෙව ජවන්තීතයත්ථො.

35. මග්ගායෙව උප්පජ්ජනතො **මග්ගුප්පාදා. යථාරහන්ති** පඤ්චමං වා චතුත්ථං වා උප්පන්නමග්ගානුරූපං. සත්තජවනපරමත්තා හි එකාවජ්ජනවීථියා චතුත්ථං උප්පන්නමග්ගතො පරං තීනි ඵලචිත්තානි, පඤ්චමං උප්පන්නමග්ගතො පරං ද්වෙ වා හොන්ති.

36. **නිරොධසමාපත්තිකාලෙති** නිරොධස්ස පුබ්බභාගෙ. **චතුත්ථාරුප්පජවනන්ති** කුසලකිරියානං අඤ්ඤතරං නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනජවනං. අනාගාමිඛීණාසවායෙව නිරොධසමාපත්තිං සමාපජ්ජන්ති, න සොතාපන්නසකදාගාමිනොති වුත්තං **''අනාගාමිඵලං වා අරහත්තඵලං වා''**ති. විභත්තිවිපල්ලාසො චෙත්ථ දට්ඨබ්බො ''අනාගාමිඵලෙ වා අරහත්තඵලෙ වා''ති. තෙනාහ **''නිරුද්ධෙ''**ති. **යථාරහන්ති** තංතංපුග්ගලානුරූපං.

38. **සබ්බත්ථාපි සමාපත්තිවීථියන්ති** සකලායපි ඣානසමාපත්තිවීථියං, ඵලසමාපත්තිවීථියඤ්ච.

39. **පරිත්තානි** ජවනානි සත්තක්ඛත්තුං මතානි උක්කංසකොටියා. මග්ගාභිඤ්ඤා පන **සකිං** එකවාරමෙව මතා. **අවසෙසානි** අභිඤ්ඤාමග්ගවජ්ජිතානි මහග්ගතලොකුත්තරජවනානි බහූනිපි ලබ්භන්ති සමාපත්තිවීථියං අහොරත්තම්පි

පවත්තනතො. **අපි**-සද්දෙන ලොකියජ්ඣානානි පඨමකප්පනායං, අන්තිමඵලද්වයඤ්ච නිරොධානන්තරං එකවාරං, ඵලචිත්තානි මග්ගානන්තරං ද්වත්තික්ඛත්තුම්පීති සම්පිණ්ඩෙති.

ජවනනියමවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පුග්ගලභෙදවණ්ණනා

40. ඉදානි දුහෙතුකාහෙතුකාපායිකාහෙතුකතිහෙතුකවසෙන චතුබ්බිධානං පුථුජ්ජනානං, මග්ගට්ඨඵලට්ඨවසෙන අට්ඨවිධානං අරියානන්ති ද්වාදසන්නං පුග්ගලානං උප්පජ්ජනකවීථිචිත්තපරිච්ඡෙදදස්සනත්ථං පඨමං තාව තෙසං වජ්ජිතබ්බචිත්තානි දස්සෙතුමාහ **"දුහෙතුකානමහෙතුකානඤ්චා"**ත්යාදි.
පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණසහගතාලොභාදොසවසෙන ද්වෙ හෙතු ඉමෙසන්ති **ද්විහෙතුකා**. තාදිසානං හෙතූනං අභාවතො **අහෙතුකා**. ම-කාරො පදසන්ධිකරො. **අප්පනාජවනානි න ලබ්භන්ති** විපාකාවරණසබ්භාවතො.
ද්විහෙතුකාහෙතුකපටිසන්ධි හි ''විපාකාවරණ''න්ති වුච්චති. අප්පනාජවනාභාවතොයෙව අරහත්තං නත්ථීති **කිරියජවනානි න ලබ්භන්ති**.

41. ''සහෙතුකං (පට්ඨා. 3.1.102) භවඞ්ගං අහෙතුකස්ස භවඞ්ගස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො''ති පාඨතො අහෙතුකානම්පි නානාකම්මෙන ද්විහෙතුකතදාරම්මණං සම්භවති, ද්විහෙතුකානං වත්තබ්බමෙව නත්ථි. මූලසන්ධියා පන ජළභාවතො උභින්නම්පි නත්ථි තිහෙතුකතදාරම්මණන්ති ආහ **"තථා ඤාණසම්පයුත්තවිපාකානි චා"**ති. ආචරිය**ජොතිපාලත්ථෙරෙන** පන ''සහෙතුකං භවඞ්ග''න්ති අවිසෙසෙන වුත්තත්තා අහෙතුකානම්පි තිහෙතුකතදාරම්මණං වත්වා ඉධ ඤාණසම්පයුත්තවිපාකාභාවවචනස්ස පරිහාසවසෙන ''සො එව පුච්ඡිතබ්බො, යො තස්ස කත්තා''ති වුත්තං, තං පන පරිහාසවසෙන වුත්තම්පි ආචරියං පුච්ඡිත්වාව විජානනත්ථං වුත්තවචනං විය ඨිතං. තථා හි ආචරියෙනෙවෙත්ථ කාරණං **පරමත්ථවිනිච්ඡයෙ** වුත්තං –

''ඤාණපාකා න වත්තන්ති, ජළත්තා මූලසන්ධියා''ති; (පරම. වි. 271);

අපරෙ පන ''යථා අහෙතුකානං සහෙතුකතදාරම්මණං හොති, එවං ද්විහෙතුකානං තිහෙතුකතදාරම්මණම්පී''ති වණ්ණෙන්ති, තෙසං මතානුරොධෙන ච ඉධාපි ඤාණසම්පයුත්තවිපාකපටික්ඛෙපො අහෙතුකෙයෙව සන්ධායාති වදන්ති. තත්ථ පන පමාණපාඨාභාවතො ආචරියෙන උභින්නම්පි සාධාරණවසෙන ඤාණසම්පයුත්තවිපාකාභාවෙ කාරණං වත්වා සමකමෙව චිත්තපරිච්ඡෙදස්ස දස්සිතත්තා තෙසං වචනං වීමංසිත්වා සම්පටිච්ඡිතබ්බං. අහෙතුකාපෙක්ඛාය චෙත්ථ ''සුගතිය''න්ති වචනං, තං පන අත්ථතො අනුඤ්ඤාතද්විහෙතුකවිපාකානං තත්ථෙව සම්භවදස්සනපරං. තෙනාහ **"දුග්ගතියං පනා"**ත්යාදි.

43. **තිහෙතුකෙසූ**ති පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණසහගතාලොභාදොසාමොහවසෙන තිහෙතුකෙසු පුථුජ්ජනාදීසු නවවිධපුග්ගලෙසු.

45. **දිට්ඨි…පෙ…. සෙක්ඛානන්ති** සික්ඛාය අපරිපූරකාරිතාය සික්ඛනසීලතාය ''සෙක්ඛා''ති ලද්ධනාමානං සොතාපන්නසකදාගාමීනං පුග්ගලානං පඨමමග්ගෙනෙව සක්කායදිට්ඨිවිචිකිච්ඡානං පහීනත්තා තංසහගතජවනානි චෙව **ච**-සද්දෙන ආකඞ්ඛිතානි ඛීණාසවාවෙණිකානි කිරියජවනානි ච න ලබ්භන්ති.

46. **පටිඝජවනානි චා**ති දොමනස්සජවනානි චෙව දිට්ඨිසම්පයුත්තවිචිකිච්ඡාසහගතකිරියජවනානි ච.

47. **ලොකුත්තර…පෙ…. සමුප්පජ්ජන්තී**ති චතුන්නං මග්ගානං එකචිත්තක්ඛණිකභාවෙන පුග්ගලන්තරෙසු අසම්භවතො, හෙට්ඨිමහෙට්ඨිමානඤ්ච උපරූපරිසමාපත්තියා අනධිගතත්තා, උපරූපරිපුග්ගලානඤ්ච අසමුග්ඝාටිතකම්මකිලෙසනිරොධෙන පුථුජ්ජනෙහි විය සොතාපන්නානං සොතාපන්නාදීහි පුග්ගලන්තරභාවූපගමනෙන පටිප්පස්සද්ධත්තා ච අට්ඨපි ලොකුත්තරජවනානි යථාසකං මග්ගඵලට්ඨානං අරියානමෙව සමුප්පජ්ජන්ති.

48. ඉදානි තෙසං තෙසං පුග්ගලානං යථාපටික්ඛිත්තජවනානි වජ්ජෙත්වා පාරිසෙසතො ලබ්භමානජවනානි සම්පිණ්ඩෙත්වා දස්සෙතුං **"අසෙක්ඛාන"**න්ත්යාදි වුත්තං. තිවිධසික්ඛාය පරිපූරකාරිභාවතො **අසෙක්ඛානං** ඛීණාසවානං තෙත්තිංසවිධකුසලාකුසලස්ස, හෙට්ඨිමඵලත්තයස්ස, වීථිමුත්තානඤ්ච නවමහග්ගතවිපාකානං වසෙන පඤ්චචත්තාලීසවජ්ජිතානි සෙසානි තෙවීසතිකආමාවචරවිපාකවීසතිකිරියඅරහත්තඵලවසෙන **චතුචත්තාලීස** වීථිචිත්තානි **සම්භවා** යථාලාභං කාමභවෙ ඨිතානං වසෙන උද්දිසෙ.

සෙක්ඛානං අට්ඨාරසකිරියජවනදිට්ඨිවිචිකිච්ඡාසහගතපඤ්චකඅග්ගඵලමහග්ගතවිපාකවසෙන තෙත්තිංස වජ්ජෙත්වා තෙවීසතිකාමාවචරවිපාකආවජ්ජනද්වයඑකවීසතිකුසලසත්තාකුසලහෙට්ඨිමඵලත්තයවසෙන **ඡප්පඤ්ඤාස** වීථිචිත්තානි යථාසම්භවං උද්දිසෙ අවිසෙසතො. විසෙසතො පන සොතාපන්නසකදාගාමීනං එකපඤ්ඤාස,

අනාගාමීනං එකූනපඤ්ඤාස, අවසෙසානං චතුන්නං පුථුජ්ජනානං අට්ඨාරසකිරියජවනසබ්බලොකුත්තරමහග්ගතවිපාකවසෙන පඤ්චතිංස වජ්ජෙත්වා අවසෙසානි කාමාවචරවිපාකආවජ්ජනද්වයලොකියකුසලාකුසලවසෙන **චතුපඤ්ඤාස** වීථිචිත්තානි යථාසම්භවතො උද්දිසෙ අවිසෙසතො. විසෙසතො පන තිහෙතුකානං චතුපඤ්ඤාසෙව ලබ්භන්ති, ද්විහෙතුකාහෙතුකානං ඤාණසම්පයුත්තවිපාකඅප්පනාජවනවජ්ජිතානි එකචත්තාලීස, ආපායිකානං තානෙව ද්විහෙතුකවිපාකවජ්ජිතානි සත්තතිංස වීථිචිත්තානීති දට්ඨබ්බං.

පුග්ගලානං වසෙන චිත්තප්පවත්තිභෙදො **පුග්ගලභෙදො.**

පුග්ගලභෙදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

භූමිවිභාගවණ්ණනා

49. **සබ්බානිපි වීථිචිත්තානි උපලබ්භන්ති** ඡන්නං ද්වාරානං, සබ්බෙසඤ්ච පුග්ගලානං තත්ථ සම්භවතො. **යථාරහන්ති** තංතංභවානුරූපං, තංතංපුග්ගලානුරූපඤ්ච.

52. තථාදිනා ඝානවිඤ්ඤාණාදීනම්පි පටික්ඛෙපො භෙස්සතීති රූපාවචරභූමියං පටිසජවනතදාරම්මණානෙව පටික්ඛිත්තානි. සබ්බත්ථාපීති කාමභවෙ, රූපභවෙ, අරූපභවෙ ච.

54. **කාමභවෙ** යථාරහං වීථිමුත්තවජ්ජානි **අසීති වීථිචිත්තානි,** රූපභවෙ පටිසද්වයඅට්ඨතදාරම්මණඝානාදිවිඤ්ඤාණඡක්කවීථිමුත්තකවසෙන පඤ්චවීසති වජ්ජෙත්වා සෙසානි ආවජ්ජනද්වයනවඅහෙතුකවිපාකතෙපඤ්ඤාසජවනවසෙන **චතුසට්ඨී, අරූපෙ** භවෙ තෙවීසතිකාමාවචරවිපාකපඨමමග්ගපඤ්චදසරූපාවචරපටිසද්වයආරුප්පවිපාකකිරියමනොධාතුහසනවසෙන සත්තචත්තාලීස වජ්ජෙත්වා සෙසානි ඡබ්බීසති පරිත්තජවනඅට්ඨආරුප්පජවනසත්තලොකුත්තරජවනමනොද්වාරාවජ්ජනවසෙන **ද්වෙචත්තාලීස** චිත්තානි **ලබ්භරෙ** උපලබ්භන්ති.

කෙචි පන ''රූපභවෙ අනිට්ඨාරම්මණාභාවතො ඉධාගතානංයෙව බ්‍රහ්මානං අකුසලවිපාකසම්භවොති තානි පරිහාපෙත්වා පඤ්චපරිත්තවිපාකෙහි සද්ධිං රූපභවෙ සට්ඨියෙව වීථිචිත්තානී''ති වදන්ති. ඉධ පන තත්ථ යත්වාපි ඉමං ලොකං පස්සන්තානං අනිට්ඨාරම්මණස්ස අසම්භවො න සක්කා වත්තුන්ති තෙහි සද්ධිංයෙව තත්ථ චතුසට්ඨී වුත්තානි. එවඤ්ච කත්වා වුත්තං **ධම්මානුසාරණියං** ''යදා බ්‍රහ්මානො කාමාවචරං අනිට්ඨාරම්මණං ආලම්බන්ති, තදා තං සුගතියම්පි අකුසලවිපාකචක්ඛුසොතවිඤ්ඤාණමනොධාතුසන්තීරණානං උප්පත්ති සම්භවතී''ති.

භූමිවසෙන විභාගො **භූමිවිභාගො.**

භූමිවිභාගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

55. **යථාසම්භවන්ති** තංතංද්වාරෙසු, තංතංභවෙසු වා සම්භවානුරූපතො. **යාවතායුකන්ති** පටිසන්ධිතො පරං භවනිකන්තිවසෙන පවත්තමනොද්වාරිකචිත්තවීථිතො පට්ඨාය චුතිචිත්තාවසානං , තතො පුබ්බෙ පවත්තභවඞ්ගාවසානං වා අබ්බොච්ඡින්නා අසති නිරොධසමාපත්තියන්ති අධිප්පායො.

ඉති අභිධම්මත්ථවිභාවිනියා නාම අභිධම්මත්ථසඞ්ගහවණ්ණනාය

වීථිපරිච්ඡෙදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. වීථිමුත්තපරිච්ඡෙදවණ්ණනා

1. එත්තාවතා වීථිසඞ්ගහං දස්සෙත්වා ඉදානි වීථිමුත්තසඞ්ගහං දස්සෙතුමාරභන්තො ආහ **“වීථිචිත්තවසෙනෙව”**න්ත්‍යාදි. **එවං** යථාවුත්තනයෙන වීථිචිත්තවසෙන පවත්තියං පටිසන්ධිතො අපරභාගෙ චුතිපරියොසානං පවත්තිසඞ්ගහො නාම සඞ්ගහො උදීරිතො, ඉදානි තදනන්තරං **සන්ධියං** පටිසන්ධිකාලෙ, තදාසන්නතාය තංගහණෙනෙව ගහිතචුතිකාලෙ ච පවත්තිසඞ්ගහො වුච්චතීති යොජනා.

භූමිචතුක්කවණ්ණනා

3. පුඤ්ඤසම්මතා අයා යෙභුය්‍යෙන අපගතොති අපායො, සොයෙව භූමි භවන්ති එත්ථ සත්තාති **අපායභූමි**. අනෙකවිධසම්පත්තිඅධිට්ඨානතාය සොභනා ගන්තබ්බතො උපපජ්ජිතබ්බතො ගතීති සුගති, කාමතණ්හාසහචරිතා සුගති කාමසුගති, සායෙව භූමීති **කාමසුගතිභූමි**. එවං සෙසෙසුපි.

4. අයතො සුඛතො නිග්ගතොති **නිරයො**. තිරො අඤ්චිතාති තිරච්ඡානා, තෙසං යොනි **තිරච්ඡානයොනි**. යවන්ති තාය සත්තා අමිස්සිතාපි සමානජාතිතාය මිස්සිතා විය හොන්තීති **යොනි**. සා පන අත්ථතො ඛන්ධානං පවත්තිවිසෙසො. පකට්ඨෙන සුඛතො ඉතා ගතාති පෙතා, නිජ්ඣාමතණ්හිකාදිභෙදානං පෙතානං විසයො **පෙත්තිවිසයො** . එත්ථ පන තිරච්ඡානයොනිපෙත්තිවිසයග්ගහණෙන ඛන්ධානංයෙව ගහණං තෙසං තාදිසස්ස පරිච්ඡින්නොකාසස්ස අභාවතො. යත්ථ වා තෙ අරඤ්ඤපබ්බතපාදාදිකෙ නිබද්ධවාසං වසන්ති, තාදිසස්ස ඨානස්ස වසෙන ඔකාසොපි ගහෙතබ්බො. න සුරන්ති ඉස්සරියකීළාදීහි න දිබ්බන්තීති **අසුරා,** පෙතාසුරා. ඉතරෙ පන න සුරා සුරපටිපක්ඛාති අසුරා, ඉධ ච පෙතාසුරානමෙව ගහණං ඉතරෙසං තාවතිංසෙසු ගහණස්ස ඉච්ඡිතත්තා. තථා හි වුත්තං ආචරියෙන –

‘‘තාවතිංසෙසු දෙවෙසු, වෙපචිත්තාසුරා ගතා’’ති; (නාම. පරි. 438);

5. සතිසූරභාවබ්‍රහ්මචරියයොග්‍යතාදිගුණෙහි උක්කට්ඨමනතාය මනො උස්සන්නං එතෙසන්ති **මනුස්සා**. තථා හි පරමසතිනෙපක්කාදිප්පත්තා බුද්ධාදයොපි මනුස්සභූතායෙව. ජම්බුදීපවාසිනො චෙත්ථ නිප්පරියායතො මනුස්සා. තෙහි පන සමානරූපාදිතාය සද්ධිං පරිත්තදීපවාසීහි ඉතරමහාදීපවාසිනොපි ‘‘මනුස්සා’’ති වුච්චන්ති. ලොකියා පන ‘‘මනුනො ආදිඛත්තියස්ස අපච්චං පුත්තාති මනුස්සා’’ති වදන්ති. මනුස්සානං නිවාසභූතා භූමි ඉධ **මනුස්සා**. එවං සෙසෙසුපි.

චතූසු මහාරාජෙසු භත්ති එතෙසං, චතුන්නං වා මහාරාජානං නිවාසට්ඨානභූතෙ චාතුමහාරාජෙ භවාති **චාතුමහාරාජිකා**. මාඝෙන මාණවෙන සද්ධිං තෙත්තිංස සහපුඤ්ඤකාරිනො එත්ථ නිබ්බත්තාති තංසහචරිතට්ඨානං තෙත්තිංසං, තදෙව තාවතිංසං, තංනිවාසො එතෙසන්ති **තාවතිංසා**ති වදන්ති. යස්මා පන ‘‘සහස්සං චාතුමහාරාජිකානං සහස්සං තාවතිංසාන’’න්ති (අ. නි. 3.81) වචනතො සෙසචක්කවාළෙසුපි ඡකාමාවචරදෙවලොකා අත්ථි, තස්මා නාමමත්තමෙව එතං තස්ස දෙවලොකස්සාති ගහෙතබ්බං. දුක්ඛතො යාතා අපයාතාති **යාමා**. අත්තනො සිරිසම්පත්තියා තුසං පීතිං ඉතා ගතාති **තුසිතා**. නිම්මානෙ රති එතෙසන්ති **නිම්මානරතිනො**. පරනිම්මිතෙසු භොගෙසු අත්තනො වසං වත්තෙන්තීති **පරනිම්මිතවසවත්තිනො**.

7. මහාබ්‍රහ්මානං පරිවාරිකත්තා තෙසං පරිසති භවාති **බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජා**. තෙසං පුරොහිතට්ඨානෙ ඨිතත්තා **බ්‍රහ්මපුරොහිතා**. තෙහි තෙහි ඣානාදීහි ගුණවිසෙසෙහි බ්‍රූහිතා පරිවුද්ධාති බ්‍රහ්මානො, වණ්ණවන්තතාය චෙව දීඝායුකතාදීහි ච බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජාදීහි මහන්තා බ්‍රහ්මානොති **මහාබ්‍රහ්මානො**. තයොපෙතෙ පණීතරතනපභාවභාසිතසමානතලවාසිනො.

8. උපරිමෙහි පරිත්තා ආභා එතෙසන්ති **පරිත්තාභා**. අප්පමාණා ආභා එතෙසන්ති **අප්පමාණාභා**. වලාහකතො විජ්ජු විය ඉතො චිතො ච ආභා සරති නිස්සරති එතෙසං සප්පීතිකජ්ඣානනිබ්බත්තක්ඛන්ධසන්තානත්තාති **ආභස්සරා**. දණ්ඩදීපිකාය වා අච්චි විය එතෙසං සරීරතො ආභා ඡිජ්ජිත්වා ඡිජ්ජිත්වා පතන්තී විය සරති නිස්සරතීති **ආභස්සරා**. යථාවුත්තාය වා පභාය ආභාසනසීලාති **ආභස්සරා**. එතෙපි තයො පණීතරතනපභාවභාසිතෙකතලවාසිනො.

9. සුභාති එකග්ඝනා අචලා සරීරාභා වුච්චති, සා උපරිබ්‍රහ්මෙහි පරිත්තා එතෙසන්ති **පරිත්තසුභා**. අප්පමාණා සුභා එතෙසන්ති **අප්පමාණසුභා**. පභාසමුදයසඞ්ඛාතෙහි සුභෙහි කිණ්ණා ආකිණ්ණාති **සුභකිණ්හා**. ‘‘සුභාකිණ්ණා’’ති ච වත්තබ්බෙ ආ-සද්දස්ස රස්සත්තං, අන්තිමණ-කාරස්ස ච හ-කාරං කත්වා ‘‘සුභකිණ්හා’’ති වුත්තං. එතෙපි පණීතරතනපභාවභාසිතෙකතලවාසිනො.

10. ඣානප්පභාවනිබ්බත්තං විපුලං ඵලමෙතෙසන්ති **වෙහප්ඵලා**. සඤ්ඤාවිරාගභාවනානිබ්බත්තරූපසන්තතිමත්තත්තා නත්ථි සඤ්ඤා, තංමුඛෙන වුත්තාවසෙසා අරූපක්ඛන්ධා ච එතෙසන්ති අසඤ්ඤා. තෙයෙව සත්තාති **අසඤ්ඤසත්තා**. එතෙපි පණීතරතනපභාවභාසිතෙකතලවාසිනො. සුද්ධානං

අනාගාමිඅරහන්තානමෙව ආවාසාති සුද්ධාවාසා. අනුනයපටිඝාභාවතො වා සුද්ධො ආවාසො එතෙසන්ති සුද්ධාවාසා, තෙසං නිවාසභූමිපි **සුද්ධාවාසා**.

11. ඉමෙසු පන පඨමතලවාසිනො අප්පකෙන කාලෙන අත්තනො ඨානං න විජහන්තීති **අවිහා**. දුතියතලවාසිනො න කෙනචි තප්පන්තීති **අතප්පා**. තතියතලවාසිනො පරමසුන්දරරූපත්තා සුඛෙන දිස්සන්තීති **සුදස්සා**. චතුත්ථතලවාසිනො සුපරිසුද්ධදස්සනත්තා සුඛෙන පස්සන්තීති **සුදස්සිනො**. පඤ්චමතලවාසිනො පන උක්කට්ඨසම්පත්තිකත්තා නත්ථි එතෙසං කනිට්ඨභාවොති **අකනිට්ඨා**.

12. ආකාසානඤ්චායතනෙ පවත්තා පඨමාරුප්පවිපාකභූතචතුක්ඛන්ධා එව, තෙහි පරිච්ඡින්නඔකාසො වා **ආකාසානඤ්චායතනභූමි**. එවං සෙසෙසුපි.

13. පුථුජ්ජනා, සොතාපන්නා ච සකදාගාමිනො චාපි පුග්ගලා සුද්ධාවාසෙසු සබ්බථා න ලබ්භන්තීති සම්බන්ධො. පුථුජ්ජනාදීනඤ්ච පටික්ඛෙපෙන අනාගාමිඅරහන්තානමෙව තත්ථ ලාභො වුත්තො හොති.

14. **සෙසට්ඨානෙසූති** සුද්ධාවාසඅපායඅසඤ්ඤිවජ්ජිතෙසු සෙසට්ඨානෙසු අරියා, අනරියාපි ච ලබ්භන්ති.

භූමිචතුක්කවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පටිසන්ධිචතුක්කවණ්ණනා

16. **ඔක්කන්තික්ඛණෙති** පටිසන්ධික්ඛණෙ.

17. ජාතියා අන්ධො **ජච්චන්ධො**. කිඤ්චාපි ජාතික්ඛණෙ අණ්ඩජජලාබුජා සබ්බෙපි අචක්ඛුකාව . තථාපි චක්ඛාදිඋප්පජ්ජනාරහකාලෙපි චක්ඛුප්පත්තිවිබන්ධකකම්මප්පටිබාහිතසාමත්ථියෙන දින්නපටිසන්ධිනා, ඉතරෙනපි වා කම්මෙන අනුප්පාදෙතබ්බචක්ඛුකො සත්තො **ජච්චන්ධො** නාම. අපරෙ පන ‘‘ජච්චන්ධොති පසූතියංයෙව අන්ධො, මාතුකුච්ඡියං අන්ධො හුත්වා නික්ඛන්තොති අත්ථො, තෙන දුහෙතුකතිහෙතුකානං මාතුකුච්ඡියං චක්ඛුස්ස අවිපජ්ජනං සිද්ධ’’න්ති වදන්ති. **ජච්චන්ධාදීනන්ති** එත්ථ ආදිග්ගහණෙන ජච්චබධිරජච්චමූගජච්චජළජච්චුම්මත්තකපණ්ඩකඋභතොබ්‍යඤ්ජනකනපුංසකමම්මාදීනං සඞ්ගහො. අපරෙ පන ‘‘එකච්චෙ අහෙතුකපටිසන්ධිකා අවිකලින්ද්‍රියා හුත්වා ලොකං විචාරණපකතිකා හොන්ති, තාදිසානම්පි ආදිසද්දෙන සඞ්ගහො’’ති වදන්ති. භුම්මදෙවෙ සිතා නිස්සිතා තග්ගතිකත්තාති **භුම්මස්සිතා**. සුඛසමුස්සයතො විනිපාතාති **විනිපාතිකා**.

18. **සබ්බත්ථාපි කාමසුගතියන්ති** දෙවමනුස්සවසෙන සත්තවිධායපි කාමසුගතියං.

21. **තෙසූති** යථාවුත්තපටිසන්ධියුත්තෙසු පුග්ගලෙසු, අපායාදීසු වා. **ආයුප්පමාණගණනාය නියමො නත්ථි** කෙසඤ්චි චිරායුකත්තා, කෙසඤ්චි චිරතරායුකත්තා ච. තථාචාහු –

‘‘ආපායිකමනුස්සායු-
පරිච්ඡෙදො න විජ්ජති;
තථා හි කාලො මන්ධාතා,
යක්ඛා කෙචි චිරායුනො’’ති. –

අපායෙසු හි කම්මමෙව පමාණං, තත්ථ නිබ්බත්තානං යාව කම්මං නඛීයති. තාව චවනාභාවතො, තථා භුම්මදෙවානං. තෙසුපි හි නිබ්බත්තා කෙචි සත්තාහාදිකාලං තිට්ඨන්ති, කෙචි කප්පමත්තම්පි, තථා මනුස්සානම්පි කදාචි තෙසම්පි අසඞ්ඛ්‍යෙය්‍යායුකත්තා කදාචි දසවස්සායුකත්තා. ‘‘යො චිරං ජීවති, සො වස්සසතං ජීවති, අප්පං වා භිය්‍යො (දී. නි. 2.7; සං. නි. 1.145; අ. නි. 7.74), දුතියං වස්සසතං න පාපුණාතී’’ති ඉදං පන අජ්ජතනකාලිකෙ සන්ධාය වුත්තං.

22. **දිබ්බානි පඤ්චවස්සසතානීති** මනුස්සානං පඤ්ඤාස වස්සානි එකදිනං, තදනුරූපතො මාසසංවච්ඡරෙ පරිච්ඡින්දිත්වා දිබ්බප්පමාණානි පඤ්චවස්සසතානි ආයුප්පමාණං හොති. වුත්තම්පි චෙතං –

‘‘යානි පඤ්ඤාස වස්සානි, මනුස්සානං දිනො තහිං;
තිංසරත්තිදිවො මාසො, මාසා ද්වාදස සංවච්ඡරං;
තෙන සංවච්ඡරෙනායු, දිබ්බං පඤ්චසතං මත’’න්ති.

මනුස්සගණනායාති මනුස්සානං සංවච්ඡරගණනාය. **තතො චතුග්ගුණන්ති** චාතුමහාරාජිකානං පඤ්ඤාසමානුස්සකවස්සපරිමිතං දිවසං, දිබ්බානි ච පඤ්චවස්සසතානි දිගුණං කත්වා දිබ්බවස්සසහස්සානි තාවතිංසානං

සම්භවතීති එවං දිවසසංවච්ඡරදිගුණවසෙන චතුග්ගුණං, තං පන දිබ්බගණනාය වස්සසහස්සං, මනුස්සගණනාය සට්ඨිවස්සසතසහස්සාධිකතිකොටිප්පමාණං හොති. **තතො චතුග්ගුණං යාමානන්ති** තාවතිංසානමායුප්පමාණතො වුත්තනයෙන චතුග්ගුණං, දිබ්බගණනාය ද්විසහස්සං, මනුස්සගණනාය චත්තාලීසවස්සසතසහස්සාධිකා චුද්දස වස්සකොටියො හොන්ති. **තතො චතුග්ගුණං තුසිතානන්ති** දිබ්බානි චත්තාරි වස්සසහස්සානි, මනුස්සගණනාය සට්ඨිවස්සසතසහස්සාධිකා සත්තපඤ්ඤාස වස්සකොටියො. **තතො චතුග්ගුණං නිම්මානරතීනන්ති** දිබ්බානි අට්ඨවස්සසහස්සානි, මනුස්සගණනාය ද්වෙ වස්සකොටිසතානි චත්තාලීසවස්සසතසහස්සාධිකා තිංස වස්සකොටියො ච. **තතො චතුග්ගුණං පරනිම්මිතවසවත්තීනන්ති** දිබ්බානි සොළස වස්සසහස්සානි.

23. මනුස්සගණනං පන සයමෙව දස්සෙන්තො ආහ **''නවසතඤ්චා''**ත්‍යාදි. වස්සානං සම්බන්ධි නවසතං එකවීස කොටියො, තථා සට්ඨි ච වස්සසතසහස්සානි වසවත්තීසු ආයුප්පමාණන්ති සම්බන්ධො.

25. **දුතියජ්ඣානභූමියන්ති** චතුක්කනයවසෙන වුත්තං. තතො පරං පවත්තියං, චවනකාලෙ ච තථාරූපමෙව භවඞ්ගවුත්තිවසෙන පවත්තිත්වා නිරුජ්ඣතීති යොජනා.

29. **තෙසූති** තාහි ගහිතපටිසන්ධිකෙසු බ්‍රහ්මෙසු. **කප්පස්සාති** අසඞ්ඛෙය්‍යාකප්පස්ස. න හි බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජාදීනං තිණ්ණං මහාකප්පවසෙන ආයුපරිච්ඡෙදො සම්භවති එකකප්පෙපි තෙසං අවිනාසාභාවෙන පරිපුණ්ණකප්පෙ අසම්භවතො. තථා හෙස (විසුද්ධි. 2.409) ලොකො සත්තවාරෙසු අග්ගිනා විනස්සති, අට්ඨමෙ වාරෙ උදකෙන, පුන සත්තවාරෙසු අග්ගිනා, අට්ඨමෙ වාරෙ උදකෙනාති එවං අට්ඨසු අට්ඨකෙසු පරිපුණ්ණෙසු පච්ඡිමෙ වාරෙ වාතෙන විනස්සති. තත්ථ පඨමජ්ඣානතලං උපාදාය අග්ගිනා, දුතියතතියජ්ඣානතලං උපාදාය උදකෙන, චතුත්ථජ්ඣානතලං උපාදාය වාතෙන විනස්සති. වුත්තම්පි චෙතං –

> ''සත්ත සත්තග්ගිනා වාරා, අට්ඨමෙ අට්ඨමෙ දකා;
> චතුසට්ඨි යදා පුණ්ණා, එකො වායුවරො සියා.
>
> ''අග්ගිනාභස්සරා හෙට්ඨා, ආපෙන සුභකිණ්හතො;
> වෙහප්ඵලතො වාතෙන, එවං ලොකො විනස්සතී''ති. –

තස්මා තිණ්ණම්පි පඨමජ්ඣානතලානං එකකප්පෙපි අවිනාසාභාවතො සකලකප්පෙ තෙසං සම්භවො නත්ථීති අසඞ්ඛෙය්‍යාකප්පවසෙන තෙසං ආයුපරිච්ඡෙදො දට්ඨබ්බො. දුතියජ්ඣානාදිතලතො පට්ඨාය පන පරිපුණ්ණස්ස මහාකප්පස්ස වසෙන, න අසඞ්ඛෙය්‍යාකප්පවසෙන. **අසඞ්ඛෙය්‍යාකප්පොති** ච යොජනායාමවිත්ථාරතො සෙතසාසපරාසිතො වස්සසතවස්සසතච්චයෙන එකෙකබීජස්ස හරණෙන සාසපරාසිනො පරික්ඛයෙපි අක්ඛයසභාවස්ස මහාකප්පස්ස චතුත්ථභාගො. සො පන සත්ථරොගදුබ්භික්ඛානං අඤ්ඤතරසංවට්ටෙන බහූසු විනාසමුපගතෙසු අවසිට්ඨසත්තසන්තානප්පවත්තකුසලකම්මානුභාවෙන දසවස්සතො පට්ඨාය අනුක්කමෙන අසඞ්ඛෙය්‍යායුකප්පමාණෙසු සත්තෙසු පුන අසද්ධම්මසමාදානවසෙන කමෙන පරිහායිත්වා දසවස්සායුකෙසු ජාතෙසු රොගාදීනං අඤ්ඤතරසංවට්ටෙන සත්තානං විනාසප්පත්තියාව ''අයමෙකො අන්තරකප්පො''ති එවං පරිච්ඡින්නස්ස අන්තරකප්පස්ස වසෙන චතුසට්ඨිඅන්තරකප්පප්පමාණො හොති, ''වීසතිඅන්තරකප්පප්පමාණො''ති ච වදන්ති.

45. ආකාසානඤ්චායතනං උපගච්ඡන්තීති **ආකාසානඤ්චායතනූපගා.**

49. **එකමෙවාති** භූමිතො, ජාතිතො, සම්පයුත්තධම්මතො, සඞ්ඛාරතො ච සමානමෙව. **එකජාතියන්ති** එකස්මිං භවෙ.

පටිසන්ධිචතුක්කවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කම්මචතුක්කවණ්ණනා

50. ඉදානි කම්මචතුක්කං චතුභාකාරෙහි දස්සෙතුං **''ජනක''**න්ත්‍යාදි ආරද්ධං, ජනයතීති **ජනකං**. උපත්ථම්භෙතීති **උපත්ථම්භකං**. උපගන්ත්වා පීළෙතීති **උපපීළකං**. උපගන්ත්වා ඝාතෙතීති **උපඝාතකං**.

තත්ථ පටිසන්ධිපවත්තීසු විපාකකටත්තාරූපානං නිබ්බත්තිකා කුසලාකුසලචෙතනා **ජනකං** නාම. සයං විපාකං නිබ්බත්තෙතුං අසක්කොන්තම්පි කම්මන්තරස්ස චිරතරවිපාකනිබ්බත්තනෙ පච්චයභූතං, විපාකස්සෙව වා සුඛදුක්ඛභූතස්ස විච්ඡෙදපච්චයානුප්පත්තියා, උපබ්‍රූහනපච්චයුප්පත්තියා ච ජනකසාමත්ථියානුරූපං චිරතරප්පවත්තිපච්චයභූතං කුසලාකුසලකම්මං **උපත්ථම්භකං** නාම. කම්මන්තරජනිතවිපාකස්ස බ්‍යාධිධාතුසමතාදිනිමිත්තවිබාධනෙන චිරතරප්පවත්තිවිනිබන්ධකං යං කිඤ්චි කම්මං **උපපීළකං** නාම. දුබ්බලස්ස පන කම්මස්ස ජනකසාමත්ථියං උපහච්ච විච්ඡෙදකපච්චයුප්පාදනෙන තස්ස විපාකං පටිබාහිත්වා සයං විපාකනිබ්බත්තකකම්මං **උපඝාතකං** නාම.

ජනකොපඝාතකානඤ්හි අයං විසෙසො – ජනකං කම්මන්තරස්ස විපාකං අනුපච්ඡින්දිත්වාව විපාකං ජනෙති, උපඝාතකං උපච්ඡෙදනපුබ්බකන්ති ඉදං තාව අට්ඨකථාසු (විසුද්ධි. 2.687; අ. නි. අට්ඨ. 2.3.34) සන්නිට්ඨානං. අපරෙ පන ආචරියා ''උපපීළකකම්මං බ්‍යාධාබාධතාදිපච්චයොපසංහාරෙන කම්මන්තරස්ස විපාකං අන්තරන්තරා විබාධති. උපඝාතකං පන තං සබ්බසො උපච්ඡින්දිත්වා අඤ්ඤස්ස ඔකාසං දෙති, න පන සයං විපාකනිබ්බත්තකං. එවඤ්හි ජනකතො ඉමස්ස විසෙසො සුපාකටො''ති වදන්ති. **කිච්චවසෙනාති** ජනනඋපත්ථම්භනඋපපීළනඋපච්ඡෙදනකිච්චවසෙන.

51. **ගරුකන්ති** මහාසාවජ්ජං, මහානුභාවඤ්ච අඤ්ඤෙන කම්මෙන පටිබාහිතුං අසක්කුණෙය්‍යකම්මං. **ආසන්නන්ති** මරණකාලෙ අනුස්සරිතං, තදා කතඤ්ච. **ආචිණ්ණන්ති** අභිණ්හසො කතං , එකවාරං කත්වාපි වා අභිණ්හසො සමාසෙවිතං. **කටත්තාකම්මන්ති** ගරුකාදිභාවං අසම්පත්තං කතමත්තතොයෙව කම්මන්ති වත්තබ්බකම්මං.

තත්ථ කුසලං වා හොතු අකුසලං වා, ගරුකාගරුකෙසු යං ගරුකං අකුසලපක්ඛෙ මාතුඝාතකාදිකම්මං , කුසලපක්ඛෙ මහග්ගතකම්මං වා, තදෙව පඨමං විපච්චති සතිපි ආසන්නාදිකම්මෙ පරිත්තං උදකං ඔත්ථරිත්වා ගච්ඡන්තො මහොඝො විය. තථා හි තං ''ගරුක''න්ති වුච්චති. තස්මිං අසති දූරාසන්නෙසු යං ආසන්නං මරණකාලෙ අනුස්සරිතං, තදෙව පඨමං විපච්චති, ආසන්නකාලෙ කතෙ වත්තබ්බමෙව නත්ථි. තස්මිම්පි අසති ආචිණ්ණානාචිණ්ණෙසු ච යං ආචිණ්ණං සුසීල්‍යං වා, දුස්සීල්‍යං වා, තදෙව පඨමං විපච්චති. කටත්තාකම්මං පන ලද්ධාසෙවනං පුරිමානං අභාවෙන පටිසන්ධිං ආකඩ්ඪතීති ගරුකං සබ්බපඨමං විපච්චති. ගරුකෙ අසති ආසන්නං, තස්මිම්පි අසති ආචිණ්ණං, තස්මිම්පි අසති කටත්තාකම්මං. තෙනාහ **''පාකදානපරියායෙනා''**ති, විපාකදානානුක්කමෙනාත්‍යත්ථො. **අභිධම්මාවතාරාදීසු** පන ආසන්නතො ආචිණ්ණං පඨමං විපච්චන්තං කත්වා වුත්තං. යථා පන ගොගණපරිපුණ්ණස්ස වජස්ස ද්වාරෙ විවටෙ අපරභාගෙ දම්මගවබලවගවෙසු සන්තෙසුපි යො වජද්වාරස්ස ආසන්නො හොති, අන්තමසො දුබ්බලජරග්ගවොපි, සොයෙව පඨමතරං නික්ඛමති, එවං ගරුකතො අඤ්ඤෙසු කුසලාකුසලෙසු සන්තෙසුපි මරණකාලස්ස ආසන්නත්තා ආසන්නමෙව පඨමං විපාකං දෙතීති ඉධ තං පඨමං වුත්තං.

52. දිට්ඨධම්මො පච්චක්ඛභූතො පච්චුප්පන්නො අත්තභාවො, තත්ථ වෙදිතබ්බං විපාකානුභවනවසෙනාති **දිට්ඨධම්මවෙදනීයං**. දිට්ඨධම්මතො අනන්තරං උපපජ්ජිත්වා වෙදිතබ්බං **උපපජ්ජවෙදනීයං**. අපරෙ අපරෙ දිට්ඨධම්මතො අඤ්ඤස්මිං යත්ථ කත්ථචි අත්තභාවෙ වෙදිතබ්බං කම්මං **අපරාපරියවෙදනීයං**. අහොසි එව කම්මං , න තස්ස විපාකො අහොසි, අත්ථි, භවිස්සති වාති එවං වත්තබ්බකම්මං **අහොසිකම්මං**.

තත්ථ පටිපක්ඛෙහි අනභිභූතතාය, පච්චයවිසෙසෙන පටිලද්ධවිසෙසතාය ච බලවභාවප්පත්තා තාදිසස්ස පුබ්බාභිසඞ්ඛාරස්ස වසෙන සාතිසයා හුත්වා තස්මිංයෙව අත්තභාවෙ ඵලදායිනී පඨමජවනචෙතනා **දිට්ඨධම්මවෙදනීයං** නාම. සා හි වුත්තප්පකාරෙන බලවජනසන්තානෙ ගුණවිසෙසයුත්තෙසු උපකාරානුපකාරවසප්පවත්තියා, ආසෙවනාලාභෙන අප්පවිපාකතාය ච ඉතරද්වයං විය පවත්තසන්තානුපරමාපෙක්ඛං, ඔකාසලාභාපෙක්ඛඤ්ච කම්මං න හොතීති ඉධෙව පුප්ඵමත්තං විය පවත්තිවිපාකමත්තං අහෙතුකඵලං දෙති. අත්ථසාධිකා පන සත්තමජවනචෙතනා සන්නිට්ඨාපකචෙතනාභූතා වුත්තනයෙන පටිලද්ධවිසෙසා අනන්තරත්තභාවෙ විපාකදායිනී **උපපජ්ජවෙදනීයං** නාම. සා ච පටිසන්ධිං දත්වාව පවත්තිවිපාකං දෙති. පටිසන්ධියා පන අදින්නාය පවත්තිවිපාකං දෙතීති නත්ථි. චුති අනන්තරඤ්හි උපපජ්ජවෙදනීයස්ස ඔකාසො. පටිසන්ධියා පන දින්නාය ජාතිසතෙපි පවත්තිවිපාකං දෙතීති ආචරියා. යථාවුත්තකාරණවිරහතො දිට්ඨධම්මවෙදනීයාදිභාවං අසම්පත්තා ආදිපරියොසානචෙතනානං මජ්ඣෙ පවත්තා පඤ්ච චෙතනා විපාකදානසභාවස්ස අනුපච්ඡින්නත්තා යදා කදාචි ඔකාසලාභෙ සති පටිසන්ධිපවත්තීසු විපාකං අභිනිප්ඵාදෙන්ති **අපරාපරියවෙදනියං** නාම. සකසකකාලාතීතං පන පුරිමකම්මද්වයං, තතියම්පි ච සංසාරප්පවත්තියා වොච්ඡින්නාය **අහොසිකම්මං** නාම.

පාකකාලවසෙනාති පච්චුප්පන්නෙ, තදනන්තරෙ, යදා කදාචීති එවං පුරිමානං තිණ්ණං යථාපරිච්ඡින්නකාලවසෙන, ඉතරස්ස තංකාලාභාවවසෙන ච. අහොසිකම්මස්ස හි කාලාතික්කමතොව තං වොහාරො.

53. **පාකඨානවසෙනාති** පටිසන්ධියා විපච්චනභූමිවසෙන.

54. ඉදානි අකුසලාදිකම්මානං කායකම්මද්වාරාදිවසෙන පවත්තිං, තංනිද්දෙසමුඛෙන ච තෙසං පාණාතිපාතාදිවසෙන දසවිධාදිභෙදඤ්ච දස්සෙතුං **''තත්ථ අකුසල''**න්ත්‍යාදි ආරද්ධං. කායද්වාරෙ පවත්තං කම්මං **කායකම්මං**. එවං **වචීකම්මාදීනි**.

55. පාණස්ස සණිකං පතිතුං අදත්වා අතීව පාතනං **පාණාතිපාතො**. කායවාචාහි අදින්නස්ස ආදානං **අදින්නාදානං**. මෙථුනවීතික්කමසඞ්ඛාතෙසු කාමෙසු මිච්ඡා චරණං **කාමෙසු මිච්ඡාචාරො**.

තත්ථ පාණොති වොහාරතො සත්තො, පරමත්ථතො ජීවිතින්ද්‍රියං. තස්මිං පාණෙ පාණසඤ්ඤිනො ජීවිතින්ද්‍රියුපච්ඡෙදකප්පයොගසමුට්ඨාපිකා වධකචෙතනා **පාණාතිපාතො**. පරභණ්ඩෙ තථාසඤ්ඤිනො

තදාදායකප්පයොගසමුට්ඨාපිකා ථෙය්‍යචෙතනා **අදින්නාදානං**. අසද්ධම්මසෙවනවසෙන කායද්වාරප්පවත්තා අගන්තබ්බට්ඨානවීතික්කමචෙතනා **කාමෙසුමිච්ඡාචාරො** නාම. සුරාපානම්පි එත්ථෙව සඞ්ගය්හතීති වදන්ති රසසඞ්ඛාතෙසු කාමෙසු මිච්ඡාචාරභාවතො. **කායවිඤ්ඤත්තිසඞ්ඛාතෙ කායද්වාරෙති** කායෙන අධිප්පායවිඤ්ඤාපනතො, සයඤ්ච කායෙන විඤ්ඤෙය්‍යත්තා කායවිඤ්ඤත්තිසඞ්ඛාතෙ අභික්කමාදිජනකචිත්තජවායොධාතුවාධිකකලාපස්ස විකාරභූතෙ සන්ථම්භනාදීනං සහකාරීකාරණභූතෙ චොපනකායභාවතො, කම්මානං පවත්තිමුඛභාවතො ච කායද්වාරසඞ්ඛාතෙ කම්මද්වාරෙ.

කිඤ්චාපි හි තංතංකම්මසහගතචිත්තුප්පාදෙනෙව සා විඤ්ඤත්ති ජනීයති. තථාපි තස්සා තථා පවත්තමානාය තංසමුට්ඨාපකකම්මස්ස කායකම්මාදිවොහාරො හොතීති සා තස්සෙව පවත්තිමුඛභාවෙන වත්තුං ලබ්භති. ''කායද්වාරෙ වුත්තිතො''ති එත්තකෙයෙව වුත්තෙ ''යදි එවං කම්මද්වාරවවත්ථානං න සියා. කායද්වාරෙ හි පවත්තං 'කායකම්ම'න්ති වුච්චති, කායකම්මස්ස ච පවත්තිමුඛභූතං 'කායද්වාර'න්ති. පාණාතිපාතාදිකං පන වාචාය ආණාපෙන්තස්ස කායකම්මං වචීද්වාරෙපි පවත්තතීති ද්වාරෙන කම්මවවත්ථානං න සියා, තථා මුසාවාදාදිං කායවිකාරෙන කරොන්තස්ස වචීකම්මං කායද්වාරෙපි පවත්තතීති කම්මෙන ද්වාරවවත්ථානම්පි න සියා''ති අයං චොදනා පච්චුපට්ඨෙය්‍යාති බාහුල්ලවුත්තියා වවත්ථානං දස්සෙතුං **''බාහුල්ලවුත්තිතො''**ති වුත්තං. කායකම්මඤ්හි කායද්වාරෙයෙව බහුලං පවත්තති, අප්පං වචීද්වාරෙ, තස්මා කායද්වාරෙයෙව බහුලං පවත්තනතො කායකම්මභාවො සිද්ධො වනචරකාදීනං වනචරකාදිභාවො විය. තථා කායකම්මමෙව යෙභුය්‍යෙන කායද්වාරෙ පවත්තති, න ඉතරානි, තස්මා කායකම්මස්ස යෙභුය්‍යෙන එත්ථෙව පවත්තනතො කායකම්මද්වාරභාවො සිද්ධො බ්‍රාහ්මණගාමාදීනං බ්‍රාහ්මණගාමාදිභාවො වියාති නත්ථි කම්මද්වාරවවත්ථානෙ කොචි විබන්ධොති අයමෙත්ථාධිප්පායො.

56. මුසාති අභූතං වත්ථු, තං තච්ඡතො වදන්ති එතෙනාති **මුසාවාදො**. පිසති සාමග්ගිං සඤ්චුණ්ණෙති වික්ඛිපති, පියභාවං සුඤ්ඤං කරොතීති වා **පිසුණා**. අත්තානම්පි පරම්පි ඵරුසං කරොති, කකචො විය ඛරසම්ඵස්සාති වා **ඵරුසා**. සං සුඛං, හිතඤ්ච ඵලති විසරති විනාසෙතීති සම්ඵං, අත්තනො, පරෙසඤ්ච අනුපකාරං යං කිඤ්චි, තං පලපති එතෙනාති **සම්ඵප්පලාපො**.

තත්ථ අභූතං වත්ථුං භූතතො පරං විඤ්ඤාපෙතුකාමස්ස තථා විඤ්ඤාපනප්පයොගසමුට්ඨාපිකා චෙතනා **මුසාවාදො**. සො පරස්ස අත්ථභෙදකරොව කම්මපථො හොති, ඉතරො කම්මමෙව. පරෙසං භෙදකාමතාය, අත්තප්පියකාමතාය වා පරභෙදකරවචීපයොගසමුට්ඨාපිකා සංකිලිට්ඨචෙතනා **පිසුණවාචා,** සාපි ද්වීසු භින්නෙසුයෙව කම්මපථො. පරස්ස මම්මච්ඡෙදකරවචීපයොගසමුට්ඨාපිකා එකන්තඵරුසචෙතනා **ඵරුසවාචා**. න හි චිත්තසණ්හතාය සති ඵරුසවාචා නාම හොති. සීතාහරණාදිඅනත්ථවිඤ්ඤාපනප්පයොගසමුට්ඨාපිකා සංකිලිට්ඨචෙතනා **සම්ඵප්පලාපො,** සො පන පරෙහි තස්මිං අනත්ථෙ ගහිතෙයෙව කම්මපථො. **වචීවිඤ්ඤත්තිසඞ්ඛාතෙ වචීද්වාරෙති** වාචාය අධිප්පායං විඤ්ඤාපෙති, සයඤ්ච වාචාය විඤ්ඤායතීති වචීවිඤ්ඤත්තිසඞ්ඛාතෙ වචීභෙදකරප්පයොගසමුට්ඨාපකචිත්තසමුට්ඨානපථවීධාතුවාධිකකලාපස්ස විකාරභූතෙ චොපනවාචාභාවතො, කම්මානං පවත්තිමුඛභාවතො ච වචීද්වාරසඞ්ඛාතෙ කම්මද්වාරෙ. **බාහුල්ලවුත්තිතොති** ඉදං වුත්තනයමෙව.

57. පරසම්පත්තිං අභිමුඛං ඣායති ලොභවසෙන චින්තෙතීති **අභිජ්ඣා**. බ්‍යාපජ්ජති හිතසුඛං එතෙනාති **බ්‍යාපාදො**. මිච්ඡා විපරීතතො පස්සතීති **මිච්ඡාදිට්ඨි**.

තත්ථ ''අහො වත ඉදං මම සියා''ති එවං පරභණ්ඩාභිජ්ඣායනං **අභිජ්ඣා,** සා පරභණ්ඩස්ස අත්තනො නාමනෙනෙව කම්මපථො හොති. ''අහො වතායං සත්තො විනස්සෙය්‍යා''ති එවං මනොපදොසො **බ්‍යාපාදො**. ''නත්ථි දින්න''න්ත්‍යාදිනා නයෙන විපරීතදස්සනං **මිච්ඡාදිට්ඨි**. එත්ථ පන නත්ථිකඅහෙතුකඅකිරියදිට්ඨීහියෙව කම්මපථභෙදො. ඉමෙසං පන අඞ්ගාදිවවත්ථානවසෙන පපඤ්චො තත්ථ තත්ථ (දී. නි. අට්ඨ. 1.8; ධ. ස. අට්ඨ. 1 අකුසලකම්මපථකථා; පාරා. අට්ඨ. 2.172) ආගතනයෙන දට්ඨබ්බො. **අඤ්ඤත්‍රාපි විඤ්ඤත්තියාති** කායවචීවිඤ්ඤත්තිං විනාපි, තං අසමුට්ඨාපෙත්වාපීත්‍යත්ථො. විඤ්ඤත්තිසමුට්ඨාපකචිත්තසම්පයුත්තා චෙත්ථ අභිජ්ඣාදයො චෙතනාපක්ඛිකාව හොන්ති.

58. **දොසමූලෙන ජායන්තීති** සහජාතාදිපච්චයෙන දොසසඞ්ඛාතමූලෙන, දොසමූලකචිත්තෙන වා ජායන්ති, න ලොභමූලාදීහි. හසමානාපි හි රාජානො දොසචිත්තෙනෙව පාණවධං ආණාපෙන්ති, තථා ඵරුසවාචාබ්‍යාපාදෙසුපි යථාරහං දට්ඨබ්බං. මිච්ඡාදස්සනස්ස අභිනිවිසිතබ්බවත්ථූසු ලොභපුබ්බඞ්ගමමෙව අභිනිවිසනතො ආහ **''මිච්ඡාදිට්ඨි ච ලොභමූලෙනා''**ති. **සෙසානි චත්තාරිපි ද්වීහි මූලෙහි සම්භවන්තීති** යො තාව අභිමතං වත්ථුං, අනභිමතං වා අත්තබන්ධුපරිත්තාණාදිප්පයොජනං සන්ධාය හරති, තස්ස අදින්නාදානං ලොභමූලෙන හොති. වෙරනිය්‍යාතනත්ථං හරන්තස්ස දොසමූලෙන. නීතිපාඨකප්පමාණතො දුට්ඨනිග්ගහණත්ථං පරසන්තකං හරන්තානං රාජූනං, බ්‍රාහ්මණානඤ්ච ''සබ්බමිදං බ්‍රාහ්මණානං රාජූහි දින්නං, තෙසං පන සබ්බදුබ්බලභාවෙන අඤ්ඤෙ පරිභුඤ්ජන්ති, අත්තසන්තකමෙව බ්‍රාහ්මණා පරිභුඤ්ජන්තී''ත්‍යාදීනි වත්වා සකසඤ්ඤාය එවං යං කිඤ්චි හරන්තානං, කම්මඵලසම්බන්ධාපවාදීනඤ්ච මොහමූලෙන. එවං මුසාවාදාදීසුපි යථාරහං යොජෙතබ්බං.

63. ඡසු ආරම්මණෙසු තිවිධකම්මවසෙන උප්පජ්ජමානම්පෙතං තිවිධනියමෙන උප්පජ්ජතීති ආහ ‘‘**තථා දානසීලභාවනාවසෙනා**’’ති. දසධා නිද්දිසියමානානං හි ද්වින්නං, පුන ද්වින්නං, තිණ්ණඤ්ච යථාක්කමං දානාදීසු තීස්වෙව සඞ්ගහො. කාරණං පනෙත්ථ පරතො වක්ඛාම. ඡළාරම්මණෙසු පන තිවිධකම්මද්වාරෙසු ච නෙසං පවත්තියොජනා **අට්ඨකථාදීසු** (ධ. ස. අට්ඨ. 156-159) ආගතනයෙන ගහෙතබ්බා.

65. දීයති එතෙනාති **දානං,** පරිච්චාගචෙතනා. එවං සෙසෙසුපි. සීලතීති **සීලං,** කායවචීකම්මානි සමාදහති, සම්මා ඨපෙතීත්යත්ථො, සීලයති වා උපධාරෙතීති **සීලං** , උපධාරණං පනෙත්ථ කුසලානං අධිට්ඨානභාවො. තථා හි වුත්තං ‘‘සීලෙ පතිට්ඨායා’’ත්යාදි (සං. නි. 1.23, 192). භාවෙති කුසලෙ ධම්මෙ ආසෙවති වඩ්ඪෙති එතායාති **භාවනා**. අපචායති පූජාවසෙන සාමීචිං කරොති එතෙනාති **අපචායනං**. තංතංකිච්චකරණෙ බ්‍යාවටස්ස භාවො **වෙය්‍යාවච්චං**. අත්තනො සන්තානෙ නිබ්බත්තා පත්ති දීයති එතෙනාති **පත්තිදානං**. පත්තිං අනුමොදති එතායාති **පත්තානුමොදනා**. ධම්මං සුණන්ති එතෙනාති **ධම්මස්සවනං**. ධම්මං දෙසෙන්ති එතායාති **ධම්මදෙසනා**. දිට්ඨියා උජුකරණං **දිට්ඨිජුකම්මං**.

තත්ථ සානුසයසන්තානවතො පරෙසං පූජානුග්ගහකාමතාය අත්තනො විජ්ජමානවත්ථුපරිච්චජනවසප්පවත්තචෙතනා **දානං** නාම, දානවත්ථුපරියෙසනවසෙන, දින්නස්ස සොමනස්සචිත්තෙන අනුස්සරණවසෙන ච පවත්තා පුබ්බපච්ඡාභාගචෙතනා එත්ථෙව සමොධානං ගච්ඡන්ති. එවං සෙසෙසුපි යථාරහං දට්ඨබ්බං. නිච්චසීලාදිවසෙන පඤ්ච, අට්ඨ, දස වා සීලානි සමාදියන්තස්ස, පරිපූරෙන්තස්ස, අසමාදියිත්වාපි සම්පත්තකායවචීදුච්චරිතතො විරමන්තස්ස, පබ්බජන්තස්ස, උපසම්පදමාළකෙ සංවරං සමාදියන්තස්ස, චතුපාරිසුද්ධිසීලං පරිපූරෙන්තස්ස ච පවත්තචෙතනා **සීලං** නාම. චත්තාලීසාය කම්මට්ඨානෙසු, ඛන්ධාදීසු ච භූමීසු පරිකම්මසම්මසනවසප්පවත්තා අප්පනං අප්පත්තා ගොත්‍රභුපරියොසානචෙතනා **භාවනා** නාම, නිරවජ්ජවිජ්ජාදිපරියාපුණනචෙතනාපි එත්ථෙව සමොධානං ගච්ඡති.

වයසා, ගුණෙහි ච ජෙට්ඨානං චීවරාදීසු පච්චාසාරහිතෙන අසංකිලිට්ඨජ්ඣාසයෙන පච්චුට්ඨානආසනාභිනීහාරාදිවිධිනා බහුමානකරණචෙතනා **අපචායනං** නාම. තෙසමෙව, ගිලානානඤ්ච යථාවුත්තජ්ඣාසයෙන තංතංකිච්චකරණචෙතනා **වෙය්‍යාවච්චං** නාම. අත්තනො සන්තානෙ නිබ්බත්තස්ස පුඤ්ඤස්ස පරෙහි සාධාරණභාවං පච්චාසීසනචෙතනා **පත්තිදානං** නාම. පරෙහි දින්නස්ස, අදින්නස්සපි වා පුඤ්ඤස්ස මච්ඡෙරමලවිනිස්සටෙන චිත්තෙන අබ්භානුමොදනචෙතනා **පත්තානුමොදනා** නාම . එවමිමං ධම්මං සුත්වා තත්ථ වුත්තනයෙන පටිපජ්ජන්තො ‘‘ලොකියලොකුත්තරගුණවිසෙසස්ස භාගී භවිස්සාමි, බහුස්සුතො වා හුත්වා පරෙසං ධම්මදෙසනාදීහි අනුග්ගණ්හිස්සාමී’’ති එවං අත්තනො, පරෙසං වා හිතඵරණවසප්පවත්තෙන අසංකිලිට්ඨජ්ඣාසයෙන හිතූපදෙසසවනචෙතනා **ධම්මස්සවනං** නාම, නිරවජ්ජවිජ්ජාදිසවනචෙතනාපි එත්ථෙව සඞ්ගය්හති. ලාභසක්කාරාදිනිරපෙක්ඛතාය යොනිසො මනසි කරොතො හිතූපදෙසචෙතනා **ධම්මදෙසනා** නාම, නිරවජ්ජවිජ්ජාදිඋපදිසනචෙතනාපි එත්ථෙව සඞ්ගහං ගච්ඡති. ‘‘අත්ථි දින්න’’න්ත්‍යාදිනයප්පවත්තසම්මාදස්සනවසෙන දිට්ඨියා උජුකරණං **දිට්ඨිජුකම්මං** නාම.

යදි එවං ඤාණවිප්පයුත්තචිත්තුප්පාදස්ස දිට්ඨිජුකම්මපුඤ්ඤකිරියභාවො න ලබ්භතීති? නො න ලබ්භති පුරිමපච්ඡිමචෙතනානම්පි තංතංපුඤ්ඤකිරියාස්වෙව සඞ්ගණ්හනතො. කිඤ්චාපි හි උජුකරණවෙලායං ඤාණසම්පයුත්තමෙව චිත්තං හොති, පුරිමපච්ඡාභාගෙ පන ඤාණවිප්පයුත්තම්පි සම්භවතීති තස්සපි දිට්ඨිජුකම්මභාවො උපපජ්ජතීති අලමතිප්පපඤ්චෙන.

ඉමෙසු පන දසසු පත්තිදානානුමොදනා දානෙ සඞ්ගහං ගච්ඡන්ති තංසභාවත්තා. දානම්පි හි ඉස්සාමච්ඡෙරානං පටිපක්ඛං, එතෙපි. තස්මා සමානප්පටිපක්ඛතාය එකලක්ඛණත්තා තෙ දානමයපුඤ්ඤකිරියවත්ථුම්හි සඞ්ගය්හන්ති. අපචායනවෙය්‍යාවච්චාසීලමයපුඤ්ඤෙව සඞ්ගය්හන්ති චාරිත්තසීලභාවතො. දෙසනාසවනදිට්ඨිජුකා පන කුසලධම්මාසෙවනභාවතො භාවනාමයෙ සඞ්ගහං ගච්ඡන්තීති (දී. නි. ටී. 3.305) ආචරිය**ධම්මපාලත්ථෙරෙන** වුත්තං. අපරෙ පන ‘‘දෙසෙන්තො, සුණන්තො ච දෙසනානුසාරෙන ඤාණං පෙසෙත්වා ලක්ඛණානි පටිවිජ්ඣ පටිවිජ්ඣ දෙසෙති, සුණාති ච, තානි ච දෙසනාසවනානි පටිවෙධමෙවාහරන්තීති දෙසනාසවනාභාවනාමයෙ සඞ්ගහං ගච්ඡන්තී’’ති වදන්ති. ධම්මදානසභාවතො දෙසනා දානමයෙ සඞ්ගහං ගච්ඡතීතිපි සක්කා වත්තුං. තථා හි වුත්තං ‘‘සබ්බදානං ධම්මදානං ජිනාතී’’ති (ධ. ප. 354). තථා දිට්ඨිජුකම්මං සබ්බත්ථාපි සබ්බෙසං නියමනලක්ඛණත්තා. දානාදීසු හි යං කිඤ්චි ‘‘අත්ථි දින්න’’න්ත්‍යාදිනයප්පවත්තාය සම්මාදිට්ඨියා විසොධිතං මහප්ඵලං හොති මහානිසංසං, එවඤ්ච කත්වා **දීඝනිකායට්ඨකථායං** (දී. නි. අට්ඨ. 3.305; ධ. ස. අට්ඨ. 156-159 පුඤ්ඤාකිරියවත්ථාදිකථා) ‘‘දිට්ඨිජුකම්මං සබ්බෙසං නියමලක්ඛණ’’න්ති වුත්තං. එවං දානසීලභාවනාවසෙන තීසු ඉතරෙසං සඞ්ගණ්හනතො සඞ්ඛෙපතො තිවිධමෙව පුඤ්ඤකිරියවත්ථු හොතීති දට්ඨබ්බං, තථා චෙව ආචරියෙන හෙට්ඨා දස්සිතං.

67. මනොකම්මමෙව විඤ්ඤත්තිසමුට්ඨාපකත්තාභාවෙන කායද්වාරාදීසු අප්පවත්තනතො. **තඤ්ච** රූපාවචරකුසලං **භාවනාමයං** දානාදිවසෙන අප්පවත්තනතො. **අප්පනාප්පත්තං** පුබ්බභාගප්පවත්තානං කාමාවචරභාවතො. **ඣානඞ්ගභෙදෙනාති** පටිපදාදිභෙදතො අනෙකවිධත්තෙපි අඞ්ගාතික්කමවසෙන නිබ්බත්තජ්ඣානඞ්ගභෙදතො පඤ්චවිධං හොති.

68. **ආරම්මණභෙදෙනාති** කසිණුග්ඝාටිමාකාසං, ආකාසවිසයං මනො, තදභාවො, තදාලම්බං විඤ්ඤාණන්ති චතුබ්බිධන්ති ඉමෙසං චතුන්නං ආරම්මණානං භෙදෙන.

69. **එත්ථාති** ඉමෙසු පාකට්ඨානවසෙන චතුබ්බිධෙසු කම්මෙසු. **උද්ධච්චරහිතන්ති** උද්ධච්චසහගතචෙතනාරහිතං එකාදසවිධං අකුසලකම්මං. කිං පනෙත්ථ කාරණං අධිමොක්ඛවිරහෙන සබ්බදුබ්බලම්පි විචිකිච්ඡාසහගතං පටිසන්ධිං ආකඩ්ඪති, අධිමොක්ඛසම්පයොගෙන තතො බලවන්තම්පි උද්ධච්චසහගතං නාකඩ්ඪතීති ? පටිසන්ධිදානසභාවාභාවතො. බලවං ආකඩ්ඪති, දුබ්බලං නාකඩ්ඪතීති හි අයං විචාරණා පටිසන්ධිදානසභාවෙසුයෙව. යස්ස පන පටිසන්ධිදානසභාවොයෙව නත්ථි, න තස්ස බලවභාවො පටිසන්ධිආකඩ්ඪනෙ කාරණං.

කථං පනෙතං විඤ්ඤාතබ්බං උද්ධච්චසහගතස්ස පටිසන්ධිදානසභාවො නත්ථීති? දස්සනෙනපහාතබ්බෙසු අනාගතත්තා. තිවිධා හි අකුසලා දස්සනෙන පහාතබ්බා, භාවනාය පහාතබ්බා, සියා දස්සනෙන පහාතබ්බා, සියා භාවනාය පහාතබ්බාති. තත්ථ දිට්ඨිසහගතවිචිකිච්ඡාසහගතචිත්තුප්පාදා දස්සනෙන පහාතබ්බා නාම පඨමං නිබ්බානදස්සනවසෙන ''දස්සන''න්ති ලද්ධනාමෙන සොතාපත්තිමග්ගෙන පහාතබ්බත්තා. උද්ධච්චසහගතචිත්තුප්පාදො භාවනාය පහාතබ්බො නාම අග්ගමග්ගෙන පහාතබ්බත්තා. උපරිමග්ගත්තයඤ්හි පඨමමග්ගෙන දිට්ඨනිබ්බානෙ භාවනාවසෙන පවත්තනතො ''භාවනා''ති වුච්චති. දිට්ඨිවිප්පයුත්තදොමනස්සසහගතචිත්තුප්පාදා පන සියා දස්සනෙන පහාතබ්බා, සියා භාවනාය පහාතබ්බා තෙසං අපායනිබ්බත්තකාවත්ථාය පඨමමග්ගෙන, සෙසබහලාබහලාවත්ථාය උපරිමග්ගෙහි පහීයමානත්තා. තත්ථ සියා දස්සනෙන පහාතබ්බම්පි දස්සනෙන පහාතබ්බසාමඤ්ඤෙන ඉධ ''දස්සනෙන පහාතබ්බ''න්ති වොහරන්ති.

යදි ච උද්ධච්චසහගතං පටිසන්ධිං දදෙය්‍ය, තදා අකුසලපටිසන්ධියා සුගතියං අසම්භවතො අපායෙස්වෙව දදෙය්‍ය. අපායගමනීයඤ්ච අවස්සං දස්සනෙන පහාතබ්බං සියා. ඉතරථා අපායගමනීයස්ස අප්පහීනත්තා සෙක්ඛානං අපායුප්පත්ති ආපජ්ජති, න ච පනෙතං යුත්තං ''චතූහපායෙහි ච විප්පමුත්තො (ඛු. පා. 6.11; සු. නි. 234), අවිනිපාතධම්මො''ති (පාරා. 21; සං. නි. 5.998) ආදිවචනෙහි සහ විරුජ්ඣනතො. සති ච පනෙතස්ස දස්සනෙන පහාතබ්බභාවෙ ''සියා දස්සනෙන පහාතබ්බා''ති ඉමස්ස විභඞ්ගෙ වත්තබ්බං සියා, න ච පනෙතං වුත්තන්ති . අථ සියා ''අපායගාමිනියො රාගො දොසො මොහො තදෙකට්ඨා ච කිලෙසා''ති එවං දස්සනෙන පහාතබ්බෙසු වුත්තත්තා උද්ධච්චසහගතචෙතනාය තත්ථ සඞ්ගහො සක්කා වත්තුන්ති. තං න, තස්ස එකන්තතො භාවනාය පහාතබ්බභාවෙන වුත්තත්තා. වුත්තඤ්හෙතං – ''කතමෙ ධම්මා භාවනාය පහාතබ්බා? උද්ධච්චසහගතො චිත්තුප්පාදො''ති (ධ. ස. 1406), තස්මා දස්සනෙන පහාතබ්බෙසු අවචනං ඉමස්ස පටිසන්ධිදානාභාවං සාධෙති. නනු ච **පටිසම්භිදාවිභඞ්ගෙ** –

> ''යස්මිං සමයෙ අකුසලං චිත්තං උප්පන්නං හොති උපෙක්ඛාසහගතං උද්ධච්චසම්පයුත්තං රූපාරම්මණං වා…පෙ…. ධම්මාරම්මණං වා, යං යං වා පනාරබ්භ තස්මිං සමයෙ ඵස්සො හොති…පෙ…. අවික්ඛෙපො හොති, ඉමෙ ධම්මා අකුසලා. ඉමෙසු ධම්මෙසු ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා, තෙසං විපාකෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා''ති (විභ. 730-731) –

එවං උද්ධච්චසහගතචිත්තුප්පාදං උද්ධරිත්වා තස්ස විපාකොපි උද්ධටොති කථමස්ස පටිසන්ධිදානාභාවො සම්පටිච්ඡිතබ්බොති? නායං පටිසන්ධිදානං සන්ධාය උද්ධටො. අථ ඛො පවත්තිවිපාකං සන්ධාය. **පට්ඨානෙ** පන –

> ''සහජාතා දස්සනෙන පහාතබ්බා චෙතනා චිත්තසමුට්ඨානානං රූපානං කම්මපච්චයෙන පච්චයො, නානාක්ඛණිකා දස්සනෙන පහාතබ්බා චෙතනා විපාකානං ඛන්ධානං, කටත්තා ච රූපානං කම්මපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 2.8.89) –

දස්සනෙන පහාතබ්බචෙතනාය එව සහජාතනානාක්ඛණිකකම්මපච්චයභාවං උද්ධරිත්වා ''සහජාතා භාවනාය පහාතබ්බා චෙතනා චිත්තසමුට්ඨානානං රූපානං කම්මපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 2.8.89) භාවනාය පහාතබ්බචෙතනාය සහජාතකම්මපච්චයභාවොව උද්ධටො, න පන නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයභාවො, න ච නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයං විනා පටිසන්ධිආකඩ්ඪනං අත්ථි , තස්මා නත්ථි තස්ස සබ්බථාපි පටිසන්ධිදානන්ති. යං පනෙකෙ වදන්ති ''උද්ධච්චචෙතනා උභයවිපාකම්පි න දෙති පට්ඨානෙ නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයභාවස්ස අනුද්ධටත්තා''ති, තං තෙසං මතිමත්තං **පටිසම්භිදාවිභඞ්ගෙ** උද්ධච්චසහගතානම්පි පවත්තිවිපාකස්ස උද්ධටත්තා, **පට්ඨානෙ** ච පටිසන්ධිවිපාකභාවමෙව සන්ධාය නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයභාවස්ස අනුද්ධටත්තා. යදි හි පවත්තිවිපාකං සන්ධාය නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයභාවො වුච්චෙය්‍ය, තදා පටිසන්ධිවිපාකම්පිස්ස මඤ්ඤෙය්‍යුන්ති ලබ්භමානස්සපි පවත්තිවිපාකස්ස වසෙන නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයභාවො න වුත්තො, තස්මා න සක්කා තස්ස පවත්තිවිපාකං නිවාරෙතුං. තෙනාහ **''පවත්තියං පනා''**ත්‍යාදි. **ආචරියබුද්ධමිත්තාදයො** පන අත්ථි උද්ධච්චසහගතං භාවනාය පහාතබ්බම්පි. අත්ථි න භාවනාය පහාතබ්බම්පි, තෙසු භාවනාය පහාතබ්බං සෙක්ඛසන්තානප්පවත්තං, ඉතරං පුථුජ්ජනසන්තානප්පවත්තං, ඵලදානඤ්ච පුථුජ්ජනසන්තානප්පවත්තස්සෙව න ඉතරස්සාති එවං උද්ධච්චසහගතං ද්විධා විභජිත්වා එකස්ස උභයවිපාකදානං, එකස්ස සබ්බථාපි විපාකාභාවං වණ්ණෙන්ති. යො පනෙත්ථ තෙසං විනිච්ඡයො, යඤ්ච තස්ස නිරාකරණං, යඤ්ච සබ්බථාපි විපාකාභාවවාදීනං මතපටික්ඛෙපනං ඉධ අවුත්තං, තං සබ්බං **පරමත්ථමඤ්ජූසාදීසු,** විසෙසතො ච අභිධම්මත්ථවිකාසිනියා නාම **අභිධම්මාවතාරසංවණ්ණනායං** වුත්තනයෙන වෙදිතබ්බං.

සබ්බත්ථාපි කාමලොකෙති සුගතිදුග්ගතිවසෙන සබ්බස්මිම්පි කාමලොකෙ. **යථාරහන්ති** ද්වාරාරම්මණානුරූපං. අපායෙසුපි යං නාගසුපණ්ණාදීනං මහාසම්පත්තිවිසයං විපාකවිඤ්ඤාණං, යඤ්ච නිරයවාසීනං මහාමොග්ගල්ලානත්ථෙරදස්සනාදීසු උප්පජ්ජති විපාකවිඤ්ඤාණං , තං කුසලකම්මස්සෙව ඵලං. න හි අකුසලස්ස ඉට්ඨවිපාකො සම්භවති. වුත්තඤ්හෙතං ''අට්ඨානමෙතං, භික්ඛවෙ, අනවකාසො, යං අකුසලස්ස කම්මස්ස ඉට්ඨො කන්තො විපාකො සංවිජ්ජතී''ති (ම. නි. 3.131; අ. නි. 1.284-286; විභ. 809), තස්මා කුසලකම්මං අපායෙසුපි අහෙතුකවිපාකානි ජනෙති. අඤ්ඤභූමිකස්ස ච කම්මස්ස අඤ්ඤභූමිකවිපාකාභාවතො කාමවිරාගභාවනාය කාමතණ්හාවිසයවිඤ්ඤාණුප්පාදනායොගතො එකන්තසදිසවිපාකත්තා ච මහග්ගතානුත්තරකුසලානං රූපාවචරකම්මෙන අහෙතුකවිපාකුප්පත්තියා අභාවතො රූපලොකෙපි යථාරහං රූපාදිවිසයානි තානි අභිනිප්ඵාදෙතීති වුත්තං ''සබ්බත්ථාපි කාමලොකෙ''ත්‍යාදි.

71. එවං පන විපච්චන්තං කම්මං සොළසකද්වාදසකඅට්ඨකවසෙන තිධා විපච්චතීති දස්සෙතුං **''තත්ථාපී''**ත්‍යාදි වුත්තං. **තත්ථාපීති** එවං විපච්චමානෙපි කුසලකම්මෙ. **උක්කට්ඨන්ති** කුසලපරිවාරලාභතො , පච්ඡා ආසෙවනප්පවත්තියා වා විසිට්ඨං. යඤ්හි කම්මං අත්තනො පවත්තිකාලෙ පුරිමපච්ඡාභාගප්පවත්තෙහි කුසලකම්මෙහි පරිවාරිතං, පච්ඡා වා ආසෙවනලාභෙන සමුදාචිණ්ණං. තං **උක්කට්ඨං**. යං පන කරණකාලෙ අකුසලකම්මෙහි පරිවාරිතං, පච්ඡා වා ''දුක්කටමෙතං මයා''ති විප්පටිසාරුප්පාදනෙන පරිභාවිතං, තං **ඔමකන්ති** දට්ඨබ්බං.

පටිසන්ධින්ති එකමෙව පටිසන්ධිං. න හි එකෙන කම්මෙන අනෙකාසු ජාතීසු පටිසන්ධි හොති, පවත්තිවිපාකො පන ජාතිසතෙපි ජාතිසහස්සෙපි හොති. යථාහ ''තිරච්ඡානගතෙ දානං දත්වා සතගුණා දක්ඛිණා පාටිකඞ්ඛිතබ්බා''ති (ම. නි. 3.379). යස්මා පනෙත්ථ ඤාණං ජච්චන්ධාදිවිපත්තිනිමිත්තස්ස මොහස්ස, සබ්බාකුසලස්සෙව වා පටිපක්ඛං, තස්මා තංසම්පයුත්තං කම්මං ජච්චන්ධාදිවිපත්තිපච්චයං න හොතීති තිහෙතුකං අතිදුබ්බලම්පි සමානං දුහෙතුකපටිසන්ධිමෙව ආකඩ්ඪති, නාහෙතුකං. දුහෙතුකඤ්ච කම්මං ඤාණසම්පයොගාභාවතො ඤාණඵලුප්පාදනෙ අසමත්ථං, යථා තං අලොභසම්පයොගාභාවතො අලොභඵලුප්පාදනෙ අසමත්ථං අකුසලකම්මන්ති තං අතිඋක්කට්ඨම්පි සමානං දුහෙතුකමෙව පටිසන්ධිං ආකඩ්ඪති, න තිහෙතුකන්ති වුත්තං **''තිහෙතුකමොමකං දුහෙතුකමුක්කට්ඨඤ්චා''**ත්‍යාදි.

එත්ථ සියා – යථා **පටිසම්භිදාමග්ගෙ** ''ගතිසම්පත්තියා ඤාණසම්පයුත්තෙ අට්ඨන්නං හෙතූනං පච්චයා උපපත්ති හොතී''ති (පටි. ම. 1.231) කුසලස්ස කම්මස්ස ජවනක්ඛණෙ තිණ්ණං, නිකන්තික්ඛණෙ ද්වින්නං, පටිසන්ධික්ඛණෙ තිණ්ණඤ්ච හෙතූනං වසෙන අට්ඨන්නං හෙතූනං පච්චයා ඤාණසම්පයුත්තුපපත්ති, තථා ''ගතිසම්පත්තියා ඤාණවිප්පයුත්තෙ ඡන්නං හෙතූනං පච්චයා උපපත්ති හොතී''ති (පටි. ම. 1.233) ජවනක්ඛණෙ ද්වින්නං, නිකන්තික්ඛණෙ ද්වින්නං, පටිසන්ධික්ඛණෙ ද්වින්නඤ්ච හෙතූනං වසෙන ඡන්නං හෙතූනං පච්චයා ඤාණවිප්පයුත්තුපපත්ති වුත්තා, එවං ''ගතිසම්පත්තියා ඤාණවිප්පයුත්තෙ සත්තන්නං හෙතූනං පච්චයා උපපත්ති හොතී''ති තිහෙතුකකම්මෙන දුහෙතුකපටිසන්ධියා අවුත්තත්තා නත්ථි තිහෙතුකස්ස දුහෙතුකපටිසන්ධිආකඩ්ඪනන්ති? නයිදමෙවං දුහෙතුකොමකකම්මෙන අහෙතුකපටිසන්ධියා විය තිහෙතුකොමකකම්මෙන සාමත්ථියානුරූපතො දුහෙතුකපටිසන්ධියාව දාතබ්බත්තා, කම්මසරික්ඛකවිපාකදස්සනත්ථං පන **මහාථෙරෙන** සාවසෙසො පාඨො කතො. ඉතරථා ''චතුන්නං හෙතූනං පච්චයා''ති වචනාභාවතො දුහෙතුකකම්මෙන අහෙතුකූපපත්තියාපිඅභාවො ආපජ්ජති, තස්මා යථා සුගතියං ජච්චන්ධබධිරාදිවිපත්තියා අහෙතුකූපපත්තිං වජ්ජෙත්වා ගතිසම්පත්තියා සහෙතුකූපපත්තිදස්සනත්ථං දුහෙතුකූපපත්ති එව උද්ධටා, න අහෙතුකූපපත්ති, එවං කම්මසරික්ඛකවිපාකදස්සනත්ථං තිහෙතුකකම්මෙන තිහෙතුකූපපත්ති එව උද්ධටා, න දුහෙතුකූපපත්ති, න පන අලබ්භනතොති දට්ඨබ්බං.

74. එවං එකාය චෙතනාය සොළස විපාකානි එත්ථෙව ද්වාදසකමග්ගො අහෙතුකට්ඨකම්පීති පවත්තස්ස **තිපිටකචූළනාගත්ථෙරවාදස්ස** වසෙන විපාකප්පවත්තිං දස්සෙත්වා ඉදානි එකාය චෙතනාය ද්වාදස විපාකානි එත්ථෙව දසකමග්ගො අහෙතුකට්ඨකම්පීති ආගතස්ස **මොරවාපීවාසීමහාධම්මරක්ඛිතත්ථෙරවාදස්සපි** වසෙන දස්සෙතුං **අසඞ්ඛාරං සසඞ්ඛාරවිපාකානී''**ත්‍යාදි වුත්තං. යථා මුඛෙ චලිතෙ ආදාසතලෙ මුඛනිමිත්තං චලති, එවං අසඞ්ඛාරකුසලස්ස අසඞ්ඛාරවිපාකොව හොති, න සසඞ්ඛාරොති එවං ආගමනතොව සඞ්ඛාරභෙදොති අයමෙත්ථාධිප්පායො. යස්මා පන විපාකස්ස සඞ්ඛාරභෙදො පච්චයවසෙන ඉච්ඡිතො, න කම්මවසෙන, තස්මා එස කෙචිවාදො කතො.

තෙසන්ති තෙසං එවංවාදීනං. **යථාක්කමන්ති** තිහෙතුකුක්කට්ඨාදීනං අනුක්කමෙන. **ද්වාදස විපාකානීති** තිහෙතුකුක්කට්ඨඅසඞ්ඛාරිකසසඞ්ඛාරිකකම්මස්ස වසෙන යථාක්කමං සසඞ්ඛාරිකචතුක්කවජ්ජිතානි, අසඞ්ඛාරිකචතුක්කවජ්ජිතානි ච **ද්වාදස විපාකානි,** තථා තිහෙතුකොමකස්ස, දුහෙතුකුක්කට්ඨස්ස ච කම්මස්ස වසෙන දුහෙතුකසසඞ්ඛාරද්වයවජ්ජිතානි, දුහෙතුකාසඞ්ඛාරද්වයවජ්ජිතානි ච **දස විපාකානි,** දුහෙතුකොමකස්ස වසෙන දුහෙතුකද්වයවජ්ජිතානි ච **අට්ඨ විපාකානි** යථාවුත්තස්ස ''තිහෙතුකමුක්කට්ඨ''න්ත්‍යාදිනා වුත්තනයස්ස **අනුසාරෙන** අනුස්සරණෙන **යථාසම්භවං** තස්ස තස්ස සම්භවානුරූපතො උද්දිසෙ.

75. පරිතො අත්තං ඛණ්ඩිතං විය අප්පානුභාවන්ති **පරිත්තං**. පකට්ඨභාවං නීතන්ති **පණීතං,** උභින්නං මජ්ඣෙ භවං **මජ්ඣිමං**. තත්ථ ''පටිලද්ධමත්තං අනාසෙවිතං පරිත්ත''න්ති අවිසෙසතොව **අට්ඨකථායං** වුත්තං, තථා ''නාතිසුභාවිතං

අපරිපුණ්ණවසීභාවං මජ්ඣිමං. අතිවිය සුභාවිතං පන සබ්බසො පරිපුණ්ණවසීභාවං පණීත''න්ති. **ආචරියෙන** පනෙත්ථ පරිත්තම්පි ඊසකං ලද්ධාසෙවනමෙවාධිප්පෙතන්ති දිස්සති. තථා හානෙන **නාමරූපපරිච්ඡෙදෙ** –

''සමානාසෙවනෙ ලද්ධෙ, විජ්ජමානෙ මහබ්බලෙ;
අලද්ධා තාදිසං හෙතුං, අභිඤ්ඤා න විපච්චතී''ති. (නාම. පරි. 474);

සමානභූමිකතොව ආසෙවනලාභෙන බලවභාවතො මහග්ගතධම්මානං විපාකදානං වත්වා තදභාවතො අභිඤ්ඤාය අවිපච්චනං වුත්තං. හීනෙහි ඡන්දචිත්තවීරියවීමංසාහි නිබ්බත්තිතං වා **පරිත්තං**. මජ්ඣිමෙහි ඡන්දාදීහි **මජ්ඣිමං**. පණීතෙහි **පණීත**න්ති අලමතිප්පපඤ්චෙන.

84. **පඤ්චමජ්ඣානං භාවෙත්වාති** අභිඤ්ඤාභාවං අසම්පත්තං පඤ්චමජ්ඣානං තිවිධම්පි භාවෙත්වා. අභිඤ්ඤාභාවප්පත්තස්ස පන අවිපාකභාවො ''අලද්ධා තාදිස''න්ත්‍යාදිනා (නාම. පරි. 474) **ආචරියෙන** සාධිතො. **මූලටීකාකාරාදයො** පන අඤ්ඤථාපි තං සාධෙන්ති. තං පන සඞ්ඛෙපතො, තත්ථ තත්ථ විත්ථාරතො ච **අභිධම්මත්ථවිකාසිනියං** වුත්තනයෙන දට්ඨබ්බං. **සඤ්ඤාවිරාගං භාවෙත්වාති** ''සඤ්ඤා රොගො, සඤ්ඤා ගණ්ඩො''ත්‍යාදිනා, ''ධී චිත්තං ධිබ්බතං චිත්ත''න්ත්‍යාදිනා වා නයෙන අරූපප්පවත්තියා ආදීනවදස්සනෙන තදභාවෙ ච පණීතභාවසන්නිට්ඨානෙන වායොකසිණෙ කෙසඤ්චි මතෙන පරිච්ඡින්නාකාසකසිණෙ වා භාවනාබලෙන තෙන පටිලභිතබ්බභාවෙ අරූපස්ස අනිබ්බත්තිසභාවාපාදනවසෙන අරූපවිරාගභාවනං භාවෙත්වා අඤ්ඤසත්තෙසු උප්පජ්ජන්ති කම්මකිරියවාදිනො තිත්ථියා එවාත්‍යධිප්පායො . තෙ පන යෙන ඉරියාපථෙන ඉධ මරන්ති. තෙනෙව තත්ථ නිබ්බත්තන්තීති දට්ඨබ්බං.

86. **අනාගාමිනො පන සුද්ධාවාසෙසු උප්පජ්ජන්තීති** අනාගාමිනොයෙව අරියා පුථුජ්ජනාදිකාලෙ, පච්ඡාපි වා පඤ්චමජ්ඣානං තිවිධම්පි භාවෙත්වා සද්ධාදිඉන්ද්‍රියවෙමත්තතානුක්කමෙන පඤ්චසු සුද්ධාවාසෙසු උප්පජ්ජන්ති.

87. යථාක්කමං භාවෙත්වා යථාක්කමං ආරුප්පෙසු උප්පජ්ජන්තීති යොජනා **යථාක්කම**න්ති ච පඨමාරුප්පාදිඅනුක්කමෙන. සබ්බම්පි චෙතං තස්ස තස්සෙව ඣානස්ස ආවෙණිකභූමිවසෙන වුත්තං. නිකන්තියා පන සති පුථුජ්ජනාදයො යථාලද්ධජ්ඣානස්ස භූමිභූතෙසු සුද්ධාවාසවජ්ජිතෙසු යත්ථ කත්ථචි නිබ්බත්තන්ති, තථා කාමභවෙපි කාමාවචරකම්මබලෙන. 'ඉජ්ඣති, භික්ඛවෙ, සීලවතො චෙතොපණිධි විසුද්ධත්තා'ති (අ. නි. 8.35) හි වුත්තං. අනාගාමිනො පන කාමරාගස්ස සබ්බසො පහීනත්තා කාමභවෙසු නිකන්තිං න උප්පාදෙන්තීති කාමලොකවජ්ජිතෙ යථාලද්ධජ්ඣානභූමිභූතෙ යත්ථ කත්ථචි නිබ්බත්තන්ති. සුද්ධාවාසෙසු හි අනාගාමිනොයෙව නිබ්බත්තන්තීති නියමො අත්ථි. තෙ පන අඤ්ඤත්ථ න නිබ්බත්තන්තීති නියමො නත්ථි. එවඤ්ච කත්වා වුත්තං **ආචරියෙන** –

''සුද්ධාවාසෙස්වනාගාමි-පුග්ගලාවොපපජ්ජරෙ;
කාමධාතුම්හි ජායන්ති, අනාගාමිවිවජ්ජිතා''ති. (පරම. වි. 205);

සුක්ඛවිපස්සකාපි පනෙතෙ මරණකාලෙ එකන්තෙනෙව සමාපත්තිං නිබ්බත්තෙන්ති සමාධිම්හි පරිපූරකාරීභාවතොති දට්ඨබ්බං. ''ඉත්ථියොපි පන අරියා වා අනරියා වා අට්ඨසමාපත්තිලාභිනියො බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජෙසුයෙව නිබ්බත්තන්තී''ති **අට්ඨකථායං** (විභ. අට්ඨ. 809; අ. නි. අට්ඨ. 1.1.279 ආදයො; ම. නි. අට්ඨ. 3.130) වුත්තං. අපිචෙත්ථ වෙහප්ඵලඅකනිට්ඨචතුත්ථාරුප්පභවානං සෙට්ඨභවභාවතො තත්ථ නිබ්බත්තා අරියා අඤ්ඤත්ථ නුප්පජ්ජන්ති, තථා අවසෙසෙසු උපරූපරි බ්‍රහ්මලොකෙසු නිබ්බත්තා හෙට්ඨිමහෙට්ඨිමෙසු. වුත්තඤ්හෙතං **ආචරියෙන** –

''වෙහප්ඵලෙ අකනිට්ඨෙ, භවග්ගෙ ච පතිට්ඨිතා;
න පුනාඤ්ඤත්ථ ජායන්ති, සබ්බෙ අරියපුග්ගලා;
බ්‍රහ්මලොකගතා හෙට්ඨා, අරියා නොපපජ්ජරෙ''ති. (නාම. පරි. 452-453);

කම්මචතුක්කවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

චුතිපටිසන්ධික්කමවණ්ණනා

89. **''ආයුක්ඛයෙනා''**ත්‍යාදීසු සතිපි කම්මානුභාවෙ තංතංගතීසු යථාපරිච්ඡින්නස්ස ආයුනො පරික්ඛයෙන මරණං **ආයුක්ඛයමරණං**. සතිපි තත්ථ තත්ථ පරිච්ඡින්නායුසෙසෙ ගතිකාලාදිපච්චයසාමග්ගියඤ්ච තංතංභවසාධකස්ස කම්මුනො පරිනිට්ඨිතවිපාකත්තා මරණං **කම්මක්ඛයමරණං**. ආයුකම්මානං සමකමෙව පරික්ඛීණත්තා මරණං **උභයක්ඛයමරණං**. සතිපි තස්මිං දුවිධෙ පුරිමභවසිද්ධස්ස කස්සචි උපච්ඡෙදකකම්මුනො බලෙන සත්ථහරණාදීහි උපක්කමෙහි උපච්ඡිජ්ජමානසන්තානානං, ගුණමහන්තෙසු වා කතෙන කෙනචි උපක්කමෙන ආයුහිතඋපච්ඡෙදකකම්මුනා පටිබාහිතසාමත්ථියස්ස කම්මස්ස තංතංඅත්තභාවප්පවත්තනෙ අසමත්ථභාවතො

දුසිමාරකලාබුරාජාදීනං විය තඞ්ඛණෙයෙව ඨානාචාවනවසෙන පවත්තමරණං **උපච්ඡෙදකමරණං** නාම. ඉදං පන නෙරයිකානං උත්තරකුරුවාසීනං කෙසඤ්චි දෙවානඤ්ච න හොති. තෙනාහු –

''උපක්කමෙන වා කෙසඤ්චුපච්ඡෙදකකම්මුනා''ති. (ස. ස. 62);

මරණස්ස උප්පත්ති පවත්ති **මරණුප්පත්ති.**

90. **මරණකාලෙ**ති මරණාසන්නකාලෙ. **යථාරහ**න්ති තංතංගතීසු උප්පජ්ජනකසත්තානුරූපං, කත්ථචි පන අනුප්පජ්ජමානස්ස ඛීණාසවස්ස යථොපට්ඨිතං නාමරූපධම්මාදිකමෙව චුතිපරියොසානානං ගොචරභාවං ගච්ඡති, න කම්මකම්මනිමිත්තාදයො. **උපලද්ධපුබ්බ**න්ති චෙතියදස්සනාදිවසෙන පුබ්බෙ **උපලද්ධං. උපකරණභූත**න්ති පුප්ඵාදිවසෙන උපකරණභූතං. **උපලභිතබ්බ**න්ති අනුභවිතබ්බං. **උපභොගභූත**න්ති අච්ඡරාවිමානකප්පරුක්ඛනිරයග්ගිආදිකං උපභුඤ්ජිතබ්බං. අච්ඡරාවිමානකප්පරුක්ඛමාතුකුච්ඡිආදිගතං හි රූපායතනං සුගතිනිමිත්තං. නිරයග්ගිනිරයපාලාදිගතං දුග්ගතිනිමිත්තං. ගතියා නිමිත්තං **ගතිනිමිත්තං.**

කම්මබලෙනාති පටිසන්ධිනිබ්බත්තකස්ස කුසලාකුසලකම්මස්ස ආනුභාවෙන. **ඡන්නං ද්වාරාන**න්ති වක්ඛමානනයෙන යථාසම්භවං ඡන්නං උපපත්තිද්වාරානං, යදි කුසලකම්මං විපච්චති, තදා පරිසුද්ධං කුසලචිත්තං පවත්තති, අථ අකුසලකම්මං, තදා උපක්කිලිට්ඨං අකුසලචිත්තන්ති ආහ **''විපච්චමානක…පෙ…. කිලිට්ඨං වා''**ති. තෙනාහ භගවා ''නිමිත්තස්සාදගධිතං වා, භික්ඛවෙ, විඤ්ඤාණං තිට්ඨමානං තිට්ඨති, අනුබ්‍යඤ්ජනස්සාදගධිතං වා, තස්මිං චෙ සමයෙ කාලං කරොති, ඨානමෙතං විජ්ජති, යං ද්වින්නං ගතීනං අඤ්ඤතරං ගතිං උපපජ්ජෙය්‍ය නිරයං වා තිරච්ඡානයොනිං වා''ති (සං. නි. 4.235). **තත්ථොණතං වා**ති තස්මිං උපපජ්ජිතබ්බභවෙ ඔණතං විය, තත්ථොණතං එවාති වා පදච්ඡෙදො. **''බාහුල්ලෙනා''**ති එත්ථ අධිප්පායො ''යෙභුය්‍යෙන භවන්තරෙ''ති එත්ථ වුත්තනයෙන දට්ඨබ්බො. අථ වා ''යථාරහ''න්ති ඉමිනාව සො සක්කා සඞ්ගහෙතුන්ති **''බාහුල්ලෙනා''**ති ඉමිනා සහසා ඔච්ඡිජ්ජමානජීවිතානං සණිකං මරන්තානං විය න අභික්ඛණමෙවාති දීපිතන්ති විඤ්ඤායති. **අභිනවකරණවසෙනා**ති තඞ්ඛණෙ කරියමානං විය අත්තානං අභිනවකරණවසෙන.

91. **පච්චාසන්නමරණස්සා**ති එකවීථිප්පමාණායුකවසෙන, තතො වා කිඤ්චි අධිකායුකවසෙන සමාසන්නමරණස්ස. **වීථිචිත්තාවසානෙ**ති තදාරම්මණපරියොසානානං, ජවනපරියොසානානං වා වීථිචිත්තානං අවසානෙ. තත්ථ ''කාමභවතො චවිත්වා තත්ථෙව උප්පජ්ජමානානං තදාරම්මණපරියොසානානි, සෙසානං ජවනපරියොසානානී''ති **ධම්මානුසාරණියං** වුත්තං. **භවඞ්ගක්ඛයෙ වා**ති යදි එකජවනවීථිතො අධිකතරායුසෙසො සියා, තදා භවඞ්ගාවසානෙ වා උප්පජ්ජිත්වා නිරුජ්ඣති. අථ එකචිත්තක්ඛණායුසෙසො සියා, තදා වීථිචිත්තාවසානෙ, තඤ්ච අතීතකම්මාදිවිසයමෙව. **''තස්සානන්තරමෙවා''**ති ඉමිනා අන්තරාභවවාදිමතං පටික්ඛිපති.

යථාරහන්ති කම්මකරණකාලස්ස, විපාකදානකාලස්ස ච අනුරූපවසෙන. අථ වා විපච්චමානකකම්මානුරූපං අනුසයවසෙන, ජවනසහජාතවසෙන වා පවත්තිඅනුරූපතොත්‍යත්ථො. නනු ච ''අවිජ්ජානුසයපරික්ඛිත්තෙනා''ත්‍යාදි වුත්තං. ජවනසහජාතානඤ්ච කථං අනුසයභාවොති? නායං දොසො අනුසයසදිසතාය තාසම්පි අනුසයවොහාරභාවතො. ඉතරථා අකුසලකම්මසහජාතානං භවතණ්හාසහජාතානං වා චුතිආසන්නජවනසහජාතානඤ්ච සඞ්ගහො න සියා. අවිජ්ජාව අප්පහීනට්ඨෙන අනුසයනතො පවත්තනතො අනුසයො, තෙන පරික්ඛිත්තෙන පරිවාරිතෙන. තණ්හානුසයොව මූලං පධානං සහකාරීකාරණභූතං ඉමස්සාති **තණ්හානුසයමූලකො. සඞ්ඛාරෙනා**ති කුසලාකුසලකම්මෙන කම්මසහජාතඵස්සාදිධම්මසමුදායෙන චුතිආසන්නජවනසහජාතෙන වා, තෙන ජනියමානං. අවිජ්ජාය හි පටිච්ඡන්නාදීනවවිසයෙ තණ්හා නාමෙති, ඛිපනකසඞ්ඛාරසම්මතා යථාවුත්තසඞ්ඛාරා ඛිපන්ති, යථාහු –

''අවිජ්ජාතණ්හාසඞ්ඛාර-සහජෙහි අපායිනං;
විසයාදීනවච්ඡාදිනමනක්ඛිපකෙහි තු.

''අප්පහීනෙහි සෙසානං, ඡාදනං නමනම්පි ච;
ඛිපකා පන සඞ්ඛාරා, කුසලාව භවන්තිහා''ති. (ස. ස. 164-165);

සම්පයුත්තෙහි පරිග්ගය්හමානන්ති අත්තනා සම්පයුත්තෙහි ඵස්සාදීහි ධම්මෙහි සම්පයුත්තපච්චයාදිනා පරිවාරෙත්වා ගය්හමානං, **සහජාතානමධිට්ඨානභාවෙන පුබ්බඞ්ගමභූත**න්ති අත්තනා සහජාතානං පතිට්ඨානභාවෙන පධානභූතං. ''මනොපුබ්බඞ්ගමා ධම්මා''ති (ධ. ප. 1-2) හි වුත්තං. **භවන්තරපටිසන්ධානවසෙනා**ති පුරිමභවන්තරස්ස, පච්ඡිමභවන්තරස්ස ච අඤ්ඤමඤ්ඤං එකාබද්ධං විය පටිසන්දහනවසෙන උප්පජ්ජමානමෙව පතිට්ඨාති, න ඉතො ගන්ත්වාත්‍යධිප්පායො. න හි පුරිමභවපරියාපන්නො කොචි ධම්මො භවන්තරං සඞ්කමති, නාපි පුරිමභවපරියාපන්නහෙතූහි විනා උප්පජ්ජති පටිඝොසපදීපමුද්දා වියාති අලමතිප්පපඤ්චෙන.

92. මන්දං හුත්වා පවත්තානි **මන්දප්පවත්තානි**. පච්චුප්පන්නාරම්මණෙසු ආපාථගතෙසු මනොද්වාරෙ ගතිනිමිත්තවසෙන, පඤ්චද්වාරෙ කම්මනිමිත්තවසෙනාත්‍යධිප්පායො. **පටිසන්ධිභවඞ්ගානම්පි පච්චුප්පන්නාරම්මණතා**

ලබ්භතීති මනොද්වාරෙ තාව පටිසන්ධියා චතුන්නං භවඞ්ගානඤ්ච, පඤ්චද්වාරෙ පන පටිසන්ධියාව පච්චුප්පන්නාරම්මණභාවො ලබ්භති. තථා හි කස්සචි මනොද්වාරෙ ආපාථමාගතං පච්චුප්පන්නං ගතිනිමිත්තං ආරබ්භ උප්පන්නාය තදාරම්මණපරියොසානාය චිත්තවීථියා අනන්තරං චුතිචිත්තෙ උප්පන්නෙ තදනන්තරං පඤ්චචිත්තක්ඛණායුකෙ ආරම්මණෙ පවත්තාය පටිසන්ධියා චතුන්නං භවඞ්ගානං, පඤ්චද්වාරෙ ච ඤාතකාදීහි උපට්ඨාපිතෙසු දෙය්‍යධම්මෙසු වණ්ණාදිකෙ ආරබ්භ යථාරහං පවත්තාය චිත්තවීථියා චුතිචිත්තස්ස ච අනන්තරං එකචිත්තක්ඛණායුකෙ ආරම්මණෙ පවත්තාය පටිසන්ධියා පච්චුප්පන්නාරම්මණෙ පවත්ති උපලබ්භතීති අයමෙත්ථ සඞ්ඛෙපො, විත්ථාරො පන **විසුද්ධිමග්ගෙ**(විසුද්ධි. 2.620 ආදයො) **විභඞ්ගට්ඨකථායං** (විභ. අට්ඨ. 227) ච සඞ්ඛාරපච්චයාවිඤ්ඤාණපදවණ්ණනායං වුත්තනයෙන දට්ඨබ්බො. **ඡද්වාරග්ගහිත**න්ති කම්මනිමිත්තං ඡද්වාරගහිතං, ගතිනිමිත්තං ඡට්ඨද්වාරගග්ගහිතන්ති යථාසම්භවං යොජෙතබ්බං. අපරෙ පන අවිසෙසතො වණ්ණෙන්ති. **සච්චසඞ්ඛෙපෙපි** තෙනෙවාධිප්පායෙන ඉදං වුත්තං –

''පඤ්චද්වාරෙ සියා සන්ධි, විනා කම්මං ද්විගොචරෙ''ති; (ස. ස. 173);

අට්ඨකථායං (විසුද්ධි. 2.624-625; විභ. අට්ඨ. 227) පන ''ගතිනිමිත්තං මනොද්වාරෙ ආපාථමාගච්ඡතී''ති වුත්තත්තා, තදාරම්මණාය ච පඤ්චද්වාරිකපටිසන්ධියා අදස්සිතත්තා, **මූලටීකාදීසු** ච ''කම්මබලෙන උපට්ඨාපිතං වණ්ණායතනං සුපිනං පස්සන්තස්ස විය දිබ්බචක්ඛුස්ස විය ච මනොද්වාරෙයෙව ගොචරභාවං ගච්ඡතී''ති (විසුද්ධි. මහා. 2.623) නියමෙත්වා වුත්තත්තා තෙසං වචනං න සම්පටිච්ඡන්ති ආචරියා. ''පච්චුප්පන්නඤ්චා''ති එත්ථ ගතිනිමිත්තං තාව පච්චුප්පන්නාරම්මණං යුජ්ජති, කම්මනිමිත්තං පන පටිසන්ධිජනකකම්මස්සෙව නිමිත්තභූතං අධිප්පෙතන්ති කථං තස්ස චුතිආසන්නජවනෙහි ගහිතස්ස පච්චුප්පන්නභාවො සම්භවති. න හි තදෙව ආරම්මණුපට්ඨාපකං, තදෙව පටිසන්ධිජනකං භවෙය්‍ය උපචිතභාවාභාවතො අනස්සාදිතත්තා ච. ''කතත්තා උපචිතත්තා''ති (ධ. ස. 431) හි වචනතො පුනප්පුනං ලද්ධාසෙවනමෙව කම්මං පටිසන්ධිං ආකඩ්ඪති. **පටිසම්භිදාමග්ගෙ** (පටි. ම. 1.232) ච නිකන්තික්ඛණෙ ද්වින්නං හෙතූනං පච්චයාපි සහෙතුකපටිසන්ධියා වුත්තත්තාකතූපචිතම්පි කම්මං තණ්හාය අස්සාදිතමෙව විපාකං අභිනිප්ඵාදෙති, තදා ච පටිසන්ධියා සමානවීථියං විය පවත්තමානානි චුතිආසන්නජවනානි කථං පුනප්පුනං ලද්ධාසෙවනානි සියුං, කථඤ්ච තානි තදා තණ්හාය පරාමට්ඨානි. අපිච පච්චුප්පන්නං කම්මනිමිත්තං චුතිආසන්නප්පවත්තානං පඤ්චද්වාරිකජවනානං ආරම්මණං හොති. ''පඤ්චද්වාරිකකම්මඤ්ච පටිසන්ධිනිමිත්තකං න හොති පරිදුබ්බලභාවතො''ති **අට්ඨකථායං** (විසුද්ධි. 2.620; විභ. අට්ඨ. 227) වුත්තන්ති සච්චමෙතං. ඤාතකාදීහි උපට්ඨාපිතෙසු පන පුප්ඵාදීසු සන්නිහිතෙස්වෙව මරණසම්භවතො තත්ථ වණ්ණාදිකං ආරබ්භ චුතිආසන්නවීථිතො පුරිමභාගප්පවත්තානං පටිසන්ධිජනනසමත්ථානං මනොද්වාරිකජවනානං ආරම්මණභූතෙන සහ සමානත්තා තදෙකසන්තතිපතිතං චුතිආසන්නජවනගග්ගහිතම්පි පච්චුප්පන්නං වණ්ණාදිකං කම්මනිමිත්තභාවෙන වුත්තං. එවඤ්ච කත්වා වුත්තං **ආනන්දාචරියෙන** ''පඤ්චද්වාරෙ ච ආපාථමාගච්ඡන්තං පච්චුප්පන්නං කම්මනිමිත්තං ආසන්නකතකම්මාරම්මණසන්තතියං උප්පන්නං, තංසදිසඤ්ච දට්ඨබ්බ''න්ති (විභ. මූලටී. 227; විසුද්ධි. මහා. 2.623).

94. **යථාරහ**න්ති දුතියචතුත්ථපඨමතතියානං පටිසන්ධීනං අනුරූපතො.

98. ආරුප්පචුතියා පරං හෙට්ඨිමාරුප්පවජ්ජිතා ආරුප්පපටිසන්ධියො හොන්ති උපරූපරිඅරූපීනං හෙට්ඨිමහෙට්ඨිමකම්මස්ස අනායූහනතො, උපචාරජ්ඣානස්ස පන බලවභාවතො තස්ස විපාකභූතා කාමතිහෙතුකා පටිසන්ධියො හොන්ති. රූපාවචරචුතියා පරං අහෙතුකරහිතා උපචාරජ්ඣානානුභාවෙනෙව දුහෙතුකතිහෙතුකපටිසන්ධියො සියුං, කාමතිහෙතුම්හා චුතිතො පරං සබ්බා එව කාමරූපාරූපභවපරියාපන්නා යථාරහං අහෙතුකාදිපටිසන්ධියො සියුං. ඉතරො දුහෙතුකාහෙතුකචුතිතො පරං කාමෙස්වෙව භවෙසු තිහෙතුකාදිපටිසන්ධියො සියුං.

චුතිපටිසන්ධික්කමවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

99. පටිසන්ධියා නිරොධස්ස අනන්තරතො **පටිසන්ධිනිරොධානන්තරතො. තදෙව චිත්ත**න්ති තංසදිසතාය තබ්බොහාරප්පවත්තත්තා තදෙව චිත්තං යථා ''තානියෙව ඔසධානී''ති. **අසති වීථිචිත්තුප්පාදෙ**ති අන්තරන්තරා වීථිචිත්තානං උප්පාදෙ අසති, චුතිචිත්තං හුත්වා නිරුජ්ඣති තදෙව චිත්තන්ති සම්බන්ධො.

101. **පරිවත්තන්තා පවත්තන්ති** යාව වට්ටමූලසමුච්ඡෙදාතාධිප්පායො.

102. යථා **ඉහ** භවෙපටිසන්ධි චෙව භවඞ්ගඤ්ච වීථියො ච චුති ච, තථා පුන භවන්තරෙ පටිසන්ධිභවඞ්ගන්ති එවමාදිකා අයං චිත්තසන්තති පරිවත්තතීති යොජනා. කෙචි පන ඉමස්මිං පරිච්ඡෙදෙ වීථිමුත්තසඞ්ගහස්සෙව දස්සිතත්තා පටිසන්ධිභවඞ්ගචුතීනමෙව ඉධ ගහණං යුත්තන්තාධිප්පායෙන ''පටිසන්ධිභවඞ්ගවීථියො''ති ඉමස්ස පටිසන්ධිභවඞ්ගප්පවාහාති අත්ථං වදන්ති, තං තෙසං මතිමත්තං පවත්තිසඞ්ගහදස්සනාවසානෙ තත්ථ සඞ්ගහිතානං සබ්බෙසමෙව නිගමනස්ස අධිප්පෙතත්තා. එවඤ්හි සති ''පටිසඞ්ඛාය පනෙතමද්ධුව''න්ති එත්ථ සබ්බෙසමෙව එත-සද්දෙන පරාමසනං සුට්ඨු උපපන්නං හොති. **එතං** යථාවුත්තං වට්ටපවත්තං **අද්ධුවං** අනිච්චං පලොකධම්මං **පටිසඞ්ඛාය**

පච්චවෙක්ඛිත්වා **බුධා** පණ්ඩිතා **චිරාය** චිරකාලං සුබ්බතා හුත්වා **අච්චුතං** ධුවං අචවනධම්මං **පදං** නිබ්බානං **අධිගන්ත්වා** මග්ගඵලඤාණෙන සච්ඡිකත්වා තතොයෙව සුට්ඨු සමුච්ඡින්නසිනෙහබන්ධනා **සමං** නිරුපධිසෙසනිබ්බානධාතුං **ඵස්සන්ති** පාපුණිස්සන්ති.

ඉති අභිධම්මත්ථවිභාවිනියා නාම අභිධම්මත්ථසඞ්ගහවණ්ණනාය

වීථිමුත්තපරිච්ඡෙදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. රූපපරිච්ඡෙදවණ්ණනා

1. එවං තාව චිත්තචෙතසිකවසෙන දුවිධං අභිධම්මත්ථං දස්සෙත්වා ඉදානි රූපං, තදනන්තරඤ්ච නිබ්බානං දස්සෙතුමාරභන්තො ආහ **"එත්තාවතා"**ත්‍යාදි. **සප්පභෙදප්පවත්තිකා** උද්දෙසනිද්දෙසපටිනිද්දෙසවසෙන තීහි පරිච්ඡෙදෙහි වුත්තප්පභෙදවන්තො, පවත්තිපටිසන්ධිවසෙන ද්වීහි පරිච්ඡෙදෙහි වුත්තප්පවත්තිවන්තො ච **චිත්තචෙතසිකා ධම්මා එත්තාවතා** පඤ්චහි පරිච්ඡෙදෙහි විභත්තා **හි** යස්මා, ඉදානි යථානුප්පත්තං රූපං පවුච්චතීති යොජනා.

2. ඉදානි යථාපටිඤ්ඤාතරූපවිභාගත්ථං මාතිකං ඨපෙතුං **"සමුද්දෙසා"**ත්‍යාදි වුත්තං. සඞ්ඛෙපතො උද්දිසනං **සමුද්දෙසො**. එකවිධාදිවසෙන විභජනං **විභාගො, සමුට්ඨාති** එතස්මා ඵලන්ති **සමුට්ඨානං,** කම්මාදයො රූපජනකපච්චයා. චක්ඛුදසකාදයො **කලාපා. පවත්තික්කමතො** චෙති භවකාලසත්තභෙදෙන රූපානං උප්පත්තික්කමතො.

රූපසමුද්දෙසවණ්ණනා

3. උපාදින්නානුපාදින්නසන්තානෙසු සසම්භාරධාතුවසෙන මහන්තා හුත්වා භූතා පාතුභූතාති **මහාභූතා** (ධ. ස. අට්ඨ. 584). අථවා අනෙකවිධඅබ්භුතවිසෙසදස්සනෙන, අනෙකාභූතදස්සනෙන වා මහන්තානි අබ්භුතානි, අභූතානි වා එතෙසූති මහාභූතා, මායාකාරාදයො. තෙහි සමානා සයං අනීලාදිසභාවානෙව නීලාදිඋපාදායරූපදස්සනාදිතොති **මහාභූතා**. මනාපවණ්ණසණ්ඨානාදීහි වා සත්තානං වඤ්චිකා යක්ඛිනිආදයො විය මනාපඉත්ථිපුරිසරූපදස්සනාදිනා සත්තානං වඤ්චකත්තා මහන්තානි අභූතානි එතෙසූති **මහාභූතා**. වුත්තම්පි හෙතං –

> ''මහන්තා පාතුභූතාති, මහාභූතසමාති වා;
> වඤ්චකත්තා අභූතෙන, 'මහාභූතා'ති සම්මතා''ති. (අභිධ. 626);

අථ වා මහන්තපාතුභාවතො මහන්තානි භවන්ති එතෙසු උපාදාරූපානි, භූතානි වාති **මහාභූතානි**. මහාභූතෙ උපාදාය පවත්තං රූපං **උපාදායරූපං**. යදි එවං ''එකං මහාභූතං පටිච්ච තතො මහාභූතා''ත්‍යාදිවචනතො (පට්ඨා. 1.1.53) එකෙකමහාභූතා සෙසමහාභූතානං නිස්සයා හොන්තීති තෙසම්පි උපාදායරූපතාපසඞ්ගොති? නයිදමෙවං උපාදායෙව පවත්තරූපානං තංසමඤ්ඤාසිද්ධිතො. යඤ්හි මහාභූතෙ උපාදියති, සයඤ්ච අඤ්ඤෙහි උපාදීයති. න තං උපාදායරූපං. යං පන උපාදීයතෙව, න කෙනචි උපාදීයති, තදෙව උපාදායරූපන්ති නත්ථි භූතානං තබ්බොහාරප්පසඞ්ගො. අපිච චතුන්නං මහාභූතානං උපාදායරූපන්ති උපාදායරූපලක්ඛණන්ති නත්ථි තයො උපාදාය පවත්තානං උපාදායරූපතාති.

4. පත්ථනට්ඨෙන පථවී, තරුපබ්බතාදීනං පකතිපථවී විය සහජාතරූපානං පතිට්ඨානභාවෙන පක්ඛායති, උපට්ඨාතීති වුත්තං හොති, පථවී එව ධාතු සලක්ඛණධාරණාදිතො නිස්සත්තනිජ්ජීවට්ඨෙන සරීරසෙලාවයවධාතුසදිසත්තා චාති **පථවීධාතු**. ආපෙති සහජාතරූපානි පත්ථරති, ආපායති වා බ්‍රූහෙති වඩ්ඪෙතීති **ආපො**. තෙජෙති පරිපාචෙති, නිසෙති වා තික්ඛභාවෙන සෙසභූතත්තයං උස්මාපෙතීති **තෙජො**. වායති දෙසන්තරුප්පත්තිහෙතුභාවෙන භූතසඞ්ඝාතං පාපෙතීති **වායො**. චතස්සොපි පනෙතා යථාක්කමං කථිනත්තදවත්තඋණ්හත්තවිත්ථම්භනත්තලක්ඛණාති දට්ඨබ්බං.

5. චක්ඛාදීනං වචනත්ථො හෙට්ඨා කථිතොව. **පසාදරූපං නාම** චතුන්නං මහාභූතානං පසන්නභාවහෙතුකත්තා. තං පන යථාක්කමං දට්ඨුකාමතාසොතුකාමතාඝායිතුකාමතාසායිතුකාමතාඵුසිතුකාමතානිදානකම්මසමුට්ඨානභූතප්පසාදලක්ඛණං. තත්ථ චක්ඛු තාව මජ්ඣෙ කණ්හමණ්ඩලස්ස ඌකාසිරප්පමාණෙ අභිමුඛෙ ඨිතානං සරීරසණ්ඨානුප්පත්තිප්පදෙසෙ තෙලමිව පිචුපටලානි සත්තක්ඛිපටලානි බ්‍යාපෙත්වා ධාරණනහාපනමණ්ඩනබීජනකිච්චාහි චතූහි ධාතීහි විය ඛත්තියකුමාරො සන්ධාරණබන්ධනපරිපාචනසමුදීරණකිච්චාහි චතූහි ධාතූහි කතූපකාරං උතුචිත්තාහාරෙහි උපත්ථම්භියමානං ආයුනා පරිපාලියමානං වණ්ණාදීහි පරිවාරිතං යථායොගං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං වත්ථුද්වාරභාවං සාධෙන්තං පවත්තති, ඉතරං ''සසම්භාරචක්ඛූ''ති වුච්චති. එවං සොතාදයොපි යථාක්කමං සොතබිලබ්භන්තරෙ අඞ්ගුලිවෙධනාකාරං උපචිතතනුතම්බලොමං, නාසිකබ්භන්තරෙ අජපදසණ්ඨානං, ජිව්හාමජ්ඣෙ උප්පලදලග්ගසණ්ඨානං පදෙසං අභිබ්‍යාපෙත්වා පවත්තන්ති, ඉතරං පන ඨපෙත්වා කම්මජතෙජස්ස පතිට්ඨානට්ඨානං කෙසග්ගලොමග්ගනඛග්ගසුක්ඛචම්මානි ච අවසෙසං සකලසරීරං ඵරිත්වා පවත්තති. එවං සන්තෙපි ඉතරෙහි තස්ස සඞ්කරො න හොති භින්නනිස්සයලක්ඛණත්තා. එකනිස්සයානිපි හි රූපරසාදීනි ලක්ඛණභෙදතො අසංකිණ්ණාති කිං පන භින්නනිස්සයා පසාදා.

6. ආපොධාතුයා සුඛුමභාවෙන ඵුසිතුං අසක්කුණෙය්‍යත්තා වුත්තං **"ආපොධාතු විවජ්ජිතං භූතත්තයසඞ්ඛාත"**න්ති. කිඤ්චාපි හි සීතතා ඵුසිත්වා ගය්හති, සා පන තෙජොයෙව. මන්දෙ හි උණ්හත්තෙ සීතබුද්ධි

සීතතාසඞ්ඛාතස්ස කස්සචි ගුණස්ස අභාවතො. තයිදං සීතබුද්ධියා අනවට්ඨිතභාවතො විඤ්ඤායති පාරාපාරෙ විය. තථා හි සම්මකාලෙ ආතපෙ ඨත්වා ඡායං පවිට්ඨානං සීතබුද්ධි හොති, තත්ථෙව චිරකාලං ඨිතානං උණ්හබුද්ධි. යදි ච ආපොධාතු සීතතා සියා, උණ්හභාවෙන සහ එකස්මිං කලාපෙ උපලබ්භෙය්‍ය, න චෙවං උපලබ්භති, තස්මා විඤ්ඤායති ‘‘න ආපොධාතු සීතතා’’ති. යෙ පන ‘‘ද්‍රවතා ආපොධාතු, සා ච ඵුසිත්වා ගය්හතී’’ති වදන්ති, තෙ වත්තබ්බා ‘‘ද්‍රවතා නාම ඵුසිත්වා ගය්හතීති ඉදං ආයස්මන්තානං අභිමානමත්තං සණ්ඨානෙ විය’’ති. වුත්තඤ්හෙතං පොරාණෙහි –

‘‘ද්‍රවතාසහවුත්තීනි, තීණි භූතානි සම්ඵුසං;
ද්‍රවතං සම්ඵුසාමීති, ලොකොයමභිමඤ්ඤති.

‘‘භූතෙ ඵුසිත්වා සණ්ඨානං, මනසා ගණ්හතො යථා;
පච්චක්ඛතො ඵුසාමීති, විඤ්ඤෙය්‍යා ද්‍රවතා තථා’’ති.

ගොචරරූපං නාම පඤ්චවිඤ්ඤාණවිසයභාවතො. ගාවො ඉන්ද්‍රියානි චරන්ති එත්ථාති ගොචරන්ති හි ආරම්මණස්සෙතං නාමං. තං පනෙතං පඤ්චවිධම්පි යථාක්කමං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං ගොචරභාවලක්ඛණං, චක්ඛාදිපටිහනනලක්ඛණං වා.

7. ඉත්ථියා භාවො **ඉත්ථත්තං** (ධ. ස. අට්ඨ. 632). පුරිසස්ස භාවො **පුරිසත්තං**. තත්ථ ඉත්ථිලිඞ්ගනිමිත්තකුත්තාකප්පහෙතුභාවලක්ඛණං ඉත්ථත්තං, පුරිසලිඞ්ගාදිහෙතුභාවලක්ඛණං පුරිසත්තං. තත්ථ ඉත්ථීනං අඞ්ගජාතං **ඉත්ථිලිඞ්ගං**. සරාධිප්පායා **ඉත්ථිනිමිත්තං** ‘‘ඉත්ථී’’ති සඤ්ජානනස්ස පච්චයභාවතො. අවිසදඨානගමනනිසජ්ජාදි **ඉත්ථිකුත්තං**. ඉත්ථිසණ්ඨානං **ඉත්ථාකප්පො**. පුරිසලිඞ්ගාදීනිපි වුත්තනයෙන දට්ඨබ්බානි. **අට්ඨකථායං** පන අඤ්ඤථා ඉත්ථිලිඞ්ගාදීනි වණ්ණිතානි. තං පන එවං සඞ්ගහෙත්වා වදන්ති –

‘‘ලිඞ්ගං හත්ථාදිසණ්ඨානං, නිමිත්තං මිහිතාදිකං;
කුත්තං සුප්පාදිනා කීළා, ආකප්පො ගමනාදික’’න්ති.

භාවරූපං නාම භවති එතෙන ඉත්ථාදිඅභිධානං, බුද්ධි චාති කත්වා. තං පනෙතං කායින්ද්‍රියං විය සකලසරීරං ඵරිත්වා තිට්ඨති.

8. හදයමෙව මනොධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතූනං නිස්සයත්තා වත්ථු චාති **හදයවත්ථු**. තථා හි තං ධාතුද්වයනිස්සයභාවලක්ඛණං, තඤ්ච හදයකොසබ්භන්තරෙ අඩ්ඪපසතමත්තං ලොහිතං නිස්සාය පවත්තති. **රූපකණ්ඩෙ** අවුත්තස්සපි පනෙතස්ස ආගමතො, යුත්තිතො ච අත්ථිභාවො දට්ඨබ්බො. තත්ථ, තං රූපං නිස්සාය මනොධාතු ච මනොවිඤ්ඤාණධාතු ච වත්තන්ති ‘‘යං රූපං මනොධාතුයා ච මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා ච තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං නිස්සයපච්චයෙන පච්චයො’’ති (පට්ඨා. 1.1.8) එවමාගතං පට්ඨානවචනං ආගමො. යුත්ති පනෙවං දට්ඨබ්බා –

‘‘නිප්ඵන්නභූතිකාධාරා, ද්වෙ ධාතූ කාමරූපිනං;
රූපානුබන්ධවුත්තිත්තා, චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදයො විය.

‘‘චක්ඛාදිනිස්සිතානෙතා, තස්සඤ්ඤාධාරභාවතො;
නාපි රූපාදිකෙ තෙසං, බහිද්ධාපි පවත්තිතො.

‘‘න චාපි ජීවිතං තස්ස, කිච්චන්තරනියුත්තිතො;
න ච භාවද්වයං තස්මිං, අසන්තෙපි පවත්තිතො.

‘‘තස්මා තදඤ්ඤං වත්ථු තං, භූතිකන්ති විජානියං;
වත්ථාලම්බදුකානන්තු, දෙසනාභෙදතො ඉදං;
ධම්මසඞ්ගණිපාඨස්මිං, න අක්ඛාතං මහෙසිනා’’ති.

9. ජීවන්ති තෙනාති ජීවිතං, තදෙව කම්මජරූපපරිපාලනෙ ආධිපච්චයොගතො ඉන්ද්‍රියන්ති **ජීවිතින්ද්‍රියං**. තථා හෙතං කම්මජරූපපරිපාලනලක්ඛණං. යථාසකං ඛණමත්තට්ඨායීනම්පි හි සහජාතානං පවත්තිහෙතුභාවෙනෙව අනුපාලකං. න හි තෙසං කම්මංයෙව ඨිතිකාරණං හොති ආහාරජාදීනං ආහාරාදි විය කම්මස්ස තඞ්ඛණාභාවතො. ඉදං පන සහ පාචනග්ගිනා අනවසෙසඋපාදින්නකායං බ්‍යාපෙත්වා පවත්තති.

10. කබළං කත්වා අජ්ඣොහරියතීති **කබළීකාරො ආහාරො,** ඉදඤ්ච සවත්ථුකං කත්වා ආහාරං දස්සෙතුං වුත්තං. සෙන්ද්‍රියකායොපත්ථම්භනහෙතුභූතා පන අඞ්ගමඞ්ගානුසාරී රසහරසඞ්ඛාතා අජ්ඣොහරිතබ්බාහාරසිනෙහභූතා ඔජා ඉධ ආහාරරූපං නාම. තථා හෙතං සෙන්ද්‍රියකායොපත්ථම්භනහෙතුභාවලක්ඛණං, ඔජට්ඨමකරූපාහරණලක්ඛණං වා.

11. කක්ඛළත්තාදිනා අත්තනො අත්තනො සභාවෙන උපලබ්භනතො **සභාවරූපං නාම**. උප්පාදාදීහි, අනිච්චතාදීහි වා ලක්ඛණෙහි සහිතන්ති **සලක්ඛණං**. පරිච්ඡෙදාදිභාවං විනා අත්තනො සභාවෙනෙව කම්මාදීහි පච්චයෙහි නිප්ඵන්නත්තා **නිප්ඵරූපං නාම**. රුප්පනසභාවො රූපං, තෙන යුත්තම්පි රූපං, යථා ''අරිසසො, නීලුප්පල''න්ති, ස්වායං රූප-සද්දො රුළ්හියා අතංසභාවෙපි පවත්තතීති අපරෙන රූප-සද්දෙන විසෙසෙත්වා **''රූපරූප''**න්ති වුත්තං යථා ''දුක්ඛදුක්ඛ''න්ති. පරිච්ඡෙදාදිභාවං අතික්කමිත්වා සභාවෙනෙව උපලබ්භනතො ලක්ඛණත්තයාරොපනෙන සම්මසිතුං අරහත්තා **සම්මසනරූපං**.

12. න කස්සතීති අකාසො. අකාසොයෙව ආකාසො, නිජ්ජීවට්ඨෙන ධාතු චාති **ආකාසධාතු**. චක්ඛුදසකාදිඑකෙකකලාපගතරූපානං කලාපන්තරෙහි අසංකිණ්ණභාවාපාදනවසෙන පරිච්ඡෙදකං, තෙහි වා පරිච්ඡිජ්ජමානං, තෙසං පරිච්ඡෙදමත්තං වා රූපං **පරිච්ඡෙදරූපං**. තස්මිං තං තං රූපකලාපං පරිච්ඡින්දන්තං විය හොති. විජ්ජමානෙපි ච කලාපන්තරභූතෙහි කලාපන්තරභූතානං සම්ඵුට්ඨභාවෙ තංතංරූපවිවිත්තතා රූපපරියන්තො ආකාසො. යෙසඤ්ච සො පරිච්ඡෙදො, තෙහි සයං අසම්ඵුට්ඨොයෙව. අඤ්ඤථා පරිච්ඡින්නතා න සියා තෙසං රූපානං බ්‍යාපීභාවාපත්තිතො. අබ්‍යාපිතා හි අසම්ඵුට්ඨතා. තෙනාහ භගවා ''අසම්ඵුට්ඨං චතූහි මහාභූතෙහී''ති (ධ. ස. 637).

13. චලමානකායෙන අධිප්පායං විඤ්ඤාපෙති, සයඤ්ච තෙන විඤ්ඤායතීති **කායවිඤ්ඤත්ති**. සවිඤ්ඤාණකසද්දසඞ්ඛාතවාචාය අධිප්පායං විඤ්ඤාපෙති, සයඤ්ච තාය විඤ්ඤායතීති **වචීවිඤ්ඤත්ති**. තත්ථ අභික්කමාදිජනකචිත්තසමුට්ඨානවායොධාතුයා සහජාතරූපසන්ථම්භනසන්ධාරණචලිතෙසු සහකාරීකාරණභූතො ඵන්දමානකායඵන්දනතංහෙතුකවායොධාතුවිනිමුත්තො මහන්තං පාසාණං උක්ඛිපන්තස්ස සබ්බථාමෙන ගහණකාලෙ උස්සාහනවිකාරො විය රූපකායස්ස පරිඵන්දනපච්චයභාවෙන උපලබ්භමානො විකාරො කායවිඤ්ඤත්ති. සා හි ඵන්දමානකායෙන අධිප්පායං විඤ්ඤාපෙති. න හි විඤ්ඤත්තිවිකාරරහිතෙසු රුක්ඛචලනාදීසු ''ඉදමෙස කාරෙතී''ති අධිප්පායග්ගහණං දිට්ඨන්ති. හත්ථචලනාදීසු ච ඵන්දමානකායග්ගහණානන්තරං අවිඤ්ඤායමානන්තරෙහි මනොද්වාරජවනෙහි ගය්හමානත්තා සයඤ්ච කායෙන විඤ්ඤායති.

කථං පන විඤ්ඤත්තිවසෙන හත්ථචලනාදයො හොන්තීති? වුච්චතෙ – එකාවජ්ජනවීථියං සත්තසු ජවනෙසු සත්තමජවනසමුට්ඨානවායොධාතු විඤ්ඤත්තිවිකාරසහිතාව පඨමජවනාදිසමුට්ඨානාහි වායොධාතූහි ලද්ධොපත්ථම්භා දෙසන්තරුප්පත්තිහෙතුභාවෙන චලයති චිත්තජං, පුරිමජවනාදිසම්භූතා පන සන්ථම්භනසන්ධාරණමත්තකරා තස්ස උපකාරාය හොන්තීති. යථා හි සත්තහි යුගෙහි ආකඩ්ඪිතබ්බසකටෙ සත්තමයුගයුත්තායෙව ගොණා හෙට්ඨා ඡසු යුගෙසු යුත්තගොණෙහි ලද්ධූපත්ථම්භා සකටං චාලෙන්ති, පඨමයුගාදියුත්තා පන උපත්ථම්භනසන්ධාරණමත්තමෙව සාධෙන්තා තෙසං උපකාරාය හොන්ති, එවංසම්පදමිදං දට්ඨබ්බං.

දෙසන්තරුප්පත්තියෙව චෙත්ථ චලනං උප්පන්නදෙසතො කෙසග්ගමත්තම්පි ධම්මානං සඞ්කමනාභාවතො. ඉතරථා නෙසං අබ්‍යාපාරකතා, ඛණිකතා ච න සියා. දෙසන්තරුප්පත්තිහෙතුභාවොති ච යථා අත්තනා සහජරූපානි හෙට්ඨිමජවනසමුට්ඨිතරූපෙහි පතිට්ඨිතට්ඨානතො අඤ්ඤත්ථ උප්පජ්ජන්ති, එවං තෙහි සහ තත්ථ උප්පත්තියෙවාති දට්ඨබ්බං, එත්ථ පන චිත්තජෙ චලිතෙ තංසම්බන්ධෙන ඉතරම්පි චලති නදීසොතෙ පක්ඛිත්තසුක්ඛගොමයපිණ්ඩං විය. තථා චලයිතුං අසක්කොන්ති යොපි පඨමජවනාදිසමුට්ඨානවායොධාතුයො විඤ්ඤත්තිවිකාරසහිතායෙව යෙන දිසාභාගෙන අයං අභික්කමාදීනි පවත්තෙතුකාමො, තදභිමුඛභාවවිකාරසම්භවතො. එවඤ්ච කත්වා මනොද්වාරාවජ්ජනස්සපි විඤ්ඤත්තිසමුට්ඨාපකත්තං චක්ඛති. වචීභෙදකරචිත්තසමුට්ඨානපථවීධාතුයා අක්ඛරුප්පත්තිට්ඨානගතඋපාදින්නරූපෙහි සහ ඝට්ටනපච්චයභූතො එකො විකාරො වචීවිඤ්ඤත්ති. යං පනෙත්ථ වත්තබ්බං, තං කායවිඤ්ඤත්තියං වුත්තනයෙන දට්ඨබ්බං.

අයං පන විසෙසො – යථා තත්ථ ''ඵන්දමානකායග්ගහණානන්තර''න්ති වුත්තං, එවමිධ ''සුය්‍යමානසද්දසවනානන්තර''න්ති යොජෙතබ්බං. ඉධ ච සන්ථම්භනාදීනං අභාවතො සත්තමජවනසමුට්ඨිතාත්‍යාදිනයො න ලබ්භති. ඝට්ටනෙන හි සද්ධිංයෙව සද්දො උප්පජ්ජති. ඝට්ටනඤ්ච පඨමජවනාදීසුපි ලබ්භතෙව. එත්ථ ච යථා උස්සාපෙත්වා බද්ධගොසීසතාලපණ්ණාදිරූපානි දිස්වා තදනන්තරප්පවත්තාය අවිඤ්ඤායමානන්තරාය මනොද්වාරවීථියා ගොසීසාදීනං උදකසහචාරිතප්පකාරං සඤ්ඤාණං ගහෙත්වා උදකග්ගහණං හොති, එවං විප්ඵන්දමානසමුච්චාරියමානකායසද්දෙ ගහෙත්වා තදනන්තරප්පවත්තාය අවිඤ්ඤායමානන්තරාය මනොද්වාරවීථියා පුරිමසිද්ධසම්බන්ධූපනිස්සයාය සාධිප්පායවිකාරග්ගහණං හොතීති අයං ද්වින්නං සාධාරණා උපමා.

14. ලහුභාවො **ලහුතා**. මුදුභාවො **මුදුතා**. කම්මඤ්ඤභාවො **කම්මඤ්ඤතා**. යථාක්කමඤ්චෙතා අරොගිනො විය රූපානං අගරුතා සුපරිමද්දිතචම්මස්ස විය අකථිනතා සුධන්තසුවණ්ණස්ස විය සරීරකිරියානං අනුකූලභාවොති දට්ඨබ්බං. අඤ්ඤමඤ්ඤං අවිජහන්තස්සපි හි ලහුතාදිත්තයස්ස තංතංවිකාරාධිකරූපෙහි නානත්තං වුච්චති, දන්ධත්තකරධාතුක්ඛොභප්පටිපක්ඛපච්චයසමුට්ඨානො හි රූපවිකාරො ලහුතා. ථද්ධත්තකරධාතුක්ඛොභප්පටිපක්ඛපච්චයසමුට්ඨානො මුදුතා. සරීරකිරියානං අනනුකූලභාවකරධාතුක්ඛොභප්පටිපක්ඛපච්චයසමුට්ඨානො කම්මඤ්ඤතාති.

15. උපචයනං **උපචයො,** පඨමචයොතිඅත්ථො ''උපඤ්ඤත්ත''න්තිආදීසු විය උප-සද්දස්ස පඨමත්ථජොතනතො. සන්තානො **සන්තති,** පබන්ධොතිඅත්ථො. තත්ථ පටිසන්ධිතො පට්ඨාය යාව චක්ඛාදිදසකානං උප්පත්ති, එත්ථන්තරෙ රූපුප්පාදො උපචයො නාම. තතො පරං සන්තති නාම. යථාසකං ඛණමත්තට්ඨායීනං රූපානං නිරොධාභිමුඛභාවවසෙන ජීරණං ජරා, සායෙව **ජරතා,** නිච්චධුවභාවෙන න ඉච්චං අනුපගන්තබ්බන්ති අනිච්චං, තස්ස භාවො **අනිච්චතා,** රූපපරිභෙදො. **ලක්ඛණරූපං නාම** ධම්මානං තංතංඅවත්ථාවසෙන ලක්ඛණහෙතුත්තා.

16. **ජාතිරූපමෙවාති** පටිසන්ධිතො පට්ඨාය රූපානං ඛණෙ ඛණෙ උප්පත්තිභාවතො ජාතිසඞ්ඛාතං රූපුප්පත්තිභාවෙන චතුසන්තතිරූපප්පටිබද්ධවුත්තිත්තා රූපසම්මතඤ්ච ජාතිරූපමෙව උපචයසන්තතිභාවෙන පවුච්චති පඨමුපරිනිබ්බත්තසඞ්ඛාතප්පවත්තිආකාරභෙදතො වෙනෙය්‍යවසෙන ''උපචයො සන්තතී''ති (ධ. ස. 642) විභජිත්වා වුත්තත්තා. එවඤ්ච කත්වා තාසං නිද්දෙසෙ අත්ථතො අභෙදං දස්සෙතුං ''යො ආයතනානං ආචයො, සො රූපස්ස උපචයො. යො රූපස්ස උපචයො, සා රූපස්ස සන්තතී''ති (ධ. ස. 641-642) වුත්තං. **එකාදසවිධම්පීති** සභාගසඞ්ගහවසෙන එකාදසප්පකාරම්පි.

17. චත්තාරො භූතා, පඤ්ච පසාදා, චත්තාරො විසයා, දුවිධො භාවො, හදයරූපමිච්චපි ඉදං ජීවිතාහාරරූපෙහි ද්වීහි සහ අට්ඨාරසවිධං, තථා පරිච්ඡෙදො ච දුවිධා විඤ්ඤත්ති, තිවිධො විකාරො, චතුබ්බිධං ලක්ඛණන්ති රූපානං පරිච්ඡෙදවිකාරාදිභාවං විනා විසුං පච්චයෙහි අනිබ්බත්තත්තා ඉමෙ **අනිප්ඵන්නා** දස චෙති අට්ඨවීසතිවිධං භවෙ.

රූපසමුද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

රූපවිභාගවණ්ණනා

18. ඉදානි යථාඋද්දිට්ඨරූපානං එකවිධාදිනයදස්සනත්ථං **''සබ්බඤ්ච පනෙත''**න්තිආදි වුත්තං. සම්පයුත්තස්ස අලොභාදිහෙතුනො අභාවා **අහෙතුකං**. යථාසකං පච්චයවන්තතාය **සප්පච්චයං**. අත්තානං ආරබ්භ පවත්තෙහි කාමාසවාදීහි සහිතත්තා **සාසවං**. පච්චයෙහි අභිසඞ්ඛතත්තා **සඞ්ඛතං**. උපාදානක්ඛන්ධසඞ්ඛාතෙ ලොකෙ නියුත්තතාය **ලොකියං**. කාමතණ්හාය අවචරිතත්තා **කාමාවචරං**. අරූපධම්මානං විය කස්සචි ආරම්මණස්ස අග්ගහණතො නාස්ස ආරම්මණන්ති **අනාරම්මණං**. තදඞ්ගාදිවසෙන පහාතබ්බතාභාවතො **අප්පහාතබ්බං**. **ඉති**-සද්දො පකාරත්ථො, තෙන ''අබ්‍යාකත''න්තිආදිකං සබ්බං එකවිධනයං සඞ්ගණ්හාති.

19. **අජ්ඣත්තිකරූපං** අත්තභාවසඞ්ඛාතං අත්තානං අධිකිච්ච උද්දිස්ස පවත්තත්තා. කාමං අඤ්ඤෙපි හි අජ්ඣත්තසම්භූතා අත්ථි, රුළ්හීවසෙන පන චක්ඛාදිකංයෙව අජ්ඣත්තිකං. අථ වා ''යදි මයං න හොම, ත්වං කට්ඨකලිඞ්ගරූපමො භවිස්සසී''ති වදන්තා විය අත්තභාවස්ස සාතිසයං උපකාරත්තා චක්ඛාදීනෙව විසෙසතො අජ්ඣත්තිකානි නාම. අත්තසඞ්ඛාතං වා චිත්තං අධිකිච්ච තස්ස ද්වාරභාවෙන පවත්තතීති අජ්ඣත්තං, තදෙව අජ්ඣත්තිකං. තතො බහිභූතත්තා ඉතරං තෙවීසතිවිධං **බාහිරරූපං**.

20. ඉතරං බාවීසතිවිධං **අවත්ථුරූපං**.

22. **අට්ඨවිධම්පි ඉන්ද්‍රියරූපං** පඤ්චවිඤ්ඤාණෙසු ලිඞ්ගාදීසු සහජරූපපරිපාලනෙ ච ආධිපච්චයොගතො. පසාදරූපස්ස හි පඤ්චවිධස්ස චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීසු ආධිපච්චං අත්තනො පටුමන්දාදිභාවෙන තෙසම්පි පටුමන්දාදිභාවාපාදනතො. භාවද්වයස්සාපි ඉත්ථිලිඞ්ගාදීසු ආධිපච්චං යථාසකං පච්චයෙහි උප්පජ්ජමානානම්පි තෙසං යෙභුය්‍යෙන සභාවකසන්තානෙයෙව තංතදාකාරෙන උප්පජ්ජනතො, න පන ඉන්ද්‍රියපච්චයභාවතො. ජීවිතස්ස ච කම්මජපරිපාලනෙ ආධිපච්චං තෙසං යථාසකං ඛණට්ඨානස්ස ජීවිතින්ද්‍රියප්පටිබද්ධත්තා. සයඤ්ච අත්තනා ඨපිතධම්මසම්බන්ධෙනෙව පවත්තති නාවිකො විය.

23. විසයවිසයිභාවප්පත්තිවසෙන ථූලත්තා **ඔළාරිකරූපං**. තතොයෙව ගහණස්ස සුකරත්තා **සන්තිකෙරූපං ආසන්නරූපං** නාම. යො සයං, නිස්සයවසෙන ච සම්පත්තානං, අසම්පත්තානඤ්ච පටිමුඛභාවො අඤ්ඤමඤ්ඤපතනං, සො පටිඝො වියාති පටිඝො. යථා හි පටිඝාතෙ සති දුබ්බලස්ස චලනං හොති, එවං අඤ්ඤමඤ්ඤං පටිමුඛභාවෙ සති අරූපසභාවත්තා දුබ්බලස්ස භවඞ්ගස්ස චලනං හොති. පටිඝො යස්ස අත්ථී තං **සප්පටිඝං**. තත්ථ සයං සම්පත්ති ඵොට්ඨබ්බස්ස, නිස්සයවසෙන සම්පත්ති ඝානජිව්හාකායගන්ධරසානං, උභයථාපි අසම්පත්ති චක්ඛුසොතරූපසද්දානන්ති දට්ඨබ්බං. ඉතරං සොළසවිධං ඔළාරිකතාදිසභාවාභාවතො **සුඛුමරූපාදිකං**.

24. කම්මතො ජාතං අට්ඨාරසවිධං **උපාදින්නරූපං** තණ්හාදිට්ඨීහි උපෙතෙන කම්මුනා අත්තනො ඵලභාවෙන ආදින්නත්තා ගහිතත්තා. ඉතරං අග්ගහිතග්ගහණෙනදසවිධං **අනුපාදින්නරූපං**.

25. දට්ඨබ්බභාවසඞ්ඛාතෙන නිදස්සනෙන සහ වත්තතීති **සනිදස්සනං**. චක්ඛුවිඤ්ඤාණගොචරභාවො හි නිදස්සනන්ති වුච්චති තස්ස ච රූපායතනතො අනඤ්ඤත්තෙපි අඤ්ඤෙහි ධම්මෙහි තං විසෙසෙතුං අඤ්ඤං විය කත්වා

වත්ථුං වට්ටතීති සහ නිදස්සනෙන සනිදස්සනන්ති. ධම්මභාවසාමඤ්ඤෙන හි එකීභූතෙසු ධම්මෙසු යො නානත්තකරො විසෙසො, සො අඤ්ඤො විය කත්වා උපචරිතුං යුත්තො. එවඤ්හි අත්ථවිසෙසාවබොධො හොති.

26. **අසම්පත්තවසෙනාති** අත්තානං අසම්පත්තස්ස ගොචරස්ස වසෙන, අත්තනා විසයප්පදෙසං වා අසම්පත්තවසෙන. චක්ඛුසොතානි හි රූපසද්දෙහි අසම්පත්තානි, සයං වා තානි අසම්පත්තානෙව ආරම්මණං ගණ්හන්ති. තෙනෙතං වුච්චති –

‘‘චක්ඛුසොතං පනෙතෙසු, හොතාසම්පත්තගාහකං;
විඤ්ඤාණුප්පත්තිහෙතුත්තා, සන්තරාධිකගොචරෙ.

‘‘තථා හි දූරදෙසට්ඨං, ඵලිකාදිතිරොහිතං;
මහන්තඤ්ච නගාදීනං, වණ්ණං චක්ඛු උදික්ඛති.

‘‘ආකාසාදිගතො කුච්ඡි-චම්මානන්තරිකොපි ච;
මහන්තො ච ඝණ්ටාදීනං, සද්දො සොතස්ස ගොචරො.

‘‘ගන්ත්වා විසයදෙසං තං, ඵරිත්වා ගණ්හතීති චෙ;
අධිට්ඨානවිධානෙපි, තස්ස සො ගොචරො සියා.

‘‘භූතප්පබන්ධතො සො චෙ, යාති ඉන්ද්‍රියසන්නිධිං;
කම්මචිත්තොජසම්භූතො, වණ්ණො සද්දො ච චිත්තජො.

‘‘න තෙසං ගොචරා හොන්ති, න හි සම්භොන්ති තෙ බහි;
වුත්තා ච අවිසෙසෙන, පාඨෙ තංවිසයාව තෙ.

‘‘යදි චෙතං ද්වයං අත්තසමීපංයෙව ගණ්හති;
අක්ඛිවණ්ණං තථා මූලං, පස්සෙය්‍ය භමුකස්ස ච.

‘‘දිසාදෙසववත්ථානං, සද්දස්ස න භවෙය්‍ය ච;
සියා ච සරවෙධිස්ස, සකණ්ණෙ සරපාතන’’න්ති.

ගොචරග්ගාහිකරූපං විඤ්ඤාණාධිට්ඨිතං හුත්වා තංතංගොචරග්ගහණසභාවත්තා. ඉතරං තෙවීසතිවිධං **අගොචරග්ගාහිකරූපං** ගොචරග්ගහණාභාවතො.

27. වණ්ණිතබ්බො දට්ඨබ්බොති **වණ්ණො**. අත්තනො උදයානන්තරං රූපං ජනෙතීති **ඔජා. අවිනිබ්භොගරූපං** කත්ථචිපි අඤ්ඤමඤ්ඤං විනිභුඤ්ජනස්ස විසුං විසුං පවත්තියා අභාවතො. රූපලොකෙ ගන්ධාදීනං අභාववාදිමතම්පි හි තත්ථ තත්ථ (විභ. මූලටී. 227; විභ. අනුටී. 227) ආචරියෙහි පටික්ඛිත්තමෙව.

28. **ඉච්චෙවන්ති** එත්ථපි **ඉති**-සද්දො පකාරත්ථො, තෙන ඉධ අනාගතම්පි සබ්බං දුකතිකාදිභෙදං සඞ්ගණ්හාති.

රූපවිභාගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

රූපසමුට්ඨානනයවණ්ණනා

29. කානි පන තානි කම්මාදීනි, කථං, කත්ථ, කදා ච රූපසමුට්ඨානානීති ආහ **‘‘තත්ථා’’**ත්‍යාදි. **පටිසන්ධිමුපාදායාති** පටිසන්ධිචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණං උපාදාය. **ඛණෙ ඛණෙති** එකෙකස්ස චිත්තස්ස තීසු තීසු ඛණෙසු, නිරන්තරමෙවාති වුත්තං හොති. අපරෙ පන චිත්තස්ස ඨිතික්ඛණං (විභ. මූලටී. 20 පකිණ්ණකකථාවණ්ණනා), භඞ්ගක්ඛණෙ ච රූපුප්පාදං (විභ. මූලටී. 20 පකිණ්ණකකථාවණ්ණනා) පටිසෙධෙන්ති. තත්ථ කිඤ්චාපි ඨිතික්ඛණාභාවෙ තෙසං උපපත්ති චෙව තත්ථ වත්තබ්බඤ්ච හෙට්ඨා කථිතමෙව, ඉධාපි පන භඞ්ගක්ඛණෙ රූපුප්පාදාභාවෙ උපපත්තියා තත්ථ වත්තබ්බෙන ච සහ සුඛග්ගහණත්ථං සඞ්ගහෙත්වා වුච්චති –

‘‘උප්පන්නුප්පජ්ජමානන්ති, විභඞ්ගෙ එවමාදිනං;
භඞ්ගක්ඛණස්මිං උප්පන්නං, නො ච උප්පජ්ජමානකං.

‘‘උප්පජ්ජමානමුප්පාදෙ, උප්පන්නඤ්චාතිආදිනා;
භඞ්ගුප්පාදාව අක්ඛාතා, න චිත්තස්ස ඨිතික්ඛණො.

‘‘‘උප්පාදො ච ඨායො චෙව, අඤ්ඤථත්තං ඨිතස්ස ච;
පඤ්ඤායතී’ති (අ. නි. 3.47) වුත්තත්තා, ඨිති අත්ථීති චෙ මතං.

‘‘අඤ්ඤථත්තස්ස එකස්මිං, ධම්මෙ අනුපලද්ධිතො;
පඤ්ඤාණවචනා චෙව, පබන්ධට්ඨිති තත්ථපි.

‘‘වුත්තා තස්මා න චිත්තස්ස, ඨිති දිස්සති පාළියං;
අභිධම්මෙ අභාවොපි, නිසෙධොයෙව සබ්බථා.

‘‘යදා සමුදයො යස්ස, නිරුජ්ඣති තදාස්ස කිං;
දුක්ඛමුප්පජ්ජතීතොත්ථ, පඤ්හෙ නොති නිසෙධතො.

‘‘රූපුප්පාදො න භඞ්ගස්මිං, තස්මා සබ්බෙපි පච්චයා;
උප්පාදෙයෙව චිත්තස්ස, රූපහෙතූති කෙචන.

‘‘වුච්චතෙ තත්ථ එකස්මිං, ධම්මෙයෙව යථා මතා;
උප්පාදාවත්ථතො භින්නා, භඞ්ගාවත්ථා තථෙව තු.

‘‘භඞ්ගස්සාභිමුඛාවත්ථා, ඉච්ඡිතබ්බා අයං ඨිති;
නයදස්සනතො එසා, විභඞ්ගෙ න තු දෙසිතා.

‘‘ලක්ඛණං සඞ්ඛතස්සෙව, වත්ථුමුප්පාදආදිනං;
දෙසිතත්තා න තත්ථාපි, පබන්ධස්ස ඨිතීරිතා.

‘‘උපසග්ගස්ස ධාතූනමත්ථෙයෙව පවත්තිතො;
පඤ්ඤායතීති චෙතස්ස, අත්ථො විඤ්ඤායතෙ ඉති.

‘‘භඞ්ගෙ රූපස්ස නුප්පාදො, චිත්තජානං වසෙන වා;
ආරුප්පංවාභිසන්ධාය, භාසිතො යමකස්ස හි.

‘‘සභාවොයං යථාලාභ-යොජනාති තතො නහි;
න චිත්තට්ඨිති භඞ්ගෙ ච, න රූපස්ස අසම්භවො’’ති.

31. රූපවිරාගභාවනානිබ්බත්තත්තා හෙතුනො තබ්බිධුරතාය, අනොකාසතාය ච අරූපවිපාකා, රූපජනනෙ විසෙසපච්චයෙහි ඣානඞ්ගෙහි සම්පයොගාභාවතො ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණානි චාති චුද්දස චිත්තානි රූපං න සමුට්ඨාපෙන්තීති වුත්තං **‘‘ආරුප්පවිපාකද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණවජ්ජිත’’**න්ති. පටිසන්ධිචිත්තං, පන චුතිචිත්තඤ්ච එකූනවීසති භවඞ්ගස්සෙව අන්තොගධත්තා චිත්තන්තරං න හොතීති න තස්ස වජ්ජනං කතං. කිඤ්චාපි න කතං, පච්ඡාජාතපච්චයරහිතං, පන ආහාරාදීහි ච අනුපත්ථද්ධං දුබ්බලවත්ථුං නිස්සාය පවත්තත්තා, අත්තනො ච ආගන්තුකතාය කම්මජරූපෙහි චිත්තසමුට්ඨානරූපානං ඨානං ගහෙත්වා ඨිතත්තා ච පටිසන්ධිචිත්තං රූපසමුට්ඨාපකං න හොති. චුතිචිත්තෙ පන **අට්ඨකථායං** (ධ. ස. අට්ඨ. 636; විභ. අට්ඨ. 26 පකිණ්ණකකථා) තාව ‘‘වූපසන්තවට්ටමූලස්මිං සන්තානෙ සාතිසයං සන්තවුත්තිතාය ඛීණාසවස්සෙව චුතිචිත්තං රූපං න සමුට්ඨාපෙතී’’ති (ධ. ස. මූලටී. 636) වුත්තං. **ආනන්දාචරියාදයො** පන ‘‘සබ්බෙසම්පි චුතිචිත්තං රූපං න සමුට්ඨාපෙතී’’ති වදන්ති. විනිච්ඡයො පන නෙසං සඞ්ඛෙපතො **මූලටීකාදීසු,** විත්ථාරතො ච **අභිධම්මත්ථවිකාසිනියං** වුත්තනයෙන දට්ඨබ්බො. **පඨමභවඞ්ගමුපාදායාති** පටිසන්ධියා අනන්තරනිබ්බත්තපඨමභවඞ්ගතො පට්ඨාය. **ජායන්තමෙව සමුට්ඨාපෙති,** න පන ඨිතං, භිජ්ජමානං වා අනන්තරාදිපච්චයලාභෙන උප්පාදක්ඛණෙයෙව ජනකසාමත්ථියයොගතො.

32. ඉරියාය කායිකකිරියාය පවත්තිපථභාවතො **ඉරියාපථො,** ගමනාදි, අත්ථතො තදවත්ථා රූපප්පවත්ති. තම්පි **සන්ධාරෙති** යථාපවත්තං උපත්ථම්භෙති. යථා හි වීථිචිත්තෙහි අබ්බොකිණ්ණෙ භවඞ්ගෙ පවත්තමානෙ අඞ්ගානි ඔසීදන්ති, න එවමෙතෙසු ද්වත්තිංසවිධෙසු, වක්ඛමානෙසු ච ඡබ්බීසතියා ජාගරණචිත්තෙසු පවත්තමානෙසු. තදා පන අඞ්ගානි උපත්ථද්ධානි යථාපවත්තඉරියාපථභාවෙනෙව පවත්තන්ති.

33. **විඤ්ඤත්තිම්පි සමුට්ඨාපෙන්ති,** න කෙවලං රූපිරියාපථානෙව. අවිසෙසවචනෙපි පනෙත්ථ මනොද්වාරප්පවත්තානෙව වොට්ඨබ්බනජවනානි විඤ්ඤත්තිසමුට්ඨාපකානි, තථා හාසජනකානි ච පඤ්චද්වාරප්පවත්තානං පරිදුබ්බලභාවතොති දට්ඨබ්බං. කාමඤ්චෙත්ථ රූපවිනිමුත්තො ඉරියාපථො, විඤ්ඤත්ති වා නත්ථි, තථාපි න සබ්බං රූපසමුට්ඨාපකං චිත්තං ඉරියාපථූපත්ථම්භකං, විඤ්ඤත්තිවිකාරජනකඤ්ච හොති. යං පන චිත්තං විඤ්ඤත්තිජනකං, තං එකංසතො ඉරියාපථූපත්ථම්භකං ඉරියාපථස්ස විඤ්ඤත්තියා සහ අවිනාභාවතො. ඉරියාපථූපත්ථම්භකඤ්ච රූපජනකන්ති ඉමස්ස විසෙසදස්සනත්ථං රූපතො ඉරියාපථවිඤ්ඤත්තීනං විසුං ගහණං.

34. **තෙරසාති** කුසලතො චත්තාරි, අකුසලතො චත්තාරි, කිරියතො පඤ්චාති තෙරස. තෙසු හි පුථුජ්ජනා අට්ඨහි කුසලාකුසලෙහි හසන්ති, සෙක්ඛා දිට්ඨිසහගතවජ්ජිතෙහි, අසෙක්ඛා පන පඤ්චහි කිරියචිත්තෙහි, තත්ථාපි බුද්ධා චතූහි සහෙතුකකිරියචිත්තෙහෙව හසන්ති, න අහෙතුකෙන ''අතීතංසාදීසු අප්පටිහතඤාණං පත්වා ඉමෙහි තීහි ධම්මෙහි සමන්නාගතස්ස බුද්ධස්ස භගවතො සබ්බං කායකම්මං ඤාණපුබ්බඞ්ගමං ඤාණානුපරිවත්ති''ති වචනතො (මහානි. 69; චූළනි. මොඝරාජමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 85; පටි. ම. 3.5). න හි විචාරණපඤ්ඤාරහිතස්ස හසිතුප්පාදස්ස බුද්ධානං පවත්ති යුත්තාති වදන්ති. හසිතුප්පාදචිත්තෙන පන පවත්තියමානම්පි තෙසං සිතකරණං පුබ්බෙනිවාසඅනාගතංසසබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණානං අනුවත්තකත්තා ඤාණානුපරිවත්තියෙවාති. එවඤ්ච කත්වා **අට්ඨකථායං** (ධ. ස. අට්ඨ. 568) ''තෙසං ඤාණානං චිණ්ණපරියන්තෙ ඉදං චිත්තං හාසයමානං උප්පජ්ජතී''ති වුත්තං, තස්මා න තස්ස බුද්ධානං පවත්ති සක්කා නිවාරෙතුං.

35. පච්ඡාජාතාදිපච්චයූපත්ථම්භලාභෙන ඨිතික්ඛණෙයෙව උතුඔජානං බලවභාවොති වුත්තං **''තෙජොධාතු ඨිතිප්පත්තා''**ත්‍යාදි.

37. තත්ථ **හදයඉන්ද්‍රියරූපානි** නව කම්මතොයෙව ජාතත්තා **කම්මජානෙව**. යඤ්හි ජාතං, ජායති, ජායිස්සති ච, තං ''කම්මජ''න්ති වුච්චති යථා දුද්ධන්ති.

40. පච්චුප්පන්නපච්චයාපෙක්ඛත්තා ලහුතාදිත්තයං කම්මජං න හොති, ඉතරථා සබ්බදාභාවීහි භවිතබ්බන්ති වුත්තං **''ලහුතාදිත්තයං උතුචිත්තාහාරෙහි සම්භොතී''**ති.

43. එකන්තකම්මජානි නව, චතුජෙසු කම්මජානි නවාති අට්ඨාරස කම්මජානි, පඤ්චවිකාරරූපසද්දඅවිනිබ්භොගරූපආකාසවසෙන පන්නරස චිත්තජානි, සද්දො, ලහුතාදිත්තයං, අවිනිබ්භොගාකාසරූපානි නවාති තෙරස උතුජානි, ලහුතාදිත්තයඅවිනිබ්භොගාකාසවසෙන ද්වාදස ආහාරජානි.

44. කෙවලං **ජායමානාදිරූපානං** ජායමානපරිපච්චමානභිජ්ජමානරූපානං **සභාවත්තා** සභාවමත්තං විනා අත්තනො ජාතිආදිලක්ඛණාභාවතො **ලක්ඛණානි කෙහිචි** පච්චයෙහි න ජායන්තීති පකාසිතං. උප්පාදාදියුත්තානඤ්හි චක්ඛාදීනං ජාතිආදීනි ලක්ඛණානි විජ්ජන්ති, න එවං ජාතිආදීනං. යදි තෙසම්පි ජාතිආදීනි සියුං, එවං අනවත්ථානමෙව ආපජ්ජෙය්‍ය. යං පන ''රූපායතනං…පෙ…. කබළීකාරො ආහාරො. ඉමෙ ධම්මා චිත්තසමුට්ඨානා''ත්‍යාදීසු (ධ. ස. 1201) ජාතියා කුතොචිජාතත්තං අනුඤ්ඤාතං , තම්පි රූපජනකපච්චයානං රූපුප්පාදනං පති අනුපරතබ්‍යාපාරානං පච්චයභාවූපගමනක්ඛණෙ ජායමානධම්මවිකාරභාවෙන උපලබ්භමානතං සන්ධායාති දට්ඨබ්බං. යම්පි ''ජාති, භික්ඛවෙ, අනිච්චා සඞ්ඛතා පටිච්චසමුප්පන්නා. ජරාමරණං, භික්ඛවෙ, අනිච්චං සඞ්ඛතං පටිච්චසමුප්පන්න''න්ති වචනං (සං. නි. 2.20), තත්ථාපි පටිච්චසමුප්පන්නානං ලක්ඛණභාවතොති අයමෙත්ථාභිසන්ධි. තෙනාහු පොරාණා –

''පාඨෙ කුතොචි ජාතත්තං, ජාතියා පරියායතො;
සඞ්ඛතානං සභාවත්තා, තීසු සඞ්ඛතතොදිතා''ති.

රූපසමුට්ඨානනයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කලාපයොජනාවණ්ණනා

45. යස්මා පනෙතානි රූපානි කම්මාදිතො උප්පජ්ජමානානිපි න එකෙකං සමුට්ඨහන්ති, අථ ඛො පිණ්ඩතොව. තස්මා පිණ්ඩානං ගණනපරිච්ඡෙදං, සරූපඤ්ච දස්සෙතුං **''එකුප්පාදා''**ත්‍යාදි වුත්තං . **සහවුත්තිනොති** විසුං විසුං කලාපගතරූපවසෙන සහවුත්තිනො, න සබ්බකලාපානං අඤ්ඤමඤ්ඤං සහුප්පත්තිවසෙන.

46. දස පරිමාණා අස්සාති දසකං, සමුදායස්සෙතං නාමං, චක්ඛුනා උපලක්ඛිතං, තප්පධානං වා දසකං **චක්ඛුදසකං**. එවං සෙසෙසුපි.

47. වචීවිඤ්ඤත්තිග්ගහණෙන සද්දොපි සඞ්ගහිතො හොති තස්සා තදවිනාභාවතොති වුත්තං **''වචීවිඤ්ඤත්තිදසක''**න්ති.

50. කිං පනෙතෙ එකවීසති කලාපා සබ්බෙපි සබ්බත්ථ හොන්ති, උදාහු කෙචි කත්ථචීති ආහ **''තත්ථා''**ත්‍යාදි.

කලාපයොජනාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

රූපපවත්තික්කමවණ්ණනා

52. ඉදානි තෙසං සම්භවවසෙන, පවත්තිපටිසන්ධිවසෙන, යොනිවසෙන ච පවත්තිං දස්සෙතුං **"සබ්බානිපි පනෙතානී"**ත්‍යාදි වුත්තං. **යථාරහන්ති** සභාවකපරිපුණ්ණායතනානං අනුරූපතො.

53. කමලකුහරගබ්භමලාදිසංසෙදට්ඨානෙසු ජාතා **සංසෙදජා**. උපපාතො නෙසං අත්ථීති **ඔපපාතිකා,** උක්කංසගතිපරිච්ඡෙදවසෙන චෙත්ථ විසිට්ඨඋපපාතො ගහිතො යථා "අභිරූපස්ස කඤ්ඤා දාතබ්බා"ති. **සත්ත දසකානි පාතුභවන්ති** පරිපුණ්ණායතනභාවෙන උපලබ්භනතො. **කදාචි න ලබ්භන්ති** ජච්චන්ධජච්චබධිරජච්චඝානනපුංසකආදිකප්පිකානං වසෙන. තත්ථ සුගතියං මහානුභාවෙන කම්මුනා නිබ්බත්තමානානං ඔපපාතිකානං ඉන්ද්‍රියවෙකල්ලායොගතො චක්ඛුසොතඝානාලාභො සංසෙදජානං, භාවාලාභො පඨමකප්පිකඔපපාතිකානං වසෙනපි. දුග්ගතියං පන චක්ඛුසොතභාවාලාභො ද්වින්නම්පි වසෙන, ඝානාලාභො සංසෙදජානමෙව වසෙන, න ඔපපාතිකානං වසෙනාති දට්ඨබ්බං. තථා හි **ධම්මහදයවිභඞ්ගෙ** "කාමධාතුයා උපපත්තික්ඛණෙ කස්සචි එකාදසායතනානි පාතුභවන්ති, කස්සචි දස, කස්සචි අපරානිපි දස, කස්සචි නව, කස්සචි සත්තා"ති (විභ. 1007) වචනතො පරිපුණ්ණින්ද්‍රියස්ස ඔපපාතිකස්ස සද්දායතනවජ්ජිතානි එකාදසායතනානි වුත්තානි. අන්ධස්ස චක්ඛායතනවජ්ජිතානි දස, තථා බධිරස්ස සොතායතනවජ්ජිතානි, අන්ධබධිරස්ස තදුභයවජ්ජිතානි නව, ගබ්භසෙය්‍යකස්ස චක්ඛුසොතඝානජිව්හාසද්දායතනවජ්ජිතානිසත්තායතනානි වුත්තානි. යදි පන අඝානකොපි ඔපපාතිකො සියා, අන්ධබධිරාඝානකානං වසෙන තික්ඛත්තුං දස, අන්ධබධිරඅන්ධාඝානකබධිරාඝානකානං වසෙන තික්ඛත්තුං නව, අන්ධබධිරාඝානකස්ස වසෙන ච අට්ඨ ආයතනානි වත්තබ්බානි සියුං, න පනෙවං වුත්තානි. තස්මා නත්ථි ඔපපාතිකස්ස ඝානවෙකල්ලන්ති. තථා ච වුත්තං **යමකට්ඨකථායං** "අඝානකො ඔපපාතිකො නත්ථි. යදි භවෙය්‍ය, කස්සචි අට්ඨායතනානීති වදෙය්‍යා"ති (යම. අට්ඨ. ආයතනයමක. 18-21).

සංසෙදජානං පන ඝානාභාවො න සක්කා නිවාරෙතුං "කාමධාතුයා උපපත්තික්ඛණෙ"ත්‍යාදිපාළියා (විභ. 1007) ඔපපාතිකයොනිමෙව සන්ධාය, සත්තායතනග්ගහණස්ස ච අඤ්ඤෙසං අසම්භවතො ගබ්භසෙය්‍යකමෙව සන්ධාය වුත්තත්තා. යං පන "සංසෙදජයොනිකා පරිපුණ්ණායතනභාවෙන ඔපපාතිකසඞ්ගහං කත්වා වුත්තා"ති අට්ඨකථාවචනං, තම්පි පරිපුණ්ණායතනංයෙව සංසෙදජානං ඔපපාතිකෙසු සඞ්ගහවසෙන වුත්තං. අපරෙ පන යමකෙ ඝානජිව්හානං සහචාරිතා වුත්තාති අජිව්හස්ස අසම්භවතො අඝානකස්සපි අභාවමෙව වණ්ණෙන්ති, තත්ථාපි යථා චක්ඛුසොතානි රූපභවෙ ඝානජිව්හාහි විනා පවත්තන්ති, න එවං ඝානජිව්හා අඤ්ඤමඤ්ඤං විනා පවත්තන්ති ද්වින්නම්පි රූපභවෙ අනුප්පජ්ජනතොති එවං විසුං විසුං කාමභවෙ අප්පවත්තිවසෙන තෙසං සහචාරිතා වුත්තාති න න සක්කා වත්තුන්ති.

54. ගබ්භෙ මාතුකුච්ඡියං සෙන්තීති ගබ්භසෙය්‍යකා, තෙයෙව රූපාදීසු සත්තතාය සත්තාති **ගබ්භසෙය්‍යකසත්තා.** එතෙ අණ්ඩජජලාබුජා. **තීණි දසකානි පාතුභවන්ති,** යානි "කලලරූප"න්ති වුච්චන්ති, පරිපිණ්ඩිතානි ච තානි ජාතිඋණ්ණාය එකස්ස අංසුනො පසන්නතිලතෙලෙ පක්ඛිපිත්වා උද්ධටස්ස පග්ඝරිත්වා අග්ගෙ ඨිතබින්දුමත්තානි අච්ඡානි විප්පසන්නානි. **කදාචි න ලබ්භති** අභාවකසත්තානං වසෙන. **තතො පරන්ති** පටිසන්ධිතො පරං. **පවත්තිකාලෙති** සත්තමෙ සත්තාහෙ, **ටීකාකාරමතෙන** එකාදසමෙ සත්තාහෙ වා. **කමෙනාති** චක්ඛුදසකපාතුභාවතො සත්තාහාතික්කමෙන සොතදසකං , තතො සත්තාහාතික්කමෙන ඝානදසකං, තතො සත්තාහාතික්කමෙන ජිව්හාදසකන්ති එවං අනුක්කමෙන. **අට්ඨකථායම්පි** හි අයමත්ථො දස්සිතොව.

55. **ඨිතිකාලන්ති** පටිසන්ධිචිත්තස්ස ඨිතිකාලං. පටිසන්ධිචිත්තසහජාතා හි උතු ඨානප්පත්තා තස්ස ඨිතික්ඛණෙ සුද්ධට්ඨකං සමුට්ඨාපෙති, තදා උප්පන්නා භඞ්ගක්ඛණෙත්‍යාදිනා අනුක්කමෙන උතු රූපං ජනෙති. **ඔජාඵරණමුපාදායාති** ගබ්භසෙය්‍යකස්ස මාතු අජ්ඣොහටාහාරතො සංසෙදජොපපාතිකානඤ්ච මුඛගතසෙම්හාදිතො ඔජාය රසහරණිඅනුසාරෙන සරීරෙ ඵරණකාලතො පට්ඨාය.

56. චුතිචිත්තං උපරිමං එතස්සාති **චුතිචිත්තොපරි. කම්මජරූපානි න උප්පජ්ජන්ති** තදුප්පත්තියං මරණාභාවතො. කම්මජරූපවිච්ඡෙදෙ හි "මතො"ති වුච්චති. යථාහ –

> "ආයු උස්මා ච විඤ්ඤාණං, යදා කායං ජහන්තිමං;
> අපවිද්ධො තදා සෙති, නිරත්ථංව කලිඞ්ගර"න්ති. (සං. නි. 3.95 ථොකං විසදිසං);

පුරෙතරන්ති සත්තරසමස්ස උප්පාදක්ඛණෙ. **තතොපරං චිත්තජාහාරජරූපඤ්ච වොච්ඡිජ්ජතීති** අජීවකසන්තානෙ තෙසං උප්පත්තියා අභාවතො යථානිබ්බත්තං චිත්තජං, ආහාරජඤ්ච තතො පරං කිඤ්චි කාලං පවත්තිත්වා නිරුජ්ඣති. අපරෙ පන ආචරියා "චිත්තජරූපං චුතිචිත්තතො පුරෙතරමෙව වොච්ඡිජ්ජතී"ති වණ්ණෙන්ති.

58. රූපලොකෙ ඝානජිව්හාකායානං අභාවෙ කාරණං වුත්තමෙව. භාවද්වයං පන බහලකාමරාගූපනිස්සයත්තා බ්‍රහ්මානඤ්ච තදභාවතො තත්ථ න පවත්තති. **ආහාරජකලාපානි ච න ලබ්භන්ති** අජ්ඣොහටාහාරාභාවෙන සරීරගතස්සපි ආහාරස්ස රූපසමුට්ඨාපනාභාවතො. බාහිරඤ්හි උතුං, ආහාරඤ්ච උපනිස්සයං ලභිත්වා උතුආහාරා රූපං සමුට්ඨාපෙන්ති. **ජීවිතනවකන්ති** කායාභාවතො කායදසකට්ඨානියං ජීවිතනවකං.

59. **අතිරිච්ඡති** සෙසබ්‍රහ්මානං පටිසන්ධියං, පවත්තෙ ච උපලභිතබ්බරූපතො අවසිට්ඨං හොති , මරණකාලෙ පන බ්‍රහ්මානං සරීරනික්ඛෙපාභාවතො සබ්බෙසම්පි තිසමුට්ඨානානි, ද්විසමුට්ඨානානි ච සහෙව නිරුජ්ඣන්ති.

61. **රූපෙසු තෙවීසති** සානජිව්හාකායභාවද්වයවසෙන පඤ්චන්නං අභාවතො. කෙචි පන ''ලහුතාදිත්තයම්පි තෙසු නත්ථි දන්ධත්තකරාදිධාතුක්ඛොභාභාවතො''ති වදන්ති, තං අකාරණං. න හි වූපසමෙතබ්බාපෙක්ඛා තබ්බිරොධිධම්මප්පවත්ති තථා සති සහෙතුකකිරියචිත්තෙසු ලහුතාදීනං අභාවප්පසඞ්ගතො. **''සද්දො විකාරො''**ත්‍යාදි සබ්බෙසම්පි සාධාරණවසෙන වුත්තං.

රූපපවත්තික්කමවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නිබ්බානභෙදවණ්ණනා

62. එත්තාවතා චිත්තචෙතසිකරූපානි විභාගතො නිද්දිසිත්වා ඉදානි නිබ්බානං නිද්දිසන්තො ආහ **''නිබ්බානං පනා''**ත්‍යාදි. **''චතුමග්ගඤාණෙන සච්ඡිකාතබ්බ''**න්ති ඉමිනා නිබ්බානස්ස තංතංඅරියපුග්ගලානං පච්චක්ඛසිද්ධතං දස්සෙති. **''මග්ගඵලානමාරම්මණභූත''**න්ති ඉමිනා කල්‍යාණපුථුජ්ජනානං අනුමානසිද්ධතං. සඞ්ඛතධම්මාරම්මණඤ්හි, පඤ්ඤත්තාරම්මණං වා ඤාණං කිලෙසානං සමුච්ඡෙදපටිප්පස්සම්භනෙ අසමත්ථං, අත්ථි ච ලොකෙ කිලෙසසමුච්ඡෙදාදි. තස්මා අත්ථි සඞ්ඛතසම්මුතිධම්මවිපරීතො කිලෙසානං සමුච්ඡෙදපටිප්පස්සද්ධිකරානං මග්ගඵලානං ආරම්මණභූතො නිබ්බානං නාම එකො ධම්මොති සිද්ධං. පච්චක්ඛානුමානසිද්ධතාසන්දස්සනෙන ච අභාවමත්තං නිබ්බානන්ති විප්පටිපන්නානං වාදං නිසෙධෙතීති අලමතිප්පපඤ්චෙන. ඛන්ධාදිභෙදෙ තෙභූමකධම්මෙ හෙට්ඨුපරියවසෙන විනනතො සංසිබ්බනතො **වානසඞ්ඛාතාය** තණ්හාය **නික්ඛන්තත්තා** විසයාතික්කමවසෙන අතීතත්තා.

63. **සභාවතොති** අත්තනො සන්තිලක්ඛණෙන. උපාදීයති කාමුපාදාදීහීති උපාදි, පඤ්චක්ඛන්ධස්සෙතං අධිවචනං, උපාදියෙව සෙසො කිලෙසෙහීති උපාදිසෙසො, තෙන සහ වත්තතීති සඋපාදිසෙසා , සා එව නිබ්බානධාතූති **සඋපාදිසෙසනිබ්බානධාතු. කාරණපරියායෙනාති** සඋපාදිසෙසාදිවසෙන පඤ්ඤාපනෙ කාරණභූතස්ස උපාදිසෙස භාවාභාවස්ස ලෙසෙන.

64. ආරම්මණතො, සම්පයොගතො ච රාගදොසමොහෙහි සුඤ්ඤත්තා සුඤ්ඤං, සුඤ්ඤමෙව **සුඤ්ඤතං,** තථා රාගාදිනිමිත්තරහිතත්තා **අනිමිත්තං**. රාගාදිපණිධිරහිතත්තා **අප්පණිහිතං**. සබ්බසඞ්ඛාරෙහි වා සුඤ්ඤත්තා **සුඤ්ඤතං**. සබ්බසඞ්ඛාරනිමිත්තාභාවතො **අනිමිත්තං**. තණ්හාපණිධියා අභාවතො **අප්පණිහිතං**.

65. චවනාභාවතො **අච්චුතං**. අන්තස්ස පරියොසානස්ස අතික්කන්තත්තා **අච්චන්තං**. පච්චයෙහි අසඞ්ඛතත්තා **අසඞ්ඛතං**. අත්තනො උත්තරිතරස්ස අභාවතො, සහධම්මෙන වත්තබ්බස්ස උත්තරස්ස වා අභාවතො **අනුත්තරං**. වානතො තණ්හාතො මුත්තත්තා සබ්බසො අපගතත්තා **වානමුත්තා**. මහන්තෙ සීලක්ඛන්ධාදිකෙ එසන්ති ගවෙසන්තීති **මහෙසයො. ''ඉති චිත්ත''**න්ත්‍යාදි ඡහි පරිච්ඡෙදෙහි විභත්තානං චිත්තාදීනං නිගමනං.

නිබ්බානභෙදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉති අභිධම්මත්ථවිභාවිනියා නාම අභිධම්මත්ථසඞ්ගහවණ්ණනාය

රූපපරිච්ඡෙදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. සමුච්චයපරිච්ඡෙදවණ්ණනා

1. **සලක්ඛණා** චින්තනාදිසලක්ඛණා චිත්තචෙතසිකනිප්ඵන්නරූපනිබ්බානවසෙන ද්වාසත්තතිපභෙදා **වත්ථුධම්මා** සභාවධම්මා වුත්තා, ඉදානි තෙසං **යථායොගං** සභාවධම්මානං එකෙකසමුච්චයවසෙන යොගානුරූපතො අකුසලසඞ්ගහාදිභෙදං **සමුච්චයං** රාසිං පවක්ඛාමීති යොජනා.

2. අකුසලානමෙව සභාගධම්මවසෙන සඞ්ගහො **අකුසලසඞ්ගහො.** කුසලාදිවසෙන මිස්සකානං සඞ්ගහො **මිස්සකසඞ්ගහො,** සච්චාභිසම්බොධිසඞ්ඛාතස්ස අරියමග්ගස්ස පක්ඛෙ භවානං බොධිපක්ඛියානං ධම්මානං සතිපට්ඨානාදිභෙදානං සභාගවත්ථුවසෙන සඞ්ගහො **බොධිපක්ඛියසඞ්ගහො.** ඛන්ධාදිවසෙන සබ්බෙසං සඞ්ගහො **සබ්බසඞ්ගහො.**

අකුසලසඞ්ගහවණ්ණනා

3. පුබ්බකොටියා අපඤ්ඤායනතො චිරපාරිවාසියට්ඨෙන, වණතො වා විස්සන්දමානයූසා විය චක්ඛාදිතො විසයෙසු විස්සන්දනතො **ආසවා.** අථ වා භවතො ආභවග්ගං ධම්මතො ආගොත්‍රභුං සවන්ති පවත්තන්තීති **ආසවා.** අවධිඅත්ථො චෙත්ථ **ආ**-කාරො, අවධි ච මරියාදාභිවිධිවසෙන දුවිධො. තත්ථ ‘‘ආපාටලිපුත්තං වුට්ඨො දෙවො’’ත්‍යාදීසු විය කිරියං බහි කත්වා පවත්තො **මරියාදො.** ‘‘ආභවග්ගං සද්දො අබ්භුග්ගතො’’ත්‍යාදීසු විය කිරියං බ්‍යාපෙත්වා පවත්තො **අභිවිධි.** ඉධ පන අභිවිධිම්හි දට්ඨබ්බො. තථා හෙතෙ නිබ්බත්තිට්ඨානභූතෙ ච භවග්ගෙ, ගොත්‍රභුම්හි ච ආරම්මණභූතෙ පවත්තන්ති. විජ්ජමානෙසු ච අඤ්ඤෙසු ආභවග්ගං, ආගොත්‍රභුඤ්ච සවන්තෙසු මානාදීසු අත්තත්තනියග්ගහණවසෙන අභිබ්‍යාපනතො මදකරණට්ඨෙන ආසවසදිසතාය ච එතෙයෙව ආසවභාවෙන නිරුළ්හාති දට්ඨබ්බං. කාමොයෙව ආසවො **කාමාසවො,** කාමරාගො. රූපාරූපභවෙසු ඡන්දරාගො **භවාසවො.** ඣානනිකන්තිසස්සතදිට්ඨිසහගතො ච රාගො එත්ථෙව සඞ්ගය්හති. තත්ථ පඨමො උපපත්තිභවෙසු රාගො, දුතියො කම්මභවෙ, තතියො භවදිට්ඨිසහගතො. ද්වාසට්ඨිවිධා දිට්ඨි **දිට්ඨාසවො.** දුක්ඛාදීසු චතූසු සච්චෙසු, පුබ්බන්තෙ, අපරන්තෙ, පුබ්බාපරන්තෙ, පටිච්චසමුප්පාදෙසු චාති අට්ඨසු ඨානෙසු අඤ්ඤාණං **අවිජ්ජාසවො.**

4. ඔත්ථරිත්වා හරණතො, ඔහනනතො වා හෙට්ඨා කත්වා හනනතො ඔසීදාපනතො ‘‘ඔඝො’’ති වුච්චති ජලප්පවාහො, එතෙ ච සත්තෙ ඔත්ථරිත්වා හනන්තා වට්ටස්මිං සත්තෙ ඔසීදාපෙන්තා විය හොන්තීති ඔඝසදිසතාය **ඔඝා** , ආසවායෙව පනෙත්ථ යථාවුත්තට්ඨෙන ‘‘ඔඝා’’ති ච වුච්චන්ති.

5. වට්ටස්මිං, භවයන්තකෙ වා සත්තෙ කම්මවිපාකෙන භවන්තරාදීහි, දුක්ඛෙන වා සත්තෙ යොජෙන්තීති **යොගා,** හෙට්ඨා වුත්තධම්මාව.

6. නාමකායෙන රූපකායං, පච්චුප්පන්නකායෙන වා අනාගතකායං ගන්ථෙන්ති දුප්පමුඤ්චං වෙඨෙන්තීති **කායගන්ථා.** ගොසීලාදිනා සීලෙන, වතෙන, තදුභයෙන ච සුද්ධීති එවං පරතො අසභාවතො ආමසනං **පරාමාසො.** ‘‘ඉදමෙව සච්චං, මොඝමඤ්ඤ’’න්ති අභිනිවිසනං දළ්හග්ගාහො **ඉදං සච්චාභිනිවෙසො.**

7. මණ්ඩූකං පන්නගො විය භුසං දළ්හං ආරම්මණං ආදියන්තීති උපාදානානි. කාමොයෙව උපාදානං, කාමෙ උපාදියතීති වා **කාමුපාදානං.** ‘‘ඉමිනා මෙ සීලවතාදිනා සංසාරසුද්ධී’’ති එවං සීලවතාදීනං ගහණං **සීලබ්බතුපාදානං.** වදන්ති එතෙනාති වාදො, ඛන්ධෙහි බ්‍යතිරිත්තාබ්‍යතිරිත්තවසෙන වීසති පරිකප්පිතස්ස අත්තනො වාදො අත්තවාදො. සොයෙව උපාදානන්ති **අත්තවාදුපාදානං.**

8. ඣානාදිවසෙන උප්පජ්ජනකකුසලචිත්තං නිසෙධෙන්ති තථා තස්ස උප්පජ්ජිතුං න දෙන්තීති **නීවරණානි,** පඤ්ඤාචක්ඛුනො වා ආවරණට්ඨෙන **නීවරණා.** පඤ්චසු කාමගුණෙසු අධිමත්තරාගසඞ්ඛාතො කාමොයෙව ඡන්දනට්ඨෙන ඡන්දො චාති කාමච්ඡන්දො. සොයෙව නීවරණන්ති **කාමච්ඡන්දනීවරණං.** බ්‍යාපජ්ජති විනස්සති එතෙන චිත්තන්ති බ්‍යාපාදො, ‘‘අනත්ථං මෙ අචරී’’ත්‍යාදිනයප්පවත්තනවවිධආඝාතවත්ථුපදට්ඨානතාය නවවිධො, අට්ඨානකොපෙන සහ දසවිධො වා දොසො, සොයෙව නීවරණන්ති **බ්‍යාපාදනීවරණං.** ථිනමිද්ධමෙව නීවරණං **ථිනමිද්ධනීවරණං.** තථා **උද්ධච්චකුක්කුච්චනීවරණං.** කස්මා පනෙතෙ භින්නධම්මා ද්වෙ ද්වෙ එකනීවරණභාවෙන වුත්තාති? කිච්චාහාරපටිපක්ඛානං සමානභාවතො. ථිනමිද්ධානඤ්හි චිත්තුප්පාදස්ස ලයාපාදනකිච්චං සමානං, උද්ධච්චකුක්කුච්චානං අවූපසන්තභාවකාරණං. තථා පුරිමානං ද්වින්නං තන්දීවිජම්භිතා ආහාරො, හෙතුත්‍යත්ථො, පච්ඡිමානං ඤාතිබ්‍යසනාදිවිතක්කනං. පුරිමානඤ්ච ද්වින්නං වීරියං පටිපක්ඛභූතං, පච්ඡිමානං සමථොති, තෙනාහු පොරාණා –

‘‘කිච්චාහාරවිපක්ඛානං, එකත්තා එකමෙත්ථ හි;
කතමුද්ධච්චකුක්කුච්චං, ථිනමිද්ධඤ්ච තාදිනා.

‘‘ලීනතාසන්තතා කිච්චං, තන්දී ඤාතිවිතක්කනං;
හෙතු වීරියසමථා, ඉමෙ තෙසං විරොධිනො’’ති.

9. අප්පහීනට්ඨෙන අනු අනු සන්තානෙ සෙන්තීති **අනුසයා,** අනුරූපං කාරණං ලභිත්වා උප්පජ්ජන්තීත්‍යත්ථො. අප්පහීනා හි කිලෙසා කාරණලාභෙ සති උපජ්ජනාරහා සන්තානෙ අනු අනු සයිතා විය හොන්තීති තදවත්ථා ‘‘අනුසයා’’ති වුච්චන්ති. තෙ පන නිප්පරියායතො අනාගතා කිලෙසා, අතීතපච්චුප්පන්නාපි තංසභාවත්තා තථා වුච්චන්ති. න හි කාලභෙදෙන ධම්මානං සභාවභෙදො අත්ථි, යදි අප්පහීනට්ඨෙන අනුසයා, නනු සබ්බෙපි කිලෙසා අප්පහීනා අනුසයා භවෙය්‍යුන්ති? න මයං අප්පහීනතාමත්තෙන ‘‘අනුසයා’’ති වදාම, අථ ඛො අප්පහීනට්ඨෙන ථාමගතා කිලෙසා අනුසයාති. **ථාමගමනඤ්ච** අනඤ්ඤසාධාරණො කාමරාගාදීනමෙව ආවෙණිකො සභාවොති අලං විවාදෙන. කාමරාගොයෙව අනුසයො **කාමරාගානුසයො.**

10. සංයොජෙන්ති බන්ධන්තීති **සංයොජනානි**.

12. චිත්තං කිලිස්සති උපතප්පති, බාධීයති වා එතෙහීති **කිලෙසා**.

13. **කාමභවනාමෙනාති** කාමභවසඞ්ඛාතානං ආරම්මණානං නාමෙන. **තථාපවත්තන්ති** සීලබ්බතාදීනං පරතො ආමසනාදිවසෙන පවත්තං.

14. ආසවා ච ඔඝා ච යොගා ච ගන්ථා ච **වත්ථුතො** ධම්මතො වුත්තනයෙන තයො. **තථා උපාදානා** දුවෙ වුත්තා තණ්හාදිට්ඨිවසෙන. **නීවරණා අට්ඨ සියුං** ථිනමිද්ධඋද්ධච්චකුක්කුච්චානං විසුං ගහණතො. **අනුසයා ඡළෙව හොන්ති** කාමරාගභවරාගානුසයානං තණ්හාසභාවෙන එකතො ගහිතත්තා. **නව සංයොජනා මතා** උභයත්ථ වුත්තානං තණ්හාසභාවානං, දිට්ඨිසභාවානඤ්ච එකෙකං සඞ්ගහිතත්තා. කිලෙසා පන සුත්තන්තවසෙන, අභිධම්මවසෙනපි දස. **ඉති** එවං **පාපානං** අකුසලානං සඞ්ගහො නවධා වුත්තො. එත්ථ ච –

නවාට්ඨසඞ්ගහා ලොභ-දිට්ඨියො සත්තසඞ්ගහා;
අවිජ්ජා පටිඝො පඤ්ච-සඞ්ගහො චතුසඞ්ගහා;
කඞ්ඛා තිසඞ්ගහා මානුද්ධච්චා ථිනං ද්විසඞ්ගහං.

කුක්කුච්චමිද්ධාහිරිකා-නොත්තප්පිස්සා නිගූහනා;
එකසඞ්ගහිතා පාපා, ඉච්චෙවං නවසඞ්ගහා.

අකුසලසඞ්ගහවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

මිස්සකසඞ්ගහවණ්ණනා

15. හෙතූසු වත්තබ්බං හෙට්ඨා වුත්තමෙව.

16. ආරම්මණං උපගන්ත්වා චින්තනසඞ්ඛාතෙන උපනිජ්ඣායනට්ඨෙන යථාරහං පච්චනීකධම්මඣාපනට්ඨෙන ච ඣානානි ච තානි අඞ්ගානි ච සමුදිතානං අවයවභාවෙන අඞ්ගීයන්ති ඤායන්තීති **ඣානඞ්ගානි**. අවයවවිනිමුත්තස්ස ච සමුදායස්ස අභාවෙපි සෙනඞ්ගරථඞ්ගාදයො විය විසුං විසුං අඞ්ගභාවෙන වුච්චන්ති එකතො හුත්වා ඣානභාවෙන. දොමනස්සඤ්චෙත්ථ අකුසලඣානඞ්ගං, සෙසානි කුසලාකුසලාබ්‍යාකතඣානඞ්ගානි.

17. සුගතිදුග්ගතීනං, නිබ්බානස්ස ච අභිමුඛං පාපනතො මග්ගා, තෙසං පථභූතානි අඞ්ගානි, මග්ගස්ස වා අට්ඨඞ්ගිකස්ස අඞ්ගානි **මග්ගඞ්ගානි**. සම්මා අවිපරීතතො පස්සතීති **සම්මාදිට්ඨි**. සා පන ‘‘අත්ථි දින්න’’න්ත්‍යාදිවසෙන දසවිධා, පරිඤ්ඤාදිකිච්චවසෙන චතුබ්බිධා වා. සම්මා සඞ්කප්පෙන්ති එතෙනාති **සම්මාසඞ්කප්පො**. සො නෙක්ඛම්මසඞ්කප්පඅබ්‍යාපාදසඞ්කප්පඅවිහිංසාසඞ්කප්පවසෙන තිවිධො. සම්මාවාචාදයො හෙට්ඨා විභාවිතාව. සම්මා වායමන්ති එතෙනාති **සම්මාවායාමො**. සම්මා සරන්ති එතායාති **සම්මාසති**. ඉමෙසං පන භෙදං උපරි වක්ඛති. සම්මා සාමඤ්ච ආධීයති එතෙන චිත්තන්ති **සම්මාසමාධි,** පඨමජ්ඣානාදිවසෙන පඤ්චවිධා එකග්ගතා. මිච්ඡාදිට්ඨිආදයො දුග්ගතිමග්ගත්තා මග්ගඞ්ගානි.

18. දස්සනාදීසු චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීහි, යෙහුයොන තංසහිතසන්තානප්පවත්තියං ලිඞ්ගාදීහි, ජීවනෙ ජීවන්තෙහි කම්මජරූපසම්පයුත්තධම්මෙහි, මනනෙ ජානනෙ සම්පයුත්තධම්මෙහි, සුඛිතාදිභාවෙ සුඛිතාදීහි සහජාතෙහි, සද්දහනාදීසු සද්දහනාදිවසප්පවත්තෙහි තෙහෙව, ‘‘අනඤ්ඤාතං ඤස්සාමී’’ති පවත්තියං තථාපවත්තෙහි සහජාතෙහි, ආජානනෙ අඤ්ඤභාවිභාවෙ ච ආජානනාදිවසප්පවත්තෙහි සහජාතෙහි අත්තානං අනුවත්තාපෙන්තා ධම්මා ඉස්සරට්ඨෙන ඉන්ද්‍රියානි නාමාති ආහ **‘‘චක්ඛුන්ද්‍රිය’’**න්ත්‍යාදි. **අට්ඨකථායං** (විභ. අට්ඨ. 219; විසුද්ධි. 2.525) පන අපරෙපි ඉන්දලිඞ්ගට්ඨාදයො ඉන්ද්‍රියට්ඨා වුත්තා. **ජීවිතින්ද්‍රියන්ති** රූපාරූපවසෙන දුවිධං ජීවිතින්ද්‍රියං. ‘‘අනමතග්ගෙ

සංසාරෙ අනඤ්ඤාතං අමතං පදං, චතුසච්චධම්මමෙව වා ඤස්සාමී''ති එවමජ්ඣාසයෙන පටිපන්නස්ස ඉන්ද්‍රියං **අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියං**. ආජානාති පඨමමග්ගෙන දිට්ඨමරියාදං අනතික්කමිත්වා ජානාති ඉන්ද්‍රියඤ්චාති **අඤ්ඤින්ද්‍රියං**. අඤ්ඤාතාවිනො චත්තාරි සච්චානි පටිවිජ්ඣිත්වා ඨිතස්ස අරහතො ඉන්ද්‍රියං **අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං**. ධම්මසරූපවිභාවනත්ථඤ්චෙත්ථ පඤ්ඤින්ද්‍රියග්ගහණං, පුග්ගලජ්ඣාසයකිච්චවිසෙසවිභාවනත්ථං අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියාදීනං ගහණං.

එත්ථ ච සත්තපඤ්ඤත්තියා විසෙසනිස්සයත්තා අජ්ඣත්තිකායතනානි ආදිතො වුත්තානි, මනින්ද්‍රියං පන අජ්ඣත්තිකායතනභාවසාමඤ්ඤෙන එත්ථෙව වත්තබ්බම්පි අරූපින්ද්‍රියෙහි සහ එකතො දස්සනත්ථං ජීවිතින්ද්‍රියානන්තරං වුත්තං, සායං පඤ්ඤත්ති ඉමෙසං වසෙන ''ඉත්ථී පුරිසො''ති විභාගං ගච්ඡතීති දස්සනත්ථං තදනන්තරං භාවද්වයං, තයිමෙ උපාදින්නධම්මා ඉමස්ස වසෙන තිට්ඨන්තීති දස්සනත්ථං තතො පරං ජීවිතින්ද්‍රියං, සත්තසඤ්ඤිතො ධම්මපුඤ්ජො පබන්ධවසෙන පවත්තමානො ඉමාහි වෙදනාහි සංකිලිස්සතීති දස්සනත්ථං තතො වෙදනාපඤ්චකං, තාහි පන විසුද්ධිකාමානං වොදානසම්භාරදස්සනත්ථං තතො සද්ධාදිපඤ්චකං, සම්භූතවොදානසම්භාරා ච ඉමෙහි විසුජ්ඣන්තීති විසුද්ධිප්පත්තා, නිට්ඨිතකිච්චා ච හොන්තීති දස්සනත්ථං අන්තෙ තීණි වුත්තානි. එත්තාවතා අධිප්පෙතත්ථසිද්ධීති අඤ්ඤෙසං අග්ගහණන්ති ඉදමෙතෙසං අනුක්කමෙන දෙසනාය කාරණන්ති අලමතිප්පපඤ්චෙන.

19. අසද්ධියකොසජ්ජපමාදඋද්ධච්චඅවිජ්ජාඅහිරිකඅනොත්තප්පසඞ්ඛාතෙහි පටිපක්ඛධම්මෙහි අකම්පියට්ඨෙන, සම්පයුත්තධම්මෙසු ථිරභාවෙන ච සද්ධාදීනි සත්ත **බලානි,** අහිරිකානොත්තප්පද්වයං පන සම්පයුත්තධම්මෙසු ථිරභාවෙනෙව.

20. අත්තාධීනප්පවත්තීනං පතිභූතා ධම්මා **අධිපතී**. ''ඡන්දවතො කිංනාම න සිජ්ඣතී''ත්‍යාදිකං හි පුබ්බාභිසඞ්ඛාරූපනිස්සයං ලභිත්වා උප්පජ්ජමානෙ චිත්තෙ ඡන්දාදයො ධුරභූතා සයං සම්පයුත්තධම්මෙ සාධයමානා හුත්වා පවත්තන්ති, තෙ ච තෙසං වසෙන පවත්තන්ති, තෙන තෙ අත්තාධීනානං පතිභාවෙන පවත්තන්ති. අඤ්ඤෙසං අධිපතිධම්මානං අධිපතිභාවනිවාරණවසෙන ඉස්සරියං අධිපතිතා. සන්තෙසුපි ඉන්ද්‍රියන්තරෙසු කෙවලං දස්සනාදිසු චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීහි අනුවත්තාපනමත්තං ඉන්ද්‍රියතාති අයං අධිපතිඉන්ද්‍රියානං විසෙසො.

21. ඔජට්ඨමකරූපාදයො ආහරන්තීති **ආහාරා**. කබළීකාරාහාරො හි ඔජට්ඨමකරූපං ආහරති, ඵස්සාහාරො තිස්සො වෙදනා, මනොසඤ්චෙතනාහාරසඞ්ඛාතං කුසලාකුසලකම්මං තීසු භවෙසු පටිසන්ධිං. විඤ්ඤාණාහාරසඞ්ඛාතං පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණං සහජාතනාමරූපෙආහරති, කිඤ්චාපි සකසකපච්චයුප්පන්නෙ ආහරන්තා අඤ්ඤෙපි අත්ථි. අජ්ඣත්තිකසන්තතියා පන විසෙසපච්චයත්තා ඉමෙයෙව චත්තාරො ''ආහාරා''ති වුත්තා.

කබළීකාරාහාරභක්ඛානඤ්හි සත්තානං රූපකායස්ස **කබළීකාරාහාරො** විසෙසපච්චයො කම්මාදිජනිතස්සපි තස්ස කබළීකාරාහාරූපත්ථම්භබලෙනෙව දසවස්සාදිප්පවත්තිසම්භවතො. තථා හෙස ''ධාති විය කුමාරස්ස, උපත්ථම්භනකයන්තං විය ගෙහස්සා''ති වුත්තො. **ඵස්සොපි** සුඛාදිවත්ථුභූතං ආරම්මණං ඵුසන්තොයෙව සුඛාදිවෙදනාපවත්තනෙන සත්තානං ඨිතියා පච්චයො හොති. **මනොසඤ්චෙතනා** කුසලාකුසලකම්මවසෙන ආයූහමානායෙව භවමූලනිප්ඵාදනතො සත්තානං ඨිතියා පච්චයො හොති. **විඤ්ඤාණං** විජානන්තමෙව නාමරූපප්පවත්තනෙන සත්තානං ඨිතියා පච්චයො හොතීති එවමෙතෙයෙව අජ්ඣත්තසන්තානස්ස විසෙසපච්චයත්තා ''ආහාරා''ති වුත්තා, ඵස්සාදීනං දුතියාදිභාවො දෙසනාක්කමතො, න උප්පත්තික්කමතො.

26. පඤ්චවිඤ්ඤාණානං විතක්කවිරහෙන ආරම්මණෙසු අභිනිපාතමත්තත්තා තෙසු විජ්ජමානානිපි උපෙක්ඛාසුඛදුක්ඛානි උපනිජ්ඣානාකාරස්ස අභාවතො ඣානඞ්ගභාවෙන න උද්ධටානි. ''විතක්කපච්ඡිමකං හි ඣානඞ්ග''න්ති වුත්තං. ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණමනොධාතුත්තිකසන්තීරණත්තිකවසෙන සොළසචිත්තෙසු වීරියාභාවතො තත්ථ විජ්ජමානොපි සමාධි බලභාවං න ගච්ඡති. ''වීරියපච්ඡිමකං බල''න්ති හි වුත්තං. තථා අට්ඨාරසාහෙතුකෙසු හෙතුවිරහතො මග්ගඞ්ගානි න ලබ්භන්ති. ''හෙතුපච්ඡිමකං මග්ගඞ්ග''න්ති (ධ. ස. අට්ඨ. 438) හි වුත්තන්ති ඉමමත්ථං මනසි නිධායාහ **''ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණෙසු''**ත්‍යාදි. ඣානඞ්ගානි න ලබ්භන්තීති සම්බන්ධො.

27. අධිමොක්ඛවිරහතො විචිකිච්ඡාචිත්තෙ එකග්ගතා චිත්තට්ඨිතිමත්තං, න පන මිච්ඡාසමාධිසමාධින්ද්‍රියසමාධිබලවොහාරං ගච්ඡතීති ආහ **''තථා විචිකිච්ඡාචිත්තෙ''**ත්‍යාදි.

28. **ද්විහෙතුකතිහෙතුක**ග්ගහණෙන එකහෙතුකෙසු අධිපතීනං අභාවං දස්සෙති. **ජවනෙස්වෙවාති** අවධාරණං ලොකියවිපාකෙසු අධිපතීනං අසම්භවදස්සනත්ථං. න හි තෙ ඡන්දාදීනි පුරක්ඛත්වා පවත්තන්ති. වීමංසාධිපතිනො ද්විහෙතුකජවනෙසු අසම්භවතො චිත්තාභිසඞ්ඛාරූපනිස්සයස්ස ච සම්භවානුරූපතො ලබ්භමානතං සන්ධායාහ **''යථාසම්භව''**න්ති. **එකොව ලබ්භති,** ඉතරථා අධිපතිභාවායොගතො, තෙනෙව හි භගවතා ''හෙතූ හෙතුසම්පයුත්තකානං ධම්මානං හෙතුපච්චයෙන පච්චයො''ත්‍යාදිනා (පට්ඨා. 1.1.1) හෙතුපච්චයනිද්දෙසෙ විය ''අධිපතී අධිපතිසම්පයුත්තකාන''න්ත්‍යාදිනා අවත්වා ''ඡන්දාධිපති ඡන්දසම්පයුත්තකාන''න්ත්‍යාදිනා (පට්ඨා. 1.1.3) එකෙකාධිපතිවසෙනෙව අධිපතිපච්චයො උද්ධටො.

29. වත්ථුතො ධම්මවසෙන හෙතුධම්මා ඡ, ඣානඞ්ගානි **පඤ්ච** සොමනස්සදොමනස්සුපෙක්ඛානං වෙදනාවසෙන එකතො ගහිතත්තා, **මග්ගඞ්ගා නව** මිච්ඡාසඞ්කප්පවායාමසමාධීනං විතක්කවීරියචිත්තෙකග්ගතාසභාවෙන සම්මාසඞ්කප්පාදීහි එකතො ගහිතත්තා. **ඉන්ද්‍රියධම්මා සොළස** පඤ්චන්නං වෙදනින්ද්‍රියානං වෙදනාසාමඤ්ඤෙන, තිණ්ණං ලොකුත්තරින්ද්‍රියානං පඤ්ඤින්ද්‍රියස්ස ච ඤාණසාමඤ්ඤෙන එකතො ගහිතත්තා, රූපාරූපජීවිතින්ද්‍රියානඤ්ච විසුං ගහිතත්තා, බලධම්මා පන යථාවුත්තනයෙනෙව නව ඊරිතා, අධිපතිධම්මා චත්තාරො වුත්තා, ආහාරා තථා චත්තාරො වුත්තාති කුසලාදීහි තීහි සමාකිණ්ණො තතොයෙව **මිස්සකසඞ්ගහො** එවංනාමකො සඞ්ගහො සත්තධා වුත්තො. එත්ථ ච –

පඤ්චසඞ්ගහිතා පඤ්ඤා, වායාමෙකග්ගතා පන;
චතුසඞ්ගහිතා චිත්තං, සති චෙව තිසඞ්ගහා.

සඞ්කප්පො වෙදනා සද්ධා, දුකසඞ්ගහිතා මතා;
එකෙකසඞ්ගහා සෙසා, අට්ඨවීසති භාසිතා.

මිස්සකසඞ්ගහවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

බොධිපක්ඛියසඞ්ගහවණ්ණනා

30. පට්ඨාතීති පට්ඨානං, අසුභග්ගහණාදිවසෙන අනුපවිසිත්වා කායාදිආරම්මණෙ පවත්තතීත්‍යත්ථො, සතියෙව පට්ඨානං **සතිපට්ඨානං**. තං පන කායවෙදනාචිත්තධම්මෙසු අසුභදුක්ඛානිච්චානත්තාකාරග්ගහණවසෙන, සුභසුඛනිච්චඅත්තසඤ්ඤාවිපල්ලාසප්පහානවසෙන ච චතුබ්බිධන්ති වුත්තං **''චත්තාරො සතිපට්ඨානා''**ති. කුච්ඡිතානං කෙසාදීනං ආයොති කායො, සරීරං, අස්සාසපස්සාසානං වා සමූහො කායො , තස්ස අනුපස්සනා පරිකම්මවසෙන, විපස්සනාවසෙන ච සරණං **කායානුපස්සනා**. දුක්ඛදුක්ඛවිපරිණාමදුක්ඛසඞ්ඛාරදුක්ඛභූතානං වෙදනානං වසෙන අනුපස්සනා **වෙදනානුපස්සනා**. තථා සරාගමහග්ගතාදිවසෙන සම්පයොගභූමිභෙදෙන භින්නස්සෙව චිත්තස්ස අනුපස්සනා **චිත්තානුපස්සනා**. සඤ්ඤාසඞ්ඛාරානං ධම්මානං භින්නලක්ඛණානමෙව අනුපස්සනා **ධම්මානුපස්සනා**.

31. සම්මා පදහන්ති එතෙනාති **සම්මප්පධානං,** වායාමො. සො ච කිච්චභෙදෙන චතුබ්බිධොති ආහ **''චත්තාරො සම්මප්පධානා''**ත්‍යාදි. අසුභමනසිකාරකම්මට්ඨානානුයුඤ්ජනාදිවසෙන වායමනං **වායාමො. භියොභාවායාති** අභිවුද්ධියා.

32. ඉජ්ඣති අධිට්ඨානාදිකං එතායාති ඉද්ධි, ඉද්ධිවිධඤාණං ඉද්ධියා පාදො ඉද්ධිපාදො, ඡන්දොයෙව ඉද්ධිපාදො **ඡන්දිද්ධිපාදො**.

35. බුජ්ඣතීති බොධි, ආරද්ධවිපස්සකතො පට්ඨාය යොගාවචරො. යාය වා සො සතිආදිකාය ධම්මසාමග්ගියා බුජ්ඣති සච්චානි පටිවිජ්ඣති, කිලෙසනිද්දාතො වා වුට්ඨාති, කිලෙසසඞ්කොචාභාවතො වා මග්ගඵලප්පත්තියා විකසති, සා ධම්මසාමග්ගී බොධි, තස්ස බොධිස්ස, තස්සා වා බොධියා අඞ්ගභූතා කාරණභූතාති බොජ්ඣඞ්ගා, තෙ පන ධම්මවසෙන සත්තවිධාති ආහ **''සතිසම්බොජ්ඣඞ්ගො''**ත්‍යාදි. සතියෙව සුන්දරො බොජ්ඣඞ්ගො, සුන්දරස්ස වා බොධිස්ස, සුන්දරාය වා බොධියා අඞ්ගොති **සතිසම්බොජ්ඣඞ්ගො**. ධම්මෙ විචිනාති උපපරික්ඛතීති **ධම්මවිචයො,** විපස්සනාපඤ්ඤා. **උපෙක්ඛා**ති ඉධ තත්‍රමජ්ඣත්තුපෙක්ඛා.

40. ''සත්තධා තත්ථ සඞ්ගහො''ති වත්වාන පුන තං දස්සෙතුං **''සඞ්කප්පපස්සද්ධි ච''**ත්‍යාදි වුත්තං . තත්ථ **වීරියං නවට්ඨානං** සම්මප්පධානචතුක්කවීරියිද්ධිපාදවීරියින්ද්‍රියවීරියබලසම්බොජ්ඣඞ්ගසම්මාවායාමවසෙන නවකිච්චත්තා, **සති අට්ඨට්ඨානා** සතිපට්ඨානචතුක්කසතින්ද්‍රියසතිබලසතිසම්බොජ්ඣඞ්ගසම්මාසතිවසෙන අට්ඨකිච්චත්තා. **සමාධි චතුට්ඨානො** සමාධින්ද්‍රියසමාධිබලසමාධිසම්බොජ්ඣඞ්ගසම්මාසමාධිවසෙන චතුකිච්චත්තා, **පඤ්ඤා පඤ්චට්ඨානා** වීමංසිද්ධිපාදපඤ්ඤින්ද්‍රියපඤ්ඤාබලධම්මවිචයසම්බොජ්ඣඞ්ගසම්මාදිට්ඨිවසෙන පඤ්චකිච්චත්තා, **සද්ධා ද්විට්ඨානා** සද්ධින්ද්‍රියසද්ධාබලවසෙන ද්විකිච්චත්තා. එසො උත්තමානං බොධිපක්ඛියභාවෙන විසිට්ඨානං සත්තතිංස ධම්මානං **පවරො** උත්තමො විභාගො.

41. ලොකුත්තරෙ අට්ඨවිධෙපි සබ්බෙ සත්තතිංස ධම්මා හොන්ති, සඞ්කප්පපීතියො න වා හොන්ති, දුතියජ්ඣානිකෙ සඞ්කප්පස්ස, චතුත්ථපඤ්චමජ්ඣානිකෙ පීතියා ච අසම්භවතො න හොන්ති වා, ලොකියෙපි චිත්තෙ සීලවිසුද්ධාදි **ඡබ්බිසුද්ධිපවත්තියං යථායොගං** තංතංකිච්චස්ස අනුරූපවසෙන කෙචි කත්ථචි විසුං විසුං හොන්ති, කත්ථචි න වා හොන්ති.

බොධිපක්ඛියසඞ්ගහවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සබ්බසඞ්ගහවණ්ණනා

42. අතීතානාගතපච්චුප්පන්නාදිභෙදභින්නා තෙ තෙ සභාගධම්මා එකජ්ඣං රාසට්ඨෙන **ඛන්ධා**. තෙනාහ භගවා – ‘‘තදෙකජ්ඣං අභිසංයූහිත්වා අභිසඞ්ඛිපිත්වා අයං වුච්චති රූපක්ඛන්ධො’’ත්‍යාදි (විභ. 2), තෙ පනෙතෙ ඛන්ධා භාජනභොජනබ්‍යඤ්ජනභත්තකාරකභුඤ්ජකවිකප්පවසෙන පඤ්චෙව වුත්තාති ආහ **‘‘රූපක්ඛන්ධො’’**ත්‍යාදි . රූපඤ්හි වෙදනානිස්සයත්තා භාජනට්ඨානියං, වෙදනා භුඤ්ජිතබ්බත්තා භොජනට්ඨානියා, සඤ්ඤා වෙදනාස්සාදලාභහෙතුත්තා බ්‍යඤ්ජනට්ඨානියා, සඞ්ඛාරා අභිසඞ්ඛරණතො භත්තකාරකට්ඨානියා, විඤ්ඤාණං උපභුඤ්ජකත්තා භුඤ්ජකට්ඨානියං. එත්තාවතා ච අධිප්පෙතත්ථසිද්ධීති පඤ්චෙව වුත්තා. දෙසනාක්කමෙපි ඉදමෙව කාරණං යත්ථ භුඤ්ජති, යඤ්ච භුඤ්ජති, යෙන ච භුඤ්ජති, යො ච භොජකො, යො ච භුඤ්ජිතා, තෙසං අනුක්කමෙන දස්සෙතුකාමත්තා.

43. උපාදානානං ගොචරා ඛන්ධා **උපාදානක්ඛන්ධා,** තෙ පන උපාදානවිසයභාවෙන ගහිතා රූපාදයො පඤ්චෙවාති වුත්තං **‘‘රූපූපාදානක්ඛන්ධො’’**ත්‍යාදි. සබ්බසභාගධම්මසඞ්ගහත්ථං හි සාසවා, අනාසවාපි ධම්මා අවිසෙසතො ‘‘පඤ්චක්ඛන්ධා’’ති දෙසිතා. විපස්සනාභූමිසන්දස්සනත්ථං පන සාසවාව ‘‘උපාදානක්ඛන්ධා’’ති. යථා පනෙත්ථ වෙදනාදයො සාසවා, අනාසවා ච, න එවං රූපං, එකන්තකාමාවචරත්තා. සභාගරාසිවසෙන පන තං ඛන්ධෙසු දෙසිතං, උපාදානියභාවෙන, පන රාසිවසෙන ච උපාදානක්ඛන්ධෙසූති දට්ඨබ්බං.

44. ආයතන්ති එත්ථ තංතංද්වාරාරම්මණා චිත්තචෙතසිකා තෙන තෙන කිච්චෙන ඝටෙන්ති වායමන්ති, ආයභූතෙ වා තෙ ධම්මෙ එතානි තනොන්ති විත්ථාරෙන්ති, ආයතං වා සංසාරදුක්ඛං නයන්ති පවත්තෙන්ති, චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං කාරණභූතානීති වා **ආයතනානි**. අපිච ලොකෙ නිවාසආකරසමොසරණසඤ්ජාතිට්ඨානං ‘‘ආයතන’’න්ති වුච්චති, තස්මා එතෙපි තංතංද්වාරිකානං, තංතදාරම්මණානඤ්ච චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං නිවාසට්ඨානතාය, තෙසමෙව ආකිණ්ණභාවෙන පවත්තානං ආකරට්ඨානතාය, ද්වාරාරම්මණතො සමොසරන්තානං සමොසරණට්ඨානතාය, තත්ථෙව උප්පජ්ජන්තානං සඤ්ජාතිට්ඨානතාය ච ආයතනානි. තානි පන ද්වාරභූතානි අජ්ඣත්තිකායතනානි ඡ, ආරම්මණභූතානි ච බාහිරායතනානි ඡාති ද්වාදසවිධානීති ආහ **‘‘චක්ඛායතන’’**න්ත්‍යාදි. චක්ඛු ච තං ආයතනඤ්චාති **චක්ඛායතනං**. එවං සෙසෙසුපි.

එත්ථ අජ්ඣත්තිකායතනෙසු සනිදස්සනසප්පටිඝාරම්මණත්තා චක්ඛායතනං විභූතන්ති තං පඨමං වුත්තං, තදනන්තරං අනිදස්සනසප්පටිඝාරම්මණානි ඉතරානි, තත්ථාපි අසම්පත්තග්ගාහකසාමඤ්ඤෙන චක්ඛායතනානන්තරං සොතායතනං වුත්තං, ඉතරෙසු සීඝතරං ආරම්මණග්ගහණසමත්ථත්තා ඝානායතනං පඨමං වුත්තං. පුරතො ඨපිතමත්තස්ස හි භොජනාදිකස්ස ගන්ධො වාතානුසාරෙන ඝානෙ පටිහඤ්ඤති, තදනන්තරං පන පදෙසවුත්තිසාමඤ්ඤෙන ජිව්හායතනං වුත්තං, තතො සබ්බට්ඨානිකං කායායතනං, තතො පඤ්චන්නම්පි ගොචරග්ගහණසමත්ථං මනායතනං, යථාවුත්තානං පන අනුක්කමෙන තෙසං තෙසං ආරම්මණානි රූපායතනාදීනි වුත්තානි.

45. අත්තනො සභාවං ධාරෙන්තීති **ධාතුයො**. අථ වා යථාසම්භවං අනෙකප්පකාරං සංසාරදුක්ඛං විදහන්ති, භාරහාරෙහි විය ච භාරො සත්තෙහි ධීයන්ති ධාරියන්ති, අවසවත්තනතො දුක්ඛවිධානමත්තමෙව චෙතා, සත්තෙහි ච සංසාරදුක්ඛං අනුවිධීයති එතාහි, තථාවිහිතඤ්ච එතාස්වෙව ධීයති ඨපියති, රසසොණිතාදිසරීරාවයවධාතුයො විය, හරිතාලමනොසිලාදිසෙලාවයවධාතුයො විය ච ඤෙය්‍යාවයවභූතා වාති **ධාතුයො**. යථාහු –

‘‘විදහති විධානඤ්ච, ධීයතෙ ච විධීයතෙ;
එතාය ධීයතෙ එත්ථ, ඉති වා ධාතුසම්මතා;
සරීරසෙලාවයව-ධාතුයො විය ධාතුයො’’ති.

තා පන මනායතනං සත්තවිඤ්ඤාණධාතුවසෙන සත්තධා භින්දිත්වා අවසෙසෙහි එකාදසායතනෙහි සහ අට්ඨාරසධාතු වුත්තාති ආහ **‘‘චක්ඛුධාතූ’’**ත්‍යාදි. කමකාරණං වුත්තනයෙන දට්ඨබ්බං.

46. අරියකරත්තා අරියානි, තච්ඡභාවතො සච්චානීති **අරියසච්චානි**. ඉමානි හි චත්තාරො පටිපන්නකෙ, චත්තාරො ඵලට්ඨෙති අට්ඨඅරියපුග්ගලෙ සාධෙන්ති අසති සච්චප්පටිවෙධෙ තෙසං අරියභාවානුපගමනතො, සති ච තස්මිං එකන්තෙන තබ්භාවූපගමනතො ච. දුක්ඛසමුදයනිරොධමග්ගානමෙව පන යථාක්කමං බාධකත්තං පභවත්තං නිස්සරණත්තං නිය්‍යානිකත්තං, නාඤ්ඤෙසං, බාධකාදිභාවොයෙව ච දුක්ඛාදීනං, න අබාධකාදිභාවො, තස්මා අඤ්ඤත්ථාභාවතත්ථබ්‍යාපිතාසඞ්ඛාතෙන ලක්ඛණෙන එතානි තච්ඡානි. තෙනාහු පොරාණා –

‘‘බොධානුරූපං චත්තාරො, ඡින්දන්තෙ චතුරො මලෙ;
ඛීණදොසෙ ච චත්තාරො, සාධෙන්තාරියපුග්ගලෙ.

‘‘අඤ්ඤත්ථ බාධකත්තාදි, න හි එතෙහි ලබ්භති;
නාබාධකත්තමෙතෙසං, තච්ඡානෙතානිචෙතතො’’ති.

අරියානං වා සච්චානි තෙහි පටිවිජ්ඣිතබ්බත්තා, අරියස්ස වා සම්මාසම්බුද්ධස්ස සච්චානි තෙන දෙසිතත්තාති **අරියසච්චානි**. තානි පන සංකිලිට්ඨාසංකිලිට්ඨඵලහෙතුවසෙන චතුබ්බිධානීති ආහ **''චත්තාරි අරියසච්චානී''**ත්‍යාදි. තත්ථ කුච්ඡිතත්තා, තුච්ඡත්තා ච **දුක්ඛං**. කම්මාදිපච්චයසන්නිට්ඨානෙ දුක්ඛුප්පත්තිනිමිත්තතාය සමුදයො සමුදෙති එතස්මා දුක්ඛන්ති කත්වා, දුක්ඛස්ස සමුදයො **දුක්ඛසමුදයො**. දුක්ඛස්ස අනුප්පාදනිරොධො එත්ථ, එතෙනාති වා **දුක්ඛනිරොධො**. දුක්ඛනිරොධං ගච්ඡති, පටිපජ්ජන්ති ච තං එතායාති **දුක්ඛනිරොධගාමිනිපටිපදා**.

47. චෙතසිකානං, සොළසසුඛුමරූපානං, නිබ්බානස්ස ච වසෙන එකූනසත්තති ධම්මා ආයතනෙසු ධම්මායතනං, ධාතූසු ධම්මධාතූති ච සඞ්ඛං ගච්ඡන්ති.

49. **සෙසා චෙතසිකාති** වෙදනාසඤ්ඤාහි සෙසා පඤ්ඤාස චෙතසිකා. කස්මා පන වෙදනාසඤ්ඤා විසුං කතාති? වට්ටධම්මෙසු අස්සාදතදුපකරණභාවතො. තෙභූමකධම්මෙසු හි අස්සාදවසප්පවත්තා වෙදනා, අසුභෙ සුභාදිසඤ්ඤාවිපල්ලාසවසෙන ච තස්සා තදාකාරප්පවත්තීති තදුපකරණභූතා සඤ්ඤා, තස්මා සංසාරස්ස පධානහෙතුතාය එතා විනිභුජ්ජිත්වා දෙසිතාති. වුත්තඤ්හෙතං ආචරියෙන –

> ''වට්ටධම්මෙසු අස්සාදං, තදස්සාදූපසෙවනං;
> විනිභුජ්ජ නිදස්සෙතුං, ඛන්ධද්වයමුදාහට''න්ති. (නාම. පරි. 649);

50. නනු ච ආයතනධාතූසු නිබ්බානං සඞ්ගහිතං, ඛන්ධෙසු කස්මා න සඞ්ගහිතන්ති ආහ **''භෙදාභාවෙනා''**ත්‍යාදි. අතීතාදිභෙදභින්නානඤ්හි රාසට්ඨෙන ඛන්ධවොහාරොති නිබ්බානං භෙදාභාවතො ඛන්ධසඞ්ගහතො **නිස්සටං,** විනිමුත්තන්ත්‍යත්ථො.

51. ඡන්නං ද්වාරානං, ඡන්නං ආරම්මණානඤ්ච භෙදෙන ආයතනානි ද්වාදස භවන්ති, ඡන්නං ද්වාරානං ඡන්නං ආරම්මණානං තදුභයං නිස්සාය උප්පන්නානං තත්තකානමෙව විඤ්ඤාණානං **පරියායෙන** කමෙන ධාතුයො අට්ඨාරස භවන්ති.

52. තිස්සො භූමියො ඉමස්සාති තිභූමං, තිභූමංයෙව **තෙභූමකං**. වත්තති එත්ථ කම්මං, තබ්බිපාකො වාති **වට්ටං. තණ්හාති** කාමතණ්හාදිවසෙන තිවිධා, පුන ඡළාරම්මණවසෙන අට්ඨාරසවිධා, අතීතානාගතපච්චුප්පන්නවසෙන චතුපඤ්ඤාසවිධා, අජ්ඣත්තිකබාහිරවසෙන අට්ඨසතප්පභෙදා තණ්හා. කස්මා පන අඤ්ඤෙසුපි දුක්ඛහෙතූසු සන්තෙසු තණ්හායෙව සමුදයොති වුත්තාති? පධානකාරණත්තා. කම්මවිචිත්තතාහෙතුභාවෙන, හි කම්මසහායභාවූපගමනෙන ච දුක්ඛවිචිත්තතාකාරණත්තා තණ්හා දුක්ඛස්ස විසෙසකාරණන්ති . මග්ගො දුක්ඛනිරොධගාමිනිපටිපදානාමෙන වුත්තො මග්ගො ලොකුත්තරො මතොති මග්ගොති පුන මග්ගග්ගහණං යොජෙතබ්බං.

53. **මග්ගයුත්තා** අට්ඨඞ්ගිකවිනිමුත්තා සෙසා මග්ගසම්පයුත්තා ඵස්සාදයො **ඵලඤ්චෙව** සසම්පයුත්තන්ති එතෙ චතූහි සච්චෙහි විනිස්සටා විනිග්ගතා නිප්පරියායතො, පරියායතො පන අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියනිද්දෙසෙපි ''මග්ගඞ්ගං මග්ගපරියාපන්න''න්ති (ධ. ස. 555) වුත්තත්තා ඵලධම්මෙසු සම්මාදිට්ඨාදීනං මග්ගසච්චෙ, ඉතරෙසඤ්ච මග්ගඵලසම්පයුත්තානං සඞ්ඛාරදුක්ඛසාමඤ්ඤෙන දුක්ඛසච්චෙ සඞ්ගහො සක්කා කාතුං. එවඤ්හි සති සච්චදෙසනායපි සබ්බසඞ්ගාහිකතා උපපන්නා හොති. කස්මා පනෙතෙ ඛන්ධාදයො බහූ ධම්මා වුත්තාති? භගවතාපි තථෙව දෙසිතත්තා. භගවතාපි කස්මා තථා දෙසිතාති? තිවිධසත්තානුග්ගහස්ස අධිප්පෙතත්තා. නාමරූපතදුභයසම්මූළ්හවසෙන හි තික්ඛනාතිතික්ඛමුදින්ද්‍රියවසෙන, සඞ්ඛිත්තමජ්ඣිමවිත්ථාරරුචිවසෙන ච තිවිධා සත්තා. තෙසු නාමසම්මූළ්හානං ඛන්ධග්ගහණං නාමස්ස තත්ථ චතුධා විභත්තත්තා, රූපසම්මූළ්හානං ආයතනග්ගහණං රූපස්ස තත්ථ අඩ්ඪෙකාදසධා විභත්තත්තා, උභයමූළ්හානං ධාතුග්ගහණං උභයෙසම්පි තත්ථ විත්ථාරතො විභත්තත්තා, තථා තික්ඛින්ද්‍රියානං, සඞ්ඛිත්තරුචිකානඤ්ච ඛන්ධාග්ගහණන්ත්‍යාදි යොජෙතබ්බං. තං පනෙතං තිවිධම්පි පවත්තිනිවත්තිතදුභයහෙතුවසෙන දිට්ඨමෙව උපකාරාවහං. නො අඤ්ඤථාති සච්චග්ගහණන්ති දට්ඨබ්බං.

සබ්බසඞ්ගහවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉති අභිධම්මත්ථවිභාවිනියා නාම අභිධම්මත්ථසඞ්ගහවණ්ණනාය

සමුච්චයපරිච්ඡෙදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. පච්චයපරිච්ඡෙදවණ්ණනා

1. ඉදානි යථාවුත්තනාමරූපධම්මානං පටිච්චසමුප්පාදපට්ඨානනයවසෙන පච්චයෙ දස්සෙතුං **"යෙස"**න්ත්‍යාදි ආරද්ධං. **යෙසං** පච්චයෙහි සඞ්ඛතත්තා **සඞ්ඛතානං** පච්චයුප්පන්නධම්මානං **යෙ** පච්චයධම්මා **යථා** යෙනාකාරෙන **පච්චයා** ඨිතියා, උප්පත්තියා ච උපකාරකා, **තං විභාගං** තෙසං පච්චයුප්පන්නානං, තෙසං පච්චයානං, තස්ස ච පච්චයාකාරස්ස පභෙදං **ඉහ** ඉමස්මිං සමුච්චයසඞ්ගහානන්තරෙ ඨානෙ **යථාරහං** තංතංපච්චයුප්පන්නධම්මෙ සති තංතංපච්චයානං තංතංපච්චයභාවාකාරානුරූපං ඉදානි පවක්ඛාමීති යොජනා.

2. තත්ථ පච්චයසාමග්ගිං පටිච්ච සමං ගන්ත්වා ඵලානං උප්පාදො එතස්මාති **පටිච්චසමුප්පාදො,** පච්චයාකාරො. නානප්පකාරානි ඨානානි පච්චයා එත්ථාත්‍යාදිනා පට්ඨානං, අනන්තනයසමන්තපට්ඨානමහාපකරණං, තත්ථ දෙසිතනයො **පට්ඨානනයො.**

3. **තත්ථාති** තෙසු ද්වීසු නයෙසු. තස්ස පච්චයධම්මස්ස භාවෙන භවනසීලස්ස භාවො තබ්භාවභාවීභාවො, සොයෙව ආකාරමත්තං, තෙන උපලක්ඛිතො **තබ්භාවභාවීභාවාකාරමත්තොපලක්ඛිතො.** එතෙනෙව තදභාවාභාවාකාරමත්තොපලක්ඛිතතාපි අත්ථතො දස්සිතා හොති. අන්වයබ්‍යතිරෙකවසෙන හි පච්චයලක්ඛණං දස්සෙතබ්බං. තෙනාහ භගවා – ''ඉමස්මිං සති ඉදං හොති, ඉමස්සුප්පාදා ඉදමුප්පජ්ජති. ඉමස්මිං අසති ඉදං න හොති, ඉමස්ස නිරොධා ඉදං නිරුජ්ඣතී''ති (ම. නි. 1.404, 406; සං. නි. 2.21; උදා. 1, 2). පටිච්ච ඵලං එති එතස්මාති පච්චයො. තිට්ඨති ඵලං එත්ථ තදායත්තවුත්තිතායාති ඨිති, ආහච්ච විසෙසෙත්වා පවත්තා පච්චයසඞ්ඛාතා ඨිති **ආහච්චපච්චයට්ඨිති.** පටිච්චසමුප්පාදනයො හි තබ්භාවභාවීභාවාකාරමත්තං උපාදාය පවත්තත්තා හෙතාදිපච්චයනියමවිසෙසං අනපෙක්ඛිත්වා අවිසෙසතොව පවත්තති, අයං පන හෙතාදිතංතංපච්චයානං තස්ස තස්ස ධම්මන්තරස්ස තංතංපච්චයභාවසාමත්ථියාකාරවිසෙසං උපාදාය විසෙසෙත්වා පවත්තොති ආහච්චපච්චයට්ඨිතිමාරබ්භ පවුච්චතීති. කෙචි පන ''ආහච්ච කණ්ඨතාලුආදීසු පහරිත්වා වුත්තා ඨිති **ආහච්චපච්චයට්ඨිතී''**ති වණ්ණෙන්ති. තං පන සවනමත්තෙනෙව තෙසං අවහසිතබ්බවචනතං පකාසෙති. න හි පටිච්චසමුප්පාදනයො, අඤ්ඤො වා කොචි නයො කණ්ඨතාලුආදීසු අනාහච්ච දෙසෙතුං සක්කාති. **වොමිස්සෙත්වාති** පට්ඨානනයම්පි පටිච්චසමුප්පාදෙයෙව පක්ඛිපිත්වා තබ්භාවභාවීභාවෙන හෙතාදිපච්චයවසෙන ච මිස්සෙත්වා **ආචරියා** සඞ්ගහකාරාදයො **පපඤ්චෙන්ති** විත්ථාරෙන්ති, මයං පන විසුං විසුංයෙව දස්සයිස්සාමාත්‍යධිප්පායො.

පටිච්චසමුප්පාදනයවණ්ණනා

4. න විජානාතීති අවිජ්ජා, අවින්දියං වා කායදුච්චරිතාදිං වින්දති පටිලභති, වින්දියං වා කායසුචරිතාදිං න වින්දති, වෙදිතබ්බං වා චතුසච්චාදිකං න විදිතං කරොති, අවිජ්ජමානෙ වා ජවාපෙති, විජ්ජමානෙ වා න ජවාපෙතීති අවිජ්ජා, චතූසු අරියසච්චෙසු පුබ්බන්තාදීසු චතූසු අඤ්ඤාණස්සෙතං නාමං. අවිජ්ජා එව පච්චයො **අවිජ්ජාපච්චයො.** තතො අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛතමභිසඞ්ඛරොන්තීති **සඞ්ඛාරා,** කුසලාකුසලකම්මානි. තෙ තිවිධා පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරොති. තත්ථකාමරූපාවචරා තෙරස කුසලචෙතනා පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො, ද්වාදස අකුසලචෙතනා අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො, චතස්සො ආරුප්පචෙතනා ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරොති එවමෙතා එකූනතිංස චෙතනා සඞ්ඛාරා නාම. පටිසන්ධිවසෙන එකූනවීසතිවිධං, පවත්තිවසෙන ද්වත්තිංසවිධං විපාකචිත්තං **විඤ්ඤාණං** නාම. නාමඤ්ච රූපඤ්ච **නාමරූපං.** තත්ථ නාමං ඉධ වෙදනාදික්ඛන්ධත්තයං, රූපං පන භූතුපාදායභෙදතො දුවිධං කම්මසමුට්ඨානරූපං, තදුභයම්පි ඉධ පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණසහගතන්ති දට්ඨබ්බං. **නාමරූපපච්චයාති** එත්ථ නාමඤ්ච රූපඤ්ච නාමරූපඤ්ච නාමරූපන්ති සරූපෙකසෙසො වෙදිතබ්බො. චක්ඛාදීනි ඡ අජ්ඣත්තිකායතනානි, කෙසඤ්චි මතෙන රූපාදීනි ඡ බාහිරායතනානිපි වා ආයතනං නාම. ඡ ආයතනානි ච ඡට්ඨායතනඤ්ච **සළායතනං.** චක්ඛුසම්ඵස්සාදිවසෙන ඡද්වාරිකො ඵස්සො **ඵස්සො** නාම. සුඛදුක්ඛුපෙක්ඛාවසෙන තිවිධා **වෙදනා.**

කාමතණ්හා භවතණ්හා විභවතණ්හාති තිවිධා **තණ්හා.** ඡළාරම්මණාදිවසෙන පන අට්ඨසතප්පභෙදා හොන්ති කාමුපාදානාදිවසෙන චත්තාරි උපාදානානි. එත්ථ ච දුබ්බලා තණ්හා තණ්හා නාම, බලවතී උපාදානං. අසම්පත්තවිසයපත්ථනා වා තණ්හා තමසි චොරානං හත්ථප්පසාරණං විය, සම්පත්තවිසයග්ගහණං උපාදානං චොරානං හත්ථප්පත්තස්ස ගහණං විය. අප්පිච්ඡතාපටිපක්ඛා තණ්හා, සන්තොසප්පටිපක්ඛං උපාදානං. පරියෙසනදුක්ඛමූලං තණ්හා, ආරක්ඛදුක්ඛමූලං උපාදානන්ති අයමෙතෙසං විසෙසො. කම්මභවො උපපත්තිභවොති දුවිධො **භවො.** තත්ථ පඨමො භවති එතස්මා ඵලන්ති භවො, සො කාමාවචරකුසලාකුසලාදිවසෙන එකූනතිංසවිධො. දුතියො පන භවතීති භවො, සො කාමභවාදිවසෙන නවවිධො. **උපාදානපච්චයා භවොති** චෙත්ථ උපපත්තිභවොපි අධිප්පෙතො. **භවපච්චයා ජාතීති** කම්මභවොව. සො හි ජාතියා පච්චයො හොති, න ඉතරො. සො හි පඨමාභිනිබ්බත්තක්ඛන්ධසභාවො ජාතියෙව, න ච තදෙව තස්ස කාරණං යුත්තං. තෙසං තෙසං සත්තානං තංතංගතිආදීසු අත්තභාවපටිලාභො **ජාති.** තථානිබ්බත්තස්ස ච අත්තභාවස්ස පුරාණභාවො **ජරා.** එතස්සෙව එකභවපරිච්ඡින්නස්ස පරියොසානං **මරණං.** ඤාතිබ්‍යසනාදීහි ඵුට්ඨස්ස චිත්තසන්තාපො **සොකො.** තස්සෙව වචීපලාපො **පරිදෙවො.** කායිකදුක්ඛවෙදනා **දුක්ඛං.** මානසිකදුක්ඛවෙදනා **දොමනස්සං.** ඤාතිබ්‍යසනාදීහි ඵුට්ඨස්ස අධිමත්තචෙතොදුක්ඛප්පභාවිතො භුසො ආයාසො **උපායාසො.**

එත්ථ ච සතිපි වත්ථාරම්මණාදිකෙ පච්චයන්තරෙ අවිජ්ජාදිඑකෙකපච්චයග්ගහණං පධානභාවතො, පාකටභාවතො වාති දට්ඨබ්බං. එත්ථ ච අවිජ්ජානුසයිතෙයෙව සන්තානෙ සඞ්ඛාරානං විපාකධම්මභාවෙන පවත්තනතො අවිජ්ජාපච්චයාසඞ්ඛාරාසම්භවන්ති, විඤ්ඤාණඤ්ච සඞ්ඛාරජනිතං හුත්වා භවන්තරෙ පතිට්ඨාති. න හි ජනකාභාවෙ තස්සුප්පත්ති සියා, තස්මා සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණං. නාමරූපඤ්ච පුබ්බඞ්ගමාධිට්ඨානභූතවිඤ්ඤාණුප්පත්ථද්ධං පටිසන්ධිපවත්තීසු පතිට්ඨහතීති විඤ්ඤාණපච්චයානාමරූපං, සළායතනඤ්ච නාමරූපනිස්සයමෙව ඡබ්බිධඵස්සස්ස ද්වාරභාවෙන යථාරහං පවත්තති, නො අඤ්ඤථාති නාමරූපපච්චයා සළායතනං. ඵස්සො ච සළායතනසම්භවෙයෙව ආරම්මණං ඵුසති. න හි ද්වාරාභාවෙ තස්සුප්පත්ති සියාති සළායතනපච්චයා ඵස්සො. ඉට්ඨානිට්ඨමජ්ඣත්තඤ්ච ආරම්මණං ඵුසන්තොයෙව වෙදනං වෙදයති, නො අඤ්ඤථාති ඵස්සපච්චයා වෙදනා. වෙදනීයෙසු ච ධම්මෙසු අස්සාදානුපස්සිනො වෙදනාහෙතුකා තණ්හා සමුට්ඨාතීති වෙදනාපච්චයා තණ්හා. තණ්හාසිනෙහපිපාසිතායෙව ච උපාදානියෙසු ධම්මෙසු උපාදාය දළ්හභාවාය සංවත්තන්ති. තණ්හාය හි රූපාදීනි අස්සාදෙත්වා අස්සාදෙත්වා කාමෙසු පාතබ්‍යතං ආපජ්ජන්තීති තණ්හා කාමුපාදානස්ස පච්චයො. තථා රූපාදිභෙදෙගධිතො ''නත්ථි දින්න''න්ත්‍යාදිනා මිච්ඡාදස්සනං සංසාරතො මුච්චිතුකාමො අසුද්ධිමග්ගෙ සුද්ධිමග්ගපරාමාසං ඛන්ධෙසු අත්තත්තනියගාහභූතං අත්තවාදදස්සනද්වයඤ්ච ගණ්හාති, තස්මා දිට්ඨුපාදානාදීනම්පි පච්චයොති තණ්හාපච්චයා උපාදානං. යථාරහං සම්පයොගානුසයවසෙන උපාදානපතිට්ඨිතායෙව සත්තා කම්මායූහනාය සංවත්තන්තීති උපාදානං භවස්ස පච්චයො. උපපත්තිභවසඞ්ඛාතා ච ජාති කම්මභවහෙතුකායෙව . බීජතො අඞ්කුරො විය තත්ථ තත්ථ සමුපලබ්භතීති භවො ජාතියා පච්චයො නාම. සති ච ජාතියා එව ජරාමරණසම්භවො. න හි අජාතානං ජරාමරණසම්භවො හොතීති ජාති ජරාමරණානං පච්චයොති එවමෙතෙසං තබ්භාවභාවීභාවො දට්ඨබ්බො.

එවමෙතස්ස කෙවලස්ස දුක්ඛක්ඛන්ධස්ස සමුදයො හොතීති යථාවුත්තෙන පච්චයපරම්පරවිධිනා, න පන ඉස්සරනිම්මානාදීහි **එතස්ස** වට්ටසඞ්ඛාතස්ස **කෙවලස්ස** සුඛාදීහි අසම්මිස්සස්ස, සකලස්ස වා **දුක්ඛක්ඛන්ධස්ස** දුක්ඛරාසිස්ස න සුභසුඛාදීනං **සමුදයො** නිබ්බත්ති හොති. **එත්ථ** ඉමස්මිං පච්චයසඞ්ගහාධිකාරෙ.

5. අතති සතතං ගච්ඡති පවත්තතීති **අද්ධා,** කාලො.

6. **අවිජ්ජාසඞ්ඛාරා අතීතො අද්ධා** අතීතභවපරියාපන්නහෙතූනමෙවෙත්ථ අධිප්පෙතත්තා, අද්ධාග්ගහණෙන ච අවිජ්ජාදීනං ධම්මානමෙව ගහණං තබ්බිනිමුත්තස්ස කස්සචි කාලස්ස අනුපලබ්භනතො. නිරුද්ධානුප්පාදා එව හි ධම්මා අතීතානාගතකාලවසෙන උප්පාදාදික්ඛණත්තයපරියාපන්නා ච පච්චුප්පන්නකාලවසෙන වොහරීයන්ති. **ජාතිජරාමරණං අනාගතො අද්ධා** පච්චුප්පන්නහෙතුතො අනාගතෙ නිබ්බත්තනතො. **මජ්ඣෙ පච්චුප්පන්නො අද්ධා** අතීතහෙතුතො ඉධ නිබ්බත්තනකඵලසභාවත්තා, අනාගතඵලස්ස ඉධ හෙතුසභාවත්තා ච මජ්ඣෙ විඤ්ඤාණාදීනි අට්ඨඞ්ගානි පච්චුප්පන්නො අද්ධා.

8. නනු සොකපරිදෙවාදයොපි අඞ්ගභාවෙන වත්තබ්බාති ආහ **''සොකාදිවචන''**න්ත්‍යාදි. සොකාදිවචනං ජාතියා නිස්සන්දස්ස අමුඛ්‍යඵලමත්තස්ස නිදස්සනං, න පන විසුං අඞ්ගදස්සනන්ත්‍යත්ථො.

9. **තණ්හුපාදානභවාපි ගහිතා හොන්තීති** කිලෙසභාවසාමඤ්ඤතො අවිජ්ජාග්ගහණෙන තණ්හුපාදානානි, කම්මභවසාමඤ්ඤතො සඞ්ඛාරග්ගහණෙන කම්මභවො ගහිතො. තථා තණ්හුපාදානභවග්ගහණෙන ච අවිජ්ජාසඞ්ඛාරා ගහිතාති සම්බන්ධො. එත්ථාපි වුත්තනයෙන තෙසං ගහණෙන තෙසං සඞ්ගහො දට්ඨබ්බො, විඤ්ඤාණනාමරූපසළායතනඵස්සවෙදනානං ජාතිජරාභඞ්ගාව ජාතිජරාමරණන්ති ච වුත්තාති ආහ **''ජාතිජරාමරණග්ගහණෙනා''**ත්‍යාදි.

10. **අතීතෙ හෙතවො පඤ්චාති** සරූපතො වුත්තානං ද්වින්නං අවිජ්ජාසඞ්ඛාරානං, සඞ්ගහවසෙන ගහිතානං තිණ්ණං තණ්හුපාදානභවානඤ්ච වසෙන පච්චුප්පන්නඵලස්ස පච්චයා අතීතභවෙ නිබ්බත්තා හෙතවො පඤ්ච, **ඉදානි ඵලපඤ්චකන්ති** අතීතහෙතුපච්චයා ඉධ පච්චුප්පන්නෙ නිබ්බත්තං විඤ්ඤාණාදිඵලපඤ්චකං. **ඉදානි හෙතවො පඤ්චාති** සරූපතො වුත්තානං තණ්හාදීනං තිණ්ණං, සඞ්ගහතො ලද්ධානං අවිජ්ජාසඞ්ඛාරානං ද්වින්නඤ්ච වසෙන ආයතිං ඵලස්ස පච්චයා ඉදානි හෙතවො පඤ්ච. **ආයතිං ඵලපඤ්චකන්ති** ජාතිජරාමරණග්ගහණෙන වුත්තං පච්චුප්පන්නහෙතුපච්චයා අනාගතෙ නිබ්බත්තනකවිඤ්ඤාණාදිඵලපඤ්චකන්ති එවං වීසති අතීතාදීසු තත්ථ තත්ථ ආකිරියන්තීති **ආකාරා.**

අතීතහෙතූනං, ඉදානි ඵලපඤ්චකස්ස ච අන්තරා එකො සන්ධි, ඉදානි ඵලපඤ්චකස්ස, ඉදානි හෙතූනඤ්ච අන්තරා එකො, ඉදානි හෙතූනං, ආයතිං ඵලස්ස ච අන්තරා එකොති එවං තිසන්ධි. වුත්තඤ්හෙතං – ''සඞ්ඛාරවිඤ්ඤාණානමන්තරා එකො, වෙදනාතණ්හානමන්තරා එකො, භවජාතීනමන්තරා එකො සන්ධී''ති. එත්ථ හි හෙතුතොඵලස්ස අවිච්ඡෙදප්පවත්තිභාවතො හෙතුඵලසම්බන්ධභූතො පඨමො සන්ධි, තථා තතියො, දුතියො පන ඵලතො හෙතුනො අවිච්ඡෙදප්පවත්තිභාවතො ඵලහෙතුසම්බන්ධභූතො. ඵලභූතොපි හි ධම්මො අඤ්ඤස්ස හෙතුසභාවස්ස ධම්මස්ස පච්චයොති. සඞ්ඛිපීයන්ති එත්ථ අවිජ්ජාදයො, විඤ්ඤාණාදයො වාති සඞ්ඛෙපො, අතීතහෙතු, එතරහි විපාකො, එතරහි හෙතු ආයතිං විපාකොති චත්තාරො සඞ්ඛෙපාති **චතුසඞ්ඛෙපා.**

11. **කම්මභවසඞ්ඛාතො භවෙකදෙසොති** එත්ථ ආයතිං පටිසන්ධියා පච්චයචෙතනා භවො නාම, පුරිමකම්මභවස්මිං ඉධ පටිසන්ධියා පච්චයචෙතනා සඞ්ඛාරාති වෙදිතබ්බා. **අවසෙසා චාති** විඤ්ඤාණාදිපඤ්චකජාතිජරාමරණවසෙන සත්තවිධා පච්චුප්පන්නඵලවසෙන වුත්තධම්මා. **උපපත්තිභවසඞ්ඛාතො භවෙකදෙසොති** පන අනාගතපරියාපන්නා වෙදිතබ්බා. භව-සද්දෙන කම්මභවස්සපි වුච්චමානත්තා භවෙකදෙස-සද්දො වුත්තො.

12. පුබ්බන්තස්ස අවිජ්ජා මූලං. අපරන්තස්ස තණ්හා මූලන්ති ආහ **අවිජ්ජාතණ්හාවසෙන ද්වෙ මූලානී**''ති.

13. **තෙසමෙව** අවිජ්ජාතණ්හාසඞ්ඛාතානං වට්ටමූලානං **නිරොධෙන** අනුප්පාදධම්මතාපත්තියා සච්චප්පටිවෙධතො සිද්ධාය අප්පවත්තියා වට්ටං නිරුජ්ඣති. **අභිණ්හසො** අභික්ඛණං **ජරාමරණ**සඞ්ඛාතාය **මුච්ඡාය පීළිතානං** සත්තානං සොකාදිසමප්පිතානං කාමාසවාදි**ආසවානං** සමුප්පාදතො පුන අවිජ්ජා ච පවත්තති. ''ආසවසමුදයා අවිජ්ජාසමුදයො''ති (ම. නි. 1.103) හි වුත්තං. එතෙන අවිජ්ජායපි පච්චයො දස්සිතො හොති, ඉතරථා පටිච්චසමුප්පාදචක්කං අබද්ධං සියාති. **ඉච්චෙවං** වුත්තනයෙන **ආබද්ධං** අවිච්ඡින්නං **අනාදිකං** ආදිරහිතං තිභූමකපරියාපන්නත්තා **තෙභූමකං** කිලෙසකම්මවිපාකවසෙන තිවට්ටභූතං **පටිච්චසමුප්පාදොති පට්ඨපෙසි** පඤ්ඤපෙසි **මහාමුනි** සම්මාසම්බුද්ධො.

පටිච්චසමුප්පාදනයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පට්ඨානනයවණ්ණනා

14. එවං පටිච්චසමුප්පාදනයං විභාගතො දස්සෙත්වා ඉදානි පට්ඨානනයං දස්සෙතුං **''හෙතුපච්චයො''**ත්‍යාදි වුත්තං. තත්ථ හිනොති පතිට්ඨාති එතෙනාති හෙතු. අනෙකත්ථත්තා ධාතුසද්දානං හි-සද්දො ඉධ පතිට්ඨත්ථොති දට්ඨබ්බො. හිනොති වා එතෙන කම්මනිදානභූතෙන උද්ධං ඔජං අභිහරන්තෙන මූලෙන විය පාදපො තප්පච්චයං ඵලං ගච්ඡති පවත්තති වුද්ධිං විරූළ්හිං ආපජ්ජතීති හෙතු. හෙතු ච සො පච්චයො චාති **හෙතුපච්චයො**. හෙතු හුත්වා පච්චයො, හෙතුභාවෙන පච්චයොති වුත්තං හොති. මූලට්ඨෙන හෙතු, උපකාරට්ඨෙන පච්චයොති සඞ්ඛෙපතො මූලට්ඨෙන උපකාරකො ධම්මො හෙතුපච්චයො. සො පන පවත්තෙ චිත්තසමුට්ඨානානං, පටිසන්ධියං කම්මසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං උභයත්ථ සම්පයුත්තානං නාමධම්මානඤ්ච රුක්ඛස්ස මූලානි විය සුප්පතිට්ඨිතභාවසාධනසඞ්ඛාතමූලට්ඨෙන උපකාරකා ඡ ධම්මාති දට්ඨබ්බං.

ආලම්බීයති දුබ්බලෙන විය දණ්ඩාදිකං චිත්තචෙතසිකෙහි ගය්හතීති **ආරම්මණං**. චිත්තචෙතසිකා හි යං යං ධම්මං ආරබ්භ පවත්තන්ති, තෙ තෙ ධම්මා තෙසං තෙසං ධම්මානං ආරම්මණපච්චයො නාම. න හි සො ධම්මො අත්ථි, යො චිත්තචෙතසිකානං ආරම්මණපච්චයභාවං න ගච්ඡෙය්‍ය. අත්තාධීනප්පවත්තීනං පතිභූතො පච්චයො **අධිපතිපච්චයො**.

න විජ්ජති පච්චයුප්පන්නෙන සහ අන්තරං එතස්ස පච්චයස්සාති **අනන්තරපච්චයො**. සණ්ඨානාභාවෙන සුට්ඨු අනන්තරපච්චයො **සමනන්තරපච්චයො**. අත්තනො අත්තනො අනන්තරං අනුරූපචිත්තුප්පාදජනනසමත්ථො පුරිමපුරිමනිරුද්ධො ධම්මො ''අනන්තරපච්චයො'', ''සමනන්තරපච්චයො''ති ච වුච්චති. බ්‍යඤ්ජනමත්තෙනෙව හි නෙසං විසෙසො. අත්ථතො පන උභයම්පි සමනන්තරනිරුද්ධස්සෙවාධිවචනං. න හි තෙසං අත්ථතො භෙදො උපලබ්භති . යං පන කෙචි වදන්ති ''අත්ථානන්තරතාය අනන්තරපච්චයො, කාලානන්තරතාය සමනන්තරපච්චයො''ති, තං ''නිරොධා වුට්ඨහන්තස්ස නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං ඵලසමාපත්තියා සමනන්තරපච්චයෙන පච්චයො''ත්‍යාදීහි (පට්ඨා. 1.1.417) විරුජ්ඣති. නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං හි සත්තාහාදිකාලං නිරුද්ධං ඵලසමාපත්තියා සමනන්තරපච්චයො, තස්මා අභිනිවෙසං අකත්වා බ්‍යඤ්ජනමත්තතොවෙත්ථ නානාකරණං පච්චෙතබ්බං, න අත්ථතො. පුබ්බධම්මනිරොධස්ස හි පච්ඡාජාතධම්මුප්පාදනස්ස ච අන්තරාභාවෙන උප්පාදනසමත්ථතාය නිරොධො අනන්තරපච්චයතා, ''ඉදමිතො උද්ධං, ඉදං හෙට්ඨා, ඉදං සමන්තතො''ති අත්තනා එකත්තං උපනෙත්වා විය සුට්ඨු අනන්තරභාවෙන උප්පාදෙතුං සමත්ථං හුත්වා නිරොධො සමනන්තරපච්චයතාති එවං බ්‍යඤ්ජනමත්තතොව භෙදො. නිරොධපච්චයස්සපි හි නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනස්ස අසඤ්ඤුප්පත්තියා පුරිමස්ස ච චුතිචිත්තස්ස කාලන්තරෙපි උප්පජ්ජන්තානං ඵලපටිසන්ධීනං අන්තරා සමානජාතියෙන අරූපධම්මෙන බ්‍යවධානාභාවතො භින්නජාතිකානඤ්ච රූපධම්මානං බ්‍යවධානකරණෙ අසමත්ථතාය නිරන්තරුප්පාදනෙ එකත්තං උපනෙත්වා විය උප්පාදනෙ ච සමත්ථතා අත්ථීති තෙසම්පි අනන්තරසමනන්තරපච්චයතා ලබ්භති, තස්මා ධම්මතො අවිසෙසෙපි තථා තථා බුජ්ඣනකානං වෙනෙය්‍යානං වසෙන උපසග්ගත්ථවිසෙසමත්තතොව භෙදො පච්චෙතබ්බොති.

අත්තනො අනුප්පත්තියා සහුප්පන්නානම්පි අනුප්පත්තිතො පකාසස්ස පදීපො විය සහුප්පන්නානං සහුප්පාදභාවෙන පච්චයො **සහජාතපච්චයො,** අරූපිනො චතුක්ඛන්ධා, චත්තාරො මහාභූතා, පටිසන්ධික්ඛණෙ වත්ථුවිපාකා ච ධම්මා.

අඤ්ඤමඤ්ඤං උපත්ථම්භයමානං තිදණ්ඩං විය අත්තනො උපකාරකධම්මානං උපත්ථම්භකභාවෙන පච්චයො **අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො**. අඤ්ඤමඤ්ඤතාවසෙනෙව ච උපකාරකතා අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයතා, න සහජාතමත්තෙනාති අයමෙතෙසං ද්වින්නං විසෙසො. තථා හි සහජාතපච්චයභාවීයෙව කොචි අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො න හොති චිත්තජරූපානං සහජාතපච්චයභාවිනො නාමස්ස උපාදාරූපානං සහජාතපච්චයභාවීනං මහාභූතානඤ්ච අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයභාවස්ස අනුද්ධටත්තා. යදි හි සහජාතභාවෙනෙව අත්තනො උපකාරකානං උපකාරකතා අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයතා සියා, තදා සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙහි සමානෙහි භවිතබ්බන්ති.

චිත්තකම්මස්ස පටො විය සහජාතනාමරූපානං නිස්සයභූතා චතුක්ඛන්ධා, තරුපබ්බතාදීනං පථවී විය ආධාරණතොයෙව සහජාතරූපසත්තවිඤ්ඤාණධාතූනං යථාක්කමං නිස්සයා භූතරූපං, වත්ථු චාති ඉමෙ **නිස්සයපච්චයො** නාම නිස්සීයති නිස්සිතකෙහීති කත්වා, බලවභාවෙන නිස්සයො පච්චයො **උපනිස්සයපච්චයො** උප-සද්දස්ස අතිසයජොතකත්තා, තස්ස පන භෙදං වක්ඛති.

ඡ වත්ථූනි, ඡ ආරම්මණානි චාති ඉමෙ පච්චයුප්පන්නතො පඨමං උප්පජ්ජිත්වා පවත්තමානභාවෙන උපකාරකො **පුරෙජාතපච්චයො**. පච්ඡාජාතපච්චයෙ අසති සන්තානට්ඨිතිහෙතුභාවං ආගච්ඡන්තස්ස කායස්ස උපත්ථම්භනභාවෙන උපකාරකා පච්ඡාජාතා චිත්තචෙතසිකා ධම්මා **පච්ඡාජාතපච්චයො**. සො ගිජ්ඣපොතකසරීරානං ආහාරාසා චෙතනා විය දට්ඨබ්බො.

පුරිමපුරිමපරිචිතගන්ථො විය උත්තරඋත්තරගන්ථස්ස කුසලාදිභාවෙන අත්තසදිසස්ස පගුණබලවභාවවිසිට්ඨඅත්තසමානජාතියතාගාහණං ආසෙවනං, තෙන පච්චයා සජාතියධම්මානං සජාතියධම්මාව **ආසෙවනපච්චයො**. භින්නජාතිකා හි භින්නජාතිකෙහි ආසෙවනපගුණෙන පගුණබලවභාවවිසිට්ඨං කුසලාදිභාවසඞ්ඛාතං අත්තනො ගතිං ගාහාපෙතුං න සක්කොන්ති, න ච සයං තතො ගණ්හන්ති, තෙ පන අනන්තරාතීතානි ලොකියකුසලාකුසලානි චෙව අනාවජ්ජනකිරියජවනානි චාති දට්ඨබ්බං. චිත්තප්පයොගසඞ්ඛාතකිරියාභාවෙන සහජාතානං නානාක්ඛණිකානං විපාකානං, කටත්තාරූපානඤ්ච උපකාරිකා චෙතනා **කම්මපච්චයො**.

අත්තනො නිරුස්සාහසන්තභාවෙන සහජාතනාමරූපානං නිරුස්සාහසන්තභාවාය උපකාරකා විපාකචිත්තචෙතසිකා **විපාකපච්චයො**. තෙ හි පයොගෙන අසාධෙතබ්බතාය කම්මස්ස කටත්තා නිප්ඵජ්ජමානමත්තතො නිරුස්සාහසන්තභාවා හොන්ති, න කිලෙසවූපසමසන්තභාවා. තථා සන්තභාවතොයෙව හි භවඞ්ගාදයො දුබ්බිඤ්ඤෙය්‍යා. අභිනිපාතසම්පටිච්ඡනසන්තීරණමත්තා පන විපාකා දුබ්බිඤ්ඤෙය්‍යාව. ජවනප්පවත්තියාව නෙසං රූපාදිග්ගහිතතා විඤ්ඤායති.

රූපාරූපානං උපත්ථම්භකත්තෙන උපකාරකා චත්තාරො ආහාරා **ආහාරපච්චයො**. සතිපි හි ජනකභාවෙ උපත්ථම්භකත්තමෙව ආහාරස්ස පධානකිච්චං. ජනයන්තොපි ආහාරො අවිච්ඡෙදවසෙන උපත්ථම්භෙන්තො ච ජනෙතීති උපත්ථම්භකභාවො ච ආහාරභාවො. තෙසු තෙසු කිච්චෙසු පච්චයුප්පන්නධම්මෙහි අත්තානං අනුවත්තාපනසඞ්ඛාතාධිපතියට්ඨෙන පච්චයො **ඉන්ද්‍රියපච්චයො**.

ආරම්මණූපනිජ්ඣානලක්ඛණූපනිජ්ඣානවසෙන උපගන්ත්වා ආරම්මණනිජ්ඣානකා විතක්කාදයො **ඣානපච්චයො**. සුගතිතො පුඤ්ඤතො, දුග්ගතිතො පාපතො වා නිය්‍යානට්ඨෙන උපකාරකා සම්මාදිට්ඨාදයො **මග්ගපච්චයො**.

පරමත්ථතො භින්නාපි එකීභාවගතා විය එකුප්පාදාදිභාවසඞ්ඛාතසම්පයොගලක්ඛණෙන උපකාරකා නාමධම්මා ච **සම්පයුත්තපච්චයො**. අඤ්ඤමඤ්ඤසම්බන්ධතාය යුත්තාපි සමානා විප්පයුත්තභාවෙන විසංසට්ඨතාය නානත්තුපගමනෙන උපකාරකා වත්ථුචිත්තචෙතසිකා **විප්පයුත්තපච්චයො**.

පච්චුප්පන්නසභාවසඞ්ඛාතෙන අත්ථිභාවෙන තාදිසස්සෙව ධම්මස්ස උපත්ථම්භකත්තෙන උපකාරකා ''සහජාතං පුරෙජාත''න්ත්‍යාදිනා වක්ඛමානධම්මා **අත්ථිපච්චයො**. සතිපි හි ජනකත්තෙ ඨිතියංයෙව සාතිසයො අත්ථිපච්චයානං බ්‍යාපාරොති උපත්ථම්භකතාව තෙසං ගහිතා. එකස්මිං ඵස්සාදිසමුදායෙ පවත්තමානෙ දුතියස්ස අභාවතො අත්තනො ඨිතියා ඔකාසං අලභන්තානං අනන්තරමුප්පජ්ජමානකචිත්තචෙතසිකානං ඔකාසදානවසෙන උපකාරකා අනන්තරනිරුද්ධා චිත්තචෙතසිකා **නත්ථිපච්චයො**.

අත්තනො සභාවාවිගමනෙන අප්පවත්තමානානං විගතභාවෙන උපකාරකායෙව ධම්මා **විගතපච්චයො**. නිරොධානුපගමනවසෙන උපකාරකා අත්ථිපච්චයා ච **අවිගතපච්චයො**. සසභාවතාමත්තෙන උපකාරකතා අත්ථිපච්චයතා, නිරොධානුපගමනවසෙන උපකාරකතා අවිගතපච්චයතාති පච්චයතාවිසෙසො නෙසං ධම්මාවිසෙසෙපි දට්ඨබ්බො. ධම්මානඤ්හි සමත්ථතාවිසෙසං සබ්බාකාරෙන ඤත්වා භගවතා චතුවීසතිපච්චයා දෙසිතාති භගවති සද්ධාය ''එවං විසෙසා එතෙ ධම්මා''ති සුතමයඤාණං උප්පාදෙත්වා චින්තාභාවනාමයඤාණෙහි තදභිසමයාය යොගො

කරණීයො. අවිසෙසෙපි හි ධම්මසාමග්ගියස්ස තථා තථා විනෙතබ්බපුග්ගලානං වසෙන හෙට්ඨා වුත්තොපි පච්චයො පුන පකාරන්තෙන වුච්චති අහෙතුකදුකං වත්වාපි හෙතුවිප්පයුත්තදුකං වියාති දට්ඨබ්බං.

15. නාමං චතුක්ඛන්ධසඞ්ඛාතං නාමං තාදිසස්සෙව **නාමස්ස ඡධා** ඡහාකාරෙහි පච්චයො හොති, තදෙව **නාමරූපීනං** සමුදිතානං **පඤ්චධා** පච්චයො හොති, **රූපස්ස පුන** භූතුපාදායභෙදස්ස **එකධා** පච්චයො හොති, රූපඤ්ච නාමස්ස එකධා පච්චයො, පඤ්ඤත්තිනාමරූපානි නාමස්ස **ද්විධා** ද්විප්පකාරා පච්චයා හොන්ති, **ද්වයං** පන නාමරූපද්වයං සමුදිතං **ද්වයස්ස** තාදිසස්සෙව නාමරූපද්වයස්ස **නවධා** පච්චයො වෙති එවං පච්චයා ඡබ්බිධා ඨිතා.

16. විපාකබ්‍යාකතං කම්මවසෙන විපාකභාවප්පත්තං කම්මවෙගක්ඛිත්තපතිතං විය හුත්වා පවත්තමානං අත්තනො සභාවං ගාහෙත්වා පරිභාවෙත්වා නෙව අඤ්ඤං පවත්තෙති, න ච පුරිමවිපාකානුභාවං ගහෙත්වා උප්පජ්ජති. ‘‘න මග්ගපච්චයා ආසෙවනෙ එක’’න්ති (පට්ඨා. 1.1.221) වචනතො ච අහෙතුකකිරියෙසු හසිතුප්පාදස්සෙව ආසෙවනතාඋද්ධරණෙන ආවජ්ජනද්වයං ආසෙවනපච්චයො න හොති, තස්මා ජවනානෙව ආසෙවනපච්චයභාවං ගච්ඡන්තීති ආහ **‘‘පුරිමානි ජවනානී’’**ත්‍යාදි. අවිසෙසවචනෙපෙත්ථ ලොකියකුසලාකුසලාබ්‍යාකතජවනානෙව දට්ඨබ්බානි ලොකුත්තරජවනානං ආසෙවනභාවස්ස අනුද්ධටත්තා.

එවඤ්ච කත්වා වුත්තං **පට්ඨානට්ඨකථායං** (පට්ඨා. අට්ඨ. 1.12) ‘‘ලොකුත්තරො පන ආසෙවනපච්චයො නාම නත්ථී’’ති. තත්ථ හි කුසලං භින්නජාතිකස්ස පුරෙචරත්තා න තෙන ආසෙවනගුණං ගණ්හාපෙති, ඵලචිත්තානි ච ජවනවසෙන උප්පජ්ජමානානිපි විපාකාබ්‍යාකතෙ වුත්තනයෙන ආසෙවනං න ගණ්හන්ති, න ච අඤ්ඤං ගාහාපෙන්ති. යම්පි ‘‘ආසෙවනවිනිමුත්තං ජවනං නත්ථී’’ති **ආචරියධම්මපාලත්ථෙරෙන** වුත්තං, තම්පි යෙභුය්‍යවසෙන වුත්තන්ති විඤ්ඤායති. ඉතරථා ආචරියස්ස අසමපෙක්ඛිතාභිධායකත්තප්පසඞ්ගො සියා. මග්ගො පන ගොත්‍රභුතො ආසෙවනං න ගණ්හාතීති නත්ථී භූමිආදිවසෙන නානාජාතිතාය අනධිප්පෙතත්තා. තථා හි වුත්තං **පට්ඨානෙ** ‘‘ගොත්‍රභු මග්ගස්ස ආසෙවනපච්චයෙන පච්චයො, වොදානං මග්ගස්ස ආසෙවනපච්චයෙන පච්චයො’’ති (පට්ඨා. 1.1.426). එකුප්පාදාදිචතුබ්බිධසම්පයොගලක්ඛණාභාවතො සහුප්පන්නානම්පි රූපධම්මානං සම්පයුත්තපච්චයතා නත්ථීති වුත්තං **‘‘චිත්තචෙතසිකා ධම්මා අඤ්ඤමඤ්ඤ’’**න්ති.

17. **හෙතුඣානඞ්ගමග්ගඞ්ගානි සහජාතානං නාම රූපානන්ති** තයොපෙතෙ පටිසන්ධියං කම්මසමුට්ඨානානං, පවත්තියං චිත්තසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං, උභයත්ථ සහජාතානං නාමානඤ්ච හෙතාදිපච්චයෙන පච්චයා හොන්ති. ‘‘සහජාතරූපන්ති හි සබ්බත්ථ පටිසන්ධියං කම්මසමුට්ඨානානං, පවත්තියං චිත්තසමුට්ඨානාන’’න්ති වක්ඛති. **සහජාතා චෙතනාති** අන්තමසො චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීහිපි සහජාතචෙතනා. **සහජාතානං නාම රූපානන්ති** සබ්බාපි චෙතනා නාමානං, පටිසන්ධිසහගතා චෙතනා කම්මසමුට්ඨානරූපානං, පවත්තියං රූපසමුට්ඨාපකචිත්තසහගතා චෙතනා චිත්තසමුට්ඨානරූපානඤ්ච. **නානාක්ඛණිකා චෙතනාති** විපාකක්ඛණතො නානාක්ඛණෙ අතීතභවාදීසු නිබ්බත්තා කුසලාකුසලචෙතනා. **නාමරූපානන්ති** උභයත්ථාපි නාමරූපානං. **විපාකක්ඛන්ධාති** පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණාදිකා විපාකා අරූපක්ඛන්ධා. කම්මසමුට්ඨානම්පි හි රූපං විපාකවොහාරං න ලභති අරූපධම්මභාවෙන, සාරම්මණභාවෙන ච කම්මසදිසෙසු අරූපධම්මෙස්වෙව විපාක-සද්දස්ස නිරුළ්හත්තා.

18. **පුරෙජාතස්ස ඉමස්ස කායස්සාති** පච්චයධම්මතො පුරෙ උප්පන්නස්ස ඉමස්ස රූපකායස්ස. කථං පන පච්චයුප්පන්නස්ස පුරෙ නිබ්බත්තියං පච්ඡාජාතස්ස පච්චයතාති? නනු වුත්තං ‘‘පච්ඡාජාතපච්චයෙ අසති සන්තානට්ඨිතිහෙතුකභාවං ආගච්ඡන්තස්සා’’ති, තස්මා සන්තානප්පවත්තස්ස හෙතුභාවුපත්ථම්භනෙ ඉමස්ස බ්‍යාපාරොති න කොචි විරොධො.

19. පටිසන්ධියං චක්ඛාදිවත්ථූනං අසම්භවතො, සති ච සම්භවෙ තංතංවිඤ්ඤාණානං පච්චයභාවානුපගමනතො, හදයවත්ථුනො ච පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණෙන සහුප්පන්නස්ස පුරෙජාතකතාභාවතො වුත්තං **‘‘ඡවත්ථූනි පවත්තියං’’**න්ති. **‘‘පඤ්චාරම්මණානි පඤ්චවිඤ්ඤාණවීථියා’’**ති ච ඉදං ආරම්මණපුරෙජාතනිද්දෙසෙ ආගතං සන්ධාය වුත්තං. **පඤ්හාවාරෙ** පන ‘‘සෙක්ඛා වා පුථුජ්ජනා වා චක්ඛුං අනිච්චතො දුක්ඛතො අනත්තතො විපස්සන්ති’’ත්‍යාදිනා (පට්ඨා. 1.1.424) අවිසෙසෙන පච්චුප්පන්නචක්ඛාදීනම්පි ගහිතත්තා ධම්මාරම්මණම්පි ආරම්මණපුරෙජාතං මනොවිඤ්ඤාණවීථියා ලබ්භති. අත්ථතො හෙතං සිද්ධං, යං පච්චුප්පන්නධම්මාරම්මණං ගහෙත්වා මනොද්වාරිකවීථි පවත්තති, තං තස්ස ආරම්මණපුරෙජාතං හොතීති.

22. පකතියා එව පච්චයන්තරරහිතෙන අත්තනො සභාවෙනෙව උපනිස්සයො **පකතූපනිස්සයො.** ආරම්මණානන්තරෙහි අසංමිස්සො පුථගෙව කොචි උපනිස්සයොති වුත්තං හොති. අථ වා පකතො උපනිස්සයො **පකතූපනිස්සයො. පකතොති** චෙත්ථ ප-කාරො උපසග්ගො, සො අත්තනො ඵලස්ස උප්පාදනසමත්ථභාවෙන සන්තානෙ නිප්ඵාදිතභාවං, ආසෙවිතභාවඤ්ච දීපෙති, තස්මා අත්තනො සන්තානෙ නිප්ඵන්නො රාගාදි, සද්ධාදි, උපසෙවිතො වා උතුභොජනාදි පකතූපනිස්සයො. තථා චෙව නිද්දිසති.

23. ගරුකතන්ති ගරුං කත්වා පච්චවෙක්ඛිතං. තථා හි ‘‘දානං දත්වා සීලං සමාදියිත්වා උපොසථකම්මං කත්වා තං ගරුං කත්වා පච්චවෙක්ඛති’’ත්‍යාදිනා (පට්ඨා. 1.1.413)

දානසීලඋපොසථකම්මපුබ්බෙකතසුචිණ්ණඣානගොත්‍රභුවොදානමග්ගාදීනි ගරුං කත්වා පච්චවෙක්ඛණවසෙන අස්ස නිද්දෙසො පවත්තො.

24. ''පුරිමා පුරිමා කුසලා ඛන්ධා පච්ඡිමානං පච්ඡිමානං කුසලානං ඛන්ධානං උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො''ත්‍යාදිනා (පට්ඨා. 1.1.423) නයෙන අනන්තරපච්චයෙන සද්ධිං නානත්තං අකත්වා අනන්තරූපනිස්සයස්ස ආගතත්තා වුත්තං **''අනන්තරනිරුද්ධා''**ත්‍යාදි. එවං සන්තෙපි අත්තනො අනන්තරං අනුරූපචිත්තුප්පාදවසෙන අනන්තරපච්චයො, බලවකාරණවසෙන අනන්තරූපනිස්සයපච්චයොති අයමෙතෙසං විසෙසො.

25. යථාරහං අජ්ඣත්තඤ්ච බහිද්ධා ච රාගාදයො…පෙ…. සෙනාසනඤ්චාති යොජනා. රාගාදයො හි අජ්ඣත්තං නිප්ඵාදිතා, පුග්ගලාදයො බහිද්ධා සෙවිතා. තථා හි වුත්තං ආචරියෙන –

''රාගසද්ධාදයො ධම්මා, අජ්ඣත්තමනුවාසිතා;
සත්තසඞ්ඛාරධම්මා ච, බහිද්ධොපනිසෙවිතා''ති. (නාම. පරි. 827);

අථ වා අජ්ඣත්තඤ්ච බහිද්ධා ච කුසලාදිධම්මානන්ති යථායීතවසෙනෙව යොජනා අත්තනො හි රාගාදයො ච අත්තනො කුසලාදිධම්මානං කල්‍යාණමිත්තස්ස සද්ධාදිකෙ නිස්සාය කුසලං කරොන්තානං පරෙසඤ්ච නිස්සයා හොන්ති.

තත්ථ කාමරාගාදයො නිස්සාය කාමභවාදීසු නිබ්බත්තනත්ථං, රාගාදිවූපසමත්ථඤ්ච දානසීලඋපොසථජ්ඣානාභිඤ්ඤාවිපස්සනාමග්ගභාවනා, රාගාදිහෙතුකා ච උපරූපරිරාගාදයො හොන්තීති යථාරහං දට්ඨබ්බං. යං යඤ්හි නිස්සාය යස්ස යස්ස සම්භවො, තං තං තස්ස තස්ස පකතූපනිස්සයො හොති. පච්චයමහාපදෙසො හෙස, යදිදං ''උපනිස්සයපච්චයො''ති වුත්තං. තථා චාහ **''බහුධා හොති පකතූපනිස්සයො''**ති. **සද්ධාදයොති** සීලසුතචාගපඤ්ඤා. අත්තනො සද්ධාදිකඤ්හි උපනිස්සාය අත්තනො දානසීලාදයො, තථා කල්‍යාණමිත්තානං සද්ධාදයො උපනිස්සාය පරෙසඤ්ච දානසීලාදයො හොන්තීති පාකටමෙතං. **සුඛං දුක්ඛ**න්ති කායිකං සුඛං දුක්ඛං. **පුග්ගලොති** කල්‍යාණමිත්තාදිපුග්ගලො. **භොජනන්ති** සප්පායාදිභොජනං, **උතුපි** තාදිසොව.

27. ''අධිපති…පෙ…. පච්චයා හොන්ති''ති සඞ්ඛෙපෙන වුත්තමත්ථං විත්ථාරෙතුං **''තත්ථ ගරුකතමාරම්මණ''**න්ත්‍යාදි වුත්තං. **ගරුකතමාරම්මණ**න්ති පච්චවෙක්ඛණඅස්සාදාදිනා ගරුකතං ආරම්මණං. තඤ්හි ඣානමග්ගඵලවිපස්සනානිබ්බානාදිභෙදං පච්චවෙක්ඛණඅස්සාදාදිමග්ගඵලාදිධම්මෙ අත්තාධීනෙ කරොතීති ආරම්මණාධිපති නාම. ගරුකාතබ්බතාමත්තෙන ආරම්මණාධිපති. ගරුකතොපි බලවකාරණට්ඨෙන ආරම්මණූපනිස්සයොති අයමෙතෙසං විසෙසො. **සහජාතා…පෙ…. නාමරූපානන්ති** ඡන්දචිත්තවීරියවීමංසානං, වසෙන චතුබ්බිධොපි සහජාතාධිපති යථාරහං සහජාතනාමරූපානං පවත්තියංයෙව සහජාතාධිපතිවසෙන පච්චයො.

28. රූපධම්මස්ස අරූපධම්මං පති සහජාතපච්චයතා පටිසන්ධියං වත්ථුවසෙන වුත්තාති ආහ **''වත්ථුවිපාකා අඤ්ඤමඤ්ඤ''**න්ති –

30. යස්මා පන අඤ්ඤමඤ්ඤුපත්ථම්භනවසෙනෙව අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයතා, න සහජාතමත්තතොති පවත්තියං රූපං නාමානං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො න හොති, තස්මා වුත්තං **''චිත්තචෙතසිකා ධම්මා අඤ්ඤමඤ්ඤ''**න්ති. තථා උපාදාරූපානි ච භූතරූපානං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයා න හොන්තීති වුත්තං **''මහාභූතා අඤ්ඤමඤ්ඤ''**න්ති.

31. නනු ච ''අරූපිනො ආහාරා සහජාතානං නාමරූපාන''න්ති වුත්තං, එවඤ්ච සති අසඤ්ඤීනං සහජාතාහාරස්ස අසම්භවතො ''සබ්බෙ සත්තා ආහාරට්ඨිතිකා''ති කථමිදං නීයතීති? වුච්චතෙ – මනොසඤ්චෙතනාහාරවසප්පවත්තස්ස කම්මස්ස , තංසහගතානම්පි වා සෙසාහාරානං කම්මූපනිස්සයපච්චයෙහි පච්චයත්තපරියායං ගහෙත්වා සබ්බසත්තානං ආහාරට්ඨිතිකතා වුත්තා, න ආහාරපච්චයභාවතොති.

32. ''පඤ්ච පසාදා''ත්‍යාදීසු නනු ඉත්ථින්ද්‍රියපුරිසින්ද්‍රියා න ගහිතාති? සච්චං න ගහිතා. යදිපි තෙසං ලිඞ්ගාදීහි අනුවත්තනීයතා අත්ථි, සා පන න පච්චයභාවතො. යථා හි ජීවිතාහාරා යෙසං පච්චයා හොන්ති, තෙසං අනුපාලකා උපත්ථම්භකා අත්ථි, අවිගතපච්චයභූතා ච හොන්ති, න එවං ඉත්ථිපුරිසභාවා ලිඞ්ගාදීනං කෙනචි උපකාරෙන උපකාරා හොන්ති. කෙවලං පන යථාසකෙහෙව කම්මාදිපච්චයෙහි පවත්තමානං ලිඞ්ගාදීනං යථා ඉත්ථාදිග්ගහණස්ස පච්චයභාවො හොති, තතො අඤ්ඤෙනාකාරෙන තං-සහිතසන්තානෙ අප්පවත්තිතො ලිඞ්ගාදීහි අනුවත්තනීයතා, ඉන්ද්‍රියතා ච නෙසං වුච්චති, තස්මා න තෙසං ඉන්ද්‍රියපච්චයභාවො වුත්තො.

33. යෙසං නාමානං වක්ඛාදීනං අබ්භන්තරතො නික්ඛමන්තානං විය පවත්තානං, යෙසඤ්ච රූපානං නාමසන්නිස්සයෙනෙව උප්පජ්ජමානානං සම්පයොගාසඞ්කා හොති, තෙසමෙව විප්පයුත්තපච්චයතා. රූපානං පන රූපෙහි සාසඞ්කා නත්ථි. වත්ථුසන්නිස්සයෙනෙව ජායන්තානං විසයභාවමත්තං ආරම්මණන්ති තෙනාපි තෙසං

සම්පයොගාසඞ්කා නත්ථීති යෙසං සම්පයොගාසඞ්කා අත්ථි, තෙසමෙව විප්පයුත්තපච්චයතාපි වුත්තාති ආහ **"ඔක්කන්තික්ඛණෙ වත්ථූ"**ත්‍යාදි.

34. **සබ්බථා** සබ්බාකාරෙන යථාරහං නාමවසෙන වුත්තං තිවිධං සහජාතං, දුවිධං පුරෙජාතං, එකවිධං පච්ඡාජාතඤ්ච පච්චයජාතං, ආහාරෙසු කබළීකාරො ආහාරො, රූපජීවිතින්ද්‍රියන්ති අයං පඤ්චවිධොපි අත්ථිපච්චයො, අවිගතපච්චයො ච හොති. පච්චුප්පන්නසභාවෙන අත්ථිභාවෙන තාදිසස්සෙව ධම්මස්ස උපත්ථම්භකත්තා අත්ථිභාවාභාවෙන අනුපකාරකානමෙව අත්ථිභාවෙන උපකාරකතා අත්ථිපච්චයභාවොති නත්ථි නිබ්බානස්ස සබ්බදා භාවිනො අත්ථිපච්චයතා, අවිගතපච්චයතා ච. උප්පාදාදියුත්තානං වා නත්ථිභාවොපකාරකතාවිරුද්ධො, විගතභාවොපකාරකතාවිරුද්ධො ච උපකාරකභාවො අත්ථිපච්චයතාදිකාති න තස්ස තප්පච්චයත්තප්පසඞ්ගො. රූපජීවිතින්ද්‍රියඤ්චෙත්ථ ඔජා විය ඨිතික්ඛණෙව උපකාරකත්තා සහජාතපච්චයෙසු න ගය්හතීති විසුං වුත්තං.

35. ඉදානි සබ්බෙපි පච්චයා සඞ්ඛෙපතොපි චතුධායෙවාති දස්සෙතුං **"ආරම්මණූ…පෙ…. ගච්ඡන්තී"**ති වුත්තං. න හි සො කොචි පච්චයො අත්ථි, යො චිත්තචෙතසිකානං ආරම්මණභාවං න ගච්ඡෙය්‍ය, සකසකපච්චයුප්පන්නස්ස ච උපනිස්සයභාවං න ගච්ඡති, කම්මහෙතුකත්තා ච ලොකප්පවත්තියා ඵලහෙතූපචාරවසෙන සබ්බෙපි කම්මසභාවං නාතිවත්තන්ති, තෙ ච පරමත්ථතො ලොකසම්මුතිවසෙන ච විජ්ජමානායෙවාති සබ්බෙපි චතූසු සමොධානං ගච්ඡන්ති.

36. ඉදානි යං වුත්තං තත්ථ තත්ථ ''සහජාතරූප''න්ති, තං සබ්බං න අවිසෙසතො දට්ඨබ්බන්ති දස්සෙතුං **"සහජාතරූප"**න්ත්‍යාදි වුත්තං. පටිසන්ධියඤ්හි චිත්තසමුට්ඨානරූපාභාවතො පවත්තියං කම්මසමුට්ඨානානඤ්ච චිත්තචෙතසිකෙහි සහුප්පත්තිනියමාභාවතො සහජාතරූපන්ති සබ්බත්ථාපි පවත්තෙ චිත්තසමුට්ඨානානං රූපානං, පටිසන්ධියං කටත්තාරූපසඞ්ඛාතකම්මජරූපානඤ්ච වසෙන දුවිධං හොති. කම්මස්ස කතත්තා නිබ්බත්තමානානි රූපානි **කටත්තාරූපානි**.

37. **ඉති** එවං වුත්තනයෙන **සම්භවා** යථාසම්භවං **තෙකාලිකා** අනන්තරසමනන්තරආසෙවනනත්ථිවිගතවසෙන පඤ්චන්නං අතීතකාලිකානං, කම්මපච්චයස්ස අතීතවත්තමානවසෙන ද්විකාලිකස්ස, ආරම්මණඅධිපතිඋපනිස්සයපච්චයානං තිකාලිකානං , ඉතරෙසං පන්නරසන්නං පච්චුප්පන්නකාලිකානඤ්ච වසෙන කාලත්තයවන්තො, නිබ්බානපඤ්ඤත්තිවසෙන කාලවිමුත්තා ච, චක්ඛාදිරාගාදිසද්ධාදිවසෙන අජ්ඣත්තිකා ච, පුග්ගලඋතුභොජනාදිවසෙන තතො බහිද්ධා ච, පච්චයුප්පන්නභාවෙන සඞ්ඛතා ච, **කථා** තප්පටිපක්ඛභාවෙන අසඞ්ඛතා ච ධම්මා පඤ්ඤත්තිනාමරූපානං වසෙන සඞ්ඛෙපතො තිවිධා ඨිතා සබ්බථා **පට්ඨානෙ** අනන්තනයසමන්තපට්ඨානෙ පකරණෙ චතුවීසතිසඞ්ඛාතා පච්චයා නාමාති යොජනා.

38. **තත්ථාති** තෙසු පඤ්ඤත්තිනාමරූපෙසු.

පට්ඨානනයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පඤ්ඤත්තිභෙදවණ්ණනා

39. වචනීයවාචකභෙදා දුවිධා පඤ්ඤත්තීති වුත්තං **"පඤ්ඤාපියත්තා"**ත්‍යාදි. **පඤ්ඤාපියත්තාති** තෙන තෙන පකාරෙන ඤාපෙතබ්බත්තා, ඉමිනා රූපාදිධම්මානං සමූහසන්තානාදිඅවත්ථාවිසෙසාදිභෙදා සම්මුතිසච්චභූතා උපාදාපඤ්ඤත්තිසඞ්ඛාතා අත්ථපඤ්ඤත්ති වුත්තා. සා හි නාමපඤ්ඤත්තියා පඤ්ඤාපීයති. **පඤ්ඤාපනතොති** පකාරෙහි අත්ථපඤ්ඤත්තියා ඤාපනතො. ඉමිනා හි පඤ්ඤාපෙතීති ''පඤ්ඤත්ති''ති ලද්ධනාමානං අත්ථානං අභිධානසඞ්ඛාතා නාමපඤ්ඤත්ති වුත්තා.

40. **භූතපරිණාමාකාරමුපාදායාති** පථවාදිකානං මහාභූතානං පබන්ධවසෙන පවත්තමානානං පත්ථටසඞ්ගහතාදිආකාරෙන පරිණාමාකාරං පරිණතභාවසඞ්ඛාතං ආකාරං උපාදාය නිස්සයං කත්වා. **තථා තථාති** භූමාදිවසෙන. **භූමිපබ්බතාදිකාති** භූමිපබ්බතරුක්ඛාදිකා සන්තානපඤ්ඤත්ති. **සම්භාරසන්නිවෙසාකාරන්ති** දාරුමත්තිකාතන්තාදීනං සම්භාරානං උපකරණානං සන්නිවෙසාකාරං රචනාදිවිසිට්ඨතංතංසණ්ඨානාදිආකාරං. **රථසකටාදිකාති** රථසකටගාමඝටපටාදිකා සමූහපඤ්ඤත්ති. **චන්දාවට්ටනාදිකන්ති** චන්දිමසූරියනක්ඛත්තානං සිනෙරුං පදක්ඛිණවසෙන උදයාදිආවට්ටනාකාරං. **දිසාකාලාදිකාති** පුරත්ථිමදිසාදිකා දිසාපඤ්ඤත්ති, පුබ්බණ්හාදිකා කාලපඤ්ඤත්ති, මාසොතුවෙසාඛමාසාදිකා තංතංනාමවිසිට්ඨා මාසාදිපඤ්ඤත්ති ච. **අසම්ඵුට්ඨාකාරන්ති** තංතංරූපකලාපෙහි අසම්ඵුට්ඨං සුසිරාදිආකාරං. **කූපගුහාදිකා** ති කූපගුහඡිද්දාදිකා ආකාසපඤ්ඤත්ති. **තංතංභූතනිමිත්තන්ති** පථවීකසිණාදිතංතංභූතනිමිත්තං. **භාවනාවිසෙසන්ති** පරිකම්මාදිභෙදං භාවනාය පබන්ධවිසෙසං. **කසිණනිමිත්තාදිකාති** කසිණාසුභනිමිත්තාදිභෙදා යොගීනං උපට්ඨිතා උග්ගහපටිභාගාදිභෙදා නිමිත්තපඤ්ඤත්ති. **එවමාදිප්පභෙදාති** කසිණුග්ඝාටිමාකාසනිරොධකසිණාදිභෙදා ච. **අත්ථච්ඡායාකාරෙනාති** පරමත්ථධම්මස්ස ඡායාකාරෙන පටිභාගාකාරෙන.

41. **නාමනාමකම්මාදිනාමෙනාති** නාමං නාමකම්මං නාමධෙය්‍යං නිරුත්ති බ්‍යඤ්ජනං අභිලාපොති ඉමෙහි ඡහි නාමෙහි. තත්ථ අත්ථෙසු නමතීති **නාමං**. තං අන්වත්ථරුළ්හීවසෙන දුවිධං, සාමඤ්ඤගුණකිරියායදිච්ඡාවසෙන චතුබ්බිධං. නාමමෙව **නාමකම්මං**. තථා **නාමධෙය්‍යං**. අක්ඛරද්වාරෙන අත්ථං නීහරිත්වා උත්ති කථනං **නිරුත්ති,** අත්ථං බ්‍යඤ්ජයතීති **බ්‍යඤ්ජනං**. අභිලපතීති **අභිලාපො,** සද්දගතඅක්ඛරසන්නිවෙසක්කමො. සා පනායං නාමපඤ්ඤත්ති විජ්ජමානඅවිජ්ජමානතදුභයසංයොගවසෙන ඡබ්බිධා හොතීති දස්සෙතුං **''විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති''**ත්‍යාදි වුත්තං, **එතාය පඤ්ඤාපෙන්තීති** ''රූපවෙදනා''ත්‍යාදිනා පකාසෙන්ති.

42. **උභින්නන්ති** විජ්ජමානාවිජ්ජමානානං ද්වින්නං. පඤ්චාභිඤ්ඤා, ආසවක්ඛයඤාණන්ති ඡ අභිඤ්ඤා අස්සාති **ඡළභිඤ්ඤො**. එත්ථ ච අභිඤ්ඤානං විජ්ජමානත්තා, තප්පටිලාභිනො පුග්ගලස්ස අවිජ්ජමානත්තා ච අයං **විජ්ජමානෙන අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති** නාම. තථා ඉත්ථියා අවිජ්ජමානත්තා, සද්දස්ස ච විජ්ජමානත්තා ඉත්ථිසද්දොති **අවිජ්ජමානෙන විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති**. පසාදචක්ඛුනො, තන්නිස්සිතවිඤ්ඤාණස්ස ච විජ්ජමානත්තා චක්ඛුවිඤ්ඤාණන්ති **විජ්ජමානෙන විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති** . රඤ්ඤො ච පුත්තස්ස ච සම්මුතිසච්චභූතත්තා රාජපුත්තොති **අවිජ්ජමානෙන අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති**.

43. **වචීඝොසානුසාරෙනාති** භූමිපබ්බතරූපවෙදනාදිවචීමයසද්දස්ස අනුසාරෙන අනුගමනෙන අනුස්සරණෙන ආරම්මණකරණෙන පවත්තාය **සොතවිඤ්ඤාණවීථියා** පවත්තිතො අනන්තරං උප්පන්නස්ස මනොද්වාරස්ස නාමචින්තනාකාරප්පවත්තස්ස මනොද්වාරිකවිඤ්ඤාණසන්තානස්ස ''ඉදමීදිසස්ස අත්ථස්ස නාම''න්ති පුබ්බෙයෙව ගහිතසඞ්කෙතොපනිස්සයස්ස **ගොචරා** ආරම්මණභූතා **තතො** නාමග්ගහණතො පරං **යස්සා** සම්මුතිපරමත්ථවිසයාය නාමපඤ්ඤත්තියා **අනුසාරෙන** අනුගමනෙන **අත්ථා** සම්මුතිපරමත්ථභෙදා විඤ්ඤායන්ති, **සායං** භූමිපබ්බතරූපවෙදනාදිකා පඤ්ඤාපෙතබ්බත්ථපඤ්ඤාපිකා **ලොකසඞ්කෙතෙන නිම්මිතා** ලොකවොහාරෙන සිද්ධා, මනොද්වාරග්ගහිතා අක්ඛරාවලිභූතා **පඤ්ඤත්ති විඤ්ඤෙය්‍යා** පඤ්ඤාපනතො පඤ්ඤත්තිසඞ්ඛාතා නාමපඤ්ඤත්තීති විඤ්ඤෙය්‍යා.

එත්ථ ච සොතවිඤ්ඤාණවීථියා අනන්තරභාවිනිං මනොද්වාරිකවීථිම්පි සොතවිඤ්ඤාණවීථිග්ගහණෙනෙව සඞ්ගහෙත්වා ''සොතවිඤ්ඤාණවීථියා''ති වුත්තං. ඝටාදිසද්දඤ්හි සුණන්තස්ස එකමෙකං සද්දං ආරබ්භ පච්චුප්පන්නාතීතාරම්මණවසෙන ද්වෙ ද්වෙ ජවනවාරා, බුද්ධියා ගහිතනාමපණ්ණත්තිභූතං අක්ඛරාවලිමාරබ්භ එකොති එවං සොතවිඤ්ඤාණවීථියා අනන්තරාය අතීතසද්දාරම්මණාය ජවනවීථියා අනන්තරං නාමපඤ්ඤත්තියා ගහණං, තතො පරං අත්ථාවබොධොති ආචරියා.

පඤ්ඤත්තිභෙදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉති අභිධම්මත්ථවිභාවිනියා නාම අභිධම්මත්ථසඞ්ගහවණ්ණනාය

පච්චයපරිච්ඡෙදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. කම්මට්ඨානපරිච්ඡෙදවණ්ණනා

1. **ඉතො** පච්චයනිද්දෙසතො පරං නීවරණානං සමනට්ඨෙන **සමථසඞ්ඛාතානං**, අනිච්චාදිවිවිධාකාරතො දස්සනට්ඨෙන **විපස්සනාසඞ්ඛාතානඤ්ච** ද්වින්නං **භාවනානං** දුවිධම්පි **කම්මට්ඨානං** දුවිධභාවනාකම්මස්ස පවත්තිට්ඨානතාය කම්මට්ඨානභූතමාරම්මණං උත්තරුත්තරයොගකම්මස්ස පදට්ඨානතාය කම්මට්ඨානභූතං භාවනාවීථිඤ්ච **යථාක්කමං** සමථවිපස්සනානුක්කමෙන පවක්ඛාමීති යොජනා.

සමථකම්මට්ඨානං

චරිතභෙදවණ්ණනා

3. රාගො ච චරිතා පකතීති **රාගචරිතා**. එවං **දොසචරිතාදයොපි**. **චරිතසඞ්ගහොති** මූලචරිතවසෙන පුග්ගලසඞ්ගහො, සංසග්ගවසෙන පන තෙසට්ඨි චරිතා හොන්ති. වුත්තඤ්හි –

> ‘‘රාගාදිකෙ තිකෙ සත්ත, සත්ත සද්ධාදිකෙ තිකෙ;
> එකද්විතිකමූලම්හි, මිස්සතො සත්තසත්තක’’න්ති.

එත්ථ හි රාගචරිතා දොසචරිතා මොහචරිතා රාගදොසචරිතා රාගමොහචරිතා දොසමොහචරිතා රාගදොසමොහචරිතාති එවං රාගාදිකෙ තිකෙ සත්තකමෙකං. තථා සද්ධාචරිතා බුද්ධිචරිතා විතක්කචරිතා සද්ධාබුද්ධිචරිතා සද්ධාබුද්ධිවිතක්කචරිතා බුද්ධිවිතක්කචරිතා සද්ධාබුද්ධිවිතක්කචරිතාති සද්ධාදිකෙපි තිකෙ එකන්ති එවං ද්වෙ තිකෙ අමිස්සෙත්වා චුද්දස චරිතා හොන්ති. රාගාදිතිකෙ පන එකද්විතිකමූලවසෙන සද්ධාදිතිකෙන සහ යොජිතෙ රාගසද්ධාචරිතා රාගබුද්ධිචරිතා රාගවිතක්කචරිතා රාගසද්ධාබුද්ධිචරිතා රාගසද්ධාවිතක්කචරිතා රාගබුද්ධිවිතක්කචරිතා රාගසද්ධාබුද්ධිවිතක්කචරිතාති රාගමූලනයෙ එකං සත්තකං, තථා ‘‘දොසසද්ධාචරිතා දොසබුද්ධිචරිතා දොසවිතක්කචරිතා’’ත්‍යාදිනා දොසමූලනයෙපි එකං, ‘‘මොහසද්ධාචරිතා’’ත්‍යාදිනා මොහමූලනයෙපි එකන්ති එවං එකමූලනයෙ සත්තකත්තයං හොති. යථා චෙත්ථ, එවං ද්විමූලකනයෙපි ‘‘රාගදොසසද්ධාචරිතා රාගදොසබුද්ධිචරිතා රාගදොසවිතක්කචරිතා’’ත්‍යාදිනා සත්තකත්තයං. තිමූලකනයෙ පන ‘‘රාගදොසමොහසද්ධාචරිතා’’ත්‍යාදිනා එකං සත්තකන්ති එවං මිස්සතො සත්තසත්තකවසෙන එකූනපඤ්ඤාස චරිතා හොන්ති. ඉති ඉමා එකූනපඤ්ඤාස, පුරිමා ච චුද්දසාති තෙසට්ඨි චරිතා දට්ඨබ්බා. කෙචි පන දිට්ඨියා සද්ධිං ‘‘චතුසට්ඨී’’ති වණ්ණෙන්ති.

චරිතභෙදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

භාවනාභෙදවණ්ණනා

4. භාවනාය පටිසඞ්ඛාරකම්මභූතා, ආදිකම්මභූතා වා පුබ්බභාගභාවනා **පරිකම්මභාවනා** නාම. නීවරණවික්ඛම්භනතො පට්ඨාය ගොත්‍රභුපරියොසානා කාමාවචරභාවනා **උපචාරභාවනා** නාම. අප්පනාය සමීපචාරිත්තා ගාමූපචාරාදයො විය. මහග්ගතභාවප්පත්තා **අප්පනාභාවනා** නාම අප්පනාසඞ්ඛාතවිතක්කපමුඛත්තා . සම්පයුත්තධම්මෙහි ආරම්මණෙ අප්පෙන්තො විය පවත්තතීති විතක්කො **අප්පනා**. තථා හි සො ‘‘අප්පනා බ්‍යප්පනා’’ති (ධ. ස. 7) නිද්දිට්ඨො. තප්පමුඛතාවසෙන පන සබ්බෙපි මහග්ගතානුත්තරඣානධම්මා ‘‘අප්පනා’’ති වුච්චන්ති.

භාවනාභෙදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නිමිත්තභෙදවණ්ණනා

5. පරිකම්මස්ස නිමිත්තං ආරම්මණත්තාති **පරිකම්මනිමිත්තං,** කසිණමණ්ඩලාදි. තදෙව චක්ඛුනා දිට්ඨං විය මනසා උග්ගහෙතබ්බං නිමිත්තං, උග්ගණ්හන්තස්ස වා නිමිත්තන්ති **උග්ගහනිමිත්තං**. තප්පටිභාගං වණ්ණාදිකසිණදොසරහිතං නිමිත්තං උපචාරප්පනානං ආරම්මණත්තාති **පටිභාගනිමිත්තං**.

6. පථවීයෙව කසිණං එකදෙසෙ අට්ඨත්වා අනන්තස්ස ඵරිතබ්බතාය සකලට්ඨෙනාති **පථවීකසිණං,** කසිණමණ්ඩලං. පටිභාගනිමිත්තං, තදාරම්මණඤ්ච ඣානං ‘පථවීකසිණ’න්ති වුච්චති. තථා **ආපොකසිණාදීසුපි**. තත්ථ පථවාදීනි චත්තාරි භූතකසිණානි. නීලාදීනි චත්තාරි වණ්ණකසිණානි, පරිච්ඡින්නාකාසො ආකාසකසිණං, චන්දාදිආලොකො ආලොකකසිණන්ති දට්ඨබ්බං.

7. උද්ධං ධුමාතං සූනං ඡවසරීරං උද්ධුමාතං, තදෙව කුච්ඡිතට්ඨෙන**උද්ධුමාතකං**. එවං සෙසෙසුපි. සෙතරත්තාදිනා විමිස්සිතං යෙභුය්‍යෙන නීලවණ්ණං ඡවසරීරං **විනීලකං** විසෙසතො නීලකන්ති කත්වා. විස්සවන්තපුබ්බකං **විපුබ්බකං**.

මජ්ඣෙ ද්විධා ඡින්නං **විච්ඡිද්දකං**. සොණසිඞ්ගාලාදීහි විවිධාකාරෙන ඛායිතං **වික්ඛායිතකං**. සොණසිඞ්ගාලාදීහි විවිධෙනාකාරෙන ඛණ්ඩිත්වා තත්ථ තත්ථ ඛිත්තං **වික්ඛිත්තකං**. කාකපදාදිආකාරෙන සත්ථෙන හනිත්වා විවිධං ඛිත්තං **හතවික්ඛිත්තකං**. ලොහිතපග්ඝරණකං **ලොහිතකං**. කිමිකුලපග්ඝරණකං **පුළවකං**. අන්තමසො එකම්පි අට්ඨි **අට්ඨිකං**.

8. අනු අනු සරණං අනුස්සති, අරහතාදිබුද්ධගුණාරම්මණා අනුස්සති **බුද්ධානුස්සති**. ස්වාක්ඛාතතාදිධම්මගුණාරම්මණා අනුස්සති **ධම්මානුස්සති**. සුප්පටිපන්නතාදිසංඝගුණාරම්මණා අනුස්සති **සංඝානුස්සති**. අඛණ්ඩතාදිනා සුපරිසුද්ධස්ස අත්තනො සීලගුණස්ස අනුස්සරණං **සීලානුස්සති**. විගතමලමච්ඡෙරතාදිවසෙන අත්තනො චාගානුස්සරණං **චාගානුස්සති**. ''යෙහි සද්ධාදීහි සමන්නාගතා දෙවා දෙවත්තං ගතා, තාදිසා ගුණා මයි සන්ති''ති එවං දෙවතා සක්ඛිට්ඨානෙ ඨපෙත්වා අත්තනො සද්ධාදිගුණානුස්සරණං **දෙවතානුස්සති**. සබ්බදුක්ඛූපසමභූතස්ස නිබ්බානස්ස ගුණානුස්සරණං **උපසමානුස්සති**. ජීවිතින්ද්‍රියුපච්ඡෙදභූතස්ස මරණස්ස අනුස්සරණං **මරණානුස්සති**. කෙසාදිකායකොට්ඨාසෙ ගතා පවත්තා සති **කායගතාසති**. ආනඤ්ච අපානඤ්ච ආනාපානං, අස්සාසපස්සාසා, තදාරම්මණා සති **ආනාපානස්සති**.

9. මිජ්ජති සිනියှතීති **මෙත්තා,** මිත්තෙසු භවාති වා **මෙත්තා,** සා සත්තානං හිතසුඛූපසංහරණලක්ඛණා. පරදුක්ඛාපනයනකාමතාලක්ඛණා කරුණා. පරසම්පත්තිපමොදලක්ඛණා මුදිතා. ඉට්ඨානිට්ඨෙසු මජ්ඣත්තාකාරප්පවත්තිලක්ඛණා උපෙක්ඛා. අප්පමාණසත්තාරම්මණත්තා **අප්පමඤ්ඤා**. උත්තමවිහාරභාවතො, උත්තමානං වා විහාරභාවතො **බ්‍රහ්මවිහාරො**.

10. ගමනපරියෙසනපරිභොගාදිපච්චවෙක්ඛණවසෙන කබළීකාරාහාරෙ පටිකූලන්ති පවත්තා සඤ්ඤා **ආහාරෙ පටිකූලසඤ්ඤා**.

11. පථවීධාතුආදීනං චතුන්නං ධාතූනං සලක්ඛණතො කෙසාදිසසම්භාරාදිතො ච වවත්ථානං **චතුධාතුවවත්ථානං**.

12. අරූපෙ ආරම්මණෙ පවත්තා **ආරුප්පා**.

නිමිත්තභෙදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සප්පායභෙදවණ්ණනා

13. ඉදානි තස්ස තස්ස පුග්ගලස්ස චරිතානුකූලකම්මට්ඨානං දස්සෙතුං **''චරිතාසු පනා''**ත්‍යාදිමාහ. රාගො ච චරිතං පකති එතස්සාති **රාගචරිතො,** රාගබහුලො පුග්ගලො, රාගස්ස උජුවිපච්චනීකභාවතො අසුභකම්මට්ඨානං තස්ස සප්පායං. **ආනාපානං මොහචරිතස්ස, විතක්කචරිතස්ස ච සප්පායං** බුද්ධිවිසයභාවෙන මොහප්පටිපක්ඛත්තා, විතක්කසන්ධාවනස්ස නිවාරකත්තා ච. **ඡ බුද්ධානුස්සතිආදයො සද්ධාචරිතස්ස සප්පායා** සද්ධාවුද්ධිහෙතුභාවතො.

17. **මරණඋපසමසඤ්ඤාවවත්ථානානි බුද්ධිචරිතස්ස සප්පායානි** ගම්භීරභාවතො බුද්ධියා එව විසයත්තා.

18. **සෙසානී**ති චතුබ්බිධභූතකසිණආකාසආලොකකසිණආරුප්පචතුක්කවසෙන දසවිධානි. **තත්ථාපී**ති තෙසු දසසු කම්මට්ඨානෙසු. **පුථුලං මොහචරිතස්ස සප්පායං** සම්බාධෙ ඔකාසෙ චිත්තස්ස භියොසොමත්තාය සම්මුය්හනතො. **ඛුද්දකං විතක්කචරිතස්ස සප්පායං** මහන්තාරම්මණස්ස විතක්කසන්ධාවනපච්චයත්තා. උජුවිපච්චනීකතො චෙව අතිසප්පායතාය චෙතං වුත්තං. රාගාදීනං පන අවික්ඛම්භිකා, සද්ධාදීනං වා අනුපකාරිකා කසිණාදිභාවනා නාම නත්ථි.

සප්පායභෙදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

භාවනාභෙදවණ්ණනා

19. **සබ්බත්ථාපී**ති චත්තාලීසකම්මට්ඨානෙසුපි **නත්ථි අප්පනා,** බුද්ධගුණාදීනං පරමත්ථභාවතො, අනෙකවිධත්තා, එකස්සපි ගම්භීරභාවතො ච. බුද්ධානුස්සතිආදීසු දසසු කම්මට්ඨානෙසු අප්පනාවසෙන සමාධිස්ස පතිට්ඨාතුං අසක්කුණෙය්‍යත්තා අප්පනාභාවං අප්පත්වා සමාධි උපචාරභාවෙන පතිට්ඨාති. ලොකුත්තරසමාධි, පන දුතියචතුත්ථාරුප්පසමාධි ච සභාවධම්මෙපි භාවනාවිසෙසවසෙන අප්පනං පාපුණාති. විසුද්ධිභාවනානුක්කමවසෙන හි ලොකුත්තරො අප්පනං පාපුණාති. ආරම්මණසමතික්කමභාවනාවසෙන ආරුප්පසමාධි. අප්පනාප්පත්තස්සෙව හි චතුත්ථජ්ඣානසමාධිනො ආරම්මණසමතික්කමනමත්තං හොති.

21. පඤ්චපි ඣානානි එතෙසමත්ථි, තත්ථ නියුත්තානීති වා **පඤ්චකජ්ඣානිකානි**.

22. අසුභභාවනාය පටිකූලාරම්මණත්තා චණ්ඩසොතාය නදියා අරිත්තබලෙන නාවා විය විතක්කබලෙනෙව තත්ථ චිත්තං පවත්තතීති අසුභකම්මට්ඨානෙ අවිතක්කජ්ඣානාසම්භවතො **"පඨමජ්ඣානිකා"**ති වුත්තං.

23. මෙත්තාකරුණාමුදිතානං දොමනස්සසහගතබ්‍යාපාදවිහිංසානභිරතීනං පහායකත්තා දොමනස්සප්පටිපක්ඛෙන සොමනස්සෙනෙව සහගතතා යුත්තාති **"මෙත්තාදයො තයො චතුක්කජ්ඣානිකා"**ති වුත්තා.

24. ''සබ්බෙ සත්තා සුඛිතා හොන්තු, දුක්ඛා මුච්චන්තු, ලද්ධසුඛසම්පත්තිතො මා විගච්ඡන්තූ''ති මෙත්තාදිවසප්පවත්තබ්‍යාපාරත්තයං පහාය කම්මස්සකතාදස්සනෙන සත්තෙසු මජ්ඣත්තාකාරප්පවත්තභාවනානිබ්බත්තාය තත්‍රමජ්ඣත්තුපෙක්ඛාය බලවතරත්තා උපෙක්ඛාබ්‍රහ්මවිහාරස්ස සුඛසහගතාසම්භවතො **"උපෙක්ඛා පඤ්චමජ්ඣානිකා"**ති වුත්තා.

භාවනාභෙදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ගොචරභෙදවණ්ණනා

26. **යථාරහන්ති** තංතංආරම්මණානුරූපතො. කස්සචි ආරම්මණස්ස අපරිබ්‍යත්තතාය **"පරියායෙනා"**ති වුත්තං.

27. කසිණාසුභකොට්ඨාසානාපානස්සතීස්වෙව හි පරිබ්‍යත්තනිමිත්තසම්භවොති.

28. **පථවීමණ්ඩලාදීසු නිමිත්තං උග්ගණ්හන්තස්සාති** ආදිම්හි තාව චතුපාරිසුද්ධිසීලං විසොධෙත්වා දසවිධං පලිබොධං උපච්ඡින්දිත්වා පියගරුභාවනීයාදිගුණසමන්නාගතං කල්‍යාණමිත්තං උපසඞ්කමිත්වා අත්තනො චරියානුකූලං කම්මට්ඨානං ගහෙත්වා අට්ඨාරසවිධං අනනුරූපවිහාරං පහාය පඤ්චඞ්ගසමන්නාගතෙ අනුරූපවිහාරෙ විහරන්තස්ස කෙසනඛහරණාදිඛුද්දකපලිබොධුපච්ඡෙදං කත්වා කසිණමණ්ඩලාදීනි පුරතො කත්වා ආනාපානකොට්ඨාසාදීසු චිත්තං ඨපෙත්වා නිසීදිත්වා ''පථවී පථවී''ත්‍යාදිනා තංතංභාවනානුක්කමෙන පථවීකසිණාදීසු තංතදාරම්මණෙසු නිමිත්තං උග්ගණ්හන්තස්ස. අයමෙත්ථ සඞ්ඛෙපො. විත්ථාරතො පන භාවනා **විසුද්ධිමග්ගතො** (විසුද්ධි. 1.54 ආදයො) ගහෙතබ්බා. දුවිධම්පි හි භාවනාවිධානං ඉධ ආචරියෙන අතිසඞ්ඛෙපතො වුත්තං, තදත්ථදස්සනත්ථඤ්ච විත්ථාරනයෙ ආහරියමානෙ අතිප්පපඤ්චො සියාති මයම්පි තං න විත්ථාරෙස්සාම. **යදා පන තං නිමිත්තං චිත්තෙන සමුග්ගහිතන්ති** එවං පවත්තානුපුබ්බභාවනාවසෙන යදා තං පරිකම්මනිමිත්තං චිත්තෙන සම්මා උග්ගහිතං හොති. **මනොද්වාරස්ස ආපාථමාගතන්ති** චක්ඛුං නිම්මීලෙත්වා, අඤ්ඤත්ථ ගන්ත්වා වා මනසි කරොන්තස්ස කසිණමණ්ඩලසදිසමෙව හුත්වා මනොද්වාරිකජවනානං ආපාථං ආගතං හොති.

29. **සමාධියතීති** විසෙසතො චිත්තෙකග්ගතාපත්තියා සමාහිතා හොති.

30. චිත්තසමාධානවසෙන පුග්ගලොපි සමාහිතොයෙවාති වුත්තං **"තථා සමාහිතස්සා"**ති. **තප්පටිභාගන්ති** උග්ගහනිමිත්තසදිසං, තතොයෙව හි තං ''පටිභාගනිමිත්ත''න්ති වුච්චති. තං පන උග්ගහනිමිත්තතො අතිපරිසුද්ධං හොති. **වත්ථුධම්මවිමුච්චිතන්ති** පරමත්ථධම්මතො විමුත්තං, වත්ථුධම්මතො වා කසිණමණ්ඩලගතකසිණදොසතො විනිමුත්තං. භාවනාය නිබ්බත්තත්තා **භාවනාමයං. සමප්පිතන්ති** සුට්ඨු අප්පිතං.

31. **තතො පට්ඨායාති** පටිභාගනිමිත්තුප්පත්තිතො පට්ඨාය.

33. පඤ්චසු ඣානඞ්ගෙසු එකෙකාරම්මණෙ උප්පන්නාවජ්ජනානන්තරං චතුපඤ්චජවනකතිපයභවඞ්ගතො පරං අගන්ත්වා අපරාපරං ඣානඞ්ගාවජ්ජනසමත්ථතා **ආවජ්ජනවසිතා** නාම. සමාපජ්ජිතුකාමතානන්තරං කතිපයභවඞ්ගතො පරං අගන්ත්වා උප්පන්නාවජ්ජනානන්තරං සමාපජ්ජිතුං සමත්ථතා **සමාපජ්ජනවසිතා** නාම. සෙතු විය සීඝසොතාය නදියා ඔඝං භවඞ්ගවෙගං උපච්ඡින්දිත්වා යථාපරිච්ඡින්නකාලං ඣානං ඨපෙතුං සමත්ථතා භවඞ්ගපාතතො රක්ඛණයොග්‍යතා **අධිට්ඨානවසිතා** නාම. යථා පරිච්ඡින්නකාලං අනතික්කමිත්වා ඣානතො වුට්ඨානසමත්ථතා **වුට්ඨානවසිතා** නාම. අථ වා යථාපරිච්ඡින්නකාලතො උද්ධං ගන්තුං අදත්වා ඨපනසමත්ථතා **අධිට්ඨානවසිතා** නාම. යථාපරිච්ඡින්නකාලතො අන්තො අවුට්ඨහිත්වා යථාකාලවසෙනෙව වුට්ඨානසමත්ථතා **වුට්ඨානවසිතා** නාමාති අලමතිප්පපඤ්චෙන. පච්චවෙක්ඛණවසිතා පන ආවජ්ජනවසිතාය එව සිද්ධා. ආවජ්ජනානන්තරජවනානෙව හි පච්චවෙක්ඛණජවනානි නාම. **විතක්කාදිඔළාරිකඞ්ගං පහානායාති** දුතියජ්ඣානාදීහි විතක්කාදිඔළාරිකඞ්ගානං ඣානක්ඛණෙ අනුප්පාදාය. **පදහතොති** පරිකම්මං කරොන්තස්ස. තස්ස පන උපචාරභාවනා නිප්ඵන්නා නාම හොති විතක්කාදීසු නිකන්තිවික්ඛම්භනතො පට්ඨායාති දට්ඨබ්බං. **යථාරහන්ති** තංතංඣානිකකසිණාදිආරම්මණානුරූපං.

36. ආකාසකසිණස්ස උග්ඝාටෙතුං අසක්කුණෙය්‍යත්තා වුත්තං **"ආකාසවජ්ජිතෙසූ"**ති. **කසිණන්ති** කසිණපටිභාගනිමිත්තං. **උග්ඝාටෙත්වාති** අමනසිකාරවසෙන උද්ධරිත්වා. **අනන්තවසෙන පරිකම්මං කරොන්තස්සාති** ''අනන්තං ආකාසං, අනන්තං ආකාස''න්ති ආකාසං ආරබ්භ පරිකම්මං කරොන්තස්ස, න පන කෙවලං ''අනන්තං

අනන්ත''න්ති. එවං විඤ්ඤාණඤ්චායතනෙපි. ''අනන්ත''න්ති අවත්වාපි ''ආකාසො ආකාසො (විසුද්ධි. 1.276), විඤ්ඤාණං විඤ්ඤාණ''න්ති (විසුද්ධි. 1.281) මනසි කාතුං වට්ටතීති ආචරියා.

39. **''සන්තමෙතං, පණීතමෙත''න්ති පරිකම්මං කරොන්තස්සාති** අභාවමත්තාරම්මණතාය ''එතං සන්තං, එතං පණීත''න්ති භාවෙන්තස්ස.

40. **අවසෙසෙසු චාති** කසිණාදීහි සහ අප්පනාවහකම්මට්ඨානතො අවසෙසෙසු බුද්ධානුස්සතිආදීසු අට්ඨසු , සඤ්ඤාවවත්ථානෙසු චාති දසසු කම්මට්ඨානෙසු. **පරිකම්මං කත්වාති** ''සො භගවා ඉතිපි අරහං, ඉතිපි සම්මාසම්බුද්ධො''ත්‍යාදිනා (විසුද්ධි. 1.124) වුත්තවිධානෙන පරිකම්මං කත්වා. **සාධුකමුග්ගහිතෙති** බුද්ධාදිගුණනින්නපොණපබ්භාරචිත්තතාවසෙන සුට්ඨු උග්ගහිතෙ. **පරිකම්මඤ්ච සමාධියතීති** පරිකම්මභාවනා සමාහිතා නිප්ඵජ්ජති. **උපචාරො ච සම්පජ්ජතීති** නීවරණානි වික්ඛම්භෙන්තො උපචාරසමාධි ච උප්පජ්ජති.

41. **අභිඤ්ඤාවසෙන පවත්තමානන්ති** අභිවිසෙසතො ජානනට්ඨෙන අභිඤ්ඤාසඞ්ඛාතං ඉද්ධිවිධාදිපඤ්චලොකියාභිඤ්ඤාවසෙන පවත්තමානං, **අභිඤ්ඤාපාදකපඤ්චමජ්ඣානා වුට්ඨහිත්වාති** කසිණානුලොමාදීහි චුද්දසහාකාරෙහි (විසුද්ධි. 2.365) චිත්තං පරිදමෙත්වා අභිනීහාරක්ඛමං කත්වා උපෙක්ඛෙකග්ගතායොගතො අනුරූපත්තා ච රූපාවචරපඤ්චමජ්ඣානමෙව අභිඤ්ඤානං පාදකං පතිට්ඨාභූතං පථවාදිකසිණාරම්මණං පඤ්චමජ්ඣානං, තං සමාපජ්ජිත්වා තතො වුට්ඨාය. **අධිට්ඨෙය්‍යාදිකමාවජ්ජෙත්වාති** ඉද්ධිවිධඤාණස්ස පරිකම්මකාලෙ අධිට්ඨාතබ්බං විකුබ්බනීයං සතාදිකං කොමාරරූපාදිකං, දිබ්බසොතස්ස පරිකම්මකාලෙ ථූලසුඛුමභෙදං සද්දං, චෙතොපරියඤාණස්ස පරිකම්මකාලෙ පරස්ස හදයඞ්ගතවණ්ණදස්සනෙන සරාගාදිභෙදං චිත්තං, පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණස්ස පරිකම්මසමයෙ පුරිමභවෙසු චුතිචිත්තාදිභෙදං පුබ්බෙ නිවුත්ථක්ඛන්ධං, දිබ්බචක්ඛුස්ස පරිකම්මසමයෙ ඔභාසඵරිතට්ඨානගතං රූපං වා ආවජ්ජෙත්වා.

පරිකම්මං කරොන්තස්සාති ''සතං හොමි, සහස්සං හොමී''ත්‍යාදිනා පරිකම්මං කරොන්තස්ස. **රූපාදීසූති** පරිකම්මවිසයභූතෙසු රූපපාදකජ්ඣානසද්දපරචිත්තපුබ්බෙනිවුත්ථක්ඛන්ධාදිභෙදෙසු ආරම්මණෙසු. එත්ථ හි ඉද්ධිවිධඤාණස්ස තාව පාදකජ්ඣානං, කායො, රූපාදිඅධිට්ඨානෙ රූපාදීනි චාති ඡ ආරම්මණානි . තත්ථ පාදකජ්ඣානං අතීතමෙව, කායො පච්චුප්පන්නො, ඉතරං පච්චුප්පන්නමනාගතං වා. දිබ්බසොතස්ස පන සද්දොයෙව, සො ච ඛො පච්චුප්පන්නො. පරචිත්තවිජානනාය පන අතීතෙ සත්තදිවසෙසු, අනාගතෙ සත්තදිවසෙසු ච පවත්තං පරිත්තාදීසු යං කිඤ්චි තිකාලිකං චිත්තමෙව ආරම්මණං හොතීති **මහාඅට්ඨකථාචරියා** (විසුද්ධි. 2.416; ධ. ස. අට්ඨ. 1434).

සඞ්ගහකාරා පන ''චත්තාරොපි ඛන්ධා''ති (ධ. ස. අට්ඨ. 1434) වදන්ති, කථං පනස්සා පච්චුප්පන්නචිත්තාරම්මණතා, නනු ච ආවජ්ජනාය ගහිතමෙව ඉද්ධිචිත්තස්ස ආරම්මණං හොති, ආවජ්ජනාය ච පච්චුප්පන්නචිත්තමාරම්මණං කත්වා නිරුජ්ඣමානාය තංසමකාලමෙව පරස්ස චිත්තම්පි නිරුජ්ඣතීති ආවජ්ජනජවනානං කාලවසෙන එකාරම්මණතා න සියා, මග්ගඵලවීථිතො අඤ්ඤත්ථ ආවජ්ජනජවනානං කථඤ්ච නානාරම්මණතා න අධිප්පෙතාති? **අට්ඨකථායං** (විසුද්ධි. 2.416; ධ. ස. අට්ඨ. 1434) තාව සන්තතිඅද්ධාපච්චුප්පන්නාරම්මණතා යොජිතා. **ආනන්දාචරියො** (ධ. ස. මූලටී. 1434 ඨොක විසදිසං) පන භණති ''පාදකජ්ඣානතො වුට්ඨාය පච්චුප්පන්නාදිවිභාගං අකත්වා කෙවලං 'ඉමස්ස චිත්තං ජානාමී'ච්චෙව පරිකම්මං කත්වා පුනපි පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය අවිසෙසෙනෙව චිත්තං ආවජ්ජෙත්වා තිණ්ණං, චතුන්නං වා පරිකම්මානං අනන්තරං චෙතොපරියඤාණෙන පරස්ස චිත්තං පටිවිජ්ඣති රූපං විය දිබ්බචක්ඛුනා. පච්ඡා කාමාවචරචිත්තෙන සරාගාදිවවත්ථානම්පි කරොති නීලාදිවවත්ථානං විය. තානි ච සබ්බානි අභිමුඛීභූතචිත්තාරම්මණානෙව, අනිට්ඨෙ ච ඨානෙ නානාරම්මණතාදොසො නත්ථි අභින්නාකාරප්පවත්තිතො''ති. පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණස්ස පුබ්බෙ නිවුත්ථක්ඛන්ධා, ඛන්ධප්පටිබද්ධානි ච නාමගොත්තානි, නිබ්බානඤ්ච ආරම්මණං හොති, දිබ්බචක්ඛුස්ස පන රූපමෙව පච්චුප්පන්නන්ති අයමෙතෙසං ආරම්මණවිභාගො. **යථාරහමප්පෙතීති** තංතංපරිකම්මානුරූපතො අප්පෙති.

42. ඉදානි ආරම්මණානං භෙදෙන අභිඤ්ඤාභෙදං දස්සෙතුං ''ඉද්ධිවිධා''ත්‍යාදිමාහ. අධිට්ඨානාදි ඉද්ධිප්පභෙදො එතිස්සාති **ඉද්ධිවිධා**. දිබ්බානං සොතසදිසතාය, දිබ්බවිහාරසන්නිස්සිතතාය ච දිබ්බඤ්ච තං සොතඤ්චාති **දිබ්බසොතං**. පරෙසං චිත්තං විඤ්ඤායති එතායාති **පරචිත්තවිජානනා**. අත්තනො සන්තානෙ නිවුත්ථවසෙන චෙව ගොචරනිවාසවසෙන ච පුබ්බෙ අතීතභවෙසු ඛන්ධාදීනං අනුස්සරණං **පුබ්බෙනිවාසානුස්සති**. වුත්තනයෙන දිබ්බඤ්ච තං චක්ඛු චාති **දිබ්බචක්ඛු**. 'චුතූපපාතඤාණ'න්ති පන දිබ්බචක්ඛුමෙව වුච්චති. යථාකම්මූපගඤාණඅනාගතංසඤාණානිපි දිබ්බචක්ඛුවසෙනෙව ඉජ්ඣන්ති. න හි තෙසං විසුං පරිකම්මං අත්ථි. තත්ථ අනාගතංසඤාණස්ස තාව අනාගතෙ සත්තදිවසතො පරං පවත්තනකං චිත්තචෙතසිකං දුතියදිවසතො පට්ඨාය පවත්තනකඤ්ච යං කිඤ්චි ආරම්මණං හොති. තඤ්හි සවිසයෙ සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණගතිකන්ති. යථා කම්මූපගඤාණස්ස පන කුසලාකුසලසඞ්ඛාතා චෙතනා, චත්තාරොපි වා ඛන්ධා ආරම්මණන්ති දට්ඨබ්බං.

ගොචරවසෙන භෙදො **ගොචරභෙදො**.

ගොචරභෙදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සමථකම්මට්ඨානවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

විපස්සනාකම්මට්ඨානං

විසුද්ධිභෙදවණ්ණනා

43. අනිච්චාදිවසෙන විවිධාකාරෙන පස්සතීති විපස්සනා, අනිච්චානුපස්සනාදිකා භාවනාපඤ්ඤා. තස්සා කම්මට්ඨානං, සායෙව වා කම්මට්ඨානන්ති විපස්සනාකම්මට්ඨානං. තස්මිං **විපස්සනාකම්මට්ඨානෙ** සත්තවිධෙන විසුද්ධිසඞ්ගහොති සම්බන්ධො.

44. අනිච්චතායෙව ලක්ඛණං ලක්ඛිතබ්බං, ලක්ඛීයති අනෙනාති වා **අනිච්චලක්ඛණං**. උදයවයපටිපීළනසඞ්ඛාතදුක්ඛභාවො ව ලක්ඛණන්ති **දුක්ඛලක්ඛණං**. පරපරිකප්පිතස්ස අත්තනො අභාවො අනත්තතා, තදෙව ලක්ඛණන්ති **අනත්තලක්ඛණං**.

45. තිණ්ණං ලක්ඛණානං අනු අනු පස්සනා **අනිච්චානුපස්සනාදිකා**.

46. ඛන්ධාදීනං කලාපතො සම්මසනවසප්පවත්තං ඤාණං **සම්මසනඤාණං**. උප්පාදභඞ්ගානුපස්සනාවසප්පවත්තඤාණං **උදයබ්බයඤාණං**. උදයං මුඤ්චිත්වා වයෙ පවත්තං ඤාණං **භඞ්ගඤාණං**. සඞ්ඛාරානං භයතො අනුපස්සනාවසෙන පවත්තං ඤාණං **භයඤාණං,** දිට්ඨභයානං ආදීනවතො පෙක්ඛණවසෙන පවත්තං ඤාණං **ආදීනවඤාණං,** දිට්ඨාදීනවෙසු නිබ්බින්දනවසප්පවත්තං ඤාණං **නිබ්බිදාඤාණං**. නිබ්බින්දිත්වා සඞ්ඛාරෙහි මුච්චිතුකමතාවසෙන පවත්තං ඤාණං **මුච්චිතුකම්‍යතාඤාණං**. මුච්චනස්ස උපායසම්පටිපාදනත්ථං පුන සඞ්ඛාරානං පරිග්ගහවසප්පවත්තං ඤාණං **පටිසඞ්ඛාඤාණං**. පටිසඞ්ඛාතධම්මෙසු භයනන්දීවිවජ්ජනවසෙන අජ්ඣුපෙක්ඛිත්වා පවත්තං ඤාණං **සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණං**. පුරිමානං නවන්නං කිච්චනිප්ඵත්තියා, උපරි ච සත්තතිංසාය බොධිපක්ඛියධම්මානං අනුකූලං ඤාණං **අනුලොමඤාණං**.

47. අත්තසුඤ්ඤතාය **සුඤ්ඤතො**. සංයොජනාදීහි විමුච්චනට්ඨෙන **විමොක්ඛො**. නිච්චනිමිත්තාදිනො අභාවතො **අනිමිත්තො**. පණිහිතස්ස තණ්හාපණිධිස්ස අභාවතො **අප්පණිහිතො**.

49. යො නං පාති, තං මොක්ඛෙති අපායාදීහි දුක්ඛෙහීති පාතිමොක්ඛං, තදෙව කායදුච්චරිතාදීහි සංවරණතො සංවරො, සමාධානොපධාරණට්ඨෙන සීලඤ්චාති **පාතිමොක්ඛසංවරසීලං**. මනච්ඡට්ඨානං ඉන්ද්‍රියානං රූපාදීසු සංවරණවසෙන පවත්තං සීලං **ඉන්ද්‍රියසංවරසීලං**. මිච්ඡාජීව විවජ්ජනෙන ආජීවස්ස පරිසුද්ධිවසප්පවත්තං **ආජීවපාරිසුද්ධිසීලං**. පච්චයෙ සන්නිස්සිතං තෙසං ඉදමත්ථිකතාය පච්චවෙක්ඛණසීලං **පච්චයසන්නිස්සිතසීලං**. චතුබ්බිධත්තා දෙසනාසංවරපරියෙට්ඨිපච්චවෙක්ඛණවසෙන, පරිසුද්ධත්තා ච **චතුපාරිසුද්ධිසීලං** නාම.

50. **චිත්තවිසුද්ධි නාම** චිත්තස්ස විනීවරණභාවාපාදනවසෙන විසොධනතො, චිත්තසීසෙන නිද්දිට්ඨත්තා, විසුද්ධත්තා චාති වා කත්වා.

51. ‘‘ධම්මානං සාමඤ්ඤසභාවො ලක්ඛණං, කිච්චසම්පත්තියො රසො, උපට්ඨානාකාරො, ඵලඤ්ච පච්චුපට්ඨාන’’න්ති එවං වුත්තානං ලක්ඛණාදීනං ‘‘ඵුසනලක්ඛණො ඵස්සො, කක්ඛළලක්ඛණා පථවී’’ත්‍යාදිනා විත්ථාරතො, ‘‘නමනලක්ඛණං නාමං, රුප්පනලක්ඛණං රූප’’න්ත්‍යාදිනා සඞ්ඛෙපතො ච පරිග්ගහො පච්චත්තලක්ඛණාදිවසෙන පරිච්ඡිජ්ජ ගහණං දුක්ඛසච්චවවත්ථානං **දිට්ඨිවිසුද්ධි නාම** ‘‘නාමරූපතො අත්තා නත්ථී’’ති දස්සනතො දිට්ඨි ච අත්තදිට්ඨිමලවිසොධනතො විසුද්ධි චාති කත්වා.

52. **පච්චයපරිග්ගහොති** නාමඤ්ච රූපඤ්ච පටිසන්ධියං තාව අවිජ්ජාතණ්හාඋපාදානකම්මහෙතුවසෙන නිබ්බත්තති. පවත්තියඤ්ච රූපං කම්මචිත්තඋතුආහාරපච්චයවසෙන, නාමඤ්ච චක්ඛුරූපාදිනිස්සයාරම්මණාදිපච්චයවසෙන, විසෙසතො ච යොනිසොමනසිකාරාදිචතුචක්කසම්පත්තියා කුසලං, තබ්බිපරියායෙන අකුසලං, කුසලාකුසලවසෙන විපාකො භවඞ්ගාදිවසෙන ආවජ්ජනං, ඛීණාසවසන්තානවසෙන කිරියජවනං, ආවජ්ජනඤ්ච උප්පජ්ජතීති එවං සාධාරණාසාධාරණවසෙන තීසු අද්ධාසු නාමරූපප්පවත්තියා පච්චක්ඛාදිසිද්ධස්ස කම්මාදිපච්චයස්ස පරිග්ගණ්හනං සමුදයසච්චස්ස වවත්ථානං **කඞ්ඛාවිතරණවිසුද්ධි නාම** ‘‘අහොසිං නු ඛො අහමතීතමද්ධාන’’න්ත්‍යාදිකාය (ම. නි. 1.18; සං. නි. 2.20) සොළසවිධාය, ‘‘සත්ථරිකඞ්ඛතී’’ත්‍යාදිකාය (ධ. ස. 1123; විභ. 915) අට්ඨවිධාය ච කඞ්ඛාය විතරණතො අතික්කමනතො කඞ්ඛාවිතරණා, අහෙතුකවිසමහෙතුදිට්ඨිමලවිසොධනතො විසුද්ධි චාති කත්වා.

53. **තතො** පච්චයපරිග්ගහතො පරං **තථාපරිග්ගහිතෙසු** පච්චත්තලක්ඛණාදිවවත්ථානවසෙන, පච්චයවවත්ථානවසෙන ච පරිග්ගහිතෙසු ලොකුත්තරවජ්ජෙසු තිභූමිපරියාපන්නෙසු නාමරූපෙසු **අතීතාදිභෙදභින්නෙසු ඛන්ධාදිනයමාරබ්භ** පඤ්චක්ඛන්ධඡද්වාරඡළාරම්මණඡද්වාරප්පවත්තධම්මාදිවසෙන ආගතං

ඛන්ධාදිනයං ආරබ්භ **කලාපවසෙන** පිණ්ඩවසෙන **සඞ්ඛිපිත්වා** යං අතීතෙ ජාතං රූපං, තං අතීතෙව නිරුද්ධං. යං අනාගතෙ භාවි රූපං, තම්පි තත්ථෙව නිරුජ්ඣිස්සති. යං පච්චුප්පන්නං, තං අනාගතං අප්පත්වා එත්ථෙව නිරුජ්ඣති, තථා අජ්ඣත්තබහිද්ධසුඛුමඔළාරිකහීනපණීතරූපාදයො. තස්මා **"අනිච්චං** අත්තාදිවසෙන න ඉච්චං අනුපගන්තබ්බං **ඛයට්ඨෙන** ඛයගමනතො, **දුක්ඛං භයට්ඨෙන** භයකරත්තා, **අනත්තා අසාරකට්ඨෙන** අත්තසාරාදිඅභාවෙනා"ති ච "චක්ඛුං අනිච්චං…පෙ…. මනො. රූපං…පෙ…. ධම්මා. චක්ඛුවිඤ්ඤාණං…පෙ…. මනොවිඤ්ඤාණං අනිච්චං දුක්ඛං අනත්තා"ත්‍යාදිනා (පටි. ම. 1.48) අතීතාදිඅද්ධාවසෙන, අතීතාදිසන්තානවසෙන, අතීතාදිඛණවසෙන ච **සම්මසනඤාණෙන** හුත්වාඅභාවඋදයබ්බයපටිපීළනඅවසවත්තනාකාරසඞ්ඛාතලක්ඛණත්තයසම්මසනවසප්පවත්තෙන කලාපසම්මසනඤාණෙන ලක්ඛණත්තයං **සම්මසන්තස්ස** පරිමජ්ජන්තස්ස.

සම්මසනඤාණෙ පන උප්පන්නෙ පුන **තෙස්වෙව** සඞ්ඛාරෙසු "අවිජ්ජාසමුදයා රූපසමුදයො, තණ්හාකම්මආහාරසමුදයා රූපසමුදයො, තථා අවිජ්ජානිරොධා රූපනිරොධො, තණ්හාකම්මආහාරනිරොධා රූපනිරොධො"ති (පටි. ම. 1.50) එවං රූපක්ඛන්ධෙ වෙදනාසඤ්ඤාසඞ්ඛාරක්ඛන්ධෙසුපි ආහාරං අපනෙත්වා "ඵස්සසමුදයා ඵස්සනිරොධා"ති ච එවං ඵස්සං පක්ඛිපිත්වා, විඤ්ඤාණක්ඛන්ධෙ "නාමරූපසමුදයා නාමරූපනිරොධා"ති නාමරූපං පක්ඛිපිත්වා පච්චයසමුදයවසෙන, පච්චයනිරොධවසෙන ච, පච්චයෙ අනාමසිත්වා පච්චුප්පන්නක්ඛන්ධෙසු නිබ්බත්තිලක්ඛණමත්තස්ස, විපරිණාමලක්ඛණමත්තස්ස ච දස්සනෙන ඛණවසෙන චාති එකෙකස්මිං ඛන්ධෙ **පච්චයවසෙන** චතුධා, **ඛණවසෙන** එකධා චාති පඤ්චධා උදයං, පඤ්චධා වයන්ති දසදසඋදයබ්බයදස්සනවසෙන සමපඤ්ඤාසාකාරෙහි **උදයබ්බයඤාණෙන උදයබ්බයං සමනුපස්සන්තස්ස** ආරද්ධවිපස්සකස්ස යොගිනො විපස්සනාචිත්තසමුට්ඨානො සරීරතො නිච්ඡරණකආලොකසඞ්ඛාතො **ඔභාසො,** විපස්සනාචිත්තසහජාතා ඛුද්දිකාදිපඤ්චවිධා (ධ. ස. අට්ඨ. 1 ධම්මුද්දෙසවාර ඣානඞ්ගරාසිවණ්ණනා) **පීති,** තථා කායචිත්තදරථවූපසමලක්ඛණා කායචිත්තවසෙන දුවිධා **පස්සද්ධි,** බලවසද්ධින්ද්‍රියසඞ්ඛාතො **අධිමොක්ඛො,** සම්මප්පධානකිච්චසාධකො වීරියසම්බොජ්ඣඞ්ගසඞ්ඛාතො **පග්ගහො,** අතිපණීතං **සුඛං,** ඉන්දවිස්සට්ඨවජිරසදිසං තිලක්ඛණවිපස්සනාභූතං **ඤාණං,** සතිපට්ඨානභූතා චිරකතාදිඅනුස්සරණසමත්ථා උපට්ඨානසඞ්ඛාතා සති, සමප්පවත්තවිපස්සනාසහජාතා උපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣඞ්ගභූතා තත්‍රමජ්ඣත්තුපෙක්ඛා, මනොද්වාරෙ ආවජ්ජනුපෙක්ඛා චාති දුවිධාපි **උපෙක්ඛා,** ඔභාසාදීසු උප්පන්නෙසු "න වත මෙ ඉතො පුබ්බෙ එවරූපො ඔභාසො උප්පන්නපුබ්බො"ත්‍යාදිනා (විසුද්ධි. 2.733) නයෙන තත්ථ ආලයං කුරුමානා සුඛුමතණ්හා රූප**නිකන්ති**චාති ඔභාසාදීසු දසසු විපස්සනුපක්කිලෙසෙසු උප්පන්නෙසු "න වත මෙ ඉතො පුබ්බෙ එවරූපා ඔභාසාදයො උප්පන්නපුබ්බා අද්ධා මග්ගප්පත්තොස්මි, ඵලප්පත්තොස්මී"ති (විසුද්ධි. 2.733) අග්ගහෙත්වා "ඉමෙ ඔභාසාදයො තණ්හාදිට්ඨිමානවත්ථුතාය න මග්ගො, අථ ඛො විපස්සනුපක්කිලෙසා එව, තබ්බිනිමුත්තං පන වීථිපටිපන්නං විපස්සනාඤාණං මග්ගො"ති එවං මග්ගාමග්ගලක්ඛණස්ස වවත්ථානං නිච්ඡයනං මග්ගාමග්ගස්ස ජානනතො, දස්සනතො, අමග්ගෙ මග්ගසඤ්ඤාය විසොධනතො ච **මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනවිසුද්ධි නාම**.

54. **යාවානුලොමාති** යාව සච්චානුලොමඤාණා. **නව විපස්සනාඤාණානීති** (විසුද්ධි. 2.737 ආදයො) ඛන්ධානං උදයඤ්ච වයඤ්ච ජානනකං **උදයබ්බයඤාණං,** උදයං මුඤ්චිත්වා භඞ්ගමත්තානුපෙක්ඛකං **භඞ්ගඤාණං,** භඞ්ගවසෙන උපට්ඨිතානං සීහාදීනං විය භායිතබ්බාකාරානුපෙක්ඛකං **භයඤාණං,** තථානුපෙක්ඛිතානං ආදිත්තඝරස්ස විය ආදීනවාකාරානුපෙක්ඛකං **ආදීනවඤාණං,** දිට්ඨාදීනවෙසු නිබ්බින්දනවසෙන පවත්තං **නිබ්බිදාඤාණං,** ජාලාදිතො මච්ඡාදිකා විය තෙහි තෙභූමකධම්මෙහි මුච්චිතුකාමතාවසෙන පවත්තං **මුච්චිතුකම්‍යතාඤාණං,** මුච්චනුපායසම්පාදනත්ථං දිට්ඨාදීනවෙසුපි සමුද්දසකුණී විය පුනප්පුනං සම්මසනවසප්පත්තං **පටිසඞ්ඛානුපස්සනාඤාණං,** චත්තභරියො පුරිසො විය දිට්ඨාදීනවෙසු තෙසු සඞ්ඛාරෙසු උපෙක්ඛනාකාරප්පවත්තං **සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණං,** අනිච්චාදිලක්ඛණවිපස්සනතාය හෙට්ඨා පවත්තානං අට්ඨන්නං විපස්සනාඤාණානං, උද්ධං මග්ගක්ඛණෙ අධිගන්තබ්බානං සත්තතිංසබොධිපක්ඛියධම්මානඤ්ච අනුලොමතො මග්ගවීථියං ගොත්‍රභුතො පුබ්බෙ පවත්තං සච්චානුලොමිකඤාණසඞ්ඛාතං නවමං **අනුලොමඤාණන්ති** ඉමානි නව ඤාණානි ඤාණදස්සනවිසුද්ධියා පටිපදාභාවතො තිලක්ඛණජානනට්ඨෙන, පච්චක්ඛතො දස්සනට්ඨෙන, පටිපක්ඛතො විසුද්ධත්තා ච **පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධි නාම**.

55. විපස්සනාය පරිපාකො **විපස්සනාපරිපාකො,** සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණං. තං **ආගම්ම** පටිච්ච. ඉදානි **අප්පනා උප්පජ්ජිස්සතීති** "ඉදානි අප්පනාසඞ්ඛාතො ලොකුත්තරමග්ගො උප්පජ්ජිස්සතී"ති වත්තබ්බක්ඛණෙ. **යං කිඤ්චීති** සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාය ගහිතෙසු තීසු එකං යං කිඤ්චි.

56. විපස්සනාය මත්ථකප්පත්තියා **සිඛාප්පත්තා**. අනුලොමඤාණසහිතතාය **සානුලොමා**. සා එව සඞ්ඛාරෙසු උදාසීනත්තා **සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා**. යථානුරූපං අපායාදිතො, සඞ්ඛාරනිමිත්තතො ච වුට්ඨහනතො වුට්ඨානසඞ්ඛාතං මග්ගං ගච්ඡතීති **වුට්ඨානගාමිනී**.

57. **අභිසම්භොන්තන්ති** පාපුණන්තං.

58. **පරිජානන්තොති** ''එත්තකං දුක්ඛං, න ඉතො ඌනාධික''න්ති පරිච්ඡිජ්ජ ජානන්තො. **සච්ඡිකරොන්තොති** ආරම්මණකරණවසෙන පච්චක්ඛං කරොන්තො. **මග්ගසච්චං භාවනාවසෙනාති** මග්ගසච්චසඞ්ඛාතස්ස සම්පයුත්තමග්ගසඞ්ඛාතස්ස චතුත්ථසච්චස්ස සහජාතාදිපච්චයො හුත්වා වඩ්ඪනවසෙන. එකස්සෙව ඤාණස්ස චතුකිච්චසාධනං පදීපාදීනං වට්ටිදාහාදිචතුකිච්චදස්සනතො, ''යො, භික්ඛවෙ, දුක්ඛං පස්සතී''ත්‍යාදි (සං. නි. 5.1100; විසුද්ධි. 2.839) ආගමතො ච සම්පටිච්ඡිතබ්බං.

59. **ද්වෙ තීණි ඵලචිත්තානි පවත්තිත්වාති** මග්ගුප්පත්තියා අනුරූපතො ද්වෙ වා තීණි වා ඵලචිත්තානි අපනීතග්ගිම්හි ඨානෙ උණ්හත්තනිබ්බාපනත්ථාය සටෙහි අභිසිඤ්චමානමුදකං විය සමුච්ඡින්නකිලෙසෙපි සන්තානෙ දරථපටිප්පස්සම්භකානි හුත්වා පවත්තිත්වා, තෙසං පවත්තියාති වුත්තං හොති. **පච්චවෙක්ඛණඤාණානීති** මග්ගඵලාදිවිසයානි කාමාවචරඤාණානි, යානි සන්ධාය ''විමුත්තස්මිං විමුත්තමිති ඤාණං හොතී''ති (මහාව. 23) වුත්තං.

60. ඉදානි පච්චවෙක්ඛණාය භූමිං දස්සෙතුං **''මග්ගං ඵලඤ්චා''**ත්‍යාදි වුත්තං. තත්ථ ''ඉමිනාව වතාහං මග්ගෙන ආගතො''ති **මග්ගං පච්චවෙක්ඛති**. තතො ''අයං නාම මෙ ආනිසංසො ලද්ධො''ති තස්ස **ඵලං,** තතො ''අයං නාම මෙ ධම්මො ආරම්මණතො සච්ඡිකතො''ති **නිබ්බානඤ්ච පණ්ඩිතො පච්චවෙක්ඛති.** තතො ''ඉමෙ නාම මෙ කිලෙසා පහීනා''ති **පහීනෙ කිලෙසෙ,** ''ඉමෙ නාම අවසිට්ඨා''ති අවසිට්ඨකිලෙසෙ පච්චවෙක්ඛති වා, න වා. කොචි සෙක්ඛො පච්චවෙක්ඛති, කොචි න පච්චවෙක්ඛති. තත්ථ කාමචාරොත්‍යධිප්පායො. තථා හි මහානාමො සක්කො ''කො සු නාම මෙ ධම්මො අජ්ඣත්තං අප්පහීනො''ති (ම. නි. 1.175; විසුද්ධි. 2.812) අප්පහීනෙ කිලෙසෙ පුච්ඡි. අරහතො පන අවසිට්ඨකිලෙසපච්චවෙක්ඛණං නත්ථි සබ්බකිලෙසානං පහීනත්තා, තස්මා තිණ්ණං සෙක්ඛානං පන්නරස අරහතො චත්තාරීති එකූනවීසති පච්චවෙක්ඛණඤාණානීති දට්ඨබ්බං.

ඡබ්බිසුද්ධිකමෙනාති (විසුද්ධි. 2.662 ආදයො) සීලචිත්තවිසුද්ධීනං වසෙන මූලභූතානං ද්වින්නං, දිට්ඨිවිසුද්ධිආදීනං වසෙන සරීරභූතානං චතුන්නන්ති එතාසං ඡන්නං විසුද්ධීනං කමෙන. චතුන්නං සච්චානං ජානනතා, පච්චක්ඛකරණතො, කිලෙසමලෙහි විසුද්ධත්තා ච **ඤාණදස්සනවිසුද්ධි නාම**.

එත්ථාති විපස්සනාකම්මට්ඨානෙ.

විසුද්ධිභෙදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

විමොක්ඛභෙදවණ්ණනා

61. **තත්ථ** තස්මිං උද්දෙසෙ. සඞ්ඛාරෙසු ''යො අත්තාභිනිවෙසො කම්මස්ස කාරකො ඵලස්ස ච වෙදකො එසො මෙ අත්තා''ති එවං අභිනිවෙසො දළ්හග්ගාහො, තං මුඤ්චන්තී ''අනත්තා''ති පවත්තා අනුපස්සනාව අත්තසුඤ්ඤතාකාරානුපස්සනතො **සුඤ්ඤතානුපස්සනා නාම විමොක්ඛමුඛං** පටිපක්ඛතො විමුත්තිවසෙන විමොක්ඛසඞ්ඛාතස්ස ලොකුත්තරං මග්ගඵලස්ස ද්වාරං හොති.

62. සඞ්ඛාරෙසු ''අනිච්ච''න්ති පවත්තා අනුපස්සනා අනිච්චෙ ''නිච්ච''න්ති (අ. නි. 4.49; පටි. ම. 1.236; විභ. 939) පවත්තං සඤ්ඤාචිත්තදිට්ඨිවිපල්ලාසසඞ්ඛාතං **විපල්ලාසනිමිත්තං මුඤ්චන්තී** පජහන්තී විපල්ලාසනිමිත්තරහිතාකාරානුපස්සනතො **අනිමිත්තානුපස්සනා නාම** විමොක්ඛමුඛං හොතීති සම්බන්ධො.

63. ''දුක්ඛ''න්ති පවත්තානුපස්සනා සඞ්ඛාරෙසු ''එතං මම, එතං සුඛ''න්ත්‍යාදිනා නයෙන පවත්තං කාමභවතණ්හාසඞ්ඛාතං **තණ්හාපණිධිං** තණ්හාපත්ථනං **මුඤ්චන්තී** දුක්ඛාකාරදස්සනෙන පරිච්චජන්තී පණිධිරහිතාකාරානුපස්සනතො **අප්පණිහිතානුපස්සනා නාම**.

64. **තස්මාති** යස්මා එතාසං තිස්සන්නං එතානි තීණි නාමානි, තස්මා යදි වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනා අනත්තතො විපස්සති. **මග්ගො සුඤ්ඤතො නාම විමොක්ඛො හොති** ආගමනවසෙන ලද්ධනාමත්තා.

66. **විපස්සනාගමනවසෙනාති** විපස්සනාසඞ්ඛාතාගමනවසෙන. ආගච්ඡති එතෙන මග්ගො, ඵලඤ්චාති විපස්සනාමග්ගො ඉධ **ආගමනං** නාම.

67. **යථාවුත්තනයෙනාති** පුබ්බෙ වුත්තඅනත්තානුපස්සනාදිවසෙන. **යථාසකං ඵලමුප්පජ්ජමානම්පීති** යථාලද්ධමග්ගස්ස ඵලභූතං අත්තනො අත්තනො ඵලං උප්පජ්ජමානම්පි මග්ගාගමනවසෙන අලභිත්වා විපස්සනාගමනවසෙනෙව තීණි නාමානි ලභති ඵලසමාපත්තිකාලෙ තදා මග්ගප්පවත්තාභාවෙන තස්ස ද්වාරභාවායොගතො. **ආරම්මණවසෙනාති** සබ්බසඞ්ඛාරසුඤ්ඤතත්තා, සඞ්ඛාරනිමිත්තරහිතත්තා, තණ්හාපණිධිරහිතත්තා ච සුඤ්ඤතඅනිමිත්තඅප්පණිහිතනාමවන්තං නිබ්බානං ආරබ්භ පවත්තත්තා තස්ස වසෙන.

සරසවසෙනාති රාගාදිසුඤ්ඤතත්තා, රූපනිමිත්තාදිආරම්මණරහිතත්තා, කිලෙසපණිධිරහිතත්තා අත්තනො ගුණවසෙන. **සබ්බත්ථා**ති මග්ගවීථියං, ඵලසමාපත්තිවීථියඤ්ච. **සබ්බෙසම්පී**ති මග්ගස්ස, ඵලස්සපි.

විමොක්ඛභෙදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පුග්ගලභෙදවණ්ණනා

68. සත්තක්ඛත්තුං සත්තසු වාරෙසු කාමසුගතියං පටිසන්ධිග්ගහණං පරමං එතස්සාති **සත්තක්ඛත්තුපරමො** න පන අට්ඨමාදිකාමභවගාමීතාධිප්පායො. යං සන්ධාය වුත්තං ‘‘න තෙ භවං අට්ඨමමාදියන්තී’’ති (ඛු. පා. 6.9; සු. නි. 232; නෙත්ති. 115). රූපාරූපසුගතිභවං පන සත්තවාරතො පරම්පි ගච්ඡතීති ආචරියා.

69. **රාගදොසමොහානන්**ති මොහග්ගහණං රාගදොසෙකට්ඨමොහං සන්ධායාති දට්ඨබ්බං.

70. ඛීණා චත්තාරො ආසවා එතස්සාති **ඛීණාසවො**. දක්ඛිණාරහෙසු අග්ගත්තා **අග්ගදක්ඛිණෙය්‍යො**.

පුග්ගලභෙදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සමාපත්තිභෙදවණ්ණනා

72. **සබ්බෙසම්පී**ති චතුන්නම්පි අරියපුග්ගලානං.

73. චිත්තචෙතසිකානං අප්පවත්තිසඞ්ඛාතස්ස නිරොධස්ස සමාපත්ති **නිරොධසමාපත්ති,** දිට්ඨෙව ධම්මෙ චිත්තනිරොධං පත්වා විහරණං. **අනාගාමීනඤ්චා**ති කාමරූපභවට්ඨානං අට්ඨසමාපත්තිලාභීනමෙව අනාගාමීනං, තථා ඛීණාසවානඤ්ච. **තත්ථා**ති නිරොධසමාපත්තියං. **යාව ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං ගන්ත්වා**ති එවං සමථවිපස්සනානං යුගනද්ධභාවාපාදනවසෙන යාව ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං, තාව ගන්ත්වා. **අධිට්ඨෙය්‍යාදිකන්**ති කායපටිබද්ධං ඨපෙත්වා විසුං විසුං ඨපිතචීවරාදිපරික්ඛාරගෙහාදීනං අග්ගිආදිනා අවිනාසනාධිට්ඨානං, සංඝපටිමානනසත්ථුපක්කොසනානං පුරෙතරං වුට්ඨානං, සත්තාහබ්භන්තරෙ ආයුසඞ්ඛාරප්පවත්තිඔලොකනන්ති චතුබ්බිධං අධිට්ඨානාදිකං පුබ්බකිච්චං කත්වා.

සමාපත්තිභෙදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

විපස්සනාකම්මට්ඨානවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

උය්‍යොජනවණ්ණනා

75. **පටිපත්තිරසස්සාදන්**ති ඣානසුඛඵලසුඛාදිභෙදං සමථවිපස්සනාපටිපත්තිරසස්සාදං.

ඉති අභිධම්මත්ථවිභාවිනියා නාම අභිධම්මත්ථසඞ්ගහවණ්ණනාය

කම්මට්ඨානපරිච්ඡෙදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නිගමනවණ්ණනා

(ක) චාරිත්තෙන කුලාචාරෙන සොභිතෙ විසාලකුලෙ උදයො නිබ්බත්ති යස්ස, තෙන, කම්මාදිවිසයාය සද්ධාය අභිවුද්ධො පරිසුද්ධො ච දානසීලාදිගුණානං උදයො යස්ස, තෙන, **නම්පව්හයෙන** නම්පනාමකෙන, **පරානුකම්පං** සාසනෙ සුඛොතරණපරිපාචනලක්ඛණං පරානුග්ගහං, **පණිධාය** පත්ථෙත්වා යං පකරණං **පත්ථිතං** අභියාචිතං, තං එත්තාවතා පරිනිට්ඨිතන්ති යොජනා.

(ඛ) **තෙන** පකරණප්පසුතෙන විපුලෙන පුඤ්ඤෙන පඤ්ඤාවදාතෙන අරියමග්ගපඤ්ඤාපරිසුද්ධෙන සීලාදිගුණෙන සොභිතා. තතොයෙව ලජ්ජිනො භික්ඛූ, ධඤ්ඤානං අධිවාසභූතං, **උදිතොදිතං** අච්චන්තප්පසිද්ධං, **මූලසොමං** නාම විහාරං, පුඤ්ඤවිභවස්ස උදයසඞ්ඛාතාය මඞ්ගලත්ථාය ආයුකන්තං මඤ්ඤන්තු, තත්ථ නිවාසිනො භික්ඛූ ඊදිසා හොන්තූත්‍යාධිප්පායො.

නිගමනවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නිට්ඨිතා චායං අභිධම්මත්ථවිභාවිනී නාම.

නිගමනකථා

1. රම්මෙ **පුලත්ථි**නගරෙ නගරාධිරාජෙ,
රඤ්ඤා **පරක්කම**භුජෙන මහාභුජෙන;
කාරාපිතෙ වසති **ජෙතවනෙ** විහාරෙ;
යො රම්මහම්මියවරූපවනාභිරාමෙ.

2. සම්පන්නසීලදමසංයමතොසිතෙහි,
සම්මානිතො වසිගණෙහි ගුණාකරෙහි;
පත්තො මුනින්දවචනාදිසු නෙකගන්ථ-
ජාතෙසු චාචරියතං මහිතං විදූහි.

3. ඤාණානුභාවම්හි යස්ස ච සූචයන්තී,
සංවණ්ණනා ච විනයට්ඨකථාදිකානං;
සාරත්ථදීපනිමුඛා මධුරත්ථසාර-
සන්දීපනෙන සුජනං පරිතොසයන්තී.

4. තස්සානුකම්පමවලම්බිය **සාරිපුත්ත-**
ත්ථෙරස්ස ථාමගතසාරගුණාකරස්ස;
යො නෙකගන්ථවිසයං පටුතං අලත්ථං,
තස්සෙස ඤාණවිභවො විභවෙකහෙතු.

5. සොභමෙතස්ස සංසුද්ධ-වායාමස්සානුභාවතො.
අද්ධාසාසනදායාදො, හෙස්සං මෙත්තෙය්‍යසත්ථුනො.

6. ජොතයන්තං තදා තස්ස, සාසනං සුද්ධමානසං.
පස්සෙය්‍යං සක්කරෙය්‍යඤ්ච, ගරුං මෙ සාරිසම්භවං.

7. දිනෙහි චතුවීසෙහි, ටීකායං නිට්ඨිතා යථා.
තථා කල්‍යාණසඞ්කප්පා, සීඝං සිජ්ඣන්තු පාණිනන්ති.

ඉති භදන්තසාරිපුත්තමහාථෙරස්ස සිස්සෙන රචිතා

අභිධම්මත්ථවිභාවිනී නාම

අභිධම්මත්ථසඞ්ගහටීකා නිට්ඨිතා.